

De wereld in zakformaat. Buitenlandse studenten in de Gentse ingenieursopleiding tijdens het interbellum

Figuur 1: buitenlandse ingenieursstudenten aan het wachten voor het mannentoilet in de Gezusters Lovelingstraat. Achter de hoek in de Jozef Plateaustraat bevond zich de hoofdingang van de “Technische Hoge Scholen”. Vermoedelijk ensceneren de studenten hier het ochtendritueel waar ze zich bij het binnengaan verplicht moesten aanmelden bij de portier.¹

Sander Carels

Promotor: Prof. dr. Rudi Van Doorslaer

Commissarissen: Pieter de Messemaeker en Ruben Mantels

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte voor het behalen van de graad van Master in de Geschiedenis

Academiejaar 2013 – 2014

¹ UAUG. SR05. *Collectie Foto's*. Doos 106.

Verklaring i.v.m. de consulteerbaarheid

De auteur en de promotor(en) geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting om de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Het auteursrecht betreffende de gegevens die vermeld zijn in deze studie, berust bij de promotor(en). Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren. De auteur en de promotor(en) zijn niet verantwoordelijk voor de behandelingen en eventuele doseringen die in deze studie geciteerd en beschreven zijn.

Dankwoord

Met het schrijven van dit dankwoord beëindig ik een periode van vijf jaar aan de faculteit Letteren en Wijsbegeerte. Toch zou deze thesis nooit tot stand zijn gekomen zonder de hulp van enkele bijzondere mensen. Deze personen wil ik bijgevolg nog eens apart bedanken.

Vooreerst ben ik alle dank verschuldigd aan mijn promotor professor Rudi Van Doorslaer, die mij uitstekend begeleidde gedurende het proces. Zo bracht hij niet alleen het onderwerp aan, maar gaf hij mij ook nuttige feedback en kon ik met mijn vragen steeds bij hem terecht.

Vervolgens zou ik graag een aantal mensen bedanken die mij in de loop van dit onderzoek op de één of andere manier geholpen hebben. Zo wil ik doctor Pascale Falek, het personeel van het Gentse universiteitsarchief, het Algemeen Rijksarchief Brussel en de Zwarte Doos bedanken voor hun hulp en inzet bij het vinden van bronnenmateriaal. In het bijzonder wil ik nog eens rijksarchivaris Filip Strubbe bedanken voor zijn onovertroffen hulp bij de zoektocht naar de juiste individuele vreemdelingendossiers. Ook mevrouw Elienne Langendries en Erica ten Hove van het universiteitsarchief verdienen nog een aparte vermelding voor hun onvolprezen inzet en spontaan aangeboden hulp in verband met de zoektocht naar bronnenmateriaal.

Voorts wil ik alle door mij geïnterviewde personen nogmaals hartelijk bedanken voor hun tijd, enthousiasme en warme ontvangst. Zo kreeg ik tijdens deze gesprekken niet alleen nuttige informatie, maar vooral ook een mentale boost door jullie waardering voor dit onderzoek. Alain Bloch, Michel Kahan, Vladimir Ronin, Boris en Marc Iarochevitch, Micheline Lehotzky, Alan Buffenstein en Adna Wertheim, duizendmaal bedankt!

Verder nog een woord van dank aan mijn vrienden voor de nodige ontspanningsmomenten gedurende deze twee jaar, aan mijn vriendin Anne die al mijn beslommeringen heeft verdragen en vooral aan mijn ouders die mij financieel en mentaal hebben bijgestaan en veel geduld hebben gehad. Bedankt!

Als laatste wil ik nog een heel bijzondere persoon bedanken, die nog meer dan alle bovenstaande personen mij gedurende vijf jaar heeft bijgestaan met raad en daad op academisch en privévlak. Ruth, bedankt voor het nalezen, verbeteren en optimaliseren van deze thesis en al mijn vorige papers in jouw vrije tijd. Ik waardeer jouw steun enorm. Ongelooflijk veel bedankt zus, zonder jou was het niet gelukt! En wie weet komt er ooit eens een quizvraag over de buitenlandse ingenieursstudenten in Gent tussen 1924-1940 ...

Inhoudsopgave

Dankwoord	4
Lijst van gebruikte afkortingen	8
1. Inleiding	9
1.1. <i>Onderzoeksthema</i>	9
1.2. <i>Nut onderzoek & positionering</i>	9
1.3. <i>Opbouw scriptie</i>	10
1.4. <i>Methodiek en bronnenmateriaal</i>	11
Universiteitsarchief Gent.....	11
Stadsarchief Gent	14
Rijksarchief Brussel	14
Ander bronmateriaal.....	18
1.5. <i>Theoretisch kader</i>	20
Definiëring studentenmigratie	20
Verschillende wetenschappelijke invalshoeken	21
Immigratiepolitiek	22
2. Voor Gent de kindertijd.....	24
2.1. <i>Historisch kader Europese studentenmigratie</i>	24
Internationale historische context: de cijfers	24
Buitenlandse studenten aan de Belgische universiteiten 19e eeuw-1940.....	26
Cijfers: de RUG.....	28
Vanwaar kwamen deze studenten?.....	30
De Technische Scholen	32
Conclusie.....	34
2.2. <i>Geografische spreiding en het nationaliteitsprobleem</i>	36
Nationalisme en identiteitsvorming.....	36
Kaartmateriaal: de spreiding der ingenieurs	42
2.3. <i>Push and pull model</i>	45
Pushfactoren	46
Pullfactoren	51
Conclusie.....	56
2.4. <i>Sociaal profiel</i>	57
Sociale klasse	57
Gender	62
Religieuze achtergrond	64
Leeftijdsstructuur.....	65
Studiekeuze	67
2.5. <i>Migratietraject</i>	68
3. In Gent, de studententijd	73
3.1. <i>Een eerste hindernissenparcours</i>	73

Kost en inwon.....	73
Het toelatingsexamen	79
Verblijfsvisum.....	83
3.2. Op de schoolbanken.....	86
Een spartaans regime.....	86
Slaagkans buitenlandse studenten	87
Afwezigheid in de les	89
Overbevolking	95
Onderwijsmethode.....	96
Belgische studiemakers?	98
3.3. Wie gaat dat allemaal betalen? Over armoezaaiers, beursstudenten en schuldenaars.....	102
Op kousenvoeten doorheen de studententijd	102
Geld in briefjes	102
Beurzen	103
Werken of creperen	114
3.4. Vrije tijd: sport & ontspanning.....	117
Eerst de inspanning voor de ontspanning	117
Sport als ontspanning	117
De boemelsport	119
3.5. De vereniging.....	123
Korte schets	123
Association des étudiants Juifs de Gand (AEJG)	124
In alle maten en gewichten	131
De andere nationale clubs.....	136
Conclusie: politiek geëngageerde buitenlandse studentenkringen	141
4. Na hun studententijd	143
Prelude.....	143
4.1. Vanuit Gent de wijde wereld in?.....	143
4.2. Home sweet home	147
Politiek & verzet.....	147
Maatschappij en economie	160
Relationeel vlak.....	163
4.2. Hart verloren in België	166
Voorwaarden voor verlengde verblijfsvergunningen	166
Het levensverhaal van Alexander Iarochievitch	166
Integratiedrang	172
De Tweede Wereldoorlog.....	176
Economisch	183
De Belgische wetgeving.....	185
4.4. De wijde wereld in.....	187
Iedereen is van de wereld en de wereld is van iedereen	187
Sociaal profiel	188
Bestemmingen.....	190
David ‘Kamy’ Kamenonostky.....	199

5. Slot.....	206
6. Bibliografie.....	214
7. Bijlagen	229

Lijst van gebruikte afkortingen

AAM	Aartsbischoppelijk Archief Mechelen
AEIG	Association des Elèves-Ingenieurs de l'Université de Gand
AEIRG	Association des Etudiants et Intellectuels Roumains de Gand
AEJG	Association des Etudiants Juifs de Gand
AIG	Association des Ingénieurs sortis des écoles spéciales de Gand - Algemene vereniging der Ingenieurs uit de universiteit te Gent
ARA	Algemeen Rijksarchief
FEJB	Fédération des Associations d'Etudiants Juifs de Belgique
GUSB	Gentse Universitaire Sportbond
MOI	Main-d'oeuvre immigrée - de vreemdelingensectie van de Belgische communistische partij
OV	Openbare Veiligheid
RUG	Rijksuniversiteit Gent
SAG	Stadsarchief Gent
UAUG	Universitair Archief Ugent
UNERG	Union Nationale des Etudiants Russes à Gand
USJR	Union Sportive de la Jeunesse Russe
ZOB	Zydowska Organizacja Bojowa - de Joodse Gevechtsorganisatie
ZZW	Żydowski Związek Wojskowy - de Joodse Strijdersbond

1. Inleiding

1.1. Onderzoeksthema

Deze masterscriptie handelt over de buitenlandse studenten aan de Gentse ingenieursopleiding tijdens het interbellum. Concreet werd er een onderzoek gevoerd naar alle ingeschreven buitenlandse studenten aan de Gentse “*Polytechnische School*”² van het academiejaar 1924 tot en met 1933. Dit tijds kader werd grotendeels beïnvloed door het ontbreken van bronnenmateriaal en inschrijvingsregisters van de periode pre het academiejaar 1924. Hierdoor werd een onderzoek naar de gehele buitenlandse ingenieurspopulatie tijdens het interbellum haast onmogelijk. Daarom werd er voor geopteerd om enkel de inschrijvingsregisters van de “*Voorbereidende School*” van het academiejaar 1924-1925 tot en met 1933-1934 te behandelen. In totaal werden zo alle inschrijvingen aan de Gentse ingenieursopleiding in een periode van tien jaar onderhanden genomen. Evenwel verwacht ik wel dat het algemene beeld van begin de jaren twintig overeenkomt met de onderzoeksresultaten van de door mij onderzochte periode, in casu 1924-1940.³ Verder dient er te worden benadrukt dat alle *ingeschreven* studenten werden behandeld. Het is namelijk niet zo dat elke persoon die zich inschreef, later met glans afstudeerde.

Deze scriptie gaat echter nog een stap verder dan het louter beschrijven van de buitenlandse studenten tijdens hun studieperiode in Gent. Zo werd er niet alleen getracht te achterhalen wie deze studenten waren en waar ze vandaan kwamen, maar ook hun leven voor, tijdens én na hun studies werd bestudeerd. Wat dreef hen naar Gent, waren er bepaalde push- en pullfactoren? Uit welke regio's en socio-economische achtergrond kwamen zij? Hoe beviel het hen in België tijdens hun studententijd: hadden ze bepaalde problemen en zo ja, door wie of wat? Hoe was de onderlinge relatie tussen die verscheidene nationaliteiten? Hoe interageerden ze met hun Belgische collega's? ect. Tot slot werd er ook nog gekeken naar wat er met deze studenten na hun studies gebeurde. Waar vonden ze werk, migreerden ze opnieuw of keerden ze terug naar hun oorspronkelijke land en welke maatschappelijke en sociaal-economische posities namen ze daar in?

Het uiteindelijke doel van mijn onderzoek is om een complete prosopografie te schrijven over deze vreemde ingenieursstudenten. Het grote verschilpunt met een biografie is de collectiviteit van personen in een prosopografie, tegenover de focus op het individuele in een biografie. In deze collectieve biografie zullen de gemeenschappelijke eigenschappen van de vreemde studenten bestudeerd worden, zoals hun sociale status, geografische herkomst, familiale situatie, beroep, studentenperiode, politieke activiteit... Hierdoor zal voor de eerste keer een algemeen beeld van de sociale, culturele en politieke achtergrond van deze vergeten generatie studenten worden gegeven. Want hoewel ze met velen waren, is er nog amper iets geweten over deze buitenlandse studenten uit de jaren twintig en dertig. Dit werk wil daarom trachten deze vergeten generatie een stem te geven, waardoor de herinnering aan deze studenten kan blijven door bestaan.

1.2. Nut onderzoek & positionering

Er zijn veel vragen omtrent dit onderwerp waar er nog geen of nauwelijks antwoorden voor gezocht zijn. Vooral het feit dat het geheel aan buitenlandse studenten binnen één specifiek

² De Polytechnische School is in feite een aparte school voor de ingenieursopleiding die verbonden was met de RUG.

³ De studenten worden gevolgd doorheen heel hun studentenperiode vandaar in casu van 1924-1940.

opleidingsonderdeel in één globale analyse zal worden geïntegreerd, is vernieuwend binnen het Belgisch onderzoek. Bovendien worden de studenten opgevolgd in hun verdere levensloop, ook na hun studies. Dit is een ambitieuze en relatief nieuwe piste binnen het onderzoeksdomein. Het gebrek aan research hieromtrent is waarschijnlijk te wijten aan het arbeidsintensieve karakter van deze studie en de moeilijkheidsgraad om geschikt bronmateriaal over de post-universitaire periode te vinden.

De bestaande literatuur kan men in feite in twee deelcategorieën opsplitsen: de grote groep onuitgegeven thesissen en papers en een andere groep van biografische studies. Deze laatste zijn echter dikwijls geschreven door uitwisselingsstudenten die vertrokken vanuit hun eigen ervaring als buitenlandse student. Hun onderzoek naar het leven van studenten uit hun thuisland aan de Belgische universiteiten is helaas overwegend in het Pools, Russisch, Oekraïens of in andere Slavische talen geschreven.⁴ De tweede grote groep zijn de scripties geschreven door Belgische studenten die de vroegere aanwezigheid van één specifieke nationaliteit aan hun eigen universiteit onderzochten. Zo zijn er reeds studies naar Brazilianen in Gent (Stols, 1976), de Slavische aanwezigheid aan de RUG (Van Acker, 1984) of de Poolse studenten aan de universiteit te Gent (Stachurski, 1984). Er is echter nog geen enkele, door mij gekende, Belgische studie naar de gehele groep van buitenlandse studenten verschenen.

Natuurlijk zou het nog interessanter zijn, zoals Pieter Dhondt aangeeft in zijn artikel, om de aanwezigheid van buitenlandse studenten aan alle universiteiten en hogescholen in een bepaalde tijdspanne te vergelijken en te analyseren.⁵ Door gebrek aan voldoende secundaire bronnen is dit echter geen voer voor een thesisscriptie. Toch probeer ik in dit werk een eerste aanzet te geven voor een volledige analyse van de buitenlandse studentenpopulatie aan de ingenieursschool van Gent, om zo eventueel een opstap te kunnen bieden aan verder comparatief onderzoek met bijvoorbeeld betrekking op de ingenieursscholen van Luik, Brussel of Leuven. Dit onderzoek zou volgens mij interessante resultaten kunnen opleveren. Vooral de parallellen en verschillen tussen de buitenlandse studentenpopulaties aan de verschillende universiteiten en hogescholen in België zouden interessant kunnen zijn. Deze scriptie probeert echter al een eerste stap in deze richting te zetten op een lager niveau, de ingenieursfaculteit van Gent tijdens het interbellum.

1.3. Opbouw scriptie

Mijn onderzoek tracht een prosopografie te vormen van alle buitenlandse studenten aan de ingenieursfaculteit van Gent. Anders dan de andere onderzoekspogingen wordt er dus niet gestart vanuit een specifieke nationaliteit, maar vanuit een bepaalde studierichting aan de universiteit van Gent. Dit onderzoek stoelt op twee pijlers: enerzijds een kwantitatieve benadering en anderzijds een kwalitatieve aanpak gestoeld op getuigenissen en interviews. Dit zou moeten leiden tot een coherent overzicht van de buitenlandse oud-ingenieursstudenten uit de periode tussen de twee oorlogen.

Het werk is dan ook opgebouwd als een soort encyclopedie rond drie basispijlers: de periode voor, tijdens en na de studententijd in Gent. Binnen elke “pijler” worden daarenboven enkele thema’s

⁴ P. Dhondt, “Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach.” In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis- Revue belge d'Histoire contemporaine*, 38 (2008), 1-2, pp. 11-28.

⁵ P. Dhondt, “Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach.” In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis- Revue belge d'Histoire contemporaine*, 38 (2008), 1-2, pp. 5-44.

systematisch aangehaald die passen bij de levensfase van de oud-student. Zo kan de lezer voor zichzelf uitmaken welke hoofdstukken hij al dan niet interessant vindt en welke hij eventueel liever overslaat. Op het einde van het werk worden uiteindelijk alle hoofdbevindingen uit de thesis samengebracht en gekoppeld in een algemene slotconclusie.

Tot slot wil ik nog kort opmerken dat de bronnen/verhalen kwalitatiever worden naarmate de thesis vordert. De eerste hoofdstukken binnen de pijler “Voor Gent: de kindertijd” zijn namelijk iets theoretischer en kwantitatiever. Dit heeft natuurlijk grotendeels met het beschikbare bronnenmateriaal te maken, waarover later meer.

1.4. Methodiek en bronnenmateriaal

Het onderzoek werd aangevat met een grondige analyse van de bestaande literatuur. Zowel internationale literatuur over de studentenmigratie, als meer specifieke werken die handelen over de buitenlandse studenten aan de Belgische universiteiten werden ter hand genomen. Een bijzondere vermelding verdient het artikel van Pieter Dhondt: “*Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach*”. Hierin biedt de auteur een weloverwogen overzicht van de bestaande literatuur, bronnencollecties en de stand van zaken wat betreft het wetenschappelijk onderzoek omtrent het onderwerp in België.⁶ Ook Pascale Falek⁷ voerde baanbrekend onderzoek rond Oost-Europese joodse vrouwelijke studenten in België tijdens het interbellum. Met dit onderzoek opende zij de weg naar verdere internationale literatuur en archiefmateriaal.

Vervolgens werd er gebruik gemaakt van het aanwezige (verouderde) thesismateriaal, van o.a. Van Acker (over de Slavische studenten aan de RUG, Gent, 1984), Tamigneaux (over Russische beursstudenten in vooral Leuven, Louvain-la-Neuve, 1987) en Spilliaert (die zich toelagde op de Poolse studenten aan de KU Leuven tijdens het interbellum, Leuven, 1987). Deze secundaire literatuur werd aangevuld met meer algemene en theoretische achtergrondliteratuur over België tijdens het interbellum, de verschillende nationale geschiedenissen, de geschiedenis van de Rijksuniversiteit Gent, ect. Hiermee werd de basis gelegd voor de interpretatie van allerhande primair bronnenmateriaal. In de volgende paragrafen zal ik kort overlopen welke bronnen en archieven er geraadpleegd werden en hoe ik methodologisch te werk ben gegaan. Tevens komen de tekortkomingen van de bronnen en/of archieven aan bod.

Universiteitsarchief Gent

Database

Een logische eerste stap in het onderzoek was de consultatie van het universiteitsarchief in Gent. Hier bleek al gauw dat er heel wat bronnenmateriaal over de buitenlandse studenten in kwestie voorhanden is. Zo herbergt dit archief “*de algemene inschrijvingsrol van alle studenten aan de Universiteit Gent*”, “*de specifieke inschrijvingslijsten van de voorbereidende Ingenieursschool vanaf 1924*” en voor sommige jaargangen de volledige “*alfabetische adreslijsten van de ingeschreven ingenieursstudenten aan de Voorbereidende School*”.⁸ Uit deze administratieve bronnen kan de naam, voornaam,

⁶ P. Dhondt, “Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach.” In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis- Revue belge d'Histoire contemporaine*, 38 (2008), 1-2, pp. 5-44.

⁷ Zie bibliografie.

⁸ Zie bibliografie.

geboorteplaats, het geboorteland, de naam van de vader of moeder, de woonplaats van de ouders of voogd, het kotadres, het academiejaar van inschrijving, de studierichting en eventueel de nationaliteit, inschrijvingsdatum en het studentennummer van de ingenieursstudenten worden gevonden.

Aan de hand van deze gegevens werd er een database opgesteld van alle ingeschreven personen van buitenlandse origine aan de Voorbereidende School in Gent vanaf het academiejaar 1924-1925 tot en met 1933-1934. In die tien jaren werden er 2.790 individuele inschrijvingen genoteerd van mensen met een niet-Belgische nationaliteit.⁹ Dit is dus een gemiddelde van 279 inschrijvingen per jaar. Er dient echter gewezen te worden op het feit dat het hier slechts gaat om inschrijvingen. Het kan dus goed zijn dat een student meerdere malen het eerste of tweede jaar opnieuw deed, waardoor hij dubbel of zelfs drie- of vierdubbel in deze database belandde.

Om dat probleem te verhelpen werd er een nieuwe individuele namenlijst opgemaakt waarin elke persoon slechts éénmaal voorkwam. Zo ontstond een alfabetische lijst van 1.422 unieke namen. Elke tiende persoon werd vervolgens geselecteerd om onderdeel uit te maken van de “*systematische aselechte steekproef*”. Enkel de eerste persoon werd door het toeval geselecteerd, de anderen werden systematisch met behulp van een vooraf bepaald interval¹⁰ voor de sample uitgekozen. Deze steekproeftrekking is interessant omdat men door het selecteren van een aantal cases kenmerken kan afleiden voor de gehele populatie en tegelijk overzichtelijker kan werken. Zo werden er dus uiteindelijk 142 personen opgenomen in de nieuwe steekproef. Bijgevolg omvat de onderzoekssample 9,99% van de totale onderzoekspopulatie, wat voldoende wetenschappelijk representatief zou moeten zijn om de resultaten te kunnen veralgemenen naar de volledige onderzoekspopulatie.

Verder vindt men in het universiteitsarchief allerhande bronnen die in verschillende mate betrekking hebben op de onderzochte buitenlandse studenten. Zo is er het omvangrijke archief van de rector waarin allerlei verschillende informatiebronnen over het universitaire leven per academiejaar verzameld zijn. Dit zeer omvangrijke archiefbestand bevat onder meer informatie over “*de vreemde studenten*”, “*de studentenverenigingen*”, “*de interne organisatie van de universiteit*”, “*bevolkingsstatistieken*”, ect. Het spreekt voor zich dat dit archiefbestand een haast onuitputtelijke bron van informatie was. Volgende documenten zijn hierin terug te vinden: de briefwisseling tussen de rector en het Ministerie van Onderwijs, de inschrijvingsattesten van buitenlandse studenten, de klachten over wanbetalingen van bepaalde studentenverenigingen en zelfs de schulden die een student gemaakt had bij een bepaalde herbergier.

Concreet heb ik dit volledige archiefbestand doorgenomen vanaf het academiejaar 1923-1924 tot en met het academiejaar 1938-1939. Verder werden de bestuurslijsten van de verschillende studentenverenigingen gecontroleerd op aanwezigheid van buitenlandse studenten en ook de jaarverslagen werden bestudeerd. In deze jaarverslagen kan men onder meer de bevolkingsstatistieken van de universiteit en haar faculteiten terugvinden, net zoals de nieuwbakken gediplomeerden per richting. Bovendien herbergt het universiteitsarchief eveneens de notulen van de academiejaren tussen 1919-1932, het archief van het Gents universitair Sportbeheer en een grote collectie studententijdschriften die allen geconsulteerd werden. Dit bronnenmateriaal vormde de basis van deze scriptie en voorzag

⁹ De Voorbereidende School omvatte het eerste en tweede jaar van de opleiding tot ingenieur.

¹⁰ Het interval is hier tien personen.

mij van concrete informatie over wie deze buitenlandse studenten aan de ingenieursscholen nu juist waren.

Moeilijkheden

De bronnen in het universiteitsarchief vertonen echter ook hiaten. Zo zijn er uit de interbellum-periode geen notulen of verslagen van de faculteitsraad van de ingenieursscholen voorhanden. Dit maakt het een stuk moeilijker om te achterhalen hoe bijvoorbeeld de relatie tussen de professoren en de vreemde studenten was. Een andere beperking is het feit dat er enkel een inschrijvingsregister voor de Voorbereidende School beschikbaar is en er is dus geen inschrijvingsregister voor de Bijzondere School aanwezig is.¹¹ Het kan dus zijn dat een student pas instroomt in het derde of vierde jaar ingenieur en dus geen deel uitmaakt van mijn onderzoekspopulatie.

Andere moeilijkheden zijn eerder van een typisch historiografische aard. Zo waren een paar namen haast onleesbaar door ofwel vervaging van de inkt of door paleografische problemen. Zeker in de notities uit de eerste jaren, waarin iedere student zelf zijn gegevens mocht inschrijven, was het soms moeilijk om de correcte spelling van namen en steden te achterhalen. Bovendien hadden sommige studenten de gewoonte om hun naam te veranderen tijdens hun universitaire carrière. Doorgaans werden hun namen verfranst of afgekort naarmate ze hier langer studeerden of veranderde de spelling van hun naam. Zo werd Miszulowicz Boleslas bijvoorbeeld later veranderd in Miszulowicz Boris. Bovendien hadden de universitaire diensten niet zelden moeite met de schrijfwijze van de vreemde Oost-Europese en Chinese namen. Al te vaak merken we een te letterlijke schrijfwijze van een naam (bv. Schloutsky i.p.v. Slutzky) of een variërende schrijfwijze (Revcolevesky, Reiwlvsky of Revcolevsky) op.

Een ander probleem was dat de nationaliteit van de studenten niet met 100% zekerheid te achterhalen viel. Na Wereldoorlog I stuikten Oostenrijk-Hongarije, het Duitse Rijk, het Russische Rijk én het Ottomaanse Rijk namelijk ineen, waardoor er meerdere nieuwe naties ontstonden zoals Polen, Litouwen, Letland en Estland. Roemenië kon dan weer zijn grondgebied uitbreiden met Bessarabië. Het is dus belangrijk te onthouden dat een student die bijvoorbeeld in Rusland geboren was, niet noodzakelijk de Russische nationaliteit had. Zo werden er ‘veel’ Russen geboren in het toenmalige Russische Rijk, maar in de jaren '20 bleek hun thuis zich te bevinden in bijvoorbeeld Polen of Litouwen. Deze problematiek van natie- en identiteitsvorming wordt in een apart hoofdstuk behandeld.

Een laatste hiaat in het bronnenmateriaal van de Universiteit Gent is het feit dat men enkel een inzicht kan verwerven in het leven van de studenten voor en vooral tijdens hun studies. Om een beeld te vormen van hun leven na hun studies dient er een andere onderzoekspiste bewandeld te worden. Dit hiaat hoopte ik op te lossen aan de hand van de vreemdelingendossiers in het stadsarchief van Gent, de Zwarte Doos.

¹¹ Op het verschil tussen deze Voorbereidende en Bijzondere School wordt later nog teruggekomen in het hoofdstuk: *De Technische Scholen*, pp. 32-35.

Stadsarchief Gent

In het stadsarchief zou men normaal alle vreemdelingendossiers van de Stad Gent moeten terugvinden. Hoewel deze dossiers nog in de inventaris opgenomen zijn¹², zijn deze in de praktijk vermoedelijk verloren geraakt na de verhuis van het oude naar het nieuwe stadsarchief. Hoe het ook zij, de circa 80¹³ strekkende meter vreemdelingendossiers van Gent waren dus niet beschikbaar. Gelukkig herbergt het stadsarchief eveneens de vreemdelingenregisters per wijk in Gent. In deze lijsten wordt alfabetisch en per datum van inschrijving vermeld welke vreemdelingen in een bepaalde administratieve wijk binnen Gent woonden. Veel van de buitenlandse studenten bevonden zich logischerwijs in deze vreemdelingenregisters. Zo heb ik onder andere extra informatie kunnen terugvinden over 38 studenten in de twee voorhanden registers uit de onderzochte periode. In deze wijkregisters vindt men naast de naam van de vreemdeling en de datum van inschrijving in het register, ook zijn geboortedatum, geboorteplaats, beroep, laatste domicilieplaats in het buitenland, laatste verblijfplaats in België, de dag van aankomst in België, dag van aankomst in Gent en ten slotte de ingeschreven woonplaats in Gent.¹⁴ Deze gegevens en heel wat extra informatie en administratief bronmateriaal zou men echter ook kunnen vinden in de individuele vreemdelingendossiers van de stad Gent, die zoals gezegd niet meer te vinden zijn in het stadsarchief. Gelukkig zijn deze dossiers wel nog te vinden in het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

Rijksarchief Brussel

Individuele Vreemdelingendossiers

Zoals reeds eerder gezegd wordt het archief van de vreemdelingenpolitie met bijhorende individuele vreemdelingendossiers in het ARA te Brussel bewaard. Deze algemene, maar vooral individuele dossiers vormden de hoofdbronnen voor het onderzoek omtrent de sociaaleconomische achtergrond en het leven na de studies aan de RUG. Wegens de ongekende omvang en rijke inhoud van deze *relatief* nieuw toegankelijke dossiers¹⁵, die tot enige jaren geleden nog ontoegankelijk waren voor het publiek, zal deze bronnencollectie in de volgende paragrafen uitgebreid besproken worden. Dit archiefbestand herbergt namelijk een schat aan historiografische informatie omtrent genealogie, migratiestudies en onderzoek naar inburgering van vreemdelingen die nog (deels) onbenut is voor toekomstig historisch onderzoek.

Rijkdom

Hoewel verscheidene Belgische steden eveneens vreemdelingendossiers hebben bijgehouden in hun stadsarchief, zal het niet verbazen dat de centrale dossiers van de Openbare Veiligheid (dienst vreemdelingenpolitie) veel uitgebreider zijn dan de *stadsdossiers*. De centrale dossiers omvatten immers alle administratieve bronnen die de vreemdeling ooit in België heeft nagelaten. Dit terwijl de

¹² Stadsarchief Gent, Reeks IX, nr. 49, Dossiers van vreemdelingen door vreemdelingendienst A-M ; M-Z.

¹³ Gebaseerd op een schatting van algemeen rijksarchivaris Filip Strubbe, met behulp van vergelijkbare gegevens uit het stadsarchief van Leuven.

¹⁴ Stadsarchief Gent, Reeks IX, boek nr. 10, Vreemdelingenregister 9^e wijk 1908-1938; Stadsarchief Gent, Reeks IX, boek nr. 10, Vreemdelingenregister 6e wijk 1850-1933 ;

¹⁵ Tot 2008 werden deze dossiers bewaard op het ministerie van Binnenlandse Zaken, Dienst Vreemdelingenzaken.

gemeentelijke diensten slechts een dossier opmaakten over de periode waarin de vreemdeling in hun stad resideerde.¹⁶

Voor elke immigrant werd in de regel één dossier geopend door de vreemdelingenpolitie. Indien er een echtgenote of een (minderjarige) kind bij kwam, werd deze toegevoegd aan het dossier van het gezinshoofd. In deze dossiers vindt men haast altijd een gemeentelijke aankomstverklaring van de persoon in kwestie. En hoewel elke gemeente haar eigen “*Bulletin des renseignements*” had, bevatten deze aankomstverklaringen dikwijls overeenkomstige vragen. Zo werd er gevraagd naar het land van oorsprong, de nationaliteit, de aankomstdatum in België, de verblijfsperiode, de papieren én de herkomst van die papieren. Daarenboven werd er ook gepeild naar de professionele en familiale situatie van iedere vreemdeling. Men vindt in deze documenten eveneens standaard een pasfoto van de migrant terug. Deze gemeentelijke inlichtingsbladen zijn dus een schitterende bron om de herkomst van de buitenlanders en hun migratieparcours (binnen België) mooi in kaart te brengen.

Bovendien kan men (soms) ook de geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten van de betrokken personen in deze vreemdelingendossiers terugvinden.¹⁷ Deze documenten vormen samen met de bovenvermelde aankomstverklaringen het grootste gedeelte van de dossiers. Verder bevatten deze aktes opnieuw vaak pasfoto's van de betrokken personen, zodat men zich letterlijk en figuurlijk een completer beeld van de immigrant kan vormen.

Daarnaast biedt de kaft van het dossier informatie over het sociaal netwerk van de betrokkene. Er wordt namelijk op de kaft genoteerd met wie de vreemdeling verwant is in één of ander opzicht. Die verwanten kunnen variëren van een echtgenoot/echtgenote of kinderen, tot een kennis, zakenrelatie, broer of nicht. Helaas beperkt deze informatie zich dikwijls tot een verwijzing naar dichte familie(leden) die zich op Belgisch grondgebied bevinden. Een grondiger beeld op het sociaal netwerk werd geschetst indien de vreemdeling de Belgische nationaliteit wou aannemen. Dan werd namelijk het lijvige naturalisatiedossier met onder meer biografische noten, brieven, werkvergunningen, ect. toegevoegd aan het vreemdelingendossier. Het spreekt voor zich dat dit dé ideale bron is voor een onderzoek naar het leven van een persoon die later in België bleef. Er dient wel gezegd te worden dat het dossier afgesloten wordt eens de naturalisatie voltrokken is, ieder administratief spoor stopt dan.

Een laatste mogelijke administratieve bron in de individuele vreemdelingendossiers zijn documenten met betrekking tot de rechtelijke en uitvoerende macht. Zo waren de politiediensten verplicht hun processen-verbaal (met eventuele arrestatie) door te geven aan de vreemdelingenpolitie. Ook zaken als veroordelingen voor de rechtbank of internering in de gevangenis gaven aanleiding tot een afzonderlijk inlichtingenbulletin, dat over te maken viel aan de Openbare Veiligheid.¹⁸

Toegankelijkheid

Sinds eind 2008 beschikt het Algemeen Rijksarchief over meer dan twee miljoen dossiers die de Openbare Veiligheid tussen 1835 en 1943 heeft aangelegd. Van deze 5.025 strekkende meter archief

¹⁶ F. Caestecker, F. Strubbe en P. Taillier, *De individuele vreemdelingendossiers afkomstig van de Openbare Veiligheid (Vreemdelingenpolitie) (1835-1943)*, Algemeen Rijksarchief Zoekwijzers, 18 (2009), p. 8.

¹⁷ Dergelijke informatie werd enkel toegevoegd indien de vreemdeling geboren, gehuwd of overleden was op Belgisch grondgebied.

¹⁸ F. Caestecker, F. Strubbe en P. Taillier, *De individuele vreemdelingendossiers afkomstig van de Openbare Veiligheid (Vreemdelingenpolitie) (1835-1943)*, Algemeen Rijksarchief Zoekwijzers, 18 (2009), pp. 8-10.

zijn echter enkel de dossiers tot en met 1912 vrij raadpleegbaar. Om dossiers geopend na 1912¹⁹ te kunnen inzien heeft men een speciale schriftelijke toelating nodig van de hoofdarchivaris of moet men een duidelijke verwantschap met de *vreemdeling* kunnen aantonen. De ervaring leert echter dat toelating krijgen geen probleem vormt, mits de aanvrager een voldoende beargumenteerde aanvraag indient. Dossiers inkijken zonder dat deze gekaderd zijn in een specifiek wetenschappelijk onderzoek is echter onmogelijk om de privacy van de betrokkenen en hun nabestaanden te garanderen. De dossiers zelf zijn chronologisch gerangschikt naargelang hun openingsdatum en voor het publiek toegankelijk gemaakt via een systeem van alfabetisch geordende steekkaarten op microfilm.²⁰ Een aantekening hierbij is wel dat de steekkaarten maar raadpleegbaar zijn tot juni 1943, voor recentere dossiers is er geen inventaris voorzien.

Moeilijkheden

De grootste moeilijkheid van dit archiefbestand is de grote mate van subjectiviteit van de samensteller. Het opnemen van bepaalde biografische gegevens door de vreemdelingenpolitie was zeker geen neutraal proces. Zo werden bepaalde daden of aspecten van het leven van de immigrant overdreven benadrukt of juist geminimaliseerd. De dossiers zijn daarom eerder het spoor van een administratieve identiteit dan een louter reële biografie. Of zoals Frank Caestecker en Lieselotte Luyckx het verwoordden *“Immigranten en hun nakomelingen fungeren prominent in deze dossiers... Het zijn evenwel niet hun dossiers. Het dossier was het administratief spoor van het beheer van de immigratie en de vreemdelingenbevolking.”*²¹

Bovendien is dit archiefbestand een verzameling van administratieve documenten en zitten er amper egodocumenten van de vreemdeling zelf in. Dit is enkel het geval indien de vreemdeling een verzoek tot naturalisatie ingediend heeft, zich actief verzet heeft tegen een uitwijzing of zichzelf wou verdedigen in een rechtszaak. Men dient daarom rekening te houden met het feit dat de vreemdeling zichzelf altijd zo ideaal mogelijk zal voorstellen tegenover de autoriteiten. Indien hij zich hier wou vestigen, had hij hier alle baat bij, aangezien ongewenste objecten zonder vlag of wimpel het land werden uitgezet.²² Dus hoe beter het beeld was dat hij van zichzelf spiegelde tegenover de officiële instanties, hoe groter de kans was op een verblijfsvergunning. Indien de studenten echter geen wens of kans hadden om in België te blijven na hun studies, vertrokken ze meestal in alle stilte uit het land. De meesten namen dan ook niet de moeite om zich eerst uit te schrijven in het bevolkingsregister. Normaal gezien was dit verplicht bij een verhuis en zou men zo kunnen achterhalen waarheen de vreemdeling verhuisde. Veel studenten vertrokken echter als een dief in de nacht en lieten nooit meer iets van zich horen. Hun vertrek werd dan later administratief geregulariseerd in een gestandaardiseerd inlichtingenbulletin. Een beperkt aantal van de onderzochte studenten werd onder politiebegeleiding het land uitgezet, wat dan uiteraard wel in hun dossier vermeld staat.

¹⁹ Dit geldt voor de dossiernummers 1.000.000 – 1.668.399; geopend van mei 1912 tot december 1930 en de dossiernummers A1 – A 419.999; geopend van december 1930 tot juni 1943.

²⁰ F. Caestecker, F. Strubbe en P. Taillier, *De individuele vreemdelingendossiers afkomstig van de Openbare Veiligheid (Vreemdelingenpolitie) (1835-1943)*, Algemeen Rijksarchief Zoekwijzers, 18 (2009), p. 3.

²¹ F. Caestecker en L. Luyckx, “Het Individuele Vreemdelingendossier: Een Unieke Bron over Migratie En Migranten?” In: *Grensvallen. De Vreemdelingenadministratie in België. Akten Van De Studiedag Gehouden Op 26 Maart 2009*, 190 (2010), p. 15.

²² *Ibidem*, pp. 16-24.

Tot slot zijn sommige dossiers beperkt tot een absoluut minimum aan informatie. Zo zijn er dossiers onderzocht die slechts bestonden uit één enkel inlichtingenbulletin, terwijl anderen dan weer tientallen pagina's lang waren.

Algemene vreemdelingendossiers

Aanvullend op deze individuele vreemdelingendossiers zijn er de algemene vreemdelingendossiers die bewaard worden in het ARA. Deze dossiers handelen over allerlei onderwerpen en werden wederom geopend door de vreemdelingenpolitie. Deze documenten gaan over de interne organisatie van de OV en de aanpak van landlopers, nomaden en religieuze sekten, gokspelen, zedendelicten en buitenlandse bedrijven die zich in België vestigen. Deze bronnen schetsen een algemener beeld van het maatschappelijke leven van de vreemdeling in België. Hierin komt de politieke, diplomatieke, culturele, economische en sociale geschiedenis van België deels aan bod.²³

Werkwijze

Om een algemeen beeld te krijgen van het verblijf van de vreemde studenten aan de ingenieursopleiding in Gent, werd er geopteerd om alle 142 individuele dossiers van de personen uit het onderzoekssample op te zoeken en te raadplegen. Met hulp van rijksarchivaris Filip Strubbe werd het arbeidsintensieve zoekwerk verlicht en werden uiteindelijk 125 dossiernummers teruggevonden. Zeventien personen werden niet teruggevonden. Dit kan verscheidene oorzaken hebben. Enerzijds kon het gebeuren dat een vreemdeling tijdens zijn studieperiode erin slaagde om onopgemerkt in België te verblijven. Anderzijds kan het zijn dat de naam van de student anders gespeld was in het inschrijvingsregister van de universiteit, waardoor zijn naam in de inventaris van de vreemdelingendossiers niet meer op te sporen is. Een derde mogelijke reden is dat sommige van de studenten zich wel inschreven als vrije student aan de Universiteit van Gent, maar dan uiteindelijk toch beslisten door te reizen naar bijvoorbeeld Frankrijk en dus in feite nooit echt les hebben gevolgd in België. Door hun korte verblijf zijn deze studenten waarschijnlijk onopgemerkt kunnen blijven. Een laatste mogelijke reden voor dit hiaat is de mogelijkheid dat bepaalde studenten een valse naam opgaven in hun aanmeldingsbulletin of in het inschrijvingsregister. Er dient wel gezegd dat van deze zeventien studenten er vijf afstudeerden in Gent. De *onbekende* studenten in het vreemdelingenarchief zijn dus zeker niet allemaal spookstudenten, maar dikwijls reële personen bij wie de administratieve registratie heeft gefaald hun ware identiteit te achterhalen.

Bovendien waren er nog eens dertien dossiers verdwenen uit het archief.²⁴ Eén code verwees naar een algemeen dossier en een andere keer was er een persoonsverwisseling opgetreden. Dit zorgde ervoor dat er in totaal slechts 110 individuele vreemdelingendossiers konden worden doorgenomen. Aan de hand van deze dossiers werd dan een nieuwe database van 209 pagina's informatie aangelegd. Er werd telkens gewerkt met een gestandaardiseerd *invulblad* waar er informatie over de oorspronkelijke nationaliteit, de nieuwe nationaliteit, andere namen, de geboorteplaats, de aard van de papieren, de datum van het vertrek uit Gent, de burgerlijke staat, het beroep, de informatie over de ouders,

²³ ARA, I 417, *Inventaire des Archives du Ministère de la Justice Administration de la Sûreté Publique (Police des étrangers) Dossiers généraux : deuxième versement 1930-1960 [1814-1986]*, F. Plisnier, Bruxelles, 2008, p. 34.

²⁴ Alle dertien dossiers hadden een dossiernummer tussen 1.292.980 en 1.317.226. Waarschijnlijk heeft men hier dus te maken met een erg onregelmatige reeks waarvan er veel dossiers kwijt zijn.

eventuele veroordelingen, verdere opmerkingen, ect. werd verzameld.²⁵ De nummering in dit bestand is alfabetisch georganiseerd en komt overeen met de nummering in het proefsamen. Het is wel belangrijk om nogmaals te benadrukken dat men voor dit onderzoek een speciale schriftelijke toelating diende in te dienen bij de Algemene Rijksarchivaris. Zonder toestemming zou het dus onmogelijk zijn deze dossiers in te kijken. Bovendien moesten de onderzochte dossiers één voor één gedeblokkeerd worden door het leeszaalpersoneel vooraleer het dossier ook maar kon aangevraagd worden.

Eens alle informatie in de database was verwerkt, werd de inventaris van de algemene vreemdelingendossiers geraadpleegd. Hieruit heb ik dan de interessantste archiefbestanden geselecteerd en doorgenomen. Dit bracht echter minder nuttige informatie op dan verwacht. De zoektocht naar informatie ging dus verder.

Ander bronmateriaal

Een andere interessante piste zouden de processen-verbaal rond demonstraties en verstoringen van de openbare orde kunnen zijn. Na een lange zoektocht via het stadsarchief, de archiefdienst van de politiezone Gent en het secretariaat van de procureur des Konings van Gent kwam ik bij het rijksarchief van Beveren terecht. Daar worden namelijk de meeste dossiers en processen-verbaal van het gerechtelijk arrondissement Gent bewaard.

Paul Drossens van het rijksarchief gaf echter aan dat er vóór 1945 relatief weinig archief van het Gentse parket bewaard is gebleven. Zowel de notitieregisters als de dossiers van (zonder gevolg) geklasseerde zaken zijn maar vanaf 1945 bewaard. De strafuitvoeringsregisters zijn wel grotendeels bewaard, idem voor de vonnissen van de correctionele rechtbank en een deel van de correctionele dossiers. Helaas geven deze bronnen enkel een beeld van de effectief veroordeelden. Over de grote meerderheid van studenten die nooit voor de rechtbank zijn verschenen, is in de Gentse gerechtelijke archieven jammer genoeg nog nauwelijks informatie beschikbaar.²⁶ Dit spoor liep dus dood. De individuele vreemdelingendossiers van de vreemdelingenpolitie geven echter wel deels een overzicht van de individuele veroordelingen van de studenten. Verslagen over grote massabetogingen of vechtpartijen tussen verschillende buitenlandse studentengroepen zijn echter niet voor handen.

In verband met studiebeurzen en studentenverenigingen van buitenlandse studenten werd ook contact opgenomen met het Huis van Notarissen in Gent, waar de joodse studentenvereniging tijdens het interbellum tijdelijk zou zijn gevestigd. Men kon echter enkel bevestigen dat de joodse gemeenschap in de jaren twintig en dertig daar geregeld bijeenkwam, maar meer wist men niet. Vervolgens nam ik in verband met studiebeurzen contact op met de Universitaire Stichting, die vroeger in beurzen voor buitenlandse studenten voorzag. Ook hier kon men mij niet verder helpen. Tot slot bezocht ik het Archief van het Aartsbisdom Mechelen. In dit laatste archief ligt een schat aan informatie verborgen. Kardinaal Mercier was namelijk de initiatiefnemer van het *l'Aide Belge aux Russes*, een organisatie die hulp bood aan jonge gemigreerde Russen die in België aankwamen na de Oktoberrevolutie in 1917. De stichting voorzag de mogelijkheid voor Russen om na de oorlog hun studies te hernemen of hogere studies te volgen in België. Later bood de organisatie ook hulp aan jonge kinderen en volwassenen van

²⁵ Een voorbeeldsheet van deze database kan men in de bijlage terugvinden, zie bijlage 1.

²⁶ Deze informatie werd verschaft door rijksarchivaris Paul Drossens van het Rijksarchief te Beveren op 11 mei 2013.

Russische origine. De focus van deze vereniging lag voor de studenten echter bijna volledig op de Katholieke Universiteit Leuven.

Een volgende stap werd gemaakt door online de personen uit mijn sample op te zoeken. Zo heb ik extra informatie gevonden over de deportatie van een aantal personen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Specifiek voor de situatie van de joodse studenten in WO II waren de databanken <http://www.jewishgen.org>, <http://sousamendesfoundation.org>, <http://www.yadvashem.org> en <http://www.ushmm.org> belangrijk.²⁷ Verder werd er via verschillende (genealogische) sites extra familiale informatie gevonden over bepaalde studenten. Ik heb dan ook alle 142 namen via Google en andere zoekkanalen opgezocht en waar ik kon, heb ik contact opgenomen met andere onderzoekers, familieleden of onderzoeksinstellingen. Zo heb ik onder meer contact gehad met de onderzoeksinstellingen “*Sousa Mendes Foundation*”, “*Yad Vashem*” en verscheidene onderzoekers via e-mail. Uiteindelijk heb ik over een tiental personen extra informatie kunnen verzamelen, wat dan aan de database werd toegevoegd.

Eveneens ben ik via internet in contact gekomen met de zonen, dochters, kleinkinderen en kennissen van bepaalde buitenlandse ingenieursstudenten aan de RUG of met mensen die meer informatie konden geven over deze studenten. Zeker sociale netwerksites als LinkedIn en Facebook bleken handige instrumenten te zijn om in contact te komen met eventuele zonen en dochters van de studenten. Voor de mensen die in België bleven en genaturaliseerd waren, was het telefoonboek en de adressengids van onschatbare waarde. Met een aantal van deze personen heb ik dan ook effectief kunnen afspreken om hen te bevragen. Deze interviews vonden plaats op heel diverse plaatsen en via diverse kanalen. Zo zijn er mails en brieven verstuurd, Skype- en telefoongesprekken gevoerd en fysieke interviews ter plaatste gebeurd. Het spreekt voor zich dat deze interviews én de persoonlijke archieven over de vader of grootvader van de nakomelingen een schat aan kwalitatieve informatie opleverden. Deze documentatie was complementair aan de meer kwantitatieve bronnen die eerder werden vermeld.

Na contact genomen te hebben met de archivariissen van de FOD Binnenlandse en Buitenlandse Zaken, bleek dat er niet veel (thematisch) archief over buitenlandse studenten bijgehouden wordt bij deze overheidsdiensten. De FOD Binnenlandse Zaken omvat de Dienst Vreemdelingenzaken, de opvolger van de vreemdelingenpolitie, en deze heeft zijn archief in 2008 overgedragen aan het ARA.²⁸ Bij de FOD Buitenlandse Zaken verwees men mij door naar deze dienst Vreemdelingenzaken. Ze wezen me weliswaar eerst op hun enige mogelijk nuttige, geïnventariseerde dossier over Latijns-Amerika, namelijk “*Etudiants en Belgique, statistique des étudiants étrangers sortis des Universités Belges entre 1900 en 1925*”. Aangezien het hier echter ging om studenten die de universiteit verlieten tussen 1900 en 1925 en mijn onderzoekspopulatie pas vanaf 1924 ingeschreven was in het eerste of tweede jaar, bleek dit dossier niet van toepassing.

²⁷ Via deze sites werd contact opgenomen met onderzoekers uit de hele wereld op zoek naar sporen van de Gentse oud-studenten uit mijn sample.

²⁸ Het betreft hier de befaamde individuele en algemene vreemdelingendossiers.

1.5. Theoretisch kader

Definiëring studentenmigratie

De migratie van de buitenlandse studenten richting Gent tijdens het interbellum is een fenomeen met veel maatschappelijke raakvlakken. Onder meer het immigratiebeleid van het ontvangende land, de integratie in de lokale gemeenschap en de natie- en nationaliteitsvorming bij de verschillende studenten spelen een rol. Belangrijk is echter om te beseffen dat het hier gaat om een vorm van internationale intellectuele migratie, namelijk studentenmigratie.

De onderzochte studenten koesterden namelijk de hoop om een volledig academisch studieprogramma te volgen in Gent. Dit is, zoals Frank Caestecker en Andrea Rea aantoonen, naar analogie met “*de jongeren die vandaag afkomstig zijn uit zuidelijke landen die nu een gedeeltelijk of volledig academisch programma willen volgen in een hogere onderwijsinstelling in een rijker land.*”²⁹ Studentenmobiliteit heeft daarentegen meer betrekking op een kortstondige migratie van studenten uit *welvarende* landen die een korter studieprogramma in een ander westers land willen volgen. Russel King en Parvati Raghuram benadrukken het verschil tussen studentenmigratie en –mobiliteit: “*Mobility highlights the movement involved in migration, rather than privileging the sending and receiving localities and their perspectives.*”³⁰

Onze studenten zelf deden specifiek aan “*degree mobility*”, waarbij de student een volledig programma van meerdere jaren in het buitenland afwerkte in de hoop een specifiek buitenlands diploma te behalen. Of de student al dan niet in België bleef, doormigreerde naar een ander land of terugkeerde naar zijn geboortestreek hing van verscheidene factoren af. Deze mobiliteit en migratie is namelijk een individuele ervaring die varieert naargelang het studieniveau, het studiesubject, het type van activiteit, het land van bestemming en de levensfase waarin de persoon zit wanneer hij zijn studie aanvat.³¹ Daarnaast merken Russel King en Parvati Raghuram op dat er verscheidende specifieke motieven meespelen om een bepaalde studie in het buitenland aan te vatten. Het is bijvoorbeeld duidelijk dat de buitenlandse ingenieursstudenten in het interbellum deels naar België gedreven werden door de lagere levenskost dan bijvoorbeeld in onze buurlanden en zeker in vergelijking met metropolen als Parijs en Berlijn. Maar tot op welk niveau wordt de keuze van de studenten gedreven door die studiekosten?

Er spelen daarnaast nog meer factoren mee in de keuze van een student voor Gent. Zo zijn er sociaal-politieke, universitaire, economische, demografische en nog ontelbare andere factoren die de conjuncturele toestroom van buitenlandse studenten van een bepaalde origine naar een bepaald land beïnvloeden.³² Al deze factoren behandelen voor ieder individu zou uiteraard onbegonnen werk zijn. Vandaar dat er geopteerd werd om een collectieve prosopografie op te stellen, waarin de grote algemene lijnen worden uitgediept. Indien men een individuelere microanalyse zou wensen, kan men

²⁹ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma. Studenten van buiten de Europese Unie in het Belgisch hoger onderwijs*, Leuven, acco, 2009, p. 14.

³⁰ R. King en P. Raghuram, “International student migration: mapping the field and new research agendas in ISM.” In: *Population, Space and Place. Special Issue: International Student Migration*, 19 (2013), 2, p. 129.

³¹ *Ibidem*, pp. 129-130.

³² V. Karady, “Les logiques des échanges inégaux. Contraintes et stratégies à l'œuvre dans les migrations d'étudiants en Europe avant les années 1930.” In: Hartmut Rüdiger (P.) et Tikhonov (N.), eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, p. 17.

terecht bij de verschillende nationale casestudies omtrent één specifiek individu of omtrent een etnische groep studenten aan de Belgische universiteiten.

Verschillende wetenschappelijke invalshoeken

Tijdens het raadplegen van literatuur omtrent het onderwerp kwamen bovendien meerdere probleemstellingen naar voren. Tot voor kort werd het onderzoek naar immigratie namelijk gedomineerd door historici die zich vooral focusten op specifieke “push”- en “pull”-factoren, zowel in de ontvangende als uitzendende landen. Zo onderscheidde Dhondt verscheidende pullfactoren voor de buitenlandse studenten: de Belgische reputatie als vrij liberaal geïndustrialiseerd land, de uitstekende reputatie van de kwaliteit van de Belgische “*Technische Scholen*” en het Frans als onderwijstaal.³³ Volgens o.a. Pascale Falek, Victor Karady en Nathalia Thikhonov waren de pushfactoren de politieke en sociale omstandigheden in het thuisland, de ambitie om op de sociale ladder te klimmen, het ontvluchten van discriminatie of oorlogsleed en de beperkte carrièremogelijkheden in hun eigen land.³⁴

Sociologen daarentegen focusten meer op de aanpassing en acceptatie van de nieuwkomers, inclusief de problemen met betrekking tot vooroordelen en discriminatie tegenover de (Oost-Europese) buitenlandse studenten. Interessant hierbij is dat deze intellectuele migranten niet an sich de bedoeling hadden zich hier blijvend te vestigen. Zeker de Colombiaanse en Perzische studenten die met behulp van overheidsbeurzen kwamen studeren, gingen zonder uitzondering telkens terug na het behalen van hun diploma. Andere minder gefortuneerde studenten poogden wel om zo lang mogelijk in België te blijven en hier een toekomst uit te bouwen. Doch door de restrictieve Belgische arbeidswetgeving tegenover buitenlandse werknemers slaagden er slechts een paar van de studenten erin om zich blijvend in België te vestigen en om uiteindelijk genaturaliseerd te worden. De anderen keerden na hun studies terug naar hun geboortestreek of migreerden door naar bijvoorbeeld de Amerika's, Palestina of een ander land waar ze hun toekomst konden opbouwen.³⁵

Vladimir Ronin wijst er in deze context bovendien op dat het de droom was van veel Russische/buitenlandse studenten om later in Belgisch Congo te gaan werken. Dit werd vooral ingegeven door het tekort aan Belgische ingenieurs en medici die bereid waren om naar Congo te gaan en door het feit dat de buitenlandse afgestudeerden in Congo ettelijke malen het loon konden verdienen van wat ze in België ooit zouden krijgen. Deze koloniale arbeidsbetrekkingen boden bovendien een sociale opwaardering van de afgestudeerde vreemdelingen aan. Eenmaal in Congo aangekomen kregen ze namelijk zoals autoritaire grootgrondbezitters een erg mooi loon en ook de verantwoordelijkheid over honderden zwarte arbeiders. Het mag dan ook niet verwonderen dat vooral de verdreven Russische adel (na de Bolsjewistische overname) deze betrekkingen maar al te graag invulden.³⁶

Victor Karady wijst dan weer op de ongelijke ruil gedurende de studentenmigratie. Hij beklemtoont vooral de oneven verhouding tussen Oost- en West-Europa. Hoewel er duizenden Oost-Europese

³³ P. Dhondt, “Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach.” pp. 11-12.

³⁴ *Ibidem*, p. 12.

³⁵ Zie hoofdstuk 4. Na hun studententijd, pp. 143-206.

³⁶ *Interview met Vladimir Ronin (Dr. Geschiedenis, professor Slavistiek, verbonden aan KU Leuven)*, Antwerpen, 28 augustus 2013.

studenten naar West-Europa trokken om te studeren, was het omgekeerde fenomeen haast onbestaande. Dit probleem komt volgens hem voort uit de inherent ongelijke culturele en socio-economische ontwikkeling en modernisatie binnen Europa, waar het westen het oosten volledig domineerde. Maar deze ongelijkheid komt uiteraard ook binnen de verschillende samenlevingen in Europa zelf voor, aangezien sommige elitegroepen (intelligentsia, bourgeoisie en aristocratie) en sommige etnische of religieuze minderheden vaak eerst in de moderniteit belanden. Het zijn daarom vaak leden uit deze minderheden en elites die eerst gingen studeren aan buitenlandse universiteiten.³⁷ Vandaar dat men later in dit werk ook de mooie tweedeling tussen buitenlandse elite en etnische/religieuze minderheden aan de Gentse ingenieursschool zal terugvinden. Want vergis je niet, ook na de Eerste Wereldoorlog was West-Europa nog het na te volgen toonbeeld van de moderniteit. Door de regio haar dominante positie op economisch, cultureel, politiek en wetenschappelijk vlak trok het bijgevolg horden studenten aan van over heel de wereld.³⁸

Immigratiepolitiek

Zoals James Q. Wilson aangaf “*was de vraag naar een immigratiepolitiek steeds afhankelijk van de aan- of afwezigheid van georganiseerde belangengroepen*”.³⁹ Er zijn namelijk altijd winnaars en verliezers met tegengestelde belangen betrokken bij immigratiestromen van grote omvang. In onze onderzoekscasus zien we onder meer Belgische werknemersvakbonden die zich verzetten tegen de buitenlandse arbeidskrachten/ingenieurs omdat die het werk van autochtonen “*inpijken*”. Aan de andere kant zijn er de kotbazen, herbergiers en kleine handelaars in Gent voor wie de buitenlandse ingenieursstudenten een belangrijke inkomstenbron vormden. Daarnaast waren er nog tal van andere partijen: de flamingantische en Franstalige studentenverenigingen, de universiteit, de Belgische werkgevers die graag de goedkopere buitenlandse ingenieurs zagen komen, de talloze liefdadigheidsverenigingen, de lokale buitenlandse gemeenschappen ... Er waren dus heel wat verschillende belangengroepen betrokken bij de studentenmigratie naar België. Het valt dan ook te verwachten dat al deze groepen druk uitgeoefend hebben op het Belgische immigratiebeleid.

James Hollifield ziet daarenboven nog drie grote subthema's die steeds terugkeren in zijn studie naar internationale migratiepolitiek.⁴⁰ Deze theorie kunnen we ook toepassen op het Belgische immigratiebeleid. Het eerste grote thema gaat over **migratiecontrole**. De toenemende politieke democratisering na WO I leidde namelijk tot een stijgende overheidsinterventie in het sociaal-economische leven in België, wat gepaard ging met een strengere bureaucratische controle op de vreemdelingen.⁴¹ Zoals reeds eerder gezien was het de taak van de vreemdelingenpolitie om migratie naar en binnen België te controleren en te begeleiden. Zo probeerde de Belgische staat de migratiestromen te allen tijde te controleren en indien noodzakelijk bij te sturen. Vooral economische

³⁷ V. Karady, “Les logiques des échanges inégaux. Contraintes et stratégies à l'œuvre dans les migrations d'étudiants en Europe avant les années 1930.” In: Hartmut Rüdiger (P.) et Tikhonov (N.), eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, p. 18.

³⁸ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma. Studenten van buiten de Europese Unie in het Belgisch hoger onderwijs*, Leuven, acco, 2009, pp. 23-24.

³⁹ J. Hollifield, “The politics of international migration: how can we bring the state back in?” In: C. Brettell and J. Hollifield, eds. *Migration theory*, New York, Routledge, 2005, pp. 144-145.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 137-83.

⁴¹ F. Caestecker, F. Strubbe en P. Taillier, *De individuele vreemdelingendossiers afkomstig van de Openbare Veiligheid (Vreemdelingenpolitie) (1835-1943)*, p. 6.

en politieke vluchtelingen werden gewantwoord en op deze manier nauwlettend gecontroleerd door de Openbare Veiligheid.

Hollifields tweede grote thema sluit nauw aan op deze drang naar controle, namelijk het vraagstuk rond **veiligheid**.⁴² België was namelijk een economisch welvarend en vrij liberaal land met vrijheid van meningsuiting en een grote mate van politieke vrijheid. Vooral in het interbellum zien we echter een toegenomen vrees voor onruststokers die de openbare orde zouden verstoren. De politieke vrijheid werd bijgevolg voor buitenlanders beperkt. Zo was het voor immigranten verboden om aan politiek te doen binnen de Belgische landsgrenzen. Indien een student toch betrapt werd op het bedrijven van politiek of propaganda in België, kon hij het land worden uitgezet.⁴³ De vreemdelingendossiers tonen aan dat het vooral studenten met communistische of fascistische ideeën waren die extra in de gaten werden gehouden. Vooral Oost-Europese en Chinese studenten werden als een communistische bedreiging gezien. Verder wijst Pascale Falek erop dat joodse studenten geassocieerd werden met Polen, die op hun beurt gestigmatiseerd werden als gewelddadig en opvliegend. Volgens een getuigenis van Albert Gleis werden de Belgen in de loop van de jaren dertig steeds vijandiger tegen de “gevaarlijke” buitenlanders. Opvallend hierbij is dat mensen uit de buurlanden juist niet als “vreemdeling” werden beschouwd. Fransen, Britten en Nederlanders waren gewenst en ongevaarlijk, maar Oost-Europeanen (Polen) werden gezien als onstabiele, gevaarlijke elementen in de maatschappij.⁴⁴ De aandacht voor *veiligheid* beïnvloedde dus zeker de migratieregulering in België.

Een laatste thema dat Hollifield aanraakt, is dat van de problematiek omtrent de **incorporatie** van immigranten in de nieuwe samenleving en de economie. Hij benadrukt de rol van de staat hierbij. Zo naturaliseerde de Belgische staat slechts een miniem aantal van de bestudeerde studenten.⁴⁵ Daarnaast wordt er nagegaan in welke mate de nationale stichtingsmythen of –histories het migratiebeleid beïnvloedden en in hoeverre het idee van één natie per staat een rol speelde in de migratiepolitiek. In onze studie moeten we ons bewust zijn van het feit dat er zeker in de 19e eeuw en begin 20e eeuw een algemene consensus was over het samenvallen van een nationale identiteit met de natiestaat. Wie buiten de natie viel, zoals de buitenlandse studenten, werd dus met enige argwaan bekeken.

⁴² J. Hollifield, “The politics of international migration: how can we bring the state back in?”, p. 152.

⁴³ ARA, F 1650, *Dossiers 3e direction générale – Sûreté publique*, Individuele vreemdelingendossiers van de Openbare Veiligheid, Strahan Boris (1.496.167).

⁴⁴ P. Falek, “A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period.” In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, p. 34.

⁴⁵ Zie hoofdstuk 4.2. Hart verloren in België, pp. 166-187.

2. Voor Gent, de kindertijd

2.1. Historisch kader Europese studentenmigratie

De internationale studentenmigratie is even oud als het universitair onderwijs zelf. Al vanaf het moment dat de eerste universiteiten in West-Europa verschenen (eind elfde eeuw), ontstond er een internationaal universitair netwerk dat gevoed werd door een voortdurende migratie van studenten en professoren uit heel Europa. Deze intellectuele migratiestroom zorgde voor het stimuleren van nieuwe ideeën, technologieën, methodologieën en om de uitwisseling van specifieke kennis, waardoor er een accumulatie van kennis en vooruitgang mogelijk werd. Maar eerst zullen we de internationale historische context in de 19^e en 20^e eeuw bekijken, om vervolgens dieper in te gaan op de Belgische en Gentse cijfers.

Internationale historische context: de cijfers

In de 19^e eeuw voltrok zich (parallel met de ontwikkeling van natiestaten) een professionalisering en massificatie van het hoger onderwijs in West-Europa. Er verschenen overal staatsuniversiteiten die gesponsord werden door de staatskas, maar die toch in ruime mate van een academische vrijheid konden genieten. Bovendien werden de opleidingen steeds vaker afgestemd op de noden van de geïndustrialiseerde maatschappij en werd het onderwijs gemoderniseerd. Deze stijgende functionaliteit van het onderwijs leidde ertoe dat de studentenpopulatie aan de westerse universiteiten voor het eerst sinds hun ontstaan exponentieel toenam. Binnen deze groeiende groep studenten vielen er twee nieuwe categorieën in het bijzonder op: enerzijds de vrouwelijke studenten op het einde van de 19^e eeuw en anderzijds de groep buitenlandse studenten vanaf midden jaren 1850-1860. Tot 1860 beperkte deze studentenmigratie zich voor het merendeel tot uitwisselingen van West-Europese universiteiten onderling, maar al gauw kwamen de studenten uit de hele wereld. Dit had veel te maken met de verbeterde economische situatie vanaf 1850, de verbeterde transportmogelijkheden en de politieke stabilisatie na het einde van de Krimoorlog.⁴⁶ In de periode 1890-1910 verdrievoudigde zo het aantal buitenlandse studenten in het hoger onderwijs in West-Europa tegenover slechts een verdubbeling van het totaal aantal studenten.⁴⁷

Natalia Tikhonov maakte de vergelijking met het aantal buitenlandse studenten op 1000 in de Franse, Duitse, Belgische en Zwitserse universiteiten begin 1912. Volgens haar berekeningen waren er zo 83 buitenlanders op 1000 in de Duitse universiteiten, 135 op 1000 in de Franse, 287 in de Belgische en tot slot 503 op 1000 in de Zwitserse universiteiten.⁴⁸ In absolute getallen waren Frankrijk en Duitsland de belangrijkste ontvangstlanden, maar in een relatieve verhouding stonden België en Zwitserland dus aan de top. Een soortgelijk beeld krijgen we als we tabel 1 bekijken. Hierin wordt een overzicht gegeven van de verzamelde gegevens uit Karady, aangevuld met eigen gegevens m.b.t. België. In deze tabel valt meteen op dat België in verhouding zeker niet moet onderdoen voor de andere Europese landen en dat het enkel Oostenrijk en Zwitserland moet laten voorgaan in relatieve verhoudingen. In absolute getallen is Frankrijk de duidelijke winnaar. Opvallend is verder het geringe aantal

⁴⁶ P. Dhondt, "Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach." In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis- Revue belge d'Histoire contemporaine*, 38 (2008), 1-2, p. 5.

⁴⁷ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma*, pp. 19-21.

⁴⁸ N. Tikhonov, "Migrations des étudiants et féminisation de Quelques universités européennes à la recherche d'une convergence." In: P. Hartmut Rüdiger et N. Tikhonov, eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, pp. 43-44.

buitenlandse studenten in Groot-Brittannië. Ook in Spanje, Italië, Nederland en Scandinavië waren er beduidend minder buitenlandse studenten ingeschreven dan in de andere West-Europese landen.⁴⁹

Land	Jaar	Totaal studenten	Internationale studenten	% internationale studenten
België	1899	5.837	548	9,4
	1900	5.389	826	15,3
	1910	7.661	2.187	28,5
	1925	8.988	1.832	20,4
	1930	10.845	2.423	22,3
	1936	12.180	1.619	13,3
Duitsland	1891	25.482	1.916	7,5
	1900	31.588	2.202	6,9
	1910	49.403	3.975	8,0
	1925	79.945	7.098	8,9
	1930	121.609	6.298	2,9
	1938	51.377	4.079	7,9
Frankrijk	1890	16.587	1.532	9,2
	1900	29.377	1.779	6,1
	1910	41.044	5.241	12,8
	1925	52.960	8.790	16,6
	1930	73.601	16.254	22,1
	1938	74.832	8.817	11,8
Groot-Brittannië	1910	26.000	ca. 300*	ca. 1,0
	1922	ca. 50.000	542*	0,9
	1934	ca. 60.000	1.098*	1,6
Italië	1911	29.000	248	0,8
	1931	53.605	2.980	5,6
Oostenrijk	1900	11.109	5.093	45,3
	1912	16.533	7.176	43,4
	1930	16.137	3.313	20,5
	1935	16.306	2.176	13,3
Zwitserland	1890	3.031	1.061	35
	1900	5.240	2.351	44,9
	1910	8.354	4.116	49,9
	1930	8.637	2.476	28,7

*= Enkel de Europese studenten

Tabel 1: overzichtstabel van het absoluut en relatief aandeel buitenlandse studenten in West-Europa eind 19e- begin 20e eeuw.⁵⁰

⁴⁹ V. Karady, "Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939." In: C. Charle, J. Schriewer en P. Agner, eds. *Transnational intellectual networks: forms of academic knowledge and the search for cultural identities*, Frankfurt/New York, Campus, 2004, p. 370.

⁵⁰ Gegevens uit: V. Karady, "Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939." In: C. Charle, J. Schriewer en P. Agner, eds. *Transnational intellectual networks: forms of academic knowledge and the search for cultural identities*, Frankfurt/New York, Campus, 2004, p. 370; aangevuld met eigen gegevens voor België.

Een andere algemene trend is dat er tegen het einde van de jaren dertig overal minder buitenlandse studenten ingeschreven waren dan in het begin van de jaren dertig. De economische crisis en het woelige politieke klimaat speelden hierin waarschijnlijk een rol. De tabel toont echter ook aan dat studentenmigratie geen marginaal fenomeen was. Zeker landen als Frankrijk, Zwitserland, België, Oostenrijk en Duitsland hadden een reputatie in het ontvangen van deze internationale studenten. Men keek dan ook niet raar op van een kolonie Colombiaanse of Chinese studenten aan de universiteit.

Maar de grootste groep buitenlandse studenten bestond zonder twijfel uit Oost-Europese studenten. Zij vormden rond 1930 zelfs bijna 60% van de buitenlandse studenten aan de West-Europese universiteiten. Vooral de onderdanen uit het geïmplodeerde tsaristische Rusland waren sterk vertegenwoordigd.⁵¹ Frappant is dat de meerderheid van de “*Russische studenten*”⁵² hierbij opteerde voor Franstalige universiteiten, terwijl studenten uit andere Oost- en Centraal-Europese naties meer neigden naar Duitstalige instituten. Zo trok Wenen bijna exclusief studenten aan uit het oude Habsburgse Rijk en zijn successiestaten. Enige uitzondering hierop vormden de Roemenen, Polen en Bulgaren die bij voorkeur naar Franstalige universiteiten trokken.⁵³ Dit patroon zien we later eveneens terug in de inschrijvingsregisters van de Belgische universiteiten, waar men voornamelijk Polen, Russen, Bulgaren en Roemenen terugvonden, maar bijvoorbeeld veel minder Serviërs of Hongaren.

Buitenlandse studenten aan de Belgische universiteiten 19e eeuw-1940

Zoals eerder bleek, behoorde België dus bij de toplanden inzake het ontvangen van buitenlandse studenten. Dhondt berekende dat er in België tussen 1876 en 1938 meer dan 90 verschillende nationaliteiten studeerden: van Canadezen tot Japanners, van Portugezen tot een verdwaalde Chileen.⁵⁴

Extra typerend voor de Belgische case was het sterk uitgebouwde universitaire netwerk dat gestoeld was op de traditioneel confessionele en regionale breuklijnen die de Belgische politiek altijd zo hebben gekenmerkt. Zo waren er in de 19e eeuw maar liefst vier universiteiten in België, de Université Libre de Bruxelles, de Katholieke Universiteit Leuven, de Rijksuniversiteit Luik en tot slot de Rijksuniversiteit Gent. Dit aantal was disproportioneel hoog in vergelijking met de totale bevolkingsgrootte van België. Er ontstond daarom al gauw een verwoede concurrentiestrijd om voldoende studenten aan te trekken. Aangezien de lokale rekruteringsbasis van Belgische studenten beperkt was om vier universiteiten in stand te houden, was het logisch dat men buitenlandse studenten probeerde aan te trekken. Deze strategie kende in het begin slechts een matig succes. Zo waren er in het jaar 1870 ongeveer 2% buitenlandse studenten aanwezig in de vier Belgische universiteiten. Uiteindelijk steeg aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog het aandeel van de buitenlandse studenten tot net onder dertig procent.⁵⁵

⁵¹ V. Karady, “Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939.”, pp. 372-374.

⁵² Russische studenten zijn in deze context alle studenten die geboren werden of woonden in het tsaristisch Rusland.

⁵³ V. Karady, “Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939.”, pp. 372-374.

⁵⁴ P. Dhondt, “Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach.”, pp. 5-6.

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 5-6.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog daalde deze verhouding vervolgens logischerwijs tot een verwaarloosbaar percentage. Na de oorlog groeide het aantal buitenlanders daarentegen weer snel aan en in de jaren 1920 zijn de buitenlandse studenten in België zelfs weer goed voor een kwart (!) van de studenten aan de Belgische universiteiten. Een op vier studenten in België was dus van buitenlandse origine.⁵⁶ Vanaf midden jaren dertig neemt dit aantal echter terug af tot ongeveer 10%. Deze daling had veel te maken met de economische depressie, het oprukkende nationalisme, discriminerende wetten tegenover buitenlandse werknemers en de groeiende oorlogsdreiging.

Zoals reeds vermeld werd, waren het vooral studenten uit Oost-Europa die migreerden naar België. Zeker in het begin van de 20^e eeuw was er een belangrijke migratie van minderheidsgroepen (voornamelijk Polen en Joden) uit het Russische Rijk naar België. Na de Eerste Wereldoorlog waren het vooral de nieuwe natiestaten zoals Polen en de Baltische staten die studenten uit hun etnische minderheden zagen vertrekken richting de Belgische onderwijsinstellingen. De Russische studenten na Wereldoorlog I kwamen dan weer uit adellijke families die op de vlucht waren voor de machtsgreep van de bolsjewieken. Deze jongeren behielden echter de Russische nationaliteit en werden daarom als Rus ingeschreven aan de Belgische scholen. Het aandeel Oost-Europeanen (Polen, Russen, Roemenen, Bulgaren ...) steeg zo tot bijna 70% van het aantal buitenlandse studenten.⁵⁷ Studenten uit andere continenten waren heel wat minder vertegenwoordigd. Hoewel de Amerikanen en Aziaten nog een klein aandeel vormden in de buitenlandse studentenpopulatie, hadden de continenten Oceanië en Afrika amper studenten in België rondlopen.⁵⁸

Maar ook tussen de verschillende Belgische universiteiten onderling kunnen verschillen worden vastgesteld. Zo waren de universiteiten van Luik en Gent vooral populair door hun “*écoles spéciales*” of PolyTechnische Scholen die verbonden waren aan de universiteit. Het is in deze scholen dat de toekomstige ingenieurs werden gevormd. De keuze tussen de Rijksuniversiteit Gent of Luik werd dan weer grotendeels ingegeven door het verschil in onderwijsaanbod tussen de verschillende ingenieursdisciplines: “*Arts et Manufactures*”, “*Génie Civil*” en “*Architecture*” in Gent, tegenover “*Arts et Manufactures*” en vooral “*Mijnbouwkundige ingenieur*” in Luik.⁵⁹

Gent telde tijdens het interbellum twee afdelingen binnen de Polytechnische School: een “*School voor Burgerlijke Bouwkunde*” en een “*School voor Kunsten en Fabriekswezen*”. Deze afdelingen waren verbonden aan de Rijksuniversiteit Gent en genoten wereldwijde faam. Bovendien waren ze veruit de grootste afdelingen binnen de universiteit qua studentenaantal. Zo waren er in het academiejaar 1924-1925 433 personen ingeschreven in de *School voor Burgerlijke Bouwkunde* en 529 personen in de *School voor Kunsten en Fabriekswezen*. Samen vertegenwoordigden ze 962 ingenieursstudenten op een totaal van 1651 studenten, of anders gezegd zo’n 58,27% van het totaal aantal studenten aan de universiteit Gent. De tweede grootste faculteit, namelijk die van Geneeskunde, telde in totaal slechts 271 leerlingen en de faculteit Letteren en Wijsbegeerte telde er maar 116.⁶⁰ Het dient dus niet gezegd dat Gent grotendeels teerde op het immense succes van zijn ingenieursscholen. Op dit succes en de interne organisatie van deze bijzondere scholen wordt later nog teruggekomen in een apart hoofdstuk.

⁵⁶ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma*, p. 20.

⁵⁷ P. Dhondt, “Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach.”, p. 7.

⁵⁸ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma*, p. 19-20.

⁵⁹ P. Dhondt, “Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach.”, p. 10.

⁶⁰ UAUG, *Jaarverslag Academisch jaar 1925-1926; Plechtige opening der leergangen 1925*.

Brussel en Leuven teerden, anders dan Gent en Luik, vooral op hun sterk ideologische karakter. Brussel profileerde zich als de open en liberale universiteit, terwijl Leuven zich net als dé katholieke universiteit op de kaart plaatste.

Cijfers: de RUG⁶¹

De buitenlandse studenten waren in de periode van 1924-1934 goed voor meer dan 34% van het totaal aantal studenten aan de Gentse universiteit. Zeker in vergelijking met het Belgische gemiddelde uit die periode, namelijk tussen 20,4% en 22,3%, is dit percentage aanzienlijk.⁶² Aan de universiteit Gent waren er dus proportioneel meer buitenlandse studenten aanwezig dan aan de andere Belgische onderwijsinstellingen. De buitenlandse studenten aan de universiteit Gent maakten in 1925 zelfs ongeveer 30% en in 1930 circa 26% van alle internationale studenten op Belgische bodem uit.⁶³ Uit onderstaande tabellen kan men overigens duidelijk afleiden dat het absolute en relatieve aandeel van de buitenlandse studenten aan de Gentse universiteit bleef stijgen tot en met het academiejaar 1928-1929. Tijdens dit academiejaar bereikte de buitenlandse aanwezigheid aan de universiteit haar hoogtepunt voor de tussenoerlogse periode. Maar liefst 625 studenten met een vreemde nationaliteit waren ingeschreven tegenover 1.025 Belgische studenten. Bijna 38% van de studenten aan de universiteit van Gent waren in dat jaar dus van vreemde afkomst. In de academiejaren die volgden, bleef er een relatieve status quo tot het academiejaar 1931-1932, wanneer het aantal buitenlandse studenten aan de Gentse universiteit zowel relatief als absoluut sterk begon te dalen. Het gevolg was dat het totale studentenbestand aan de Gentse universiteit in de jaren dertig eveneens een, zij het lichte, achteruitgang kende. In het academiejaar 1935-1936 bleven uiteindelijk nog 158 buitenlandse studenten over, nog zo'n 11% van het totaal aantal studenten.⁶⁴

Voor de onderzochte Gentse academiejaren van 1924-1925 tot en met 1933-1934 waren er daarentegen gemiddeld iets meer dan 538 buitenlandse studenten per jaar ingeschreven, tegenover net iets meer dan 1.179 Belgen. Dit is dus ongeveer een gemiddelde van 31% buitenlandse studenten op de totale studentenpopulatie per academiejaar, over de tien onderzochte academiejaren heen. Dit ligt wederom hoger dan het Belgische gemiddelde. De overgrote meerderheid van de buitenlandse studenten volgde dus een ingenieursopleiding aan de Technische Scholen van de universiteit.

⁶¹ Dit hoofdstuk is gebaseerd op UAUG, *de jaarverslagen van de universiteit Gent tussen 1923 en 1939*; UAUG, 4A2/4. *Ingekomen en uitgaande briefwisseling rectoraatsdiensten 1882-1935: Kabinet van de rector. Dienst voor academische aangelegenheden 1817-1940*; UAUG, 6E20/3. *Kopieboek van de uitgaande briefwisseling van de studie-inspecteur 1922-1929*.

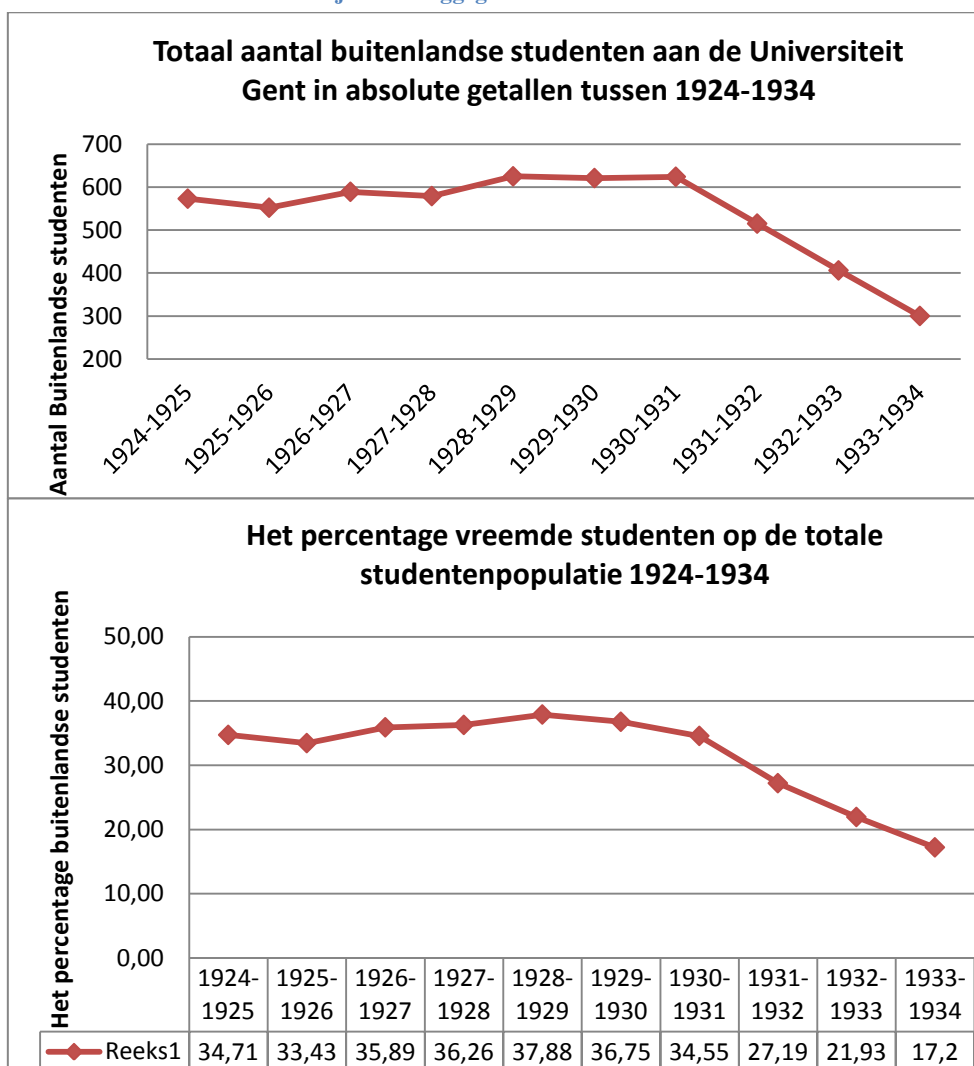
⁶² Zie tabel 1: overzichtstabel van het absoluut en relatief aandeel buitenlandse studenten in West-Europa eind 19e- begin 20e eeuw.

⁶³ Berekend aan de hand van tabel 1: overzichtstabel van het absoluut en relatief aandeel buitenlandse studenten in West-Europa eind 19e- begin 20e eeuw en UAUG, *de jaarverslagen van de universiteit Gent, 1926-1927; 1936-1937*.

⁶⁴ Zie tabel 2: overzichtstabel studentenaantallen Rijksuniversiteit Gent in de periode 1924-1936, op basis van de UAUG, jaarverslaggegevens 1924-1936.

Academiejaar	Totaal studenten	Buitenlandse studenten	Percentage buitenlanders
1924-1925	1651	573	34,71
1925-1926	1651	552	33,43
1926-1927	1641	589	35,89
1927-1928	1597	579	36,26
1928-1929	1650	625	37,88
1929-1930	1690	621	36,75
1930-1931	1806	624	34,55
1931-1932	1894	515	27,19
1932-1933	1851	406	21,93
1933-1934	1744	300	17,20
1934-1935	1533	212	13,83
1935-1936	1396	158	11,32

Tabel 2: overzichtstabel studentenaantallen Rijksuniversiteit Gent in de periode 1924-1936, op basis van de UAUG, jaarverslaggegevens 1924-1936.

Figuur 2: twee grafieken die het aandeel buitenlandse studenten aan de Universiteit Gent tussen 1924-1934 weergeven. Vooral de sterk dalende trend vanaf 1930-1931 valt op.

Vanwaar kwamen deze studenten?

De studenten die tijdens het interbellum aan de Universiteit Gent studeerden, kwamen uit de hele wereld afgezakt om in België te komen studeren. Zo kwamen er studenten uit onder meer Venezuela, China, Palestina, Canada, Mexico, Egypte, Iran, Rusland, de Filippijnen, Portugal, Roemenië, ect.

Het eerste wat meteen opvalt indien men de geografische achtergrond van deze buitenlandse studenten bekijkt, is dat dominantie van Oost-Europeanen eveneens in het Gentse aanwezig was. Ondanks de brede geografische spreiding van zijn studenten, volgde Gent dus de algemene trend. Van het academiejaar 1924-1925 tot en met 1933-1934 was bijgevolg het merendeel van de ingeschreven buitenlandse studenten afkomstig uit Oost-Europese landen.⁶⁵ Zoals tabel 3 aantoont, waren vooral Roemenië en Polen de belangrijkste herkomstlanden, op grote afstand gevolgd door Rusland. Verder volgden landen als Griekenland, Bulgarije, Joegoslavië, Litouwen en China. Vijf landen van deze top zeven waren dus duidelijk gesitueerd in Oost-Europa en twee andere landen (Griekenland en Joegoslavië) lagen in wat men Zuidoost-Europa kan noemen. Enkel China is hier de vreemde eend in de bijt.

Land van oorsprong	Gecumuleerd aantal inschrijvingen door studenten van het land van oorsprong over 10 jaar
Roemenië	1110
Polen	1108
Rusland	627

Tabel 3: overzicht van de drie grootste herkomstlanden van buitenlandse studenten aan de Universiteit Gent, tussen 1924-1933.

Een ander opvallend punt is dat parallel met de vermindering van de globale buitenlandse studentenpopulatie, de vijf landen met het grootste aandeel studenten in Gent exponentieel meer daalden dan de kleinere herkomstlanden.⁶⁶ Dit kan erop wijzen dat vooral de Oost-Europese studenten in de jaren dertig wegbleven uit Gent. Maar deze hypothese dient nog verder onderzocht te worden. Hoe het ook zij, het is zeker dat de buitenlandse groep studenten in Gent steeds heterogener werd gedurende de jaren dertig.

⁶⁵ UAUG, *de jaarverslagen van de universiteit Gent tussen 1923 en 1939*

⁶⁶ Zie tabel 4: het cumulatieve aandeel van de vijf landen met de meeste buitenlandse studenten op het totaal aandeel buitenlandse studenten aan de universiteit Gent (1924-1934, per academiejaar).

Academiejaar	Aandeel in %
1924-25	78,88
1925-26	76,45
1926-27	76,06
1927-28	68,57
1928-29	64,48
1929-30	70,67
1930-31	60,58
1931-32	58,64
1932-33	59,61
1933-34	54

Tabel 4: het cumulatieve aandeel van de vijf landen met de meeste buitenlandse studenten op het totaal aandeel buitenlandse studenten aan de universiteit Gent (1924-1934, per academiejaar).

Een laatste opvallend punt is het geringe aantal (buitenlandse) vrouwelijke studenten, zeker in vergelijking met bijvoorbeeld de universiteiten van Brussel of Luik. In totaal waren er in België in het interbellum 18.185 studentes geregistreerd, waarvan 11.837 in Brussel en 6.948 in Luik, tegenover slechts 400 in Gent. Pascale Falek berekende dat er 1.073 Oost-Europese joodse studentes waren in het interbellum in België. 555 van die meisjes studeerden in Brussel, 428 in Luik en slechts 90 in Gent. Dit is al een indicatie van de bescheiden vrouwelijke aanwezigheid binnen de buitenlandse studentenpopulatie in Gent.⁶⁷

	Buitenlanders	Belgen
Mannen	38,45%	61,55%
Vrouwen	9,64%	90,36%

Tabel 5: aandeel buitenlandse versus aandeel Belgische studenten per geslacht, academiejaar 1929-1930.

Dit beeld wordt verder bevestigd door een brief van de rector aan de minister van Onderwijs op 18 mei 1931. Hierin gaf de rector aan dat er voor het academiejaar 1929-1930 uiteindelijk 994 Belgische mannen en 75 Belgische vrouwen ingeschreven waren, tegenover 621 mannelijke buitenlanders en slechts 8 vrouwelijke buitenlandse studenten. Indien we beide verhoudingen op 1000 zouden plaatsen, waren er minder dan 13 vrouwen op 1000 buitenlandse studenten, tegenover iets meer dan 75 op duizend Belgische studentes in de universiteit van Gent. Bovendien vertegenwoordigden de Belgische meisjes zo'n 90% van de totale vrouwelijke studentenpopulatie in Gent tegenover de slechts 10% van de buitenlandse meisjes. Deze cijfers vallen extra op als men bedenkt dat de buitenlandse mannelijke studenten in Gent wel goed waren voor zo'n 38,45% van de totale mannelijke studentenpopulatie.⁶⁸ Het is dus duidelijk dat de buitenlandse aanwezigheid zich in Gent voornamelijk beperkte tot mannelijke studenten.

⁶⁷ P. Falek, "A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period." In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, p. 27.

⁶⁸ UAUG, 4A2/4. *Ingekomen en uitgaande briefwisseling rectoraatdiensten 1882-1935: Kabinet van de rector. Dienst voor academische aangelegenheden 1817-1940*, doos 235 (1930-1931), flap 322: bevolkingsstatistiek – examenuitslagen.

De Technische Scholen

*“Gent wereldwijd beroemd. De vermaardheid van de Technische Scholen te Gent is de uitwerking van honderd jaar schitterend onderwijs, van de straling die uitgaat van Meesters als Lamarle, Boudin, Andries, Boulvin, Massau, van de overlevering die dezen hebben geschapen en die door hun leerlingen en opvolgers heilig wordt bewaard! Deze vermaardheid wordt onderhouden door de duizenden ingenieurs, die zij hebben omgevormd en die zich over heel de wereld hebben verspreid.”*⁶⁹

Als de stad Gent wereldwijd geroemd werd als een universitair centrum in het begin van de 20^e eeuw, dan had ze dit vooral aan de Gentse Technische Scholen te danken. Deze scholen waren veel meer dan een onderdeel van de universiteit. In het academiejaar 1929-30 waren er zo maar liefst 621 buitenlandse ingenieursstudenten. Komend uit 43 verschillende landen waren deze studenten goed voor zo'n 37% van de hele Gentse studentenbevolking!⁷⁰ Studie-inspecteur Keelhoff verwoordt het in 1935 zo: *“De Technische Scholen zijn in feite van meer belang dan de universiteit zelve, niet alleen door haar groter studentenaantal, maar ook door aanwezigheid van talrijke vreemdelingen.”*⁷¹

De impact van de ingenieursopleiding binnen de Rijksuniversiteit Gent valt in het interbellum dus moeilijk te onderschatten. Het imago van deze Technische Scholen was enerzijds gefundeerd op de uitstraling en kwaliteit van het onderwijs en anderzijds op de mondelinge reclame van haar studenten. Deze mondelinge reclame van de buitenlandse studenten zorgde er zo voor dat de roem van de Gentse Technische Scholen zich tot ver over de nationale grenzen heen verspreidde. Dit is in tegenstelling tot de andere faculteiten van de Universiteit. Zo groeide de Gentse ingenieursopleiding midden de 19e eeuw uit tot een waar begrip in België én het buitenland. Vooral de studie-inspecteurs Emmanuel Boudin (1820-1893) en Charles Andries (1821-1878)⁷² wisten als geen ander dat de industriële bedrijfswereld behoefte had aan vakspecialisten. Zij introduceerden daarom veel meer praktijkgerichte specialisaties binnen de Gentse scholen. *“Dit besef gecombineerd met de industriële koppositie van België in Europa en de unieke situatie van Gent als een universiteits- én nijverheidsstad zorgden voor een professionele ingenieursopleiding op wereldniveau.”*⁷³

Maar ook op bestuurlijk vlak onderscheidde de Polytechnische School zich van de rest van de universiteit. Zo hadden de Technische Scholen hun eigen directeur en studie-inspecteurs. Deze studie-inspecteurs waren elk verantwoordelijk voor één departement van de Technische Scholen. De ene was verantwoordelijk voor de Voorbereidende School, de andere voor de Bijzondere School. De Voorbereidende School diende om de student een degelijke basis te geven en om zich in de eerste twee jaren algemeen te vormen in vakken als meetkunde, wiskunde, ect. De Bijzondere School was de plaats waar men zich vervolmaakte als ingenieur en gold als een soort bovenbouw na de

⁶⁹ M. Berger, *De talenkwestie op de scholen voor burgerlijke bouwkunde, kunst en fabriekswezen, verbonden aan de universiteit te Gent*, Brussel, *Vereeniging der Ingenieurs opgeleid in de Bijzondere Scholen te Gent*, 1930, pp. 10-11.

⁷⁰ L. Coetsier, “De evolutie van de studentenbevolking, het onderwijzend en wetenschappelijk personeel van de rijksuniversiteit te Gent.” In: R. L. Plancke, red. *Rijksuniversiteit, Gent: 1817-1967*, Gent, RUG, 1967, pp. 47-81.

⁷¹ M. Berger, *De talenkwestie op de scholen voor burgerlijke bouwkunde, kunst en fabriekswezen, verbonden aan de universiteit te Gent*, Brussel, *Vereeniging der Ingenieurs opgeleid in de Bijzondere Scholen te Gent*, 1930, p. 4.

⁷² Werkgroep Coupure. *De Coupure in Gent. Scheiding en verbinding*, Gent, Academia Press, 2010, pp. 178-179.

⁷³ Ugentmemorie, P. Gunst, *Boudin, Emmanuel (1820-1893)*, in: <http://www.ugentmemorie.be/personen/boudin-emmanuel-1820-1893>, geraadpleegd op 17 januari 2013.

Vorbereidende School. Hier kon men zich specialiseren en volgde men zijn derde, vierde en soms zelfs vijfde jaar ingenieur.⁷⁴

Het belang van deze speciale scholen voor de universiteit zelf viel niet te onderschatten. Het waren veruit de belangrijkste en dichtstbevolkte afdelingen in de universiteit. Zo waren er in het academiejaar 1929-1930 maar liefst 548 Belgische en buitenlandse studenten aan de Vorbereidende School en 363 aan de Bijzondere School ingeschreven. Zij waren samen goed voor 911 van de 1690 studenten verbonden aan de universiteit van Gent. Ongeveer 54% van het totale aantal leerlingen aan de universiteit van Gent waren dus ingenieursstudenten.⁷⁵ Als we vervolgens kijken naar het aantal buitenlandse studenten aan de ingenieursschool, zien we dat er in hetzelfde academiejaar 1929-1930 maar liefst 64,42% van de studenten aan de voorbereidende en 47,38% van de studenten aan de Bijzondere School van buitenlandse afkomst waren. Van de 621 buitenlandse studenten bij de universiteit van Gent waren er zo'n 525 ingeschreven aan de ingenieursschool. Een overdonderende meerderheid van ca. 85% van de buitenlandse studenten in Gent volgde dus een opleiding tot ingenieur.

Vorbereidende School					Bijzondere School			
Ac. J.	Belg	Buiten.	Tot.	% Buiten.	Belg	Buiten.	Tot.	% Buiten.
1913/14	239	204	443	46,05	Geen gegevens beschikbaar			
...				
1919/20	238	53	291	18,21				
1920/21	236	86	322	26,71				
1921/22	205	84	289	29,07				
1922/23	213	62	275	22,55				
1923/24	239	201	440	45,68				
1924/25	315	252	567	44,44				
1925/26	282	289	571	50,61				
...				
1929/30	195	353	548	64,42	191	172	363	47,38
1930/31	185	332	517	64,22	206	197	403	48,88
1931/32	180	247	427	57,85	205	220	425	51,76
1932/33	193	128	321	39,88	203	205	408	50,25
1933/34	169	61	230	26,52	164	148	312	47,44
1934/35	113	27	140	19,29	165	123	288	42,71
1935/36	65	16	81	19,75	140	95	235	40,43
1936/37	41	1	42	2,38	116	63	179	35,20
Totaal	1141	1165	2306	50,52	1390	1223	2613	46,80

⁷⁴ RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de Rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, p. 9.

⁷⁵ UAUG, 4A2/4. *Ingekomen en uitgaande briefwisseling rectoraatdiensten 1882-1935: Kabinet van de rector. Dienst voor academische aangelegenheden 1817-1940*, doos 235 (1930-1931), flap 322: bevolkingsstatistiek – examenuitslagen.

Tabel 6: aantal vreemdelingen in vergelijking met het aantal Belgen in de Voorbereidende School per academiejaar 1913-1926.⁷⁶

Qua diploma's en afstudeerrichtingen kenden de scholen eveneens meerdere evoluties, maar die zouden ons te ver leiden. Vereenvoudigd kan men stellen dat er binnen de Gentse opleiding in het interbellum twee belangrijke scholen waren: de "School voor Burgerlijke Bouwkunde" en de "School voor Kunsten en Fabriekswezen", de zogenaamde "Technische Scholen". In feite kon men deze twee Technische Scholen het best vergelijken met hedendaagse vakgroepen. De ene vakgroep concentreerde zich op nijverheid terwijl de andere vakgroep zich meer focuste op bouwkunde.⁷⁷ Zo kon men in de "School voor Kunsten en Fabriekswezen" afstuderen als *werktuigkundig, scheikundig of elektrotechnisch ingenieur*. In de "School voor Burgerlijke Bouwkunde" kon men een diploma als *bouwkundig ingenieur* (later: *ingenieur der burgerlijke genie*) of *ingenieur-architect* bekomen.⁷⁸

Let wel, bovengenoemde diploma's zijn zogenaamde **wetenschappelijke of academische graden**. Deze wetenschappelijke graden waren speciaal aangepast aan de noden van de nijverheid en de industrie. Ze hadden bijgevolg een gespecialiseerd karakter en waren zeer praktijkgericht. Na vier jaar kon men de opleiding beëindigen en direct op de werkvloer instromen. Bijgevolg werden deze opleidingen bijzonder populair. Anderzijds had men eveneens **wettelijke graden** zoals ingenieur burgerlijke bouwkunde en mijnbouwkundig ingenieur. Deze opleidingen werden ingericht om staatsambtenaren op te leiden en beantwoordden aan de specifieke noden van staatsingenieurs. Ze genoten veel prestige en deze richting werd dan ook aanzien als de meest diepgravende. Men moest dan ook vijf jaar i.p.v. vier jaar studeren voor zo'n diploma. Buitenlandse studenten konden echter per definitie geen wettelijke graad bekomen.⁷⁹

Bij de wetenschappelijke graden hadden bepaalde richtingen wel een bijzondere voorkeur bij de buitenlandse studenten. Vooral de diploma's bouwkundig ingenieur, werktuigkundig ingenieur en elektrotechnisch ingenieur waren populair. Bovendien werd de vakinhoud van deze programma's steeds aangepast aan de noden van de industrie en technologie. Hierdoor behoorden de opleidingen in Gent tot de modernste van hun tijd.⁸⁰ Het waren dan ook deze wetenschappelijke diploma's die de PolyTechnische Scholen van Gent, en meer in het bijzonder de Rijksuniversiteit Gent, een internationale faam bezorgden. Horden buitenlandse studenten stroomden toe in Gent, in de hoop zo'n felbegeerd diploma te bemachtigen.⁸¹

Conclusie

Het mag duidelijk zijn dat Gent en België in het algemeen een belangrijke rol speelden in het internationale studentenmigratienetwerk tijdens het interbellum. Zo was er aan de universiteit

⁷⁶ Tabel gemaakt aan de hand van gegevens gebaseerd op; UAUG, 4A2/4. *Ingekomen en uitgaande briefwisseling rectoraatsdiensten 1882-1935: Kabinet van de rector. Dienst voor academische aangelegenheden 1817-1940*, doos 260 (1937-1938), flap 322: statistieken.

⁷⁷ M. Berger, *De talenkwestie op de scholen voor burgerlijke bouwkunde, kunst en fabriekswezen, verbonden aan de universiteit te Gent*, Brussel, *Vereeniging der Ingenieurs opgeleid in de Bijzondere Scholen te Gent*, 1930, pp. 3-4.

⁷⁸ A. Van Acker, *Slavische studenten aan de R.U.G. (1855-1914) een evocatie*, Gent, Archief R.U.G., 1984, p. 60.

⁷⁹ RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de Rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, p. 84.

⁸⁰ F. Keelhof, *Les écoles du génie civil, des arts et manufactures et des mines de Gand*, 1935, pp. 15-16.

⁸¹ A. Van Acker, *Slavische studenten aan de R.U.G. (1855-1914) een evocatie*, Gent, Archief R.U.G., 1984, pp. 60-62.

gedurende de periode 1924-1934 een opvallend grote aanwezigheid van buitenlandse studenten. Gent was proportioneel zeker één van de belangrijkste ontvangstinstellingen in België en zelfs in Europa. Zoals in de andere West-Europese universiteiten bestond ook in Gent het merendeel van de buitenlandse studentenbevolking uit de Oost-Europese studenten. Vergis u echter niet, Gent kende een toeloop van studenten uit de hele wereld: van Venezuela tot Perzië, van China tot Mexico, kortom van overal kwamen de studenten naar de Arteveldestad. Enkel Oceanië, Antartica en Afrika vielen als continent wat uit de boot. Naarmate de jaren vorderden, daalde de dominantie van de Oost-Europese studenten en ontstond er een grotere verscheidenheid aan nationaliteiten onder de vreemde studenten.

Een ander markant punt bleek het geringe aantal studentes en in het bijzonder buitenlandse meisjes. Zoals aangetoond had Gent beduidend minder vrouwelijke studenten dan Luik of Brussel. Een verklaring hiervoor kan de dominantie zijn van de ingenieursopleiding in Gent. Zo kozen vrouwelijke buitenlandse studenten in andere universiteiten ook veeleer voor de faculteiten Geneeskunde of Rechten.

Maar wat de universiteit Gent echt speciaal maakte, was de grote instroom van vreemde studenten aan de Technische Scholen. Al aan de vooravond van WO I was één op twee aspirant-ingenieurs van buitenlandse origine. Tijdens de Grote Oorlog daalde het studentenaantal logischerwijs, maar na een moeizame start net na de Grote Oorlog steeg dit aantal vreemdelingen vlot tot boven het aantal Belgische ingenieursstudenten. Meer nog de buitenlandse ingenieursstudenten tussen 1929 en 1933 maakten zelfs tot bijna 90% van de buitenlandse studenten aan de universiteit uit. Deze studie is dan ook belangrijk, omdat dit aspect van onze universiteitsgeschiedenis voorlopig zo goed als onbekend is. Wie deze studenten juist waren, zal in de volgende hoofdstukken worden achterhaald.

Ingenieursopleiding (Algemene directeur)	
Vorbereidende School	Bijzondere School
1 studie-inspecteur	1 studie- inspecteur
1 ^e – 2 ^e jaar	3 ^e - 4 ^e (- 5 ^e) jaar
Algemene vorming	Specialisatie
Vakgroepen: Kunst & Fabriekswezen, Burgerlijk Bouwkunde	Vakgroepen: Kunst & Fabriekswezen, Burgerlijk Bouwkunde

Tabel 7: schematische voorstelling van de organisatie van de ingenieursopleiding.

2.2. Geografische spreiding en het nationaliteitsprobleem

Het bepalen van de exacte nationaliteit van de onderzochte studenten vormt een bijzonder probleem. Het merendeel van de onderzochte groep was namelijk uit Oost- en Centraal-Europa afkomstig, uit een gebied waar de grenzen in de 19^e en 20^e eeuw voortdurend verschoven. Bovendien leefden er veel verschillende etnische groepen in dit gebied, wat zeker bij de implodatie van het tsaristische Russische rijk voor problemen zorgde. Dit leidde ertoe dat men heel moeilijk over Polen, Russen en dergelijke kan en kon spreken. Maar hoe zagen de studenten zichzelf? Voelden ze zich bijvoorbeeld echt Pool als er op hun papieren ‘Pool’ stond? Of bleven ze trouw aan het land waartoe hun geboortedorp behoorde vóór de Eerste Wereldoorlog, namelijk het Russische rijk? Waren zij toch veeleer joods dan Pools of Russisch? Of hadden ze meerdere identiteiten? Op deze vragen wordt er dieper ingegaan in de volgende paragrafen.

Nationalisme en identiteitsvorming

In navolging van de ideeën van de Britse historiograaf Isaiah Berlin wordt nationalisme vaak gezien als een soort *politiek romantisme*. Volgens dit idee is het in de eind 18^e begin 19^e eeuw ontstane nationalisme een ideologie die louter gebaseerd is op een al dan niet geconstrueerd verleden. Op basis van dit verleden wordt vervolgens een bepaalde identiteit samengesteld. Aan de hand van bepaalde kenmerken worden personen vervolgens geaccepteerd of geweerd uit de nationale groep of de natie.⁸² Het spreekt voor zich dat dit monoculturele, idealistische staatsidee een zeker uitsluitingmechanisme in zich draagt. Mensen die niet tot de homogene cultuurgroep behoorden, werden uitgesloten of verstoten. We zien dit fenomeen onder meer bij de Joodse bevolking in Polen, Rusland en Roemenië in de 19^e en 20^e eeuw. Zij werden omwille van hun geloof en hun eigen taal (het Jiddisch⁸³) gediscrimineerd en buiten de gemeenschap gezet. Zo kregen bijvoorbeeld veel Oost-Europese studenten uit Polen of Rusland geen studiekansen op hoger onderwijs omwille van de omstreden “*numerus clausus*”-reglementering.⁸⁴ Deze *numerus clausus* hield in dat er slechts een beperkt percentage vrouwen, joden en studenten uit andere minderheidsgroepen ingeschreven konden worden aan de universiteit. De vraag naar hoger onderwijs was bij deze groepen echter veel hoger dan het aanbod. De minderheden werden dus in feite in casu uitgesloten van het universitair onderwijs in eigen land.

Gecombineerd met een groeiend antisemitisme leidde deze *numerus clausus* ertoe dat heel wat uitgesloten joodse studenten emigreerden naar het Westen. Toen er echter in 1921 een migratiestop werd afgekondigd door de VS en soortgelijke maatregelen genomen werden door verschillende populaire eindbestemmingen (zoals Canada, Australië, Zuid-Afrika en de Zuid-Amerikaanse landen), moesten de kandidaat-migranten hun pijlen richten op de West-Europese landen, waaronder België.

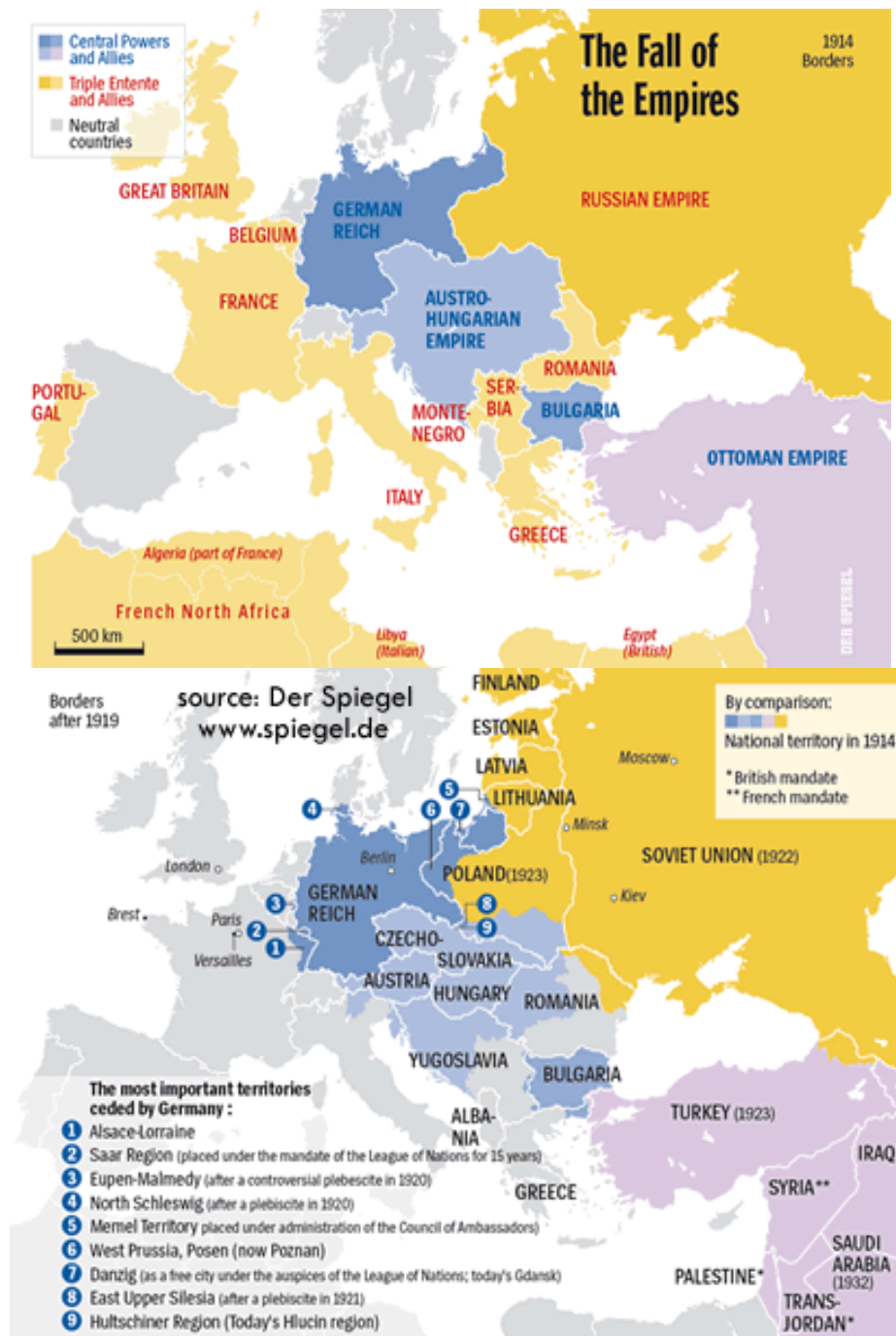
Aangezien vele joodse Oost-Europeanen werden buitengesloten in het publieke, politieke en universitaire leven in hun thuisland, lijkt het me niet onlogisch dat zij zich eerder Joods voelden dan

⁸² J. Leerssen, “Nationalisme als discours : Het voorbeeld Ierland en de Keltische periferie.” In: T. Zwaan, N. Wilterdink, H. Kleijer en C. Cruson, red. *Het Europees Labyrint: Nationalisme en Natievorming in Europa*, Amsterdam, uitgeverij Boom/Siswo, 1991, p. 191.

⁸³ Het Jiddisch is een met Hebreeuwse lettertekens geschreven Germaanse taal, die door ongeveer drie miljoen joden over de hele wereld wordt gesproken.

⁸⁴ J. P. Schreiber, “De joodse immigratie in België van de middeleeuwen tot onze tijd.” In: A. Morelli, red. *Geschiedenis van het eigen volk: de vreemdeling in België van de prehistorie tot nu*. Leuven, Kritak, 1993, pp. 226-227.

bijvoorbeeld Pools of Russisch. Het mag dan ook niet verwonderen dat de joodse studenten in Gent eerder samenhookten in joodse studentenverenigingen (die verschillende nationaliteiten samenbracht), in plaats van in een nationale Poolse, Roemeense of Russische studentenvereniging te gaan.⁸⁵

Figuur 3: kaartje die de impact van de Eerste Wereldoorlog op de grenzen van Oost- en Centraal-Europa perfect illustreert. Enerzijds ontstaan er nieuwe landen zoals de Baltische staten, anderzijds verschuiven er veel grenzen zoals bijvoorbeeld de Roemeense grenzen.⁸⁶

⁸⁵ UAUG, 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 207 (1922/1923), flap 323: studentenverenigingen; doos 224 (1927/1928), flap 323: studentenverenigingen; doos 227 (1928/1929), flap 323: studentenverenigingen; doos 235 (1930/1931), flap 323: studentenverenigingen; doos 238 (1931/1932), flap 323: studentenverenigingen; doos 244 (1933/1934), flap 323: studentenverenigingen; doos 274 (1938/1939), flap 323: studentenverenigingen.

Naast de uitsluiting van minderheden liet zoals gezegd ook de hertekening van de landkaart na de Eerste Wereldoorlog haar sporen na. Doordat de grote multinationale rijken (het Ottomaanse Rijk, het Duitse Rijk en het Oostenrijks Hongaarse Rijk.) zich toen ontbonden, onstonden er nieuwe landen zoals Polen, Letland, Litouwen en Estland vanuit de oude gebieden van het Russische Rijk. Verder werd Oostenrijk-Hongarije gesplitst in Tsjechië-Slowakije, Oostenrijk, Hongarije en Joegoslavië en tot slot transformeerde het Ottomaanse Rijk in Irak, Turkije, Palestina, Syrië, Jordanië en Saudi-Arabië. Bovendien vergrootte de landoppervlakte van sommige landen met grondgebied van deze rijken. Zo mocht Roemenië zich in 1919 de provincie Bessarabië (Rusland) en Translyvanië (Hongarije) toe-eigenen, waardoor het land bijna dubbel zo groot werd als voorheen. Een ander bekend voorbeeld van herverdeling was Polen. Zo moest het Duitse Rijk onder meer West-Pruisen, Posen en Oost-Opper-Silezië afstaan en verloren de Russen uiteindelijk grote delen van Oekraïne en Wit-Rusland bovenop het kerngebied van Polen aan de nieuwe Poolse natiestaat, die bovendien nog Galicië verwierf van de dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije.

Het spreekt voor zich dat identiteitsvorming in deze landen een bijzonder complex gegeven was. Dankzij de politiek-territoriale verschuivingen hadden niet alleen minderheden te maken met een officiële nationaliteit waar ze zich niet mee konden vereenzelvigen, maar ook anderen. Illustratief voor dit fenomeen is het verhaal van Janos Laszlo Antal Lehotzky. De jonge Janos werd geboren op 18 juni 1907 in het provinciestadje Satu Mare in toenmalig Oostenrijk-Hongarije. Daar groeide hij op als een Hongaars staatsburger totdat Roemeense troepen op 15 april 1919 de stad innamen na de val van Oostenrijk-Hongarije.

Het verdrag van Trianon⁸⁷ op 4 juni 1920 erkende uiteindelijk de overdracht van onder meer Satu Mare aan de nieuwe Roemeense staat. De toen amper 13-jarige Janos werd dus samen met de hele stad plotseling van de ene op de andere dag officieel Roemeens staatsburger. Wanneer de 18-jarige Janos op 1 oktober 1925 in Gent arriveert om te studeren, staat hij dan ook op alle officiële papieren en verklaringen geklasseerd als Roemeens staatsburger.

Desalniettemin heeft Janos zich nooit een Roemeens burger gevoeld.⁸⁸ Voor hem was het een uitgemaakte zaak dat hij een Hongaar was en bleef, ongeacht wat er op zijn papieren stond. Toen hij vervolgens de kans kreeg om in de Tweede Wereldoorlog van nationaliteit te veranderen, deed hij dit dan ook vrijwel onmiddellijk. Uiteindelijk werd hij op 9 juni 1942 terug erkend als Hongaar in plaats van Roemeen, wat hem bovendien niet slecht uitkwam ten opzichte van de Duitse bezetter. Na de overgave van nazi-Duitsland werd Satu Mare terug onder Roemeens gezag geplaatst en werd Janos officieel terug een Roemeen. Op 31 maart 1954 werd *Jean* uiteindelijk een Belgische staatsburger, nadat hij al een geruime tijd in België woonde en getrouwd was met een Belgische.⁸⁹

Een ander voorbeeld van identiteits- en nationaliteitscomplexiteit vindt men in de nieuw ontstane Baltische staten. Zo waren er volgens Vladimir Ronin drie soorten *Letten*. De eerste grote groep van

⁸⁶ Bron: Political borders in Europe, in: <http://users.humboldt.edu/ogayle/hist111/WWI.html>, geraadpleegd op 30 maart 2013.

⁸⁷ Het Verdrag van Trianon was een verdrag tussen de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog en de overgebleven geïmplodeerde staat Hongarije.

⁸⁸ Interview met Micheline Lehotzky (dochter van Janos Lehotzky), Wenduine, 18 september 2013.

⁸⁹ ARA, F 1650, *Dossiers 3e direction générale – Sûreté publique*, individuele vreemdelingendossiers van de Openbare Veiligheid, Lehotzky Jean (1.414.358); Interview met Micheline Lehotzky, Wenduine, 18 september 2013.

Letten bestond uit de werkelijke Letten. Daarnaast was er ook een aanzienlijke groep Russische Letten en een grote menigte Joodse Letten. In theorie hadden zij allemaal officieel de Letse nationaliteit, maar in praktijk ziet men dat deze drie groepen in feite gescheiden van elkaar leefden en weinig tot niets met elkaar te maken wilden hebben. Voor de Russische Letten was het ontstaan van de nieuwe Baltische staten de trieste illustratie van de verloren macht van het Russische rijk en voor de Letse nationalistenaerden de Letse Russen geassocieerd met de vroegere onderdrukking van de Letten door het Russische rijk. De Joodse Letten leefden dan weer geïsoleerd in hun eigen gemeenschappen en voelden zich verbonden noch met de Letten, noch met de Russen.⁹⁰

De op 29 september 1909 in Riga geboren Lazare Kahan is een voorbeeld van zo'n joodse Let. Geboren in het toenmalige tsaristische Rusland groeide Lazare de eerste vijf jaren van zijn leven op in Riga. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, vluchtte de familie van Riga naar Kharbin om zich vervolgens in Shanghai te vestigen. Het gezin besliste om na de oorlog in China te blijven en daar een nieuw leven uit te bouwen. Vader Isaac Kahan (Feiks Kahan) baatte een bioscoopketen uit in Shanghai en Lazare beëindigde succesvol zijn middelbare studies. Lazare besliste daar dat hij ingenieur wou worden. Hij wilde deze studie oorspronkelijk aanvatten in zijn geboortestad Riga, toen hoofdstad geworden van het onafhankelijke Letland. De achttienjarige student reisde dan ook daadwerkelijk naar zijn geboortestad via de Trans-Siberische spoorlijn met het idee om daar te gaan studeren. De desillusie bij aankomst was echter enorm. Riga bleek namelijk in de ban van het antisemitisme en het leven van de Joodse studenten werd ondraagbaar gemaakt. Lazare besliste daarom om zijn ingenieursstudies ergens anders aan te vatten, namelijk aan de befaamde ingenieursscholen van Gent. In 1927 belandde de jonge student in Gent. Daar sloot hij zich vervolgens aan bij de joodse studentenvereniging. Dit is opmerkelijk, want hij sprak volgens zijn zoon Michel Kahan geen woord Jiddisch. Dit wijst erop dat de joodse studenten onder elkaar dus ook Frans en misschien ook wel Russisch of Pools praatten en dus niet alleen het Jiddisch.

Uiteindelijk trouwde Lazare met een Belgische (Wilhelmina Joana Philomena Allaert) op 31 december 1931 en behaalde hij zijn diploma als ingenieur-architect in 1933. Hij besloot na zijn studies in België te blijven en probeerde herhaaldelijk de Belgische nationaliteit te bekomen. Helaas voor hem behoorde Letland na de Tweede Wereldoorlog terug tot de Sovjet-Unie en was er een algemeen wantrouwen tegenover Sovjetburgers waardoor er van naturalisatie lange tijd geen sprake was. Wanneer hij door de VN in 1957 uiteindelijk erkend werd als vluchteling, kwam alles echter in een stroomversnelling en werd hij op 17 februari 1961 uiteindelijk officieel Belgisch staatsburger.

Lazares zoon Michel Kahan verklaart dat Lazare zich vanaf zijn huwelijk altijd al Belg voelde. Hij voelde zich dus niet Lets of Russisch, wat ook bleek uit het feit dat hij zich aansloot bij de Joodse studenten in plaats van bij de Letse of Russische studentenvereniging in Gent. Zijn jeugd in China gecombineerd met het geschipper tussen de Russische en Letse nationaliteit leidde ertoe dat hij zich niet kon of wou identificeren met de Russische of Letse identiteit. Hij voelde zich hoogstens verwant met de Joodse inwoners van Letland die als het ware een aparte gemeenschap vormden. Zo hield hij in

⁹⁰ Interview met Vladimir Ronin, Antwerpen, 28 augustus 2013.

Gent vooral contact met Joodse studenten die eveneens uit Letland kwamen. Zijn beste vriend in Gent, Henri Losman, was bijvoorbeeld eveneens geboren in Riga en gevlucht naar Shanghai tijdens de Eerste Wereldoorlog.⁹¹

Deze twee cases vormen geen alleenstaande gevallen. Indien men in de proefsampl de 110 complete vreemdelingendossiers bekijkt, merkt men dat de officiële documenten van maar liefst 32 personen meerdere nationaliteiten bevatten. Het feit dat 26% van de bestudeerde studenten meerdere nationaliteiten heeft gehad, kan twee redenen hebben. Enerzijds was er de oprichting van nieuwe staten (Polen, Litouwen, Estland ...) en de transfer van grondgebieden naar andere landen (bijv. Bessarabië van Rusland naar Roemenië) waardoor inwoners van die gebieden automatisch een nieuwe nationaliteit kregen. Anderzijds zorgde ook een naturalisatie voor een nationaliteitswijziging. Dit is het geval bij de twaalf studenten (ca. 11%) die de Belgische nationaliteit bekwamen en bij de vier studenten (ca. 3,5%) die de Palestijnse of Israëliische (na 1948) nationaliteit verwierven. Opvallend is verder dat er bij de 32 personen die van nationaliteit wisselden, 22 personen Joodse roots hebben. Het antisemitisme, de slechte toekomstperspectieven in Oost-Europa voor deze studenten én de grote Joodse aanwezigheid in Bessarabië en Polen zullen hierin waarschijnlijk een rol gespeeld hebben. In deel 4 zal bovendien nog dieper en specifiek ingegaan worden op de onmiskenbare rol van het zionisme, het joodse nationalisme en de Holocaust op deze migratie richting Zion.

id	Bijlage	Joods	Oorspronkelijke nationaliteit	Nieuwe nationaliteit I	Nieuwe nationaliteit II
1	2.	joods	Pool	Israëliër (na 1948)	
2	9.	joods	Roemeen	Belg	
3	12.	joods	Rus	Litouwer	
4	15.	joods	Ottomaans	Palestijn	
5	20.	joods	Rus	Pool	
6	29.		Pool	Litouwer	
7	34.		Rus	Roemeen	
8	36.	joods	Rus	Roemeen	Belg
9	39.	joods	Pool	Belg	
10	45.	joods	Rus	Roemeen	Belg
11	47.	joods	Rus	Roemeen	
12	55.		Rus	Belg	
13	56.	joods	Rus	Roemeen	
14	58.		Rus	Roemeen	Belg
15	60.	joods	Rus	Let	Belg
16	61.	joods	Rus	Pool	Palestijn
17	63.		Rus	Pool	
18	73.		Roemeen	Belg	
19	74.	joods	Pool	Canadees	

⁹¹ Interview met Michel Kahan (zoon Lazare Kahan), Sint-Genesius-Rode, 27 augustus 2013.

20	76.	joods	Pool	Israëliër	
21	77.	joods	Rus	Pool	
22	83.		Rus	Litouwer	
23	102.	joods	Rus	Roemeen	
24	108.	joods	Rus	Roemeen	Belg
25	109.		Rus	Pool	
26	114.	joods	Est	Amerikaan	
27	115.	joods	Rus	Roemeen	
28	116.		Rus	Litouwer	Belg
29	121.	joods	Rus	Pool	
30	125.	joods	Pool	Belg	
31	136.	joods	Rus	Roemeen	
32	140.	joods	Nederlander	Belg	
n= 110 vreemdelingendossiers					

Tabel 8: overzicht van de 32 personendossiers die meerdere officiële nationaliteiten bevatten.⁹²

Bovendien kan men vermoeden dat dit percentage in werkelijkheid nog veel hoger lag. Zo hebben veel studenten enkel hun Litouwse nationaliteit opgegeven, terwijl Litouwen maar bestond vanaf 1922. Daarvoor waren ze dus Russische staatsburgers. Hetzelfde geldt voor de Poolse, Letse, Estse, Bessarabische, Turkse en Palestijnse studenten die niet altijd aangaven welke nationaliteit ze eerder hadden. Het bepalen van de nationaliteit van de studenten is bijgevolg altijd al gecontesteerd geweest in het wetenschappelijk onderzoek. Wat bepaalt namelijk de nationaliteit? Is dit de geboorteplaats van de student, de nationaliteit van de ouders, de taal of de nationaliteit die de studenten zelf claimen? Het is zelfs niet altijd duidelijk welke criteria de studenten zelf hadden uitgekozen om hun nationaliteit of hun (nationale) identiteit te bepalen. Dachten ze aan hun geboorteplaats, de nationaliteit van hun ouders of een combinatie van beide? Uit bovenstaande voorbeelden is duidelijk geworden dat er op dit punt geen veralgemeningen gemaakt mogen worden voor alle onderzochte studenten.

Dat deze begripsverwarring niet zonder wetenschappelijk gevaar is, blijkt wanneer het onderzoek van Stachurski en de studie van Van Acker naast elkaar gelegd worden. Edward Stachurski legde een lijst aan van alle Poolse studenten aan de Gentse universiteit tussen 1856 en 1980 op basis van nationale criteria als geboorteplaats en taal. Het kwam namelijk veelvuldig voor dat Russen in Polen woonden en Polen in Rusland. Indien men echter zoals Van Acker⁹³ uitgaat van een indeling op basis van het officiële staatsburgerschap, worden een aantal geboren Polen als Russen beschouwd. Zo kwamen Van Acker en Stachurski een verschillend totaal aantal Poolse studenten aan de Rijksuniversiteit Gent uit. In het academiejaar 1876-1877 berekende Stachurski dat er tien Poolse studenten waren tegenover slechts drie bij Van Acker.⁹⁴ Een ander probleem is dat veel studenten bij hun inschrijving aan de universiteit niet hun geboorteplaats noteerden, maar een of andere grote stad in de buurt van die geboorteplek.⁹⁵ Om deze problemen te vermijden heb ik geopteerd om in de volgende paragraaf mij

⁹² Zie bijlage voor de identificatie van de nummers waarmee de onderzochte personen hier aangeduid worden.

⁹³ A. Van Acker, *Slavische studenten aan de R.U.G. (1855-1914) een evocatie*, Gent, Archief R.U.G., 1984, p. 92.

⁹⁴ E. Stachurski, "De Poolse studenten aan de Universiteit te Gent van 1856 tot de Eerste Wereldoorlog." In: *Vlaams- Poolse tijdingen*, 5 (1984), 4, pp. 36-38.

⁹⁵ *Ibidem*, pp. 36-38.

enkel te baseren op de officiële geboorteplaats die in het vreemdelingendossier vermeld stond. Indien dit dossier onvolledig of kwijt was, werd er gebruik gemaakt van de gegevens uit het inschrijvingsregister van de universiteit.

Kaartmateriaal: de spreiding der ingenieurs⁹⁶

De officiële geboorteplaatsen van de 142 studenten zijn in dit stuk op verschillende kaarten geplaatst om zo een mooi overzicht te bekomen. Natuurlijk moet er nogmaals op gewezen worden dat er met een beperkte sample gewerkt werd. Deze gegevens zijn dus wellicht niet honderd procent representatief voor alle buitenlandse ingenieursstudenten te Gent. Bovendien geeft de geboorteplaats niet noodzakelijk uitsluitsel over de nationaliteit van de student. Toch kan het een goede indicatie zijn om de afkomst van de betrokken personen te bepalen en een idee te krijgen van de nationale context waarin ze opgegroeid zijn. Ook kunnen op deze manier de meer algemene migratietrends in verband met de Gentse ingenieursopleiding bestudeerd worden.

Wereldniveau: de wereld in een broekzak?

Indien de geboorteplaatsen in een kwantitatief overzicht worden geplaatst, valt direct de oververtegenwoordiging van de Oost-Europeanen op. Zo is ca. 22% in Polen geboren, terwijl Roemenië met 18% een stevige tweede is. Rusland vervolledigt ten slotte de top drie met een goede 11% van het totaal aantal buitenlandse studenten aan de ingenieursopleiding in Gent. Méér dan de helft van de ingenieursstudenten was dus geboren in één van die drie Oost-Europese landen. Andere geboortelanden waren onder meer China (ca. 8%), Griekenland (ca. 7%), Litouwen (ca. 7%), Bulgarije (ca. 6%) en Joegoslavië (ca. 4%). Deze acht landen vertegenwoordigen de geboorteplaatsen van iets meer dan 83% van het totale aantal buitenlandse ingenieursstudenten in Gent. Wederom is het grote aandeel van de Oost-Europese staten opvallend. Indien Polen, Roemenië, Rusland, Litouwen, Letland, Bulgarije, Hongarije en Joegoslavië tot Oost-Europa worden gerekend, zijn er niet minder dan 100 personen (op 142 personen) of ruim 70% geboren in een Oost-Europees land.⁹⁷

Een andere grote geboorteregio was het Middellandse Zeegebied (Griekenland, Palestina, Turkije, Syrië en Egypte). dat samen goed was voor ca. 11% van de buitenlandse ingenieursstudenten. Hier valt vooral de relatieve spreiding en de grotere aanwezigheid van de studenten uit Griekenland op. Een laatste relatief grote groep waren de studenten die in China geboren waren (ca. 8%). Deze studenten waren echter zeker niet allemaal van Chinese origine. Zo waren er in Mantsjoerije, Kharbin en Shanghai veel Russische migranten die na de revoluties en onrusten van 1905 en 1914 naar China waren gevlucht. Dit verklaart ook waarom het aantal studenten dat in China geboren was groter bleek te zijn dan het aantal studenten dat de Chinese nationaliteit had.

⁹⁶ De kaart is gemaakt op basis van gegevens die gevonden werden in de individuele vreemdelingendossiers. Deze informatie werd aangevuld met gegevens uit de verschillende inschrijvingsregisters van het Universiteitsarchief Gent.

⁹⁷ Zie tabel 9: overzicht van de geboortelanden van onze 142 buitenlandse ingenieursstudenten uit de onderzoekssample.

Land	Aantal	%	Geaccumuleerd %
Polen	31	21,83	21,83
Roemenië	25	17,61	39,44
Rusland	16	11,27	50,70
China	11	7,75	58,45
Griekenland	10	7,04	65,49
Litouwen	10	7,04	72,54
Bulgarije	9	6,34	78,87
Joegoslavië	6	4,23	83,10
Portugal*	4	2,82	85,92
Colombia	3	2,11	88,03
Perzië	3	2,11	90,14
Letland	2	1,41	91,55
Palestina	2	1,41	92,96
Turkije	2	1,41	94,37
België	1	0,70	95,07
Costa Rica	1	0,70	95,77
Egypte	1	0,70	96,48
Filippijnen	1	0,70	97,18
Hongarije	1	0,70	97,89
Mexico	1	0,70	98,59
Nederland	1	0,70	99,30
Syrie	1	0,70	100,00
Totaal	142	100	100,00

Tabel 9: overzicht van de geboortelanden van onze 142 buitenlandse ingenieursstudenten uit de onderzoekssample.⁹⁸

De Amerikaanse studenten vertegenwoordigden slechts zo'n 4% binnen het aandeel buitenlandse studenten aan de ingenieursopleiding. Deze studenten kwamen vooral uit Colombia, waarmee België een uitwisseling- en handelsakkoord had.⁹⁹ Ze waren meestal van goede komaf en behoorden tot de politieke en economische elites van hun land. In dezelfde context moeten we de studiemigratie van de Perzische (ca. 2%), Portugese (ca. 3%) en de Filippijnse (ca. 1%) studenten kaderen. Frappant is dat bij de Portugese studenten de helft in overzeese gebieden geboren was. Zo werd Borges Fontaura Manuel geboren in de Portugese kolonie Angola en werd Figueira Ferraz Francois Auguste geboren op Madeira, in Funchal.¹⁰⁰ Verder onderzoek naar dit verband zou interessant kunnen zijn. Tot slot was er nog een Bulgaar¹⁰¹ geboren in Gent en een Nederlander¹⁰² in Amsterdam. Men ziet dus dat de studenten uit de onderzoekssample vanuit de hele wereld naar Gent kwamen afgezakt om hun studie tot ingenieur aan te vatten.

Visualisatie op kaart

Indien de gegevens afzonderlijk gevisualiseerd worden, bekomt men de volgende wereldkaart. Hoe meer mensen er in de stad geboren waren, hoe dikker het rode punt. Polen is helemaal rood ingekleurd wegens het grote aantal geboorteplaatsen in Polen. Als men de spreiding op deze wereldkaart bekijkt,

⁹⁸Eigen berekeningen op basis van de inschrijvingsregisters van de Voorbereidende School 1924-1934; UAUG, 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1923-1935*.

⁹⁹ARA, I 417, Min. Just. Pol. Étrangers. Vreemd pol. Alg. Dos. 2° overdracht. 202. *Réglementation sur la situation des étrangers soumis au visa consulaire belge*, Colombiens 1931-1934.

¹⁰⁰ARA, F 1650, *Dossiers 3e direction générale – Sûreté publique*, individuele vreemdelingendossiers van de Openbare Veiligheid, Borges Fontaura Manuel (1.489.532), Figueira Ferraz Francois Auguste (1.462.204).

¹⁰¹ARA, individuele vreemdelingendossiers, Mihaleff André (A.33.542).

¹⁰²ARA, individuele vreemdelingendossiers, Workum Nico David (1.550.810).

valt wederom de concentratie van de geboorteplaatsen in de Balkan en Oost-Europa op. Het mag duidelijk zijn dat het Europese continent de hofleverancier van toekomstige buitenlandse ingenieursstudenten in Gent was. Dit ligt in de lijn der verwachtingen en loopt parallel met de eerder geziene gegevens van de buitenlandse aanwezigheid aan de Belgische universiteiten.

Eveneens frappant is de grote spreiding van geboortesteden over de hele wereld. Studenten kwamen dus letterlijk van overal om te studeren aan de Gentse Polytechnische school. De enige continenten die geen enkele student afvaardigden¹⁰³ waren Oceanië en Antarctica. Alle andere continenten leverden studenten aan. Volgens mijn schattingen hebben er zo'n circa 20 (1,41%) Afrikanen¹⁰⁴, 50 (3,52%) Amerikanen¹⁰⁵, 180 (12,68%) Aziaten¹⁰⁶ en ongeveer 1172 (82,39%) studenten uit hedendaagse Europa¹⁰⁷ zich ingeschreven aan de Voorbereidende School in Gent tussen 1924 en 1934.

Ondanks de wereldwijde verspreiding van geboorteplaatsen is het overgrote deel van de buitenlandse studenten dus afkomstig uit Europa en dan meer specifiek vooral uit Oost- en Zuidoost-Europa. Men kan zelfs van een heuse migratie-as spreken van de Baltische staten over Polen naar Hongarije, Roemenië, Joegoslavië en tot slot via Bulgarije en Griekenland. Uit deze geografische as komen naar schatting 3 op 4 buitenlandse ingenieursstudenten die studeerden tussen 1924-1934 aan de universiteit Gent.¹⁰⁸ Steden als Kishinev in Roemenië en Lodz en Warschau in Polen waren een broeihaard voor studenten die wilden studeren aan de Gentse scholen. De opkomende industrie, de grote joodse aanwezigheid, de algemene bevolkingsgrootte en het fenomeen van kettingmigratie zullen hier zeker een invloed op uitgeoefend hebben. Bovendien kwamen de stedelingen veel meer in contact met de

¹⁰³ Deze cijfers en schattingen zijn volledig gebaseerd op de in totaal 1422 onderzochte ingenieursstudenten tussen het academiejaar 1924-1925 en 1933-1934.

¹⁰⁴ Met inbegrip van de koloniale gebieden.

¹⁰⁵ Amerikanen = Noord-, Zuid- en Midden-Amerika.

¹⁰⁶ Inclusief Palestina, Syrië en Perzië.

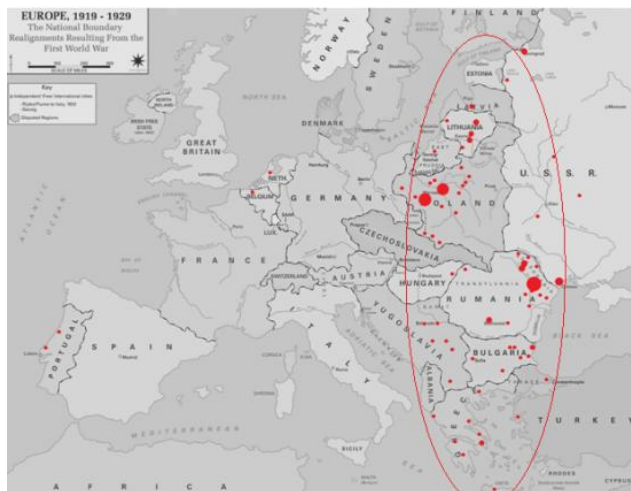
¹⁰⁷ Inclusief Rusland en Turkije aangezien de overgrote meerderheid van deze personen uit het Europese deel van Rusland/Turkije kwamen.

¹⁰⁸ Eigen berekeningen op basis van de inschrijvingsregisters van de Voorbereidende School 1924-1934; UAUG, 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1923-1935.*

opkomende industrie dan de burgerij op het platteland. Rijkere mensen uit het platteland werden eerder notaris of dokter, aangezien ze zelfs niet goed wisten wat een ingenieur juist was, laat staan waar het beroep voor stond.¹⁰⁹

Verder geeft deze kaart ook duidelijk weer dat er bijna geen buitenlandse West-Europese studenten aan de universitaire ingenieursopleiding waren. Buiten de Portugezen bleef het aantal West-Europese en Scandinavische studenten aan de Polytechnische school eerder uitzonderlijk. Tegen het eind van de jaren '30 steeg het aantal Nederlandse studenten aan de universiteit wel aanzienlijk, maar deze periode was niet meer ingecalculerd in de steekproef.¹¹⁰

Concluderend kan men dus besluiten dat de toekomstige ingenieursstudenten van over de hele wereld, en vooral uit de Oost-Europese noord-zuidas, naar de Gentse ingenieursschool kwamen. Deze school had dus blijkbaar een kosmopolitische aantrekkingskracht op buitenlandse studenten. Sommige studenten reisden zelfs vele duizenden kilometers om naar Gent te komen.

Stad	Aantal	Land
Kishinev	8	Roemenië
Lodz	7	Polen
Warschau	6	Polen
Odessa	4	U.S.S.R.
Panevezys	3	Litouwen
Balti	3	Roemenië
St. Petersburg	3	U.S.S.R.
Varna	2	Bulgarije
Athene	2	Griekenland
Riga	2	Letland
Kedainiai	2	Litouwen
Kaunus	2	Litouwen
Tighina	2	Roemenië
Falesti	2	Roemenië

Figuur 4: de zogenaamde noord-zuidas van de geboorteplaatsen van de Europese Gentse ingenieursstudenten uit de onderzoekssample. Let wel, veel van de in de Kishinev, Tighina, Falesti en in Balti geboren “Roemenen” waren in de praktijk joodse studenten die in het toenmalige Russische Rijk geboren waren en pas na de overheveling van het hedendaagse Moldavië aan Roemenië “Roemeens” werden. Velen onder hen spraken dan ook louter Jiddisch of Russisch en verstonden geen woord Roemeens.

2.3. Push and pull model

Op basis van welke elementen besliste een buitenlandse student nu om naar Gent te komen? In feite zijn er hier haast oneindig veel persoonlijke en individuele verklaringen voor. Elke student had immers zijn eigen onderliggende beweegredenen om te studeren in het buitenland. Om het overzicht te bewaren is er daarom geopteerd om enkel een samenvatting te geven van de voornaamste drijfveren.

¹⁰⁹ L. Boel en L. De Clerck, “T’is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936).” In: RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, p. 274.

¹¹⁰ UAUG, *Jaarverslag Academisch jaar 1936-1939*.

De algemenere drijfveren tot studiemigratie kunnen gekaderd worden volgens het klassieke “*push and pull model*”. Hierin worden alle factoren die een migrant stimuleerden tot migratie op een rijtje gezet en ingedeeld. De push- of afstotingsfactoren geven aan waarom migranten uit hun land weg willen en de pull- of aantrekkingsfactoren bepalen waarom een migrant aangetrokken wordt tot een bepaald ander land. Het model is echter zeker niet onfeilbaar. Zo is er het gevaar dat er een al te deterministisch beeld wordt weergegeven, aangezien het model dikwijls impliceert dat migratie onvermijdelijk is indien er pull- of pushfactoren aanwezig zijn. De realiteit is echter veel complexer doordat er nog heel wat tussenliggende factoren een al dan niet remmende of stimulerende rol spelen in de beslissing om te migreren of niet. Bovendien kan men de individuele leefwereld en omstandigheden per migrant met dit model moeilijk vatten.¹¹¹ Toch is dit push- en pullschema handig voor de grotere, niet individuele migratiefactoren wegens de overzichtelijkheid en duidelijkheid.

Pushfactoren

De situatie in het thuisland speelde natuurlijk een grote rol in het al dan niet migreren van de student. Er kunnen dan ook vier algemene pushfactoren onderscheiden worden, die in de volgende paragrafen een voor een behandeld zullen worden.

1. Discriminatie

Een eerste grote pushfactor was de discriminatie jegens bepaalde studenten in voornamelijk Oost-Europese landen. In feite zorgde de complexe geopolitieke situatie ervoor dat joden, vrouwen en politieke opposanten gediscrimineerd werden. Zeker de joodse studenten hadden te lijden onder antisemitische discriminatie.

Het meest relevante voorbeeld was de invoering van een *numerus clausus* voor joodse studenten vanaf het laatste kwart van de 19^e eeuw. Deze *numerus clausus* hield in dat er in verschillende Oost-Europese landen¹¹² slechts een bepaald percentage joden toegang kreeg tot het universitair onderwijs.¹¹³ Aangezien de vraag naar hogere studies binnen de joodse studentenpopulatie hoger lag dan deze quota, werden veel jonge joden gedwongen te emigreren, als ze ooit een universitair diploma wilden behalen.¹¹⁴ Om de impact van deze *numerus clausus* te illustreren geeft Rudi Van Doorslaer het voorbeeld van het aantal joodse studenten aan de Poolse universiteiten in de faculteiten geneeskunde, tandheelkunde en farmacie. Waar in het academiejaar 1921-1922 de joodse studenten nog goed waren voor 24% van het totaal, zakte dit percentage joodse studenten spectaculair tot slechts 8,2% in het academiejaar 1938-1939.¹¹⁵ Maar daar bleef het niet bij, de joden werden ook effectief weggepest door hun *medestudenten*. Ze werden geweerd uit de studentenverenigingen, kregen aparte plaatsen in de collegezalen, konden bepaalde studiedomeinen niet volgen, ect. Doordat de *numerus clausus* de hoop

¹¹¹ P. Loobuyck, *Vreemdelingen over de (werk)vloer. Het debat over arbeidsmigratie en de migratiestop in kaart*, Gent, Academia Press, 2001, p. 13.

¹¹² Ingevoerd in Rusland in 1887, in Hongarije na 1920 en in Polen en Roemenië gedurende het interbellum.

¹¹³ ARA, I 417, Min. Just. Pol. Étrangers. Vreemd pol. Alg. Dos. 2e overdracht. 254. *Réglementation de la situation des étudiants étrangers soumis à l'obligation du visa consulaire belge du point de vue des taxes et visas délivrés en Belgique, 1930-1948*: J. Dess, *Étudiants d'aujourd'hui Les étrangers*, La Peuple, 25.01.1933.

¹¹⁴ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma*, p. 24.

¹¹⁵ R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1955, p. 81.

op een intellectuele en sociale integratie van de joden uitsloot, volgde er een ware uittocht van joodse studenten op zoek naar een meer gunstigere studiesfeer aan de West-Europese universiteiten.¹¹⁶

Een voorbeeld van zo'n joodse student die op de vlucht was voor de *numerus clausus*, is Ernest Kupfer.¹¹⁷ Geboren op 31 december 1910 in Debreczen groeide de kleine Ernest op in een joods Hongaars gezin. Zijn ouders verdienden de kost met het uitbaten van een kledingwinkel en Ernest liep school in Debreczen. Toen zijn middelbare studies eenmaal achter de rug waren, wenste hij hogere studies te volgen. Helaas gold er in Hongarije een strenge anti-joodse *numerus clausus*-wet (ingevoerd in 1920) die het maximum percentage joodse studenten op 6% vastpinde. Voor 1920 liep dit aandeel echter op tot 25%.

Bijgevolg namen de joodse studenten dan ook massaal de toevlucht tot West-Europese universiteiten. Uit onderzoek bleek dat maar liefst 90% van de Hongaren die in het interbellum in het buitenland studeerden, joodse studenten waren.¹¹⁸ Wanneer de jonge Ernest op 16 november 1929 in België aankwam, werd hij eerst opgevangen door zijn oom in Borgerhout. Daar verbleef hij vermoedelijk ook gedurende zijn studieverblijf, afwisselend met enkele korte verblijven in Gent gedurende het academiejaar. Uiteindelijk haalde hij zijn diploma als burgerlijk ingenieur architect op 3 oktober 1935 aan de Gentse school. Aangezien hij door de *numerus clausus* niets met dit diploma was in Hongarije, wou hij in België blijven om hier het beroep van ingenieur uit te oefenen. Ondanks meerdere naturalisatiepogingen, werd hij echter het land uitgewezen. Ernest gaf zelf aan dat hij niet meer naar Hongarije terug kon: enerzijds omdat hij zijn dienstplicht voor zijn land niet was nagekomen en bijgevolg zijn Hongaarse nationaliteit verloren had, anderzijds omdat hij niet tewerkgesteld kon worden als ingenieur met zijn Gentse diploma. Hij vroeg bijgevolg nog vlug een migratieaanvraag voor Brazilië aan. Of deze verleend of geweigerd werd, is niet bekend. Wel is zeker dat hij het land op 25 april 1936 in alle stilte verliet en nooit meer naar België is teruggekeerd.

Andere groepen die het moeilijk hadden en gediscrimineerd werden in het lokale universitair onderwijs waren vrouwen, politieke dissidenten en andere religieuze minderheden. Indien deze studenten toch toegelaten werden, kregen ze stelselmatig te maken met benadeling en uitsluiting door zowel de medestudenten als door het universitaire bestel.¹¹⁹ Toch hadden deze groepen een veel kleiner aandeel in de totale studentenmigratie dan bijvoorbeeld de joden en kwamen zij weinig voor aan de Gentse ingenieursschool.¹²⁰ Bij de religieuze minderheden is het bovendien opvallend dat de etnische moslimminderheid uit Oost-Europa, die het soms even zwaar te verduren kreeg als de joden, in de studentenmigratie naar het Westen volledig afwezig was. Irina en Dimitri Gouzévitch verklaren dit door het feit dat westerse technische kennis niet gewenst of ingeburgerd was in de islamitische leefwereld. De seculiere hogere onderwijsinstellingen waren overwegend Technische Scholen en

¹¹⁶ V. Karady, "Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939," p. 387.

¹¹⁷ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kupfer Ernest (1.602.231).

¹¹⁸ V. Karady, "Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939," pp. 388-389.

¹¹⁹ W. Berelowitch, "Zur Einführung/ Préface." In: P. Hartmut Rüdiger et N. Tikhonov, eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, p. 15; P. Falek, "A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period." In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, p. 26.

¹²⁰ Op basis van eigen onderzoek aan de hand van de inschrijvingsregisters van de Voorbereidende School 1923-1934.

bijgevolg migreerden de moslimstudenten wellicht eerder naar universiteiten in de Arabische sfeer in plaats van hun toevlucht te zoeken naar het Westen.¹²¹

2. Sociale mobiliteit

Een tweede grote factor om het thuisland te verlaten was de beperkte mogelijk tot sociale mobiliteit. Door de gespannen politieke en sociale omstandigheden in de nieuw ontstane natiestaten was het soms erg moeilijk om op te klimmen op de sociale ladder in eigen land.¹²² Vandaar dat heel wat *gelukszoekers* zich richtten naar het liberale en welvarende West-Europa. Het was hun ambitie om bijvoorbeeld in België te studeren aan de universiteit en om met hun prestigieuze diploma in België, elders in de wereld of in eigen land te verzilveren en op te klimmen op de sociale ladder tot de elite of middenklasse.

Deze drijfveer is waarschijnlijk wel bij elke buitenlandse student min of meer aanwezig, in tegenstelling tot de discriminatiefactor. Studeren aan een befaamde West-Europese school, zoals de Gentse ingenieursschool, gaf veel individuen later namelijk de opportuniteit om een goedbetaald prestigieus beroep uit te oefenen. Zeker voor de joden, wezen, oorlogsvluchtelingen en vrouwen was dit de uitgelezen kans om op te klimmen op de sociale ladder. Maar ook voor de Perzische, Colombiaanse, Palestijnse en Chinese studenten met een hogere sociale status was dit een unieke kans om zich verder op te werken binnen de nieuw ontplooiende staatsstructuur van hun land. De combinatie van de economische ontwikkeling van vele landen en het gebrek aan een degelijke ingenieursopleiding in deze landen leidde er uiteindelijk toe dat heel wat studenten, rijk en arm, wegtrokken om te studeren in het buitenland. Eenmaal het diploma op zak kon men eventueel een sprong maken op de sociale ladder. Dit gold zeker voor landen als Roemenië en Griekenland waar de staat de neiging had om een buitenlands diploma hoger te waarderen dan een nationaal diploma. Studenten met zo'n buitenlands diploma kregen bijgevolg de voorkeur op de arbeidsmarkten die gecontroleerd werden door de staat, zoals de academische arbeidsmarkt of het ambtenarenapparaat.¹²³

Voor veel joden, wezen en oorlogsvluchtelingen was het bovendien niet zelden de bedoeling om zich na hun studies ergens permanent in het buitenland te vestigen. Dit kon in West-Europa zijn, maar ook in Afrika of in de Amerika's waar ze een nieuw leven konden opbouwen. Het was daarom belangrijk voor deze student-migranten om een opleiding te volgen waarmee ze in de hele wereld aan de slag konden. De opleiding mocht bovendien niet overwegend natiegebonden zijn, aangezien men bij aanvang van de migratie vaak niet wist in welk land men zich later zou gaan vestigen. Of zoals Caestecker en Rea het verwoorden: "*men wilde een vak aanleren waarmee men zich om het even waar kon vestigen en een beroep kon uitoefenen.*"¹²⁴ Daarom waren universele richtingen zoals

¹²¹ I. Gouzévitch et D. Gouzévitch, "Se former et s'informer. Un regard sur la migration scolaire Est-Européenne dans les établissements Français d'enseignement technique entre 1800 et 1940." In: P. Hartmut Rüdiger et N. Tikhonov eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, pp. 271-273.

¹²² P. Falek, "Travailler ou étudier: là n'est pas la question : Analyse des modes de subsistance d'étudiants juifs d'Europe de l'Est en Belgique (1918-1940)." In: *Les Cahiers du judaïsme Misère, philanthropie et luttes sociales*, (2010), 29, pp. 32-33.

¹²³ V. Karady, "Les logiques des échanges inégaux. Contraintes et stratégies à l'œuvre dans les migrations d'étudiants en Europe avant les années 1930." pp. 23-28.

¹²⁴ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma*, p. 24.

geneeskunde, exacte wetenschappen en ingenieursopleidingen, die een internationale gevaloriseerde en overdraagbare kennis inhielden, zo populair.¹²⁵

Het spreekt voor zich dat het idee van een sociale vooruitgang een enorme pushfactor voor de studenten kon zijn. Deze factor had enerzijds enkel een effect indien het thuisland geen degelijk universitair onderwijs kon aanbieden (al dan niet aan bepaalde groepen mensen) en anderzijds indien een land nood had aan hoogopgeleide ingenieurs. Arme onderontwikkelde landbouwgebieden boden vanzelfsprekend minder toekomstperspectieven voor hoogopgeleide ingenieurs dan geïndustrialiseerde verstedelijkte centra.

3. De toestand van het thuisland

Een derde duidelijke pushfactor was de mogelijke povere toestand van het thuisland. Zo waren er na de Eerste Wereldoorlog nog grote delen van Oost-Europa zowel economisch als industrieel weinig ontwikkeld.¹²⁶ Ook de thuislanden in andere gebieden waren doorgaans economische dwergen met beperkte onderwijsmogelijkheden en infrastructuur. Landen als China, Syrië, Egypte, Portugal, Perzië, Palestina, ect. waren nog maar beperkt of gedeeltelijk ontwikkeld.

De problemen op onderwijsniveau lagen aan de basis van deze ontwikkelingsachterstand. Zo waren er slechts een beperkt aantal universiteiten in deze landen en deze blonken zeker niet uit in excellentie. Het matige niveau kwam enerzijds door een gebrek aan middelen, anderzijds door een gebrek aan opgeleid personeel. De reden voor dit laatste was dat men, zeker in Oost-Europa (maar vermoedelijk ook in de andere landen), te maken had met relatief jonge universiteiten die slechts eind de negentiende eeuw ontstaan waren. Het spreekt voor zich dat deze universiteiten zonder geschiedenis, autoriteit en degelijk opgeleid personeel in het begin moeilijk konden concurreren met de oudere westerse universiteiten inzake grootte, aanbod en kwaliteit. Hoewel de situatie in het interbellum geleidelijk aan verbeterde, waren de universiteiten in Oost-Europa en de Balkan (en vermoedelijk ook in de Azië en Zuid-Amerika) toch nog steeds te weinig uitgerust om in degelijk universitair onderwijs te voorzien.¹²⁷ Bovendien waren er nog amper mogelijkheden om te specialiseren, waardoor er veel studenten naar West-Europese universiteiten trokken om zich te vervolmaken in een bepaald vakdomein, voornamelijk in de geneeskunde.¹²⁸

Dit probleem valt misschien nog best te illustreren met de economische vraag- en aanbodstructuur van Victor Karady. In essentie ziet Karady namelijk *“dat het onderwijsaanbodstelsel in de Oost-Europese landen van de lokale universiteiten niet voldoende voldoening geeft aan de vragers, de studenten. De klanten van het zwakkere onderwijssysteem zoeken dan vervolgens steun bij een sterker*

¹²⁵ V. Karady, “Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939.”, p. 396.

¹²⁶ R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, p. 11.

¹²⁷ V. Karady, “Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939.”, pp. 375-377.

¹²⁸ V. Karady, “Les logiques des échanges inégaux. Contraintes et stratégies à l'œuvre dans les migrations d'étudiants en Europe avant les années 1930.”, pp. 23-28.

onderwijssysteem in sterkere landen."¹²⁹ De ontevreden lokale vragers vloeien als het ware over naar het aanbod van de buitenlandse universitaire markt.

4. Oorlogsgeweld

Een laatste pushfactor is het oorlogsgeweld. Zo waren er onder meer de revoluties en nationale onafhankelijkheidsoorlogen in 1918-1919, de staatsgreep van de bolsjewieken in Rusland en de latere opkomst van dictatoriale en fascistische regimes die hele groepen mensen deden vluchten uit hun land. Onder deze grote stroom vluchtelingen zaten vanzelfsprekend ook een deel studenten¹³⁰ die zich vervolgens inschreven aan de westerse universiteiten, maar niet van plan waren om terug te keren na hun studies. Integendeel, een terugkeer naar hun land van origine was zo goed als uitgesloten.¹³¹ Het was dan ook hun bedoeling om met hun diploma in België of elders in de wereld later aan het werk te gaan.

Het bekendste voorbeeld van zo'n studentenmigratie naar België zijn de Russische studenten die na en tijdens de Russische Revolutie hun land ontvluchtten. Deze burgeroorlog werd namelijk in 1923 gewonnen door het bolsjewistische Rode Leger ten koste van de anticommunistische troepen (geleid door tsaristische generaals). Er dient wel gezegd dat slechts een tiental procent van de Russische vluchtelingen rechtstreeks vanuit hun geboorteplaats in Rusland naar België trokken. Velen onder hen kwamen via Constantinopel, Frankrijk, Duitsland of Tsjecho-Slowakije uiteindelijk in België terecht. In totaal vluchtten er zo'n 718.000 Russen tijdens het interbellum naar West- en Centraal-Europa, waaronder een aanzienlijk deel nieuwe studenten.¹³²

Een van deze vluchtelingen was Haim Goldman, geboren in 1907.¹³³ Als zoon van een rijke industrieel groeide de jonge Haim zorgenloos op in de Russische havenstad Odessa. Toen echter de Russische burgeroorlog uitbrak, vluchtte hij met zijn familie in 1919 voor het Sovjetregime naar Boekarest. Daar verkregen de gezinsleden de Roemeense nationaliteit en werden ze Roemeense staatsburgers. Vader Zelik Goldman bouwde door middel van zijn goede handelscontacten al snel weer een fortuin op en liet de jonge Haim zijn middelbare studies in Kichineff (Chisinau) afwerken. Eens die studies met vrucht afgerond waren, vertrok de amper zeventienjarige Haim in september 1924 naar Gent om daar de ingenieursstudie aan de universiteit aan te vatten. De jongeman, die zich ondertussen als Harry Goldman uitgaf, bleek een uitmuntend student te zijn en studeerde al in 1928 af als werktuigkundig ingenieur. Ook hier ziet men de drang van de oorlogsvluchteling om zich blijvend te vestigen in het nieuwe beloofde land België. Zo vroeg hij al op 29 december 1924, toen hij nog maar vier maanden in België was, al zijn eerste permanente verblijfsvergunning aan in Gent. Deze werd echter geweigerd.

¹²⁹ V. Karady, "Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939.", pp. 383-92.

¹³⁰ V. Karady, "Les logiques des échanges inégaux. Contraintes et stratégies à l'œuvre dans les migrations d'étudiants en Europe avant les années 1930.", pp. 23-28.

¹³¹ V. Karady, "Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939.", pp. 392-98.

¹³² K. Vanhees, *Russische vluchtelingen tijdens het interbellum in België. "Wij zijn de golf van Rusland die aanspoelt op haar oevers, wijdverspreid over de hele wereld."*, Gent (onuitgegeven thesis Universiteit Gent), 2010-2011, p. 54.

¹³³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Goldman Haim (1.351.822).

Toch kwam hij op 28 maart 1929 terug naar België op zoek naar geluk. Dat geluk vond hij bij zijn Belgische vrouw Yvonna Francq, met wie hij op 29 april 1930 in Gent in het huwelijksbootje stapte. Vanaf dan ging het Goldman – zoals zijn naam doet vermoeden – voor de wind en werkte hij als installateur van ovens en andere producten van het merk Stein. Ondertussen burgerde hij zich steeds meer in: hij praatte vlot Frans, was van goede zeden en publiceerde in 1933 zelfs voor het vakblad van de afgestudeerde ingenieurs uit Gent, de *Annales de L'association des Ingénieurs sortis des écoles spéciales de Gand*. Uiteindelijk verkreeg hij op 13 juli 1935 het Belgische burgerschap en mocht hij zich blijvend vestigen in België. Toch besloot het koppel even later om naar Tel Aviv te verhuizen. Op 24 december 1938 nam zijn vrouw de Palestijnse nationaliteit aan, maar ze behield tevens haar Belgische nationaliteit. Wat Harry precies deed, is niet bekend, maar het ligt in de lijn der verwachtingen dat hij eveneens de Palestijns/Belgische dubbelnationaliteit zal hebben aangenomen en eveneens in Palestina is gaan wonen. Wat deze case vooral illustreert, is de wens van de gevluchte migrant om elders een leven op te bouwen. Als we Harry Goldman zelf aan het woord laten, stelt hij het als volgt:

« J'ai très peu de souvenir de mon pays d'origine; j'ai toutes mes affections en Belgique; je suis marié avec une Belge; ma femme a conservé sa nationalité ; j'ai l'intention ferme de ne jamais quitter la Belgique; je désire vivement que les enfants; qui je pourrais avoir, soient Belges d'origine.»¹³⁴

Pullfactoren

De situatie in België speelde natuurlijk ook een rol. Zo waren er bepaalde elementen die de studenten naar België of specifiek Gent aantrokken. Deze pullfactoren werden in vier grote thema's opgedeeld en elk apart behandeld.

1. Faam van het Belgische onderwijs

Een eerste grote reden waarom buitenlandse studenten naar België getrokken werden, was de faam van het Belgische universitaire onderwijs. De naam en de kwaliteit van het onderwijs zorgden er al vanaf de 19^e eeuw voor dat studenten uit de hele wereld naar België kwamen afgezakt om te studeren. Het Belgische hoger onderwijs had dan ook de reputatie van een modern, rustig (zonder veel ongeregelheden), kwaliteitsvol en goed georganiseerd onderwijs te zijn. Een Belgisch of West-Europees diploma had bijgevolg een hogere waarde, zelfs in het thuisland, dan bijvoorbeeld een Oost-Europees diploma.¹³⁵ Dit was zeker van belang indien de migrant een politiek vluchteling was die niet meer terug kon naar zijn land. Bovendien kenden de Belgische universiteiten geen *numerus clausus* en was iedereen dus in principe welkom. Studenten die elders ongewenst waren, werden na een toelatingsproef wel toegelaten aan de Belgische instellingen.¹³⁶

Verscheidene auteurs wijzen erop dat in sommige werelddelen specifieke universiteiten en faculteiten populair waren. Zo genoten bepaalde Belgische universitaire richtingen en hogescholen een bijzonder

¹³⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Goldman Haim (1.351.822).

¹³⁵ V. Karady, "Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939.", pp. 374-377.

¹³⁶ RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de Rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, pp. 276-286.

goede reputatie in Oost-Europa, Oost-Azië en Latijns-Amerika, terwijl het in andere regio's minder bekendheid genoot.¹³⁷ Dit ziet men eveneens m.b.t. de beroemde Gentse ingenieursschool waar vooral Oost-Europese en in mindere mate Aziatische en Latijns-Amerikaanse studenten aanwezig waren. Toen er aan Micheline Lehotzky gevraagd werd waarom haar vader (Janos Lehotzky, °18/06/1907, Satu Mare) voor de Gentse ingenieursopleiding koos, antwoordde ze: “*De keuze voor Gent was heel eenvoudig; Gent was gewoon de beste universiteit met de grootste en beste internationale reputatie.*”¹³⁸ Bovendien was er bij de ingenieursopleiding een sterk begeleidend reglement waardoor de ouders wisten dat hun zonen intern goed opgevolgd werden. Ouders konden dan ook regelmatig navraag doen bij de rector in verband met de vorderingen, prestaties en inzet van hun kind. Eens afgestudeerd werden deze kinderen op hun beurt de voornaamste vertegenwoordigers van de wereldfaam van de Gentse ingenieursschool. Zij konden als (succesvol) voorbeeld op hun beurt de roem van de Gentse school bevestigen en uitdragen in hun land.¹³⁹ Het mag dan ook niet verwonderlijk zijn dat bepaalde regio's en steden opvallend meer studenten stuurden naar Gent dan andere regio's.

De Belgische universiteiten slaagden er dus in veel buitenlandse studenten aan te trekken. We moeten de oorsprong hiervan eigenlijk zoeken in het pas opgerichte België en in de hervorming van het nationale hoger onderwijs. Eenvoudig gesteld zorgde de confessionele breuklijn ervoor dat er een aantal nieuwe universiteiten werden opgericht. Uiteindelijk telde België vier universiteiten¹⁴⁰ en meerdere hogescholen¹⁴¹. Dit was een disproportioneel groot aantal in vergelijking met de totale bevolking van België. Door het beperkt aantal potentiële Belgische studenten tegenover het grote aanbod universiteiten, werden deze laatste gedwongen nieuwe inkomsten te zoeken om financieel overeind te blijven in de onderlinge concurrentiestrijd. De universiteiten zelf bemoedigden dan ook de komst van buitenlandse studenten naar hun onderwijsinstelling.¹⁴² Maar ook de overheid had baat bij de aanwezigheid van buitenlandse studenten in België. Deze studenten verhoogden namelijk niet alleen de reputatie van de Belgische scholen, maar waren ook de toekomstige elites in hun thuisland. Bijgevolg werden zij als belangrijke pionnen gezien in het verdedigen van de Belgische politieke en economische belangen in het buitenland. Het waren deze contacten die ervoor zorgden dat België een succesvolle reputatie kon opbouwen als welvarend en industrieel land.¹⁴³

Men kan dus besluiten dat er enerzijds een grote vraag was van buitenlanders om te studeren aan de befaamde Belgische universiteiten, maar dat er eveneens een grote *incentive* was vanuit de overheid en de universiteiten zelf. Deze combinatie leidde er vanzelfsprekend toe dat het aandeel buitenlandse studenten in België ongemeen hoog was en bleef tot midden de jaren 1930.

¹³⁷ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma*, p. 22.

¹³⁸ *Interview met Micheline Lehotzky*, Wenduine, 18 september 2013.

¹³⁹ RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de Rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, pp. 78-79.

¹⁴⁰ De katholieke universiteit van Leuven, de liberale universiteit van Brussel en de staatsuniversiteiten van Gent en Luik.

¹⁴¹ O.a. de Handelsschool in Antwerpen en de *Ecole supérieure des textiles de Verviers*.

¹⁴² P. Falek, “Les étudiantes juives de l’Est en Belgique (1918-1940).” In: *Les Cahiers de la mémoire contemporaine; bijdragen tot de eigentijdse herinnering. Revenue d’Histoire des Juifs en Belgique. Tijdschrift voor Geschiedenis van de Joden in België*, (2011), 10, p. 141.

¹⁴³ P. Falek, “A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period.” In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, p. 26.

2. Politieke traditie en cultuur

Een andere grote pullfactor was de reputatie van België in het buitenland op politiek vlak. België werd namelijk beschouwd als een politiek neutraal land met een op liberale beginselen steunende wetgeving en staatsinrichting.¹⁴⁴ Liberale tradities als vrije meningsuiting, persvrijheid en vrijheid van onderwijs waren de bouwstenen van de Belgische maatschappij.¹⁴⁵ Het spreekt voor zich dat dit liberaal-democratische klimaat studenten aantrok die op zoek waren naar andere politieke en humanitaire waarden en normen dan die uit de autoritaire regimes uit Oost- en Centraal-Europa.¹⁴⁶ Bovendien was men in België zoals reeds gezegd tolerant tegenover buitenlandse studenten. Verblijfsvergunningen konden relatief eenvoudig worden bekomen, buitenlandse en Belgische studenten werden gelijkwaardig behandeld en *“er werd begrip getoond bij het aanvaarden van diploma’s van zeer uiteenlopende niveaus, om, waar mogelijk, geen enkele student uit te sluiten.”*¹⁴⁷

Zeker voor Russische vluchtelingen was de politieke situatie in België van groot belang. Voor hen was België namelijk een uitgesproken anticommunistisch land met aan het hoofd een koning die garant stond voor de politieke stabiliteit. Het feit dat België, i.t.t. andere West-Europese landen, geen enkele diplomatieke betrekking met de Sovjet-Unie aanknoopte tot 1935, bevestigde dit geloof in het sterk anticommunistische karakter van deze monarchie. Het was dan ook het enige land in West-Europa waar de Russische aanwezigheid bleef stijgen doorheen het interbellum.¹⁴⁸ Onder deze Russische vluchtelingen bevond zich bovendien een significante groep Russische universiteitsstudenten. Een van deze studenten was Georges Hartmann (°31/12/1909, Sint-Petersburg) die als telg van een adellijk en tsaristisch geslacht mee met zijn ouders Rusland ontvluchtte na de nederlaag van de Witte Legers. Na een lange tocht, die hen o.a. in Londen bracht, vond het gezin uiteindelijk in 1924 asiel in de Russische gemeenschap van Brussel. Op twintigjarige leeftijd vatte Hartmann uiteindelijk zijn universitaire studies aan in Gent. Na drie jaar gaf Georges zijn studies echter al op en werd hij taxichauffeur in Brussel.¹⁴⁹

3. De levenskwaliteit in België

Een andere pullfactor die nauw aansluit bij de bovenstaande factoren is de algemene levenskwaliteit in België tijdens het interbellum. Het land herstelde zich relatief snel van de ravage die de Eerste Wereldoorlog had aangericht en de welvaart steeg aanzienlijk gedurende de jaren twintig. De levenskwaliteit was dan ook erg hoog en het bruisende culturele leven in de steden trok studenten aan. Bovendien waren de levenskosten in de Belgische universiteitsteden lager dan in de buurlanden. Het spreekt voor zich dat dit buitenlandse studenten aantrok. Velen onder hen konden het zich namelijk niet permitteren om bijvoorbeeld in steden als Parijs, Berlijn of Wenen te gaan studeren wegens de

¹⁴⁴ RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de Rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, p. 386.

¹⁴⁵ P. Dhondt, “Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach.” p. 12.

¹⁴⁶ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma*, pp. 23-25.

¹⁴⁷ Bron: Toespraak van mevrouw Eliane Sperling-Levin bij de opening van de tentoonstelling: *‘De eerste generaties meisjesstudenten aan de R.U.G.’*, 22 november 1982, Gent, Archief van de RUG, 1982.

¹⁴⁸ E. Waegemans, *Leven voor de Tsaar. Russische ballingen samenzweers en collaborateurs in België*, Leuven, Davidsfonds, 2004, pp. 39-40; E. Waegemans, red. *Het land van de blauwe vogel. Russen in België*, Antwerpen, Dedalus, 1991, p. 123.

¹⁴⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hartman Georges (1.344.848); Wikipedia, *Belosselsky-Belozersky family*, in: http://en.wikipedia.org/wiki/Belosselsky-Belozersky_family, geraadpleegd op 25 februari 2013.

hogere levenskost.¹⁵⁰ Dat het inschrijvingsgeld aan de universiteit en de huurkosten voor een kot in Gent minimaal waren, zorgde er dan ook voor dat Gent het ideale goedkopere alternatief werd voor de duurdere buitenlandse universiteitssteden.¹⁵¹

Voor de joodse studenten was de afwezigheid van enige vorm van antisemitisme in het dagelijkse leven een extra aantrekkingsstroef. Of zoals Jean Dess in zijn artikel in *Le Peuple* getuigt: « *Il sont attirés vers les nôtres, d'abord par la renommée de notre enseignement certes, mais aussi par notre réputation d'hôtes accueillants et par l'absence chez nous de tout sentiment antisémite.* »¹⁵² Ook de aanwezigheid van een joodse, Russische of Poolse gemeenschap in België kon een mogelijke aantrekkingsfactor zijn voor veel Oost-Europese studenten.¹⁵³

4. Het Frans

Een laatste specifieke pullfactor was het Frans als onderwijs- én cultuurtaal in Gent. Ondanks de gedeeltelijke vernederlandsing van de universiteit in 1923 (via het wetsvoorstel van toenmalig kabinetsminister Pierre Nolf) werden de ingenieurslessen in praktijk door het grootste deel van de studenten in het Frans gevolgd. Zelfs toen in 1930 de Gentse universiteit definitief vernederlandsd werd (als eerste universiteit in België), kregen de Gentse Technische Scholen respijt. De Franse colleges werden in deze Technische Scholen stapsgewijs afgebouwd en de laatste studenten die een volledig Frans curriculum gevolgd hadden, verlieten de Technische Scholen pas in het academiejaar 1935-1936.¹⁵⁴

Opvallend is dat men er vanuit ging dat de meeste buitenlandse studenten al voor hun afreis naar België een minimum aan Frans verstonden. Zo getuigde Eliane Sperling-Levin, dochter van Henri Levin¹⁵⁵, onder meer in haar speech (ter gelegenheid van de opening van de tentoonstelling “De eerste generaties meisjesstudenten aan de RUG”) in 1982 letterlijk: “*Frans was de taal die de studenten uit Oost-Europa het best kenden, want het was generaties lang de lingua franca van het Russisch Keizerrijk geweest.*”¹⁵⁶ Dat Frans een cultuurtaal was, zorgde er volgens bepaalde auteurs mede voor dat het Belgische onderwijs een groot buitenlands cliënteel kon aanspreken. Zo zou de kennis van het Frans bij de betere en geleerde middenklasse in landen zoals Rusland, Roemenië en Polen altijd aanwezig zijn gebleven.¹⁵⁷ Wanneer in Bessarabië het Roemeens het Russisch verving als onderwijstaal, verkozen de joodse studenten zelfs in het buitenland in het Frans te gaan studeren, in

¹⁵⁰ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma*, pp. 23-24.

¹⁵¹ Bron: Toespraak van mevrouw Eliane Sperling-Levin bij de opening van de tentoonstelling: ‘*De eerste generaties meisjesstudenten aan de R.U.G.*’, 22 november 1982, Gent, Archief van de RUG, 1982.

¹⁵² J. Dess, *Etudiants d'aujourd'hui Les étrangers*, *Le Peuple*, 25.01.1933. ARA, Fonds Police des Etrangers, 254.

¹⁵³ A. Latreche, “Les étudiants de nationalités étrangères en France. Le cas des étudiants maghrébins au xxe siècle.” In: P. Hartmut Rüdiger et N. Tikhonov, eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, pp. 150-152.

¹⁵⁴ E. Yperman en J. Claessens, *De rijksuniversiteit en het studentenleven te Gent. Historisch en actueel. Ter gelegenheid van haar eerste Lustrumvierig*, Gent, de nationale studentengroepering Gent, 1949, p. 52.

¹⁵⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Lewin Henri Nafal Herc (1.359.629).

¹⁵⁶ Bron: Toespraak van mevrouw Eliane Sperling-Levin bij de opening van de tentoonstelling: ‘*De eerste generaties meisjesstudenten aan de R.U.G.*’, 22 november 1982, Gent, Archief van de RUG, 1982.

¹⁵⁷ P. Falek, “Travailler ou étudier: là n'est pas la question : Analyse des modes de subsistance d'étudiants juifs d'Europe de l'Est en Belgique (1918-1940).”, pp. 32-33; V. Karady, “Student mobility and western universities: patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939.”, p. 391.

plaats van Roemeens te leren.¹⁵⁸ Bovendien stond Frankrijk (en dus het Frans) in die tijd symbool voor vrijheid, solidariteit en vooruitgang. Frankrijk was het land van de verlichting en de revolutie. Vanzelfsprekend had het Frans en Frankrijk (en België dus ook in mindere mate) dus een grote symbolische aantrekkingskracht op die generatie.

Dit gezegd zijnde heb ik toch bedenkingen bij het belang dat aan het Frans wordt toegedicht als pullfactor. Het is zeker dat het Frans en het Duits toen dé talen waren waarin de Europese universitaire wereld communiceerde. Het overgrote deel van de Europese wetenschappelijke publicaties verscheen in één van deze twee talen en zowel Frans als Duits genoot een bijzonder aanzien in de beter gegoede kringen in Oost- en Midden-Europa.¹⁵⁹ Als men echter bronnen van buitenlandse studenten in Gent uit de onderzochte periode bestudeert, merkt men een genuanceerder beeld op. Slechts een beperkte elite kon daadwerkelijk al Frans bij aanvang van de studies in Gent. Maar zelfs deze elite had het in het begin moeilijk om zich aan te passen aan de Franse vaktermen die werden gebruikt in de theorielessen. Specifiek voor Rusland wijst dr. Vladimir Ronin erop dat enkel de leden van de allerhoogste Russische elite nog het Frans machtig waren. De lagere adel en de middenklasse begrepen al lang geen Frans meer. Bovendien waren veel van de toekomstige studenten opgegroeid in een sfeer van revolutie en oorlog, waardoor naar school gaan en een nieuwe vreemde taal als het Frans leren geen evidentie was. Volgens Ronin waren de studenten zelf dan ook te jong om degelijk Frans te kennen. Waar hun ouders misschien het Frans nog machtig waren, was dit voor de nieuwe “oorlogsgeneratie” niet vaak meer het geval.¹⁶⁰ Dit beeld wordt tevens bevestigd door een brief van rector Albert Bessemans aan de minister van Onderwijs waarin hij stelt: “*Het zijn de Balkanstaten, Polen en Rusland, die het overwegend contingent dezer studenten leverden. Deze jongelieden kennen op enkele uitzonderingen na, bij hun aankomst in België, noch Frans noch Nederlands. De eerste maanden moeten zij zich dus toch aanpassen, ...*”¹⁶¹ Bijgevolg werden de toegangsexamens voor vreemde studenten aan de Technische Scholen aangepast. Zo werd het schriftelijke ingangsexamen een meer praktisch gerichte ingangsproof. Hierdoor omzeilde men de potentiële taalmoeilijkheden en kon de ondervrager oordelen of de kandidaat voldoende wiskundig inzicht had om aan de opleiding te beginnen, zonder te moeten struikelen over een gebrek aan Franse taalkennis.¹⁶²

Toch mag deze factor ook niet verwaarloosd worden. Zeker voor de rijkere middenklasse en elite was het Frans nog een gekende taal. Zo werd de eerder vernoemde Jean of Janos Lehotzky, wiens vader chirurg was en behoorde tot de betere sociale klasse, volledig in het Frans opgevoed. Maar ook al sprak Janos vlot Frans, toch was er volgens zijn dochter een groot verschil tussen het Frans dat hij thuis sprak en het Frans in de universitaire cursussen. Haar vader moest in de eerste jaren dan ook hard studeren om alle vaktermen te verstaan en te kunnen hanteren. Toch had hij na deze eerste strubbelingen relatief weinig moeite met het

¹⁵⁸ P. Falek, “A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period.” In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, pp. 25-26.

¹⁵⁹ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma*, pp. 23-24.

¹⁶⁰ *Interview met Vladimir Ronin*, Antwerpen, 28 augustus 2013.

¹⁶¹ UAUG, 4A2/4. *Ingekomen en uitgaande briefwisseling rectoraatdiensten 1882-1935: Kabinet van de rector*, doos 254 (1934/35), flap 322: bevolkingsstatistiek.

¹⁶² UAUG, 4A2/4. *Ingekomen en uitgaande briefwisseling rectoraatdiensten 1882-1935: Kabinet van de rector*, doos 224 (1927/1928), flap 301: vrijstellingen.

Frans. De vernederlandsing van de Gentse universiteit leidde er echter toe dat hij Gent verliet om zijn opleiding elders te voltooien. Zijn keuze viel op Toulouse en Caen in Frankrijk, waar hij volledig in het Frans onderricht kreeg. Hij studeerde uiteindelijk af in Caen op 10 juli 1931 als ingenieur electro-mechaniek.¹⁶³

Men kan dus besluiten dat het Frans als onderwijstaal zeker zijn invloed had op bepaalde gegoede individuen die het Frans al machtig waren van thuis uit, maar dat dit zeker niet gold voor de meerderheid van de studenten. Meer zelfs, een overgroot deel kon bij aankomst amper of zelfs totaal geen Frans. Dit gold trouwens zeker niet alleen voor de Oost-Europese studenten, ook de Chinezen en andere exoten hadden in het begin taalproblemen. Er bestond zelfs een *comité interuniversitaire Sino-Belge* die actief Franse taalcursussen aanbood voor de Chinese studenten in België.¹⁶⁴ Het Frans was dus zeker een pullfactor, maar niet zo'n belangrijke factor als in de literatuur soms wordt beschreven. De invloed van de onderwijstaal moet dus op zijn minst worden genuanceerd.

Conclusie

Het mag dus duidelijk zijn dat er meerdere factoren meespeelden in de keuze om in Gent te studeren. Enerzijds leidden pushfactoren zoals discriminatie, beperkte sociale mobiliteit, oorlog en de slechte levensomstandigheden ertoe dat jonge mensen besloten om weg te trekken uit hun thuisland en in het buitenland hun heil te gaan zoeken. Niet toevallig ging het hier voornamelijk om personen uit nationale/etnische minderheden uit de nieuw hertekende landen na 1918. De pullfactoren zorgden er aan de andere kant dan weer voor dat studenten specifiek voor Gent en België kozen. Hier speelde zeker de faam van de Gentse ingenieursschool een belangrijke rol. Verder waren de hoge, doch betaalbare levenskosten, de politieke reputatie van België en het Frans als onderwijstaal extra stimulansen voor de nieuwe studenten.

¹⁶³ Interview met Micheline Lehotzky, Wenduine, 18 september 2013.

¹⁶⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Liang Ta-Tsiin (1.638.020).

2.4. Sociaal profiel

Indien men een sociaal-economisch profiel wil schetsen van deze buitenlandse ingenieursstudenten, wordt men al gauw geconfronteerd met de heterogeniteit van deze groep: aristocraten en gewone burgers, mannen en vrouwen, armen en rijken, studenten met verschillende culturele achtergronden, geloofsconfessies, politieke strekkingen en geboorteregio's verdelen de studenten in een schier oneindig aantal groepen.¹⁶⁵

Sociale klasse

Indien we de verscheidenheid enigszins vereenvoudigen komen we tot twee soorten studenten. Enerzijds was er een upperclass, een elite die vrijwillig naar Gent kwam studeren om zichzelf intellectueel te verrijken en die financieel niets te kort kwam. Anderzijds was er de grote groep studenten die bestond uit allerlei (etnische) minderheden die op de vlucht waren voor de discriminatie in hun eigen land. Toch kon niet iedereen zomaar in België gaan studeren. Zo eiste de Belgische staat dat de vreemdeling kon bewijzen dat hij het studentenleven financieel aankon zonder zelf te moeten gaan werken.¹⁶⁶ In praktijk merkt men echter dat veel studenten, die het financieel moeilijk hadden, verschillende bijverdiensten hadden om rond te komen.¹⁶⁷ Toch zorgde deze maatregel ervoor dat de laagste sociale klasse haar kinderen moeilijk in België kon laten studeren, omdat dit simpelweg financieel onhaalbaar was.

Uit de informatie van de individuele vreemdelingendossiers is het echter niet altijd duidelijk tot welke sociale klasse iemand behoorde. Er werd voornamelijk gekeken naar twee factoren binnen deze dossiers: enerzijds het beroep van de ouders¹⁶⁸ en anderzijds hoeveel geld deze ouders maandelijks opstuurden naar hun nageslacht.¹⁶⁹ Voor de hogere klasse spreken we dan over grootgrondbezitters, industriëlen, officieren, politici, geneesheren, advocaten, architecten, mijneigenaars, ect. Verder werd ervan uitgegaan dat studenten die volledig op staatskosten studeerden en personen van adellijke komaf eveneens tot de (politieke) elite van het land behoorden. Het spreekt voor zich dat deze methode niet waterdicht is, zo konden studenten valse verklaringen afleggen en veinzen dat ze meer geld opgestuurd kregen per maand dan in werkelijkheid het geval was. Bovendien zorgden de vage benamingen bij de beroepsklasse van hun ouders, als “marchand”, “commerçant”, “agriculteur” ... er dikwijls voor dat er geen uitsluitsel kon worden gevormd over de sociale status van de familie in het thuisland.

Uiteindelijk berekende ik dat er 52 van de 106 studenten tot de elite in hun land behoorden.¹⁷⁰ Dus bijna de helft van de buitenlandse studenten behoorde in eigen land tot de hogere klasse. Vast staat dat men er in de literatuur doorgaans van uitging dat de meeste studenten uit de (betere) middenklasse kwamen en slechts een beperkter percentage uit de elite. We zitten hier dus met onverwachte

¹⁶⁵ I. Gouzévitch et D. Gouzévitch, “Se former et s’informer. Un regard sur la migration scolaire Est-Européenne dans les établissements Français d’enseignement technique entre 1800 et 1940.” In: P. Hartmut Rüdiger et N. Tikhonov eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l’Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, p. 270.

¹⁶⁶ P. Falek, “Travailler ou étudier: là n'est pas la question”, p. 37.

¹⁶⁷ Zie hoofdstuk 3.3. Wie gaat dat allemaal betalen? Over armoezaiers, beursstudenten en schuldenaars, pp. 102-116.

¹⁶⁸ Alle personen wiens vader een vrij beroep had, werden tot de elite van zijn land gerekend, aangezien deze beroepen begin 20e eeuw een hoog aanzien genoten.

¹⁶⁹ Vanaf 1000 frank per maand werd een persoon als rijk en behorend tot de elite aangeduid.

¹⁷⁰ Zij die meer dan 1000 frank per maand kreeg, kinderen van mensen met een vrij beroep en eventuele (verarmde) adel werden tot de elite gerekend. De berekening werd gevoerd enkel op basis van de 106 individuele vreemdelingendossiers die informatie boden omtrent de sociale klasse.

resultaten. De oudere onderzoeken waren echter doorgaans enkel gericht op Oost-Europese studenten uit een minderheid.¹⁷¹ Aangezien mijn percentage op alle vreemde studenten is gericht, komen er dus een pak Aziatische, Amerikaanse, mediterrane en Zuid-Europese studenten bij, die doorgaans uit de betere klassen kwamen van hun land.

Bovendien stamde een deel van de Russische studenten in Gent uit adellijke families die Rusland na de revolutie waren ontvlucht. Een van die studenten was Georges Borissovitch Hartmann¹⁷² (°31/12/1909, Sint-Petersburg). Zijn vader, Boris E. Hartmann, was generaal-majoor en commandant van het Russische imperiale tsaristische cavalerieregiment en zijn moeder, prinses Maria Konstantinovna, stamde uit het befaamde Belosselsky-Belozersky geslacht. Deze stamboom gaat helemaal terug tot de eerste Russische prinsen van de “Kiev Rus”-periode (870-890), in het bijzonder van prins Rurik. Bovendien behield het geslacht goede contacten met het tsaristische hof, zodat ze begin 1800 de adellijke titel van “*prinsen*” kregen.¹⁷³ De kleine Georges groeide dan ook aanvankelijk op in het paleis van de Belosselsky’s in Sint-Petersburg. Dit paleis was gesitueerd op het eiland Kretovsky (3.4 km²) dat de familie kon opkopen door de enorme winsten die ze haalden uit hun metaal en ijzermijnen in de Oeral. Op Kretovsky werden bovendien veel *Europese* elitesporten voor de eerste keer in Rusland beoefend. Zo werd er met de actieve steun van de familie een tennisclub, een poloveld, een jachthaven en een kleiduifschietbaan aangelegd, waarvan de volledige high society van Sint-Petersburg kon genieten. Op het eiland kwamen namelijk de militaire machtshebbers, de buitenlandse diplomaten en de adel samen om bijvoorbeeld deel te nemen aan de polowedstrijden die de Belosselsky-Belozerskys organiseerden.¹⁷⁴ Het is waarschijnlijk op deze manier dat Georges’ vader, generaal-majoor Boris E. Hartmann, zijn moeder Maria Konstantinovna leerde kennen. Dat zijn vader eveneens tot het opperste establishment behoorde, bewees zijn onderscheiding in de orde van Sint-George. Dit was de hoogste militaire onderscheiding die er in het tsaristische tijdperk kon worden verdiend.¹⁷⁵ Toen de revolutie in 1917 uitbrak, werd de familie echter gedwongen te vluchten naar het Westen. Via vermoedelijke tussenstops in Finland, Parijs, Londen en Tonbridge belandde het gezin uiteindelijk op 2 augustus 1924 in Brussel. In België kreeg het gezin uiteindelijk een permanente verblijfsvergunning en bleven ze in de Russische gemeenschap in Brussel wonen.¹⁷⁶

Een andere groep binnen de elitestudenten waren de Zuid-Amerikanen en de personen uit koloniale gebieden. Tijdsgenoot Jean Dess omschreef deze groep als de superrijken die er een luxueuze levensstijl op nahielden;¹⁷⁷ of zoals een paar Belgische ex-ingenieursstudenten getuigden:

“Wie uit de Balkan kwamen, waren sukkelaars, waar dat men kompassie moest mee hebben, die gingen tijdens het verlof met plastrons rond aan de Belgische kust om die te verkopen. Dat waren soms arme dutsen.

¹⁷¹ Zie oa. het werk van P. Falek, V. Karady en E. Stachurski.

¹⁷² ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hartman Georges (1.344.848).

¹⁷³ Wikipedia, *Belosselsky-Belozersky family*, in: http://en.wikipedia.org/wiki/Belosselsky-Belozersky_family, geraadpleegd op 25 februari 2013.

¹⁷⁴ Wikipedia, *Krestovsky Island*, in: https://en.wikipedia.org/wiki/Krestovsky_Island, geraadpleegd op 25 februari 2013.

¹⁷⁵ Wikipedia, *Orde van Sint-George (Rusland)*, in: [http://nl.wikipedia.org/wiki/Orde_van_Sint-George_\(Rusland\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Orde_van_Sint-George_(Rusland)), geraadpleegd op 25 februari 2013.

¹⁷⁶ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hartman Georges (1.344.848); *Les Princes Belosselsky Belozersky*, in: <http://belosselsky.eu/>, geraadpleegd op 25 februari 2013.

¹⁷⁷ J. Dess, *Etudiants d'aujourd'hui Les étrangers*, La Peuple, 25.01.1933. ARA, Fonds Police des Etrangers, 254.

*Maar die Brazilianen (Zuid-Amerikanen) ... die gingen een paar jaar naar de universiteit van Gent, een paar jaar naar die van Parijs, en als die naar hun land terugkeerden, waren ze tenminste kolonel in het leger. Wel, ze deden misschien menselijke kennis op en trachtten West-Europa te bekijken en te begrijpen. Studeren deden ze ook, wanneer het hun paste, dat niet, hoor.*¹⁷⁸

Ook de individuele vreemdelingendossiers bewijzen dat de studenten uit Zuid-Amerika of de koloniale gebieden zonder uitzondering tot de elite van hun land behoorden. Hun vaders waren gouverneurs, grootgrondbezitters, zakenmannen of politici.¹⁷⁹ Zo was er de Amerikaan Jose Fransico Donato uit de Filippijnen, wiens vader de *gubernadorcillo*¹⁸⁰ van Vigan was geweest. De Donato's waren dan ook één van de heersende families in Vigan met een immens fortuin, dat voortvloeide uit hun grootgrondbezit.¹⁸¹

Ook de Perzen die aan de Belgische scholen relatief talrijk aanwezig waren, kwamen naar alle waarschijnlijkheid uit de hoge politieke en sociale klasse. Zij werden namelijk geselecteerd door hun regering om lessen te volgen aan West-Europese universiteiten en werden zowel materieel als moreel ondersteund door de Perzische diplomaten en organisaties in het westen. Zo kwamen de Perzische topstudenten Ali Asker Khan Dehkhoda, Sadri Reza en Ali-Asghar Arbabi samen met nog negen anderen aan in België in 1926. Zij waren allen op missie gezonden door de Perzische regering om aan de Gentse universiteit hun opleiding te vervolledigen. Deze studenten kregen maandelijks elk de aanzienlijke som van 1400 frank om in hun financiële noden te voorzien en werden administratief bijgestaan door de Perzische ambassade in België. De Perzische ambassadeur regelde bijvoorbeeld persoonlijk voor elke student het verblijfsvisum van onbepaalde duur.¹⁸² Het spreekt voor zich dat zo'n voorkeursbehandeling niet voor iedere Pers voorbestemd was, daarom vermoed ik dat het hier om jongeren ging met een uitzonderlijke maatschappelijke status, die toegang hadden tot de Perzische regering en toppolitici.

Volgens Jean Dess waren ook de Chinese en Oost-Aziatische studenten net zoals de Perzische en Amerikaanse studenten van goede komaf.¹⁸³ Ik ben geneigd deze stelling te ondersteunen, al ontbreekt hiervoor bewijsmateriaal wegens de meestal heel beperkte individuele vreemdelingendossiers van de Chinese studenten. Toch zijn er indicaties die deze hypothese ondersteunen. Zo was de vader van de

¹⁷⁸ L. Boel en L. De Clerck, "T'is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936)." In: RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, pp. 286-288.

¹⁷⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Borges Fontaura Manuel (1.489.532), Donato Francisco Jose (1.414.232), Figueira Ferraz Francois Auguste (1.462.204), Molina Jesus Antonio (1.415.210), Pinto de Chaves Albano (1.451.036), Ramalheira Angelo (1.536.702), Rodriguez Ricardo (1.516.295), Sancho Jorge Arturo (1.527.155), Soto-Hay Adolphe (1.455.187), Torres Riveira Fernand (1.589.098).

¹⁸⁰ Een *gubernadorcillo* was een gouverneur in de Filipijnen gedurende de Spaanse koloniale overheersing. Hij was zowel verantwoordelijk voor de economische als juridische bevoegdheden en was de officiële leider van de bevolking binnen zijn gebied.

¹⁸¹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Donato Francisco Jose (1.414.232); T. Gonzalez, (1 juni 2010) *The Families of Old Vigan, Ilocos Sur*, in: <http://remembranceofthingsawry.wordpress.com/2010/06/01/the-families-of-old-ilocos-sur>, geraadpleegd op 24 maart 2013.

¹⁸² ARA, individuele vreemdelingendossiers, Dehkhoda Ali Asker Khan (1.491.334), Arbabi Ali-asghar (1.459.289), Sadri Reza (1.456.290).

¹⁸³ J. Dess, *Etudiants d'aujourd'hui Les étrangers*, La Peuple, 25.01.1933. ARA, Fonds Police des Etrangers, 254.

Chinese student Liang Ta-Tsin een ingenieur en kregen meerdere Chinezen van hun familie meer dan 1000 frank per maand, een bedrag dat voor een economisch achtergesteld land toch aanzienlijk was.¹⁸⁴

Ook de Griekse studenten uit onze studie blijken leden van de upper class te zijn. Het betrof hier voornamelijk zogenaamde “*nieuwe rijken*” in plaats van politieke elites of adellijke geslachten. Maar liefst negen op tien Griekse studenten gaf aan meer dan 1.000 frank, soms zelfs 2.000 frank per maand opgestuurd te krijgen. Ter vergelijking: veel Oost-Europese studenten kregen niet meer dan 300 à 500 frank steun per maand. De vaders van de Griekse studenten verdienden de kost als makelaar, zeevaartkapitein, uitbater van koolmijnen of zelfs sportleerkracht. Opvallend is wel dat deze maandelijks bedragen een duik namen naarmate de jaren 1930 vorderden.¹⁸⁵

Tot slot behoorden ook de twee joodse studenten die in Palestina geboren waren, vermoedelijk tot de high society binnen hun gemeenschap.¹⁸⁶ Wegens de beperkte omvang van hun aantal kan ik hier

echter geen bindend oordeel over vellen. Toch verdient de Palestijnse student Yair Sprinzak een extra vermelding. Yair werd geboren op 8 november 1911 in de havenstad Jaffa, tegenwoordig onderdeel van Tel Aviv. Hij groeide op in een sterk politiek georiënteerd gezin. Zijn vader Joseph Sprinzak was namelijk lid van de zionistische executieve in Palestina. Zijn idee over het zionisme was gebaseerd op een samengaan van de grondbeginselen van het socialisme en van de nationale wedergeboorte van het Joodse volk.¹⁸⁷ Hij was één van de stichters

van de links georiënteerde Arbeidspartij *Mapai*¹⁸⁸ die de Israëlische politiek gedurende enkele decennia na de Tweede Wereldoorlog domineerde. Zo werd Joseph Sprinzak in 1949 de eerste “*Spreker*” of voorzitter van de *Knesset*, het Israëlische parlement. Hij werd hierna nog tweemaal herverkozen als de voorzitter van de 2e en 3e Knesset en was bijna een jaar interim-president van Israël. Joseph Sprinzak wordt tegenwoordig nog altijd herdacht als één van de oprichters van de moderne staat Israël en als een van de belangrijkste politieke figuren uit de Israëlische moderne geschiedenis.¹⁸⁹ Later zou Yair in de voetsporen van zijn vader treden als lid van de Knesset en als tijdelijke voorzitter van het parlement voor de extreemrechts georiënteerde Moledet tussen 1988 en 1992.¹⁹⁰

¹⁸⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Liang Ta-Tsin (1.638.020), Tchang Kia Kié (1.425.578), King Ki-i (1.365.617).

¹⁸⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Benas Spyridion (1.546.454), Damaschinos Michel (1.668.078), Fountis Stefanos (1.495.620), Ghicas Spyridion (1.527.109), Kokkas Angel Paiotis (1.648939), Notis Dimitrios Phaidon (1.546.242), Papantoniau Jean Demetre (1.668.128), Pazis Demetre Georges (1.600.446), Tsoucalas Demetrius (1.592.325), Verganelakis Eustratios (1.456.386).

¹⁸⁶ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Gross Meir (1.594.447), Sprinzak Yair (A.62984).

¹⁸⁷ The Pedagogic Center, The Department for Jewish Zionist Education, The Jewish Agency for Israel, E. Carciente, (2000) *Joseph Sprinzak, 1885-1959*, in: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/source/biography/sprinzak.html>, geraadpleegd op 14 maart 2013.

¹⁸⁸ “*De Arbeiderspartij van het Land van Israël*”

¹⁸⁹ In zijn hoedanigheid als voorzitter van het parlement verving hij de Israëlische president Chaim Weizmann na diens ziekte en overlijden tot er een nieuwe president, Yitzhak Ben-Zvi, werd verkozen.

¹⁹⁰ Wikipedia, *Yair Sprinzak*, in: https://en.wikipedia.org/wiki/Yair_Sprinzak, geraadpleegd op 14 maart 2013.

Figuur 5: foto van Yosef Sprinzak, Israëlisch politicus, eerste “Spreker” van de Knesset in 1949 en vader van Yair Sprinzak.¹⁹¹

Naast deze hoge klasse van rijke buitenlanders was er ook een grote groep studenten die uit de middenklasse afkomstig was. Hun vaders waren hoveniers, bakkers, stoffenhandelaars, drukkers, leerkrachten, hoteliers, handelsvertegenwoordigers, winkeliers, ect. In de praktijk waren deze studenten haast zonder uitzondering afkomstig uit Oost-Europa. Vooral de studenten zonder vader en studenten uit de etnische minderheden behoorden doorgaans tot de lagere middenklasse. Zo is het opvallend hoeveel joodse studenten het met minder dan 500 frank per maand als financiële steun van hun familie moesten doen.¹⁹² De andere Oost-Europese studenten stelden het doorgaans iets beter en behoorden tot de betere middenklasse van hun land. Toch had een deel van deze Oost-Europese studenten het thuis evenmin breed. Dit bleek onder andere uit een artikel in *Le Peuple* van 25 januari 1933:

« pour rencontrer ce que l'on pourrait appeler le prolétariat étudiantin, il faut aller chez les étudiants venus de l'Est européen et des Balkans, nous l'avons déjà dit, et singulièrement chez les Israélites. Aux troubles généraux, économiques et politiques qui accablent le monde s'ajoute, pour eux, l'hostilité foncière d'un antisémitisme séculaire. »¹⁹³

Hieruit blijkt nogmaals duidelijk dat de arme stakkers onder de studenten vooral uit Oost-Europa en de Balkan kwamen en in het bijzonder joodse studenten waren. Wederom blijkt dat de vijandige en antisemitische sfeer tegenover de joodse bevolking in het thuisland een enorme impact had op zowel hun sociale status als toekomstperspectieven. Deze studenten uit de lagere sociale klasse migreerden

¹⁹¹ Bron: Wikipedia, *Yosef Sprinzak*, in: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Yosef_Sprinzak.jpg, geraadpleegd op 14 maart 2013.

¹⁹² ARA, individuele vreemdelingendossiers, Bacalu Solomon (1.353.801), Becker Samuel (1.359.580), Chojnowski Hersz Ber (1.661.363), Cogan Boris (1.413.043), Feldesman Isaac (1.356.570), Goldman Haim (1.351.822), Hitron Leib (1.495.484), Kupfer Ernest (1.602.231), Lewin Henri Nafal Herc (1.359.629), Slutsky Abram (1.412.931), Segall Simon (1.351.886), Soichetas Josifas (1.418.237), Vilner Samson (1.417.069).

¹⁹³ J. Dess, *Etudiants d'aujourd'hui Les étrangers*, La Peuple, 25.01.1933. ARA, Fonds Police des Etrangers, 254.

dus vooral met het vooruitzicht op een betere toekomst elders. Hun migratie kende een meer gedwongen karakter dan bijvoorbeeld die van de rijkere elitestudenten.

Kort en veralgemenend samengevat kan men eigenlijk besluiten dat de buitenlandse studenten aan de ingenieursschool van Gent uit drie sociale klassen kwamen. Vooreerst was er een groep studenten uit de absolute elite van hun land. Hier kan men zeker de Amerikaanse, Perzische, Griekse, Portugese en waarschijnlijk ook de Palestijnse en de Chinese studenten bij rekenen, eveneens als de gevluchte Russische adel na de bolsjewistische revolutie van 1917. Ook enkele Oost-Europeanen behoorden tot deze groep, al is hun aandeel gering en benaderden ze meestal niet het welvaartspeil van hun Zuid-Amerikaanse, Griekse of Portugese medestudent.¹⁹⁴ Deze eerste groep was volgens mijn berekening bijna goed voor de helft van alle buitenlandse studenten. Men kan dus stellen dat bijna de helft van de buitenlanders in hun thuisland tot de absolute maatschappelijke top behoorde. Een tweede sociale klasse was de middenklasse. Binnen deze klasse waren vooral de niet-joodse Oost-Europeanen heel aanwezig. Zij groeiden op in een typisch middenklasse-gezin dat niets te kort kwam en hen de kans bood om te gaan studeren naar de prestigieuze ingenieursschool van Gent. Deze studenten probeerden een diploma in West-Europa te behalen, om daarna terug te keren naar hun thuisland en daar in sociaal aanzien te stijgen. Hun tijdelijke studiemigratie was dus een poging om op te klimmen op de sociale en maatschappelijke ladder in eigen land. Tot slot zijn er nog de studenten uit de lagere middenklasse die een meer gedwongen migratiekarakter kenden en doorgaans tot een etnische minderheid in hun thuisland behoorden. Deze studenten werden geografisch gezien overwegend geboren in de reeds vermelde Oost-Europese noord-zuidas. Het duidelijkste voorbeeld waren de Oost-Europese joodse studenten die benadeeld werden in eigen land en daarom migreerden naar Gent. Deze laatste twee sociale klassen vormden samen naar schatting ongeveer 51% van de studenten uit mijn sample.

Natuurlijk waren niet alle Oost-Europese studenten van lagere sociale afkomst en behoorden niet alle Chinezen of Perzen tot de betere klassen in hun land. Er zijn altijd uitzonderingen. Toch ziet men duidelijk dat gemiddeld genomen de Oost-Europese student minder financiële middelen en sociale status had dan de andere buitenlandse studenten. Dit komt omdat de joodse studenten uit de Oost-Europese noord-zuidas in groten getale aanwezig waren in de Gentse Technische Scholen. De buitenlandse upper class werd in Gent dus verenigd met de (joodse) Oost-Europese (verarmde) middenklasse.

Gender

Binnen de onderzoekssample waren er slechts twee vrouwelijke ingenieursstudentes tegenover 140 mannelijke studenten. De Bulgaarse Juliette Kardalevo uit Varna (1.462.292) en de Russische Leonie Wanshawsky uit Odessa vormden¹⁹⁵ nog geen 1,5% van de buitenlandse ingenieursstudenten in de Voorbereidende School van Gent tussen 1924-1934. Dit cijfer wordt bevestigd als men bijvoorbeeld de officiële inschrijvingsstatistieken voor de Technische Scholen voor het academiejaar 1932-1933 erbij neemt. Daaruit blijkt onder meer dat er 406 vreemde studenten ingeschreven waren aan de

¹⁹⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Zabunov Athanasse (A.33409), Vasilianskas Vladas (1.586.544), Bleizer Moses (A.29453), Lehoczky Jean (1.414.358).

¹⁹⁵ UAUG, 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1923-1935*; Leonie Wanshawsky, in: *‘Répertoire des Elèves inscrits année 1926-1927’*, Juliette Kardalevo, in: *‘Liste des élèves inscrits année 1927-1928’*.

ingenieursopleiding, waarvan slechts 6 meisjes.¹⁹⁶ Volgens Andrée Despy kozen de buitenlandse studentes in Gent nochtans dikwijls voor een opleiding tot ingenieur.¹⁹⁷ Hoewel België relatief heel veel buitenlandse studenten ontving, was het aandeel vrouwelijke studentes veel kleiner dan in andere West-Europese landen.¹⁹⁸

Toch waren vrouwelijke buitenlandse ingenieursstudenten niet onbestaande. Zo was de Russische Valentine Klbenikoff in 1905 de allereerste vrouw die afstudeerde als Gentse ingenieur-architect. In 1909 studeerde de Russische Rebecca Hardstein als tweede vrouwelijke ingenieur af. De twee Russinnen waren de enige twee vrouwen die aan de Gentse ingenieursschool voor Wereldoorlog I afstudeerden. Zij kregen echter navolging na de Grote Oorlog; de meerderheid van de vrouwelijke ingenieursstudenten in Gent was namelijk van buitenlandse origine. Vooral de Oost-Europese studentes domineerden binnen de buitenlandse meisjespopulatie doordat men in die landen dikwijls toestond dat vrouwen studeerden. Zo werden dochters in bepaalde (bijv. joodse) milieus zelfs gestimuleerd om een universitaire opleiding te volgen. Dit verhoogde hun kans op onafhankelijkheid en een goede toekomst volgens hun ouders.¹⁹⁹ Toch mag men deze stelling niet overdreven cultiveren, want zelfs in deze progressievere milieus verwachtten de ouders veeleer dat hun zonen gingen studeren dan hun dochters. Ouders waren dan ook veel meer bereid om hun zonen een volwaardige educatie te verlenen dan hun dochters. Zo is het verhaal van Zeilic Podgaetzki illustratief. Zeilic werd namelijk geboren in een joods gezin van de *“petite bourgeoisie”* in Bessarabië in 1908. Als jongste telg van het gezin had hij nog vijf oudere zussen die allemaal zeer belesen waren en klassieke Russische literatuur bestudeerden. Hoewel zijn vijf zussen zeker capabel waren om te gaan studeren, was het toch alleen Zeilic die deze kans kreeg aan de universiteit in Gent. Hij getuigt:

“It was always clear that I would pursue my studies. (...) Later on, my sisters reproached me regularly, they said: ‘For you ... Dad was always ready.’ It was not conceivable for a woman to go to university. Yet we had the same ability to study... (...) My sisters finished gymnasium. The programs were similar for boys and girls, and I never considered that they were less capable than me. – Question – And did they ask to study or did they not even ask to do so? – No. In the family, this was never a possibility. (...) We talked sometimes about me, whether I would be going to university and whether my father thought I should study.”

Podgaetzki's case illustreert hoe genderafhankelijk de verwachtingen van bepaalde ouders waren. Het was in die tijd zeker nog niet vanzelfsprekend dat begaafde studentes de kans kregen om verder te studeren, laat staan aan de universiteit.²⁰⁰

¹⁹⁶ UAUG, 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 241 (1932/1933), flap 322: statistieken over de studentenbevolking.

¹⁹⁷ A. Despy-Meyer, "Les étudiantes dans les universités belges de 1880 à 1941." In: *Perspectives universitaires*, 3 (1986), 1-2, p. 35.

¹⁹⁸ N. Tikhonov, "Migrations des étudiants et féminisation de Quelques universités européennes à la recherche d'une convergence.", p. 47.

¹⁹⁹ RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de Rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, pp. 297-300.

²⁰⁰ P. Falek, "A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period." In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, p. 30.

Bij meisjes die toch de kans kregen, is het opvallend dat vaak (minstens) een van hun ouders zelf gestudeerd had. Vooral de vaders waren hoog opgeleide personen. Van de moeders daarentegen had slechts 11% een universitaire vorming genoten.²⁰¹ Deze studentes kwamen dus doorgaans uit de betere geschoolde middenklasse uit Oost-Europa.²⁰² Dit was ook het geval bij de Bulgaarse Julienne Kardalevo die zich in het academiejaar 1926-1927 op twintigjarige leeftijd inschreef als vrije studente in *Génie Civil I*. Juliettes vader was een ingenieur bij de trammaatschappij in Sofia en haar moeder bleef thuis om voor de kinderen te zorgen. In haar eerste twee jaren in Gent leerde ze haar toekomstige man Dimitri Mitcoff kennen. Aangezien beide studenten uit Sofia afkomstig waren, is het bovendien niet onwaarschijnlijk dat ze elkaar al voor hun universitaire studies in Gent kenden. Toch veranderde Juliette in het academiejaar 1929-1930 om onbekende redenen van opleiding en begon ze een studie chemie in Brussel. Dimitri bleef echter in Gent en behaalde zijn ingenieursdiploma in 1931. Hij verliet de stad op 6 november 1931 om zich terug in Sofia te gaan vestigen. Vermoedelijk maakte Juliette dezelfde beweging en maakte ze haar studies niet af. Dit vermoeden wordt versterkt door het feit dat het koppel ondertussen in België getrouwd was en door het feit dat er na 6 november 1931 niets meer in Juliettes vreemdelingendossier terug te vinden is.²⁰³

Religieuze achtergrond

De religieuze achtergrond van iemand achterhalen is geen sinecure. Zo is niet iedereen praktiserend gelovig en gelooft ook niet iedereen. Zo verklaarde de Chinese student Liang Ta-tsin dat hij een atheïst was. Bovendien is het in vele gevallen niet duidelijk welke religieuze achtergrond een bepaalde persoon had, als we de bronnen bestuderen.²⁰⁴ Door de wereldwijde verspreiding van de thuislanden van de buitenlandse studenten mag er echter van uitgegaan worden dat er zowel rooms-katholieken, orthodoxen, protestanten, moslims (Perzen o.a.) als joden in aanraking kwamen met elkaar aan de Gentse universiteit.

In welke mate deze studenten praktiserend geloofden, is echter moeilijk te meten. Er zijn geen aanwijzingen dat de buitenlandse studenten aparte gebedsdiensten of religieuze bijeenkomsten bijwoonden in België. In Leuven werd wel een eigen orthodoxe kapel opgericht en kwam de *pope*²⁰⁵ van de orthodoxe Russische kerk te Brussel, P. Isvolsky, regelmatig langs. Toch bleek opnieuw uit de bronnen dat slechts weinig studenten deze diensten effectief bijwoonden.²⁰⁶ Dit kan misschien worden verklaard door het schisma binnen de orthodoxe kerk. Zo waren er in Brussel, het orthodoxe centrum in België, maar liefst drie verschillende orthodoxe kerken. Er was de *Kerk van Moskou* met een duidelijk Sovjetlabel, de *Autonome vluchtelingenkerk* met gevluchte Russische patriarchen en geestelijken (na de revolutie) en de *Kerk van het Patriarchaat Constantinopel* die de Grieks orthodoxe leer volgde. Deze opsplitsing in verschillende kerken leidde soms tot hevige discussies en ruzies

²⁰¹ Naar onderzoek van André Despy over 91 buitenlandse studentes aan de ULB tussen 1921-1940, in: A. Despy-Meyer, "Les étudiantes dans les universités belges de 1880 à 1941." In: *Perspectives universitaires*, 3 (1986), 1-2, pp. 38-39.

²⁰² A. Despy-Meyer, "Les étudiantes dans les universités belges de 1880 à 1941." In: *Perspectives universitaires*, 3 (1986), 1-2, pp. 38-39.

²⁰³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kardalevo Juliette (1.462.292).

²⁰⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Liang Ta-Tsin (1.638.020).

²⁰⁵ Een benaming voor een priester in de Oosters-orthodoxe Kerk en in het bijzonder in de Russisch-orthodoxe Kerk.

²⁰⁶ N. Tamigneaux, *Le Cardinal Mercier et l'Aide belge aux Russes*, Louvain-la-Neuve (onuitgegeven thesis UCL), 1987, p. 163.

binnen de orthodoxe families zelf. Het mag dus misschien niet verwonderen dat de orthodoxe studenten zich wat gelaten opstelden tegenover hun religie.²⁰⁷ Een andere aanwijzing dat deze studenten niet streng gelovig waren, is het feit dat een aantal studenten later met een Belgische trouwden voor de rooms-katholieke kerk. Voor velen maakte het dan ook niet uit voor welke kerk ze trouwden, aangezien ze zelf niet zo streng gelovig waren.²⁰⁸

Een laatste opmerkelijkheid is de dominantie van joodse studenten, zo was maar liefst 38% van de buitenlandse ingenieursstudenten tussen 1924-1934 joods.²⁰⁹ Deze oververtegenwoordiging van joodse studenten had natuurlijk veel te maken met de eerder aangehaalde onderwijs- en levenssituatie voor de joodse populatie in Oost-Europa. Maar ook zij stonden ver van de godsdienstige tradities van hun ouders. Volgens Eliane Sperling-Levin kwamen ze zelfs tegen het geloof van hun ouders in opstand. “Ze waren dan ook niet geneigd om aan religieuze diensten deel te nemen. Ze voelden zich ‘modern’, ze hielden er meestal linkse politieke ideeën op na.”²¹⁰ In feite had men drie grote ideologische strekkingen (met hun varianten) onder de joodse studenten in Gent. Ten eerste had men de *zionisten*, die streefden voor een Joodse staat waar vroeger de Israëlitische koninkrijken Israël en Judea lagen. Daarnaast had men vooral onder de Poolse studenten de *bundisten*²¹¹, die sterker verankerd waren in de specifieke Jiddische cultuur van de Joden uit Oost-Europa. Tot slot waren er ook heel actieve en radicale joodse communisten. Het zijn deze drie groeperingen die met elkaar in Gent in discussie traden.²¹²

Leeftijdsstructuur

De gemiddelde leeftijd van onze studenten bij hun aankomst in Gent is iets meer dan 19,5 jaar.²¹³ Let wel, het gaat hier om gegevens van bij de aankomst in Gent, de aankomst in België kon dus al eerder plaatsgevonden hebben. Bovendien is dit gemiddelde enkel berekend op de 98 vreemdelingendossiers waarin de nodige data terug te vinden waren of er geen twijfel mogelijk was over de correctheid van de gegevens. Ook de Nederlandse student Nico Workum die reeds in Antwerpen woonde en de Bulgaar André Michaleff die in Gent geboren was, werden niet meegerekend.

Opvallend is dat er maar liefst vijf studenten binnen deze sample al op hun zestiende in Gent vertoefden. Dit waren de Roemenen Arcadi Nemirovsky en Boris Slivca, de Grieken Phaidon Dimitrios Notis en Georges Demetre Pазis en de Chinees Tchou Tche-Ngan. Het wordt nog opmerkelijker als men weet dat drie zich direct inschreven aan de universiteit.²¹⁴ Zo schreef George Pазis Demetre zich in november 1929 in aan de universiteit en behaalde hij het diploma *ingénieur Civil* al amper vier jaar later in 1933.²¹⁵ Een ander geval was Arcadi Nemirovsky die samen met zijn

²⁰⁷ Interview met Boris en Marc Iarochevitch (kleinkinderen van Alexandre), Brussel, 27 augustus 2013.

²⁰⁸ Interview met Micheline Lehotzky, Wenduine, 18 september 2013; Interview met Idel Burdman, Gent, door Alain Bloch.

²⁰⁹ Deze schatting gebeurde op basis van achter- en voornaam van de student/ouders, op zoek naar typische joodse namen. Professor R. van Doorslaer en meneer Alain Bloch hielpen bij deze analyse en de resultaten werden aangevuld met info uit de individuele vreemdelingendossiers.

²¹⁰ L. Schacht, (4 oktober 2009) *De Joodse Gemeenschap van Gent*, <http://joodsactueel.be/2009/10/04/de-joodse-gemeenschap-van-gent>, geraadpleegd op 3 maart 2014.

²¹¹ De Bund was in feite een Jiddisch socialistische arbeidersbeweging, die tergelijke tijd ook een internationaal karakter had.

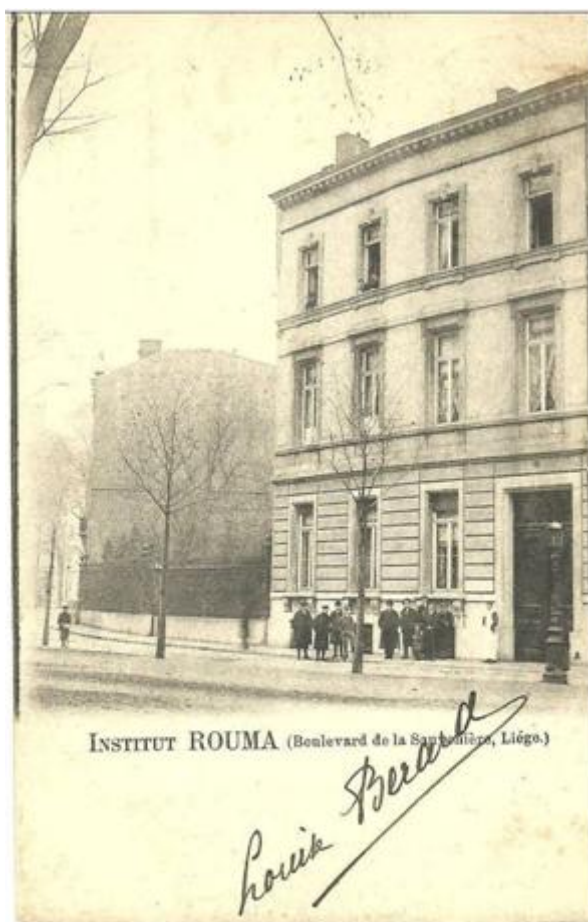
²¹² Interview met Zeilic Podgaetsky, Gent, door Alain Bloch.

²¹³ 19,5408163 om precies te zijn.

²¹⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Slivca Boris (1.605.132), Arcadi Nemirovsky (1.665.652), Pазis Demetre Georges (1.600.446).

²¹⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Pазis Demetre Georges (1.600.446).

moeder uit Kichineff naar Gent kwam op 15 november 1930. Waarschijnlijk begeleidde de moeder haar zoon tijdens de eerste weken in Gent en wilde ze zich ervan verzekeren dat alles in orde kwam voor haar minderjarige zoon. Hoe het ook zij, op 16 december 1930 vertrok ze terug naar huis en Arcadi begon zijn studie als werktuigkundig ingenieur, een opleiding die hij succesvol zou afronden in het jaar 1936. De andere zestienjarige *kinderen* hadden echter eerst een aanpassingsperiode nodig en schreven zich doorgaans pas een jaar later officieel in. Zo studeerde Phaidon Dimitrios Notis eerst een halfjaar aan het toen bekende “*Institut Rouma*” in Luik. Hier kon hij zich aanpassen aan het Belgische onderwijssysteem en het Frans als onderwijstaal. Hij was echter zeker niet de enige student die deze weg volgde. Zo is het van vijf studenten (uit de onderzoekssample van 142) bekend dat ze zich eerst aan het “*L’institut Rouma*” in Luik hebben ingeschreven.²¹⁶ Dit was een soort private opleidingsschool die buitenlandse studenten een spoedcursus verschafte in Frans, wiskunde en de exacte wetenschappen om te kunnen slagen op het ingangsexamen van ingenieur aan de staatsuniversiteiten van Luik en Gent.²¹⁷ Dit “*Institut Rouma*” mikte dan ook uitsluitend op toekomstige ingenieursstudenten en maakte onder meer reclame in de jaarlijkse brochure van de Luikse ingenieursstudenten.²¹⁸

Figuur 6: een oude postkaart van het “*Institut Rouma*”, met op de voorgrond enkele studenten die les volgden in het instituut. Bron: http://www.delcampe.net/page/item/language.D.id_enchere.0078852888,var.Lege-Institut-Rouma-Boulevard-de-la-Sauveniere.html, geraadpleegd op 14 mei 2014.

²¹⁶ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Fuks Efraïm (1.537.581), Milosavlevitch Momir (1.592.161), Notis Dimitrios Phaidon (1.546.242), Slutsky Abram (1.412.931), Tsoucalas Demetrius (1.592.325).

²¹⁷ *Ibidem*, Tsoucalas Demetrius (1.592.325).

²¹⁸ Door mail bevestigd door doctor Catherine Lanneau verbonden aan de ULG.

Als men kijkt naar de exacte leeftijdsverdeling van de studenten, valt op dat de meeste studenten (zo'n 77%) tussen de 18 en 21 jaar waren toen ze voor het eerst in Gent aankwamen. Studenten die jonger waren dan 18 of ouder dan 22 waren eerder uitzonderingen. De oudste studenten uit de sample waren 24 jaar. Het ging voornamelijk om studenten die eerst elders in België aan een universiteit hadden gestudeerd of om migranten die op de vlucht waren voor de sovjets.²¹⁹ De Belgische studenten daarentegen waren doorgaans rond de 17 à 18 jaar wanneer zij startten aan hun universitaire carrière. Men kan dus besluiten dat over het algemeen, ondanks de vijf jonge snaken, de buitenlandse studenten gemiddeld ouder waren dan hun Belgische medestudenten.

Studiekeuze

Nu rest nog de vraag waarom deze studenten juist ingenieur wilden worden. In elk geval genoot het beroep ingenieur in die tijd minder aanzien en prestige dan bijvoorbeeld notaris, advocaat of dokter. Voor het prestige moesten de studenten het dus niet doen. Een student getuigt: "*Moest ik pastoor geworden zijn ... dat zouden ze wel begrepen hebben, moest ik dokter geworden zijn ... dat zouden ze wel begrepen hebben, of notaris ... Maar ingenieur ... ze wisten niet wat dat was.*"²²⁰ En toch waren er meer dan 1420 buitenlandse ingenieursstudenten in de onderzochte periode. Wat dreef hen naar de ingenieursstiel?

Eerst en vooral viel de voorliefde voor wiskunde en wetenschappen op bij de ingenieursstudenten. Zeker de studenten uit athenea werden bij voorkeur ingenieur. In het algemeen werd er in het middelbaar onderwijs van die tijd sowieso minder aandacht besteed aan wiskunde. Vooral de klassieke talen en culturen werden toen als belangrijk beschouwd en werden uitvoerig bestudeerd. Toch kon het zijn dat de studenten de voorliefde voor wiskunde meekregen van bepaalde gepassioneerde leerkrachten die hen enthousiast konden maken voor wetenschappen.

Een andere belangrijke factor voor de studiekeuze van de toekomstige studenten is het feit of er in de familie al één of meerdere ingenieurs aanwezig waren. Indien deze voorlopers maatschappelijk en professioneel geslaagd waren in hun leven, konden ze naar alle waarschijnlijkheid dienen als na te volgen voorbeeld voor de toekomstige student. Op deze manier kon hij bovendien ook informatie krijgen over het vakinhoudelijke karakter van het ingenieursberoep en de toekomstperspectieven die deze opleiding bood op de arbeidsmarkt.²²¹ Het mag dan ook niet verbazen dat veel van deze buitenlandse studenten ook al een vader, oudere broer, oom of kennis hadden die ingenieur was. Zo bevestigde Adna Wertheim dat haar vader zich liet leiden door het feit dat zijn broer ingenieur was en Idel Burdman deelde mee dat zijn keuze mede bepaald werd door het feit dat zijn nonkel in 1913 afgestudeerd was in Gent als *ingenieur des constructions navales*.²²²

²¹⁹ *Ibidem*, Molina Jesus Antonio (1.415.210), Nicoloff Alexandre (1.536.037), Petroff Alexandre (1.363.661).

²²⁰ L. Boel en L. De Clerck, "T'is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936)." In: RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, p. 274.

²²¹ *Ibidem*, pp. 271-273.

²²² *Interview met Adna Wertheim (dochter van Eliahou Wertheim)*, online (Tel-Aviv), 19 en 23 augustus 2013; *Interview met Idel Burdman*, Gent, door Alain Bloch.

2.5. Migratietraject

Toen Janos Lehotzky op de ochtend van 1 oktober 1925 in het Gentse Sint-Pietersstation aankwam vanuit Caen, veroorzaakte hij er meteen enige opschudding. De pas aangekomen student bleef immers maar luidkeels en met volle overtuiging op het stationsplein “*Godverdoeme*” roepen. Wat men toen niet kon vermoeden, was dat deze Hongaarse student eigenlijk op zoek was naar zijn bagage. Het was immers in die tijd de gewoonte dat er op het perron bagagedragers waren die hun diensten aanboden aan de vele reizigers. Ze brachten in ruil voor een beperkte som geld de bagage en tassen van de reizigers naar buiten. Ondertussen kon de klant rustig zijn papierwerk regelen en inlichtingen inwinnen. Om elkaar gemakkelijk terug te vinden was het de gewoonte dat elke drager een apart nummer had. Dit nummer kon dan door de klant geroepen worden indien hij *zijn* drager niet direct terugvond. Op die bewuste morgen wenkte de zwaar beladen Janos dan ook algauw een van deze dragers. Onmiddellijk werd hij geholpen door een man, die jammer genoeg de Franse taal niet machtig was. De bagagedrager schrok van het gewicht van de valies en vloekte luidkeels “*Godverdoeme!*” De student interpreteerde deze vloek dan ook als het cijfer van zijn bagage. Zo kwam het dat Janos zijn drager riep met een herhaaldelijke: “*Godverdoeme, godverdoeme!*” en leerde hij na amper vijf minuten in Gent al zijn eerste Nederlandstalige vloekwoord.²²³

Deze anekdote is illustratief voor de wijze waarop de meerderheid van de buitenlandse studenten in België aankwam. In een tijdperk waar de luchtvaart nog in haar kinderenschoenen stond en de auto nog geen algemene ingang vond, reisden de studenten uitsluitend met de boot en trein. Eenmaal in België werden ze meteen meegesleurd in het drukke stations- en havenleven. Het was een tijd waar telecommunicatie zo goed als onbestaande was: het internet moest nog worden uitgevonden en van mobiele telefonie was er nog geen sprake. Eenmaal de keuze voor een ingenieursstudie in Gent definitief was, begonnen de studenten hun reis richting België grondig te plannen. Velen moesten namelijk duizenden kilometers afleggen en meerdere overstappen en wissels doen. De jongelingen hadden dan ook doorgaans geen idee van wat hen precies te wachten stond en hoe hun reis exact zou verlopen. Het was daarom van het grootste belang dat hun reisplan op voorhand al goed uitgedokterd werd. Visums werden geregeld, treintickets gekocht, informatie ingewonnen en contacten met eventuele kennissen in het buitenland gelegd. Eigenlijk kan men dit vergelijken met de hedendaagse erasmusstudent aan de vooravond van zijn vertrek.

De student met de meeste treinkilometers uit mijn sample is zonder twijfel Lazare Kahan. Als jong kind was hij namelijk op de vlucht voor de Eerste Wereldoorlog en hij verhuisde bijgevolg met zijn familie van Riga naar China.²²⁴ De familie vestigde zich eerst in de noordelijke stad Harbin waar de jonge Lazare zijn lagere school afwerkte. Daarna verhuisde het gezin andermaal, ditmaal richting Shanghai. In deze Chinese hoofdstad werkte de jonge Lazare zijn middelbare studies succesvol in het Engels af in het atheneum van Shanghai. Vervolgens besloot Lazare zijn droom te volgen en ingenieur te worden via de universiteit in Riga. Omdat dit idee opnieuw een grote verhuis inhield, wou hij eerst nog eenmaal zijn moeder zien, die sinds haar scheiding in Moskou geresideerd was. Daarom reisde Lazare van Shanghai naar Harbin, om daar vervolgens de Trans-Siberische spoorlijn naar Moskou te nemen. Daar zag hij zijn moeder voor een allerlaatste keer, tussen twee treinstops door. Vervolgens

²²³ Interview met Micheline Lehotzky, Wenduine, 18 september 2013.

²²⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kahan Lazare (1.462.465).

zette hij verder koers richting de universiteitsstad Riga. Eenmaal daar aangekomen bleek Riga echter in de ban van het antisemitisme. Lazare paste snel zijn plan aan en besloot dat hij toch liever aan de befaamde en beroemde Gentse ingenieursschool wou gaan studeren. Hij kwam uiteindelijk in Brussel met de trein aan op 14 december 1926. Daar wachtte een oude vriend van zijn vader hem op, die hem het eerste halfjaar in België onderdak bood. Lazare koos er echter voor om na dit halfjaar alleen te gaan wonen in Gent. Op 7 september 1927 schreef hij zich uiteindelijk in aan de Voorbereidende School van Gent. Zo kon Kahan na een tocht van meer dan een jaar eindelijk zijn droom beginnen waar te maken. In totaal reisde deze student naar schatting ongeveer 12.500 kilometer met de trein vooraleer hij in Gent aankwam.²²⁵

Lazare was zeker geen alleenstaand geval. Zo reisden veruit het merendeel van de Europese studenten met de trein richting België. De eerste trein op het Europese vasteland werd in 1825 in gebruik genomen, maar omstreeks 1920 was er al veel veranderd: verschillende staten hielpen aan de uitbouw van langeafstandsspoorlijnen doorheen Europa. Deze tendens werd alleen nog maar versterkt door WOI, waar het spoornet een boost kreeg voor de vlotte bevoorrading en mobiliteit van de troepen. Maar ook na Wereldoorlog I bleef het spoornet uitbreiden over het Europese en Aziatische vasteland. Zo was er de Orient-Express die Brussel onder meer verbond met Istanbul, Athene, Sofia, Boekarest, ect.²²⁶ Maar het bekendste voorbeeld is natuurlijk de Trans-Siberische spoorlijn die in 1916 vervolledigd werd. Vandaag de dag is het met zijn spoor van 9288 km nog steeds het langste spoortraject ter wereld.²²⁷ Het ontstaan van zulke langeafstandsspoorlijnen verkleinde de reistijd tussen verafgelegen gebieden aanzienlijk. De trein was bovendien relatief betaalbaar en snel tegenover andere vervoermiddelen. Het mag dan ook niet verbazen dat de trein het transportmiddel bij uitstek was voor de Europese studenten op weg naar West-Europa.²²⁸

Figuur 7: links: kaart van de Orient-Express die Zuidoost Europa met West Europa verbond 1921-1939.²²⁹ Rechts: kaart van de Trans-Siberische spoorlijn die het oosten van Rusland met het westen verbond.²³⁰

²²⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kahan Lazare (1.462.465); *Interview met Michel Kahan*, Sint-Genesius-Rode, 27 augustus 2013.

²²⁶ Wikipedia, *Orient Express*, in: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Ori%C3%ABnt-Express>, geraadpleegd op 24 maart 2013.

²²⁷ Wikipedia, *Trans-Siberische spoorlijn*, in: http://nl.wikipedia.org/wiki/Trans-Siberische_spoorlijn, geraadpleegd op 24 maart 2013.

²²⁸ Zie oa. ARA, individuele vreemdelingendossiers, Klicmanas Vyautas (A61.639), Mihaleff André (A.33.542), Silin Alexandre (1.351.495).

²²⁹ Bron: Wikipedia, *Orient-Express 1921-1939*, in: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Orient-Express_1921-1939-2.png?uselang=nl, geraadpleegd op 24 maart 2013.

Bij de overzeese studenten kreeg de boot om begrijpelijke redenen de voorkeur. Maar ook bij de Russische vluchtelingen die in Harbin leefden, was de boot populair. Georges Hovkoun, Leonid Ostrorog en Boris Zepaëff reisden onder andere per schip van China naar België. Het was dan ook sneller om via het Suezkanaal Europa te bereiken, dan de lange treinlijn door Rusland te moeten gebruiken. Er verstreken gemiddeld twee à drie maanden tussen het krijgen van het reisvisum op de Belgische ambassade in Peking en de aankomst in België.²³¹ Hoe de studenten echter precies reisden en hoe dit in zijn werk ging, is minder bekend. Vermoedelijk reisden ze eerst met nationale lijnen naar de havens in eigen land en trokken ze van daaruit richting België.

Bovendien was het niet zo dat iedere student rechtstreeks naar België kwam. Sommige studenten hielden een tussenstop in het buitenland. Zeker Frankrijk en Duitsland waren populaire tussenbestemmingen voor de migrant. Nancy, Caen en vooral Parijs in Frankrijk bleken populair, maar ook bijvoorbeeld Munchen, Charlottenburg (Berlijn) en Altenburg in Duitsland of zelfs Londen en Ierland werden op voorhand aangedaan.²³² Dit waren allemaal voormalige domicilies die werden aangegeven door de studenten. In sommige gevallen ging het waarschijnlijk om een onafgewerkte studie in het buitenland, terwijl het in andere gevallen louter om een korte tussenstop ging.

In het eerste geval kan men bijvoorbeeld de Pool Brodziak Marjan vermelden. Op twintigjarige leeftijd verbleef hij namelijk één jaar in Nancy. Vermoedelijk begon hij hier een ingenieursstudie zonder veel succes en wou hij een jaar later op 28 oktober 1928 zijn kans wagen in Gent. Helaas maakte Marjan hier nooit zijn studies af en verdween hij met de noorderzon in de loop van 1934.²³³ In het andere geval kan men bijvoorbeeld David Bufensteyn vermelden die hoogstens een paar weken in Berlijn bleef rondhangen.²³⁴ Wat de exacte reden voor deze tussenstop was, kan niet exact worden nagegaan. Misschien ging het louter om een stop tussen twee spoorritten door. Of misschien wou de student in tussentijd familie, kennissen, vrienden of gewoon de stad zelf bezoeken. Een andere optie was dat hij eerst in deze buitenlandse steden op prospectie ging. Het zou niet geheel onlogisch zijn dat men eerst de stadsmentaliteit en de kwaliteit van de opleiding bekeek vooraleer men besliste ergens definitief te blijven.

Een bijzonder geval waren de vluchtelingen. Zo verbleven er een buitenproportioneel groot deel Russen en joden in het Chinese Harbin, in Parijs of in Londen. Deze studenten waren op de vlucht voor de bolsjewieken of de gevolgen van Wereldoorlog I. Zij werden gedwongen om te migreren naar het buitenland. Zoals al eerder gezien waren voor deze vluchtelingen West-Europa en Noord-China

²³⁰ Bron: Wikipedia, *Trans siberian railroad large*, in:

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Trans_siberian_railroad_large.png, geraadpleegd op 24 maart 2013.

²³¹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hovkoun Georges (1.615.585), Ostrorog Leonid (1.647.637), Zepaëff Boris (1.543.971).

²³² ARA, individuele vreemdelingendossiers, Brodziak Marjan (1.536.617), Bufenstein David (1.296.489), Donato Francisco Jose (1.414.232), Grimblat Mordco (1.375.852), Kahan Lazare (1.462.465), Petroff Alexandre (1.363.661), Rutstein Lazar (1.410.225), Hartman Georges (1.344.848), Lehoczyk Jean (1.414.358), Soto-Hay Adolphe (1.455.187), Stein Abraham (1.302.000).

²³³ *Ibidem*, Brodziak Marjan (1.536.617).

²³⁴ *Ibidem*, Bufenstein David (1.296.489).

populaire bestemmingen. In zo'n gevallen gaat het noch om tussenstops, noch om eerder gedane universitaire studies in het buitenland, maar om een populair toevluchtsoord.²³⁵

Een ander opmerkelijk fenomeen is dat men soms met meerdere bekenden vanuit het thuisland kwam studeren in Gent. Veel mensen migreerden namelijk samen met een broer, een zus, een kennis, vrienden van de familie ...²³⁶ Zo ook onze treinreiziger Lazare Kahan wiens broer Boris een jaar later eveneens naar Gent kwam studeren. Beide broers deelden niet alleen een kamer in Gent, maar tevens hun interesse in wiskunde. Lazares broer Boris bleek zelfs een uitmuntend student te zijn. Zo haalde hij in juli 1932 zijn diploma als burgerlijk ingenieur na amper 4 jaar studeren. Lazare zelf studeerde een jaar later af als ingenieur-architect. Na hun studies liepen hun wegen echter weer uiteen. Zo keerde Boris in 1932 al terug naar hun familie in Shanghai waar hij ingenieur werd. Helaas voor hem was er door de tweede Chinees-Japanse oorlog en de Chinese burgeroorlog niet zoveel werk als ingenieur in China. Daardoor had hij tijd om in zijn vrije tijd de Chinese taal te bestuderen. Uiteindelijk werden de Kahans in 1949 door Mao uit China verdreven en namen ze de toevlucht naar Australië. Hier begon Boris een nieuwe carrière als juridisch vertaler: Chinees–Engels. Heel anders verging het zijn broer Lazare Kahan. Deze student had namelijk tijdens zijn periode in Gent de Belgische Wilhelmina Alleart leren kennen. Ze vormden al gauw een koppel en op 30 december 1931 traden ze in het huwelijk. Juffrouw Alleart was een geboren en getogen Gentse wiens ouders pensionuitbaters waren in de Panne.²³⁷ Hij daarentegen was een 22-jarige joodse student die nog volop aan het studeren was. Wilhelmina ging daarom de eerste jaren van het huwelijk gaan werken als bediende, om in het begin de eindjes aan elkaar te kunnen knopen. Waarschijnlijk woonde Lazare zelfs tot na zijn studies bij zijn schoonouders in Gent. Wanneer hij afstudeerde in 1933, besloot het koppel om zich bij de familie van Lazare in China te gaan vervoegen. Na een lange bootreis en net aangekomen in China vernam het paar echter vreselijk nieuws: de moeder van Wilhelmina was overleden. Door een speling van het lot keerde het koppel dus terug naar België om te zorgen voor Wilhelmina's vader. Uiteindelijk kreeg het koppel hun eerste kind Nelly op 29 september 1936 en werd hun zoon Michel in 1945 geboren. Belangrijker voor ons onderzoek is dat Lazare en Wilhelmina in 1949 de Rus Mikhaëll Maskoff in huis namen. Mikhaëll is in Kharbin geboren en werd door zijn Belgische vrouw het huis uitgezet na huwelijksproblemen. Hij was naar alle waarschijnlijkheid een jeugdvriend van Lazare uit Kharbin. Lazare kende in België dus zeker niet alleen zijn broer Boris, maar ook anderen uit zijn jeugdijaren. Zo kwam zijn beste vriend uit China, Henri Losman (later Chaim Losman), in 1929 ook naar Gent studeren. Het spreekt dan ook voor zich dat Lazare Henri tijdens zijn eerste jaren in België begeleidde en bijstond in zijn integratie.²³⁸

Maar Lazare en Boris Kahan waren zeker niet de enige twee broers of zussen die samen in Gent kwamen studeren. Zo waren er o.a. nog Juozas en Kazimierz Matulevicius, Abram en Jehuda Lipsky,

²³⁵ oa. ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hovkoun Georges (1.615.585), Losman Henri (1.537.491), Petroff Alexandre (1.363.661), Hartman Georges (1.344.848).

²³⁶ P. Falek, "Travailler ou étudier: là n'est pas la question", p. 34.

²³⁷ Pensionuitbater in de Panne; Pension "Nadine" en "Pax".

²³⁸ Interview met Michel Kahan, Sint-Genesius-Rode, 27 augustus 2013.

Frida en Jozef Goldberg, Marek en Samuel Krischer, David en Benjoseph Kamenonostsky, Abraham en Salomon Stein, Ephraim en Meir Gross, ect.²³⁹ Opnieuw valt de joodse aanwezigheid op. Blijkbaar was het vooral in de joodse, of breder in de Oost-Europese kringen heel normaal om met meerdere broers of zussen in het buitenland te gaan studeren. Dit fenomeen is echter compleet afwezig bij de Perzische, Amerikaanse of andere niet-Europese studenten. Mogelijk heeft het meer dwingendere keuzekarakter van de Oost-Europese studenten hier iets mee te maken. Vast staat wel dat deze broers of zussen haast altijd samen een kot deelden en dikwijls dezelfde ingenieursstudies volgden. Maar het waren niet alleen familieleden die samen migreerden. Dikwijls waren het ook studenten die elkaar kenden uit hun thuisstad. Deze verbanden zijn echter moeilijker aan te tonen, maar de case van Lazare Kahan (die minstens twee vrienden uit Kharbin had in België) wijst toch in deze richting. Het moesten trouwens niet altijd per se goede vrienden zijn. Het konden ook gewoon studenten zijn die ze via via uit hun thuisstad kenden. De Roemeens joodse student Zeilic Podgaetsky trok bijvoorbeeld in 1926 naar de Gentse ingenieursschool, op de vlucht voor het antisemitisme. Hij koos voor Gent omdat er al een paar oudere studenten vanuit zijn geboortestad Bălți naar België waren gemigreerd. Toen hij uiteindelijk in Gent aankwam, had hij reeds de contactgegevens van enkele oudere studenten uit zijn geboorteregio. Bovendien kwamen deze studenten uit Bălți ook geregeld samen. Hoewel hij deze personen eerder omschreef als kennissen dan als echte vrienden, hielpen deze anciens hem toch, zoals de gewoonte was.²⁴⁰ Dit was ook het geval toen Zeilic al een tijdje in Gent studeerde en hoorde dat er een jonge vrouw uit zijn thuisstad in Luik zou komen studeren. Aangezien hij haar familie kende, besloot Zeilic daarom met een vriend naar Luik te reizen om de nieuwe studente welkom te heten. Na dit eerste contact bleef Podgaetsky contact houden met de jonge vrouw, tot ze uiteindelijk zijn echtgenote werd.²⁴¹

In feite waren er dus heuse Oost-Europese migratienetwerkjes. Enerzijds waren deze netwerken gefundeerd op verwantschap en anderzijds op de regio van oorsprong. In feite ontstond er zo een sociaal netwerk van (joodse) Oost-Europese studenten in België die elkaar steunden. Ze verkozen dan ook om dicht bij elkaar te blijven en een aparte vriendengroep te vormen. Daarom was het ook niet ongewoon dat bepaalde van deze studenten huwden met een student uit hun eigen geboortestad. In deze context kan men dan ook in zekere mate spreken over het “*sociaal kapitaal*”²⁴² (Bourdieu) dat een individu heeft. Hoe groter het sociaal kapitaal van een individu was, hoe aantrekkelijker het werd voor hem om te migreren. Of eenvoudiger gesteld: hoe meer contacten en kennissen een persoon al had, hoe “*vlotter*” zijn migratie naar Gent verliep. Daarom mag het niet verbazen dat bepaalde steden zoals bijvoorbeeld Chisinau, Warschau, Lodz, Odessa, Panevezys en Balti tientallen studenten afvaardigden. Eenmaal in Gent aangekomen, ging een nieuwe wereld voor hen open. De ontdekking van het Gentse universitaire leven kon beginnen ...

²³⁹E. Stachurski, “Poolse studenten en navorsers aan de universiteit te Gent van 1856 tot 1980.” In: *Vlaams- Poolse tijdingen*, 6 (1985), 1, p. 129; UAUG, 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1923-1935*; individuele vreemdelingendossiers.

²⁴⁰ *Interview met Zeilic Podgaetsky*, Gent, door Alain Bloch.

²⁴¹ P. Falek, “A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period.” In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, p. 37.

²⁴² Het sociaal kapitaal is het geheel van menselijke en inter-persoonlijke relaties en kennis van netwerken tussen personen.

3. In Gent, de studententijd

Na een lange reis en ettelijke kilometers met trein en boot waren de studenten eindelijk op hun bestemming, Gent. Hier werd er hen echter amper rust gegund. Zonder of met slechts heel beperkte voorkennis werd men direct in het drukke stads- en universiteitsleven geslingerd. Bovendien moesten er nog een aantal belangrijke obstakels overwonnen worden. Zo moesten onze studenten een dak boven hun hoofd vinden, nog een toelatingsproef afleggen en hun verblijfsvisum laten verlengen.

3.1. Een eerste hindernissenparcours

Kost en inwoon

De eerste grote bezorgdheid van de pas aangekomen studenten was het vinden van een geschikte kamer. In Gent had men namelijk, anders dan vandaag, nog geen aparte universitaire huisvestingsdienst. Er waren dus nog geen “*studentenhomes*”²⁴³ zoals we ze vandaag de dag kennen. De studenten waren dus volledig aangewezen op de particuliere kamermarkt, in een voor hen totaal vreemde stad. Een geschikte kamer vinden was voor velen onder hen dan ook geen sinecure.

De verhuurder was namelijk dikwijls het eerste contact van de jongelieden met hun nieuwe land. Vele studenten verstonden echter het “*Belgische*” Frans of het Vlaams dialect van de kamerverhuurders niet. Op hun zoektocht naar een geschikt logement hadden de buitenlanders dan ook de grootste moeite om zich verstaanbaar te maken. Een kamerhoudster uit die tijd getuigt: «*Ce qu’il y a de tragique, c’est que toutes ces petites gens ne se comprennent pas.*» Dikwijls moesten de studenten zich met horten en stoten verstaanbaar maken vooraleer men begreep wat ze bedoelden. Het was dus zeker geen vanzelfsprekendheid om correcte prijsafspraken te maken met beide partijen.²⁴⁴

Bovendien was een kamer huren voor de minder kapitaalkrachtige studenten een dure bedoening. De prijzen waren namelijk de hoogte ingegaan door de steeds groeiende studentenpopulatie. De zoektocht naar “*een deftige, gemeubileerde kamer voor een redelijke prijs*” was dan ook één van de eerste bezorgdheden voor alle nieuwe studenten in Gent.²⁴⁵ Om de kosten te drukken woonden sommigen daarom samen met vrienden, geliefden, familie of soms zelfs met wildvreemden. De studenten deelden dan per twee een kleine kamer met één bed en één bureau, om het huren toch nog betaalbaar te houden. Kamers werden bovendien vaak doorgegeven van de ene kennis op de andere.²⁴⁶

Enmaal een geschikte kamer gevonden, werd de kamer het nieuwe nest van de student. In dit schuiloord, dicht bij de kachel en rond het licht van de bureaulamp, kon de student na zijn studiewerk moe en tevreden op adem komen. Het onderstaande gedicht van Filibert van Haverbeke (die met weemoed terugdenkt aan zijn studentenperiode op kamer) roept deze sfeer perfect op.

²⁴³ “*Studentenhomes*” zijn gebouwen waar studenten goedkoop in grote universitaire kamercomplexen kunnen samenwonen gedurende hen studententijd.

²⁴⁴ P. Falek, “Travailler ou étudier: là n'est pas la question”, p. 35.

²⁴⁵ R. Mantels, *Een geschiedenis van universiteit en stad 1817-1940*, Brussel, Mercatorfonds, 2013, p. 115.

²⁴⁶ *Interview met Boris en Marc Iarochevitch*, Brussel, 27 augustus 2013; *Interview met Michel Kahan*, Sint-Genesius-Rode, 27 augustus 2013; *Interview met Zeilic Podgaetsky*, Gent, door Alain Bloch.

“Is er wel iets genoeglijker voor een hoogstudent, dan 's namiddags in de wintermaanden, na zoo'n paar uurtjes gewerkt te hebben verrast door de vroeg invallende duisternis in den zetel bij de warme kachel wat te gaan liggen luiërikken!

Hoe lekker is dat niet vooral voor den student van 't eerste jaar: hij is pas een paar maanden op de hoogeschool en heeft de lange, afgeslotene reeks collegejaren nog versch in den geest; hij zit daar, vrij en alleen in den halfduisterten, van uit zijn zetel door het venster te turen naar de grauwe daken van de huizen rechtover, die aan 't wegdompen zijn in de schermering.

Zoo wat liggen droomen!

Nu en dan valt een gloeiend kooltje in den aschbak dat nen oogelijk zijn uitgestrekte beenen verlicht en nen snel-afnemenden schijn in de kamer werpt.

Hij hoort zijn uurwerk daar ergens tikken; 't werk is bijna af; zijn lessen van 's morgens heeft hij herhaald; hij voelt dat 't zal gaan en geniet nu, vooraleer de lamp aan te steken, een poosje rust.

Ik geloof dat dit de aangenaamste stonden zijn geweest van mijn hoogeschoolleven. Later – helaas vele te vroeg – verkouden hart en ziel, en alleen-zijn en zoetjes droomen gaat niet meer.”²⁴⁷

Maar het spreekt voor zich dat deze aangename herinnering vooral bij de Belgische en rijkere buitenlandse studenten aanwezig was. Studenten die een kamer deelden en nog verschillende bijverdiensten hadden om wat extra geld bijeen te sprokkelen, zullen waarschijnlijk minder idyllische herinneringen hebben aan hun studentenkamer. Toch werden de meeste studenten door hun “kotmadam” goed verzorgd. Zo werd hun kamer gepoetst, hun kachel aangestoken en hun “vuil water” vervangen voor hun thuiskomst. Meestal werd er echter wel een extra supplement aangerekend voor de verlichting, de kolen voor de kachel en het eten.²⁴⁸ De absolute rijke elite huurde zelfs een kamer met volpension, alles inbegrepen.²⁴⁹

Anderen, zoals Elie Pouterman uit Bessarabië, hadden minder geluk. Zij moest het stellen zonder verwarming en elektriciteit, simpelweg omdat ze het zich gewoon niet konden veroorloven. « *Ils y avait des étudiants très à l'aise, qui recevaient beaucoup d'argent, et d'autres comme moi qui ne recevaient rien. J'ai habité pendant quatre ans dans une petite chambre où il n'y avait ni électricité ni chauffage.* »²⁵⁰ Ook hier komt de scheidingslijn tussen de rijkere buitenlandse elite en de armere Oost-Europese studenten terug naar voor. Waar sommigen (veelal Oost-Europese/joodse studenten) in Gent in armoede moesten overleven en op zichzelf waren aangewezen, werd voor anderen alles tot in de puntjes geregeld en was geld geen probleem. Een mooi voorbeeldje hiervan waren de Perzische beursstudenten.

De Perzische luxe

Op een ochtend, ergens begin oktober 1926, heerste er een uitzonderlijke bedrijvigheid in het statige “Hotel Splendid”. In de hotellobby stonden namelijk tien vreemd uitzierende mannen: allen netjes in pak, licht getinte huidskleur, leeftijd om en bij de twintig en allen zwaar beladen. Het was duidelijk dat

²⁴⁷ R. Mantels, *Een geschiedenis van universiteit en stad 1817-1940*, pp. 116-117.

²⁴⁸ P. Falek, “Travailler ou étudier: là n'est pas la question”, p. 35.

²⁴⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kokkas Angel Paiotis (1.648939).

²⁵⁰ P. Falek, “Travailler ou étudier: là n'est pas la question”, pp. 35-36.

deze jongelieden van goede komaf waren, maar toch niet echt in het Belgische decor pasten. Zou dit de langverwachte groep Perzen zijn? En inderdaad, het waren de tien eerste Perzische studenten die door hun regering op een studeermisje werden gezonden. De Perzische regering was namelijk zodanig onder de indruk van het Belgische onderwijsniveau dat ze haar topstudenten hierheen zond om ze op te leiden tot topingenieurs. De verantwoordelijke voor deze misje was de algemene bestuurder der bruggen en wegen van Perzië, de heer Hassan Chaghaghi. Hij kreeg van de Perzische regering de verantwoordelijkheid om twintig jongeren naar het buitenland te zenden om zich te specialiseren inzake de aanleg van wegen, infrastructuurwerken en spoorwegen. Deze doelstellingen waren volgens meneer Hassan Chaghaghi volledig overeenkomstig met het programma van de Gentse ingenieursschool. Na overleg met het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken zond Chaghaghi dan ook in 1926 een eerste groep studenten naar Gent. Begin oktober kwamen zo onder meer Reza Sadri en Ali Akser Dekhoda aan in Gent.²⁵¹ De tweede groep Perzische studenten zou later dat jaar arriveren. De brief van de rector aan de bestuurder van de Technische Scholen luidt dan ook als volgt:

*“De heer Hassan Chaghaghi heeft 10 jonge zijner landgenoten, aan onze universiteit regelmatig laten inschrijven als leerlingen van het eerste studiejaar de Voorbereidende School voor burgerlijke bouwkunde (wetenschappelijke graad) nog 10 andere Perzische jongelingen zullen zich eerlang voor hetzelfde studiejaar laten inschrijven.”*²⁵²

Toch vinden we van deze tweede groep nergens sporen in de inschrijvingsregisters.²⁵³ Het tweede deel van de zending is dus nooit in Gent beland. Waarschijnlijk zijn zij doorgetrokken naar Luik of zelfs naar Frankrijk om daar hun ingenieursdiploma te behalen in een andere specialisatie.²⁵⁴

Maar de Perzische studenten in Gent werden zeker niet aan hun lot overgelaten. Zo reisde de heer Hassan Chaghaghi meermaals persoonlijk naar België om alles te regelen voor zijn studenten. Hij zorgde er bijvoorbeeld voor dat de Perzische ambassade de verblijfsvisums regelde voor zijn protegés, hij bezocht het Ministerie van Buitenlandse Zaken in België, hij sprak met de Gentse rector, met de bestuurder van de Technische Scholen, ect. Vooral de huisvesting en begeleiding van de jongeren in kwestie was een belangrijk punt op de agenda. De Perzische studenten hadden dus het enorme voordeel dat ze niet zelf hun kamer moesten zoeken. Alles werd voor hen geregeld, gaande van hun reis, hun visum, hun hotel voor de eerste dagen in België, tot hun huisvesting. Josephus Flachet, hoogleraar en latere decaan van de faculteit der wetenschappen, werd zelfs aangesteld om samen met meneer Chaghaghi de praktische kant van de zaak te regelen.

Zij poogden onder meer ervoor te zorgen dat de studenten, indien gewenst, zoveel mogelijk konden samenwonen bij één “*kotmadam*”, maar dit lukte slechts tweemaal. De anderen woonden elk apart op een verschillend adres in Gent. Toch mag men veronderstellen dat de beschermelingen van de heer Hassan Chaghaghi goed terecht kwamen, want waarschijnlijk kwamen de studenten via de connecties van hoogleraar Flachet bij de betere kamerhouders terecht. Dat deze Perzen een voorkeursbehandeling dienden te krijgen, werd bovendien nog eens benadrukt in een brief van rector Van Den Bossche aan de bestuurder van de Technische Scholen:

²⁵¹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Sadri Reza (1.456.290), Dekhoda Ali Asker Khan (1.491.334).

²⁵² UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 222 (1927/1928), flap 325: vreemde studenten.

²⁵³ UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1926-1928*.

²⁵⁴ De verschillende universiteiten hadden dikwijls verschillende (gespecialiseerde) afstudeerrichtingen.

“Met het oog op het belang dat de zending der Heer Hassan Chaghaghi aanbiedt voor de faam onzer Universiteit en voor de ontwikkeling van den Belgische Eekonomischen invloed [red.] in den Vreemde; heb ik aan voornoemde heer [Chaghaghi] de verzekering gegeven dat de Academische overheden hem zullen ter zijde staan gedurende het verblijf zijner jonge landgenoten aan onze Technische Scholen. Ik neem dienvolgens de vrijheid U beleeft te verzoeken al de maatregelen te willen treffen die kunnen leiden tot het goed gelukken der studiën en der moreele opleiding der bedoelde vreemde leerlingen.”

Uit bovenstaand fragment blijkt bovendien nogmaals hoe belangrijk de uitstraling van de Technische Scholen voor de universiteit was. Het ging zelfs zo ver dat de universiteit alles in het werk wou stellen om de Perzische studenten optimaal te begeleiden. Maar ook het Ministerie van Buitenlandse Zaken stond een goede behandeling van de Perzen voor. Zij zagen namelijk de kans schoon om de al reeds aangelegde banden met het economisch interessante, want nog niet ontgonnen, Aziatische land te versterken. Bovendien zou een goede verstandhouding met de Perzische regering wel eens kunnen leiden tot nieuwe handelsakkoorden. Brussel stond er dan ook op dat alles voor de Perzische studenten naar wens verliep.²⁵⁵ Deze Perzen werden dan ook ten volle ondersteund en konden met hun studiebeurs waarschijnlijk zelfs volpension genieten bij hun kamerhouder.

Koosjer eten bij de Adelsteins

Toch was het zeker niet zo dat iedere student zich een volpension kon veroorloven. Dit was enkel een optie voor de rijkere studenten. Ruben Mantels wijst er dan ook terecht op dat de meeste studenten zelf voor hun middag- en avondmaal moesten zorgen.²⁵⁶ Zij trokken dan de binnenstad in op zoek naar een maaltijd in een van de talrijke eetcafés of restaurants.²⁵⁷ Sommigen onder hen hadden echter niet genoeg geld om een deftige maaltijd te kopen, zoals Elie Pouterman. Zij was al tevreden met een gekookt ei en wat oud brood. Voor de joodse studenten was het bovendien heel moeilijk om koosjer te eten, aangezien ze tevreden moesten zijn met het voedsel dat ze konden vinden. Niettemin waren er joodse studenten die zelf een koosjer studentenrestaurant uitbaatten.²⁵⁸ Zo bood de “*Association des étudiants juifs de Gand*” eind jaren 1920 goedkope koosjere maaltijden aan.²⁵⁹ Dit restaurant werd vermoedelijk deels gerund door de familie Adelstein. Uit onderzoek bleek namelijk dat het restaurant van de joodse studentenvereniging in 1926-1927 gevestigd was op de domicilieplaats van de familie Adelstein in Gent. Dit huis bevond zich in de Oranjestraat 4, pal in het historisch centrum en op wandelafstand van de Technische Scholen.²⁶⁰

Merkwaardig genoeg waren deze Adelsteins geen lid van de plaatselijke joodse gemeenschap, maar waren ze zelf emigranten in Gent. Magnus Adelstein werd immers in 1869 geboren in Vilnius. Het is in Vilnius dat de jonge Magnus het beroep van apotheker leerde. Bovendien trouwde hij er vermoedelijk met zijn vrouw Rywa Kamoucher. Rond de eeuwwisseling verhuisde het koppel echter

²⁵⁵ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 222 (1926/27), flap 325: vreemde studenten.

²⁵⁶ R. Mantels, *Een geschiedenis van universiteit en stad 1817-1940*, p. 115.

²⁵⁷ Onder meer restaurant *La Ducale* in de Vlaanderenstraat, vandaag de dag een B&B, was er een populair restaurant onder de studenten.

²⁵⁸ P. Falek, “Travailler ou étudier: là n'est pas la question”, pp. 35-36.

²⁵⁹ *Ibidem*, p. 35.

²⁶⁰ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 224 (1927/1928), flap 323: studentenverenigingen; Stadsarchief Gent, Reeks IX, boek nr. 10, Vreemdelingenregister 9e wijk 1908-1938.

naar Sint-Petersburg, de hoofdstad van het Keizerrijk Rusland. Wat de exacte drijfveren voor de verhuis waren, is niet duidelijk. Al is het wel een opvallende verhuiskeuze, aangezien de joden in het Tsaristische Rusland zich niet zonder toestemming buiten het “*vestigingsgebied*” mochten settelen.²⁶¹ Vermoedelijk speelde Magnus’ status als apotheker een begunstigende rol in de toelating om zich in Sint-Petersburg zelf te mogen vestigen. De nieuwe stad bracht de Adelsteins op familiaal vlak alvast enige voorspoed, aangezien ze hier twee zonen op de wereld zetten. Leoniv Adelstein werd geboren in 1906 en zijn broer Eugene werd geboren eind 1911. Deze twee broers zouden later allebei aan de Gentse universiteit terechtkomen. Leoniv was de eerste die uiteindelijk via Berlijn en Luik in Gent belandde op 25 augustus 1924. Zijn broer Eugene reisde via Italië richting Luik om uiteindelijk elf dagen later, op 5 september, in Gent te arriveren.²⁶² Over de exacte reisomstandigheden is er echter niets geweten. Het feit dat men twee verschillende routes gebruikte, is volgens mij een gevolg van het feit dat ze naar alle waarschijnlijk uit Rusland moesten wegvlugten voor de revolutie. Ondertussen was vader Magnus eveneens naar Estland gevlucht, hij kwam pas op 16 januari 1925 als weduwnaar in Gent aan.²⁶³ Het eerste half jaar stond de toen achttienjarige Leoniv er dus alleen voor. Hij had de helse taak om zijn studies aan de Gentse universiteit te combineren met het onderhouden van zijn dertienjarige broertje in een voor hem totaal vreemd land. Dat deze situatie onhoudbaar was, zorgde er waarschijnlijk voor dat vader Magnus eveneens naar Gent verhuisde om zo voor zijn jongens te kunnen zorgen. Maar het gezin stond er niet alleen voor, want ze werden financieel gesteund door een rijke Brusselse bankier Philippson, die eveneens de joodse studentengemeenschap in Gent subsidieerde.²⁶⁴ En zo kwam het dat het gezin uiteindelijk op 3 januari 1926 zijn intrek nam in het huis van “*l’Association des Etudiants Juifs*” in Gent.²⁶⁵

Wat er toen precies gebeurde, is niet meteen duidelijk. Maar vermoedelijk bood de werkloze vader Adelstein zijn diensten aan als gerant van het studentenrestaurant, in ruil voor financiële steun van Philippson. In dit joodse studentenhuus konden de studenten aan schappelijke prijzen koosjere maaltijden nuttigen of gewoon op een kameraadschappelijke wijze samenkomen.²⁶⁶ Het koosjere liedje bleef echter niet lang duren. Een klein anderhalf jaar later kwamen in juli 1927 al de eerste klachtenbrieven over het restaurant binnen op het kabinet van de rector. Onder meer de vleesleverancier, de bakkersvereniging “*Volksbelang*” en de boer die de aardappelen leverde, hadden nog geld te goed van het restaurant. De schuld varieerde van zo’n 2.819 frank tot 5.090 frank per schuldeiser. Bovendien klaagden de handelaars “*Niemand staat er borg voor hen. En eens het examen afgelegd, zullen die heeren het natuurlijk vertikken te betalen.*” Ze vroegen dan ook aan de rector: “*om die heeren aan een streng verhoor te doen ondergaan en hunne regeering te verwittigen van hun oneerlijke handelingen.*” Op 20 oktober 1927 kwam er nog een laatste klacht binnen. Het betrof hier de Gentse water-, gas- en elektriciteitsmaatschappij die nog een grote som te goed had van “*l’Association des Etudiants Juifs*”. De maatschappij vroeg eveneens aan de rector welke stappen zij

²⁶¹ W. De Lange, (1 juli 2009) *Het Vestigingsgebied*, in: <http://brabosh.com/2009/07/01/het-vestigingsgebied>, geraadpleegd op 8 augustus 2013.

²⁶² Dit wordt tegengesproken in het dossier van Edelstein Eugene (A.215.607) waar Eugene pas op 22 januari 1925 (vermoedelijk samen met zijn vader) ingeschreven wordt in Gent.

²⁶³ Stadsarchief Gent, Reeks IX, boek nr. 10, Vreemdelingenregister 9° wijk 1908-1938; ARA, individuele vreemdelingendossiers, Edelstein Eugene (A.215.607).

²⁶⁴ *Interview met Zeilic Podgaetsky*, Gent, door Alain Bloch.

²⁶⁵ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 224 (1927/1928), flap 323: studentenverenigingen.

²⁶⁶ *Interview met Zeilic Podgaetsky*, Gent, door Alain Bloch.

kon ondernemen om het geld terug te krijgen. De woning was namelijk recentelijk ontruimd en de officiële schuldenaar was “*l’Association des Etudiants Juifs*”. De maatschappij kon de schuld dus niet beroepen op één persoon en de betrokken joodse studenten bleken plotseling in rook opgegaan ...²⁶⁷

Het was dus duidelijk dat het joodse restaurant allesbehalve rendabel was. Mogelijk was dit een gevolg van zowel slecht beheer als de armoede onder de joodse studenten, wat hen verhinderde om voor hun eten te betalen. Volgend op dit faillissement besloot de “*Association des Etudiants Juifs*” om geen eigen restaurant meer te openen. Hun bijeenkomsten gingen vanaf dan door in verschillende cafés en restaurants in Gent. Zo had de vereniging in het academiejaar 1930-1931 geen vast lokaal, maar werden de vergaderingen en bijeenkomsten georganiseerd in het Poolse restaurant “*Kansworsky*”, Ketelvest 2.²⁶⁸ Toch was er volgens de joodse student Heilic Podgaetsky wel altijd een “*joods studentenhuis*” in Gent. Zo’n studentenhuis was dan een informele ontmoetingsplaats waar alle joodse studenten welkom waren om onder andere een koosjer hapje te komen eten, over politiek te discussiëren of om zich gewoonweg te ontspannen met geloofsgenoten. Zo herinnerde Podgaetsky zich een populair joods studentenhuis op de Martelaarslaan 10 dat uitgbaat werd door de Duitse vrouw “*fraulein Magda*”. Na het faillissement van het studentenhuis van “*l’Association des Etudiants Juifs*” werd dit één van de populairste ontmoetingsplaatsen voor joodse studenten in de stad.²⁶⁹ Maar soms namen studenten ook zelf initiatief om een studentenhuis op te richten. In deze lijn kunnen we vermoedelijk het joodse studentenhuis in de Sint-Pietersnieuwstraat situeren.²⁷⁰

De studentenbuurt

Wanneer we tot slot kijken naar de adressen waar de vreemde studenten gelogeed waren, valt één ding in het bijzonder op. Bijna iedereen zat op kamers in de hedendaagse gekende studentenbuurten. Het grootste deel van hen is dan ook gelogeed op en rond de Blandijnberg. Straten als de Kunstlaan, de Prinses Clementinalaan, de Citadellaan, de (Lange/Korte) Kazernestraat, ect. komen dan ook veelvuldig voor in de inschrijvingsregisters van de scholen. De studenten groepeerden zich dus net buiten het oude historische centrum, dicht bij de Technische School.²⁷¹ Het is dan ook rond de universitaire gebouwen dat het grootste deel van het Gentse studentenleven zich afspeelde.

Als men naar de adressenlijst in de inschrijvingsregisters van de Voorbereidende School kijkt, lijkt het bovendien alsof er ook een aanzienlijk deel van de studenten in de buurt van het station gehuisvest was. Vermoedelijk geeft dit echter een vertekend beeld van de realiteit, want het gaat hier dikwijls slechts om tijdelijke verblijfplaatsen zoals hotels of herbergen waar de studenten hun eerste dagen in Gent doorbrachten, voor ze een definitieve kamer hadden gevonden. Het inschrijven aan de universiteit gebeurde namelijk veelal direct bij aankomst. Onder meer het hotel du Phare, Cosmopolite en Continental waren in trek als tijdelijke verblijfplaats.²⁷² De jaren daarop ziet men echter dat de studenten een nieuwe vaste verblijfplaats hadden in de meer klassieke studentenbuurten. De hotels

²⁶⁷ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 224 (1927/1928), flap 323: studentenverenigingen.

²⁶⁸ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 235 (1930/1931), flap 323: studentenverenigingen.

²⁶⁹ *Interview met Zeilic Podgaetsky*, Gent, door Alain Bloch.

²⁷⁰ R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1955, pp. 82-84; *Interview met Zeilic Podgaetsky*, Gent, door Alain Bloch.

²⁷¹ UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1924-1934*.

²⁷² UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1923-1935*; Staszko Gracyan, 10.11.24; Ajzensztadt Israël, 12.11.24; Paszternak Ladislas, 15.11.28; Stiéglitz Gabriel, 15.11.28.

dienden dus enkel als een soort transitverblijfplaats in afwachting tot de student een geschikte kamer gevonden had.

Het toelatingsexamen

Een ander grote hindernis was zonder twijfel het toegangsexamen voor de ingenieursopleiding.²⁷³ De studenten moesten eerst slagen voor deze test, vooraleer ze zich mochten inschrijven aan de Technische Scholen. Dat dit examen gevreesd werd, bleek onder meer uit het feit dat verschillende studenten een voorbereidingscursus op dit examen in het “*l’Institut Rouma*” volgden. Bovendien werd de studie-inspecteur van de Technische School bedolven onder de vrijstellingsaanvragen.²⁷⁴ Sommige studenten konden namelijk rechtstreeks instromen in de ingenieursopleiding, mits bewijs van eerdere vorming aan een gekend instituut en voldoende intellectuele capaciteiten. Zo mocht Fausto Canessa uit Cagliari in 1923 direct beginnen in het derde jaar “*Genie Civil*”, aangezien hij al eerder een universitaire ingenieursopleiding had gevolgd in Italië. Dat buitenlandse studenten zo’n uitzonderingsregel konden krijgen, had een bijzondere reden: velen onder hen konden bij hun aankomst in België namelijk slechts gebrekkig Frans. Het was voor deze buitenlandse studenten dan ook geen sinecure om te slagen voor de toelatingsproef die in het Frans was. De Technische Scholen vreesden bijgevolg dat sommige intellectueel voldoende capabele individuen niet zouden slagen voor het ingangsexamen, enkel omdat ze het Frans niet voldoende beheersten. Bovendien betekende een groter studentenaantal meer inkomsten voor de universiteit. Daarom werd er in 1925 overgestapt naar een meer praktijkgericht ingangsexamen. Vanaf dan lag de nadruk van de test meer op het louter wiskundige en werden het Frans en Nederlands zoveel mogelijk gemeden. Bovendien werden sommige buitenlandse studenten zelfs volledig vrijgesteld van dit examen als de kandidaat in het bezit was van een getuigschrift dat bewees dat de student vroeger uitstekende resultaten behaalde op o.a. wiskundig vlak.²⁷⁵ In feite kwam het erop neer dat de student moest bewijzen dat hij voldoende voorbereid was om de studie aan te vatten.

Door het niveauverschil tussen de verschillende Technische Scholen wereldwijd, was het echter niet altijd duidelijk of de student voldoende voorbereid was of niet. Zoals al gezegd behoorde de Polytechnische School van Gent tijdens het interbellum tot de absolute wereldtop. Aangezien men vanzelfsprekend deze status wou behouden, kon men dus niet zomaar om het even wie toelaten. Daarvoor diende dan ook de toelatingsproef. Toch probeerden veel buitenlanders aan te tonen dat ze voldoende voorbereid waren om de toelatingsproef over te slaan. Anderen probeerden zelfs rechtstreeks in een hoger jaar te beginnen. Hun argument was dat ze al eerder de vakken van het voorbereidende jaar hadden gevolgd. Toch werden deze aanvragen over het algemeen gekelderd door het wantrouwen van de studie-inspecteur van de bijzondere scholen, Francois Keelhoff. Deze afwijzingen bleken meestal terecht te zijn. Er zijn veel gevallen bekend waarin de studenten noch op wiskundig, noch op scheikundig of bouwkundig vlak voldoende beleerd waren. In praktijk kwam het er vooral op neer dat studenten die aan gekende West-Europese instellingen gestudeerd hadden, een uitzonderlijke vrijstelling kregen. Zij mochten het toelatingsexamen overslaan. Soms hadden ze zelfs

²⁷³ De onderwijswet van 18 april 1890 schreef voor dat enkel de ingenieursrichting een verplicht toelatingsexamen kreeg.

²⁷⁴ UAUG. 6E20/3. *Kopieboek van de uitgaande briefwisseling van de studieinspecteur 1922-1929.*

²⁷⁵ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 220 (1925/26), flap 322: statistiek studenten examenuitslagen – aantal studenten lichamelijke opvoeding – vreemdelingen – Belgen (1904-1926).

meer geluk en mochten ze direct instromen in één van de hogere jaren, zoals onze Italiaanse student Fausto Canessa.

Een vrijstelling voor het ingangsexamen krijgen was dus niet eenvoudig. Na een weigering tot vrijstelling, moest men het toelatingsexamen maken of zich als vrij student inschrijven. Milorad Ourochevitch koos voor de tweede, niet evidente optie. De jonge Milorad bleek een uiterst begaafde student te zijn met een speciale interesse voor wiskunde. Het was dan ook geen verrassing dat hij ingenieur wou worden. Eerst studeerde hij vermoedelijk twee jaar in Belgrado en later in Gent. Aangezien hij al twee jaar aan de Voorbereidende School van Belgrado had gestudeerd, besloot Milorad een rechtstreekse schriftelijke toelating tot het eerste jaar “*Genie Civil*” aan te vragen. Zijn aanvraag werd echter geweigerd doordat Milorad de start van het academiejaar gemist had, wegens persoonlijke redenen²⁷⁶, en zich pas in februari had aangemeld. Bovendien was de school in Belgrado niet van hetzelfde niveau als die van Gent en zou hij vermoedelijk toch op een “*njet*” van de studie-inspecteur zijn gelopen. Wel kreeg hij de toestemming om zich alsnog als vrije student in te schrijven aan de Voorbereidende School in “*Arts & Manufactures I*” voor het academiejaar 1927-1928.²⁷⁷

Vrije studenten of “*élèves libres*” waren studenten die niet ingeschreven waren voor de lessen en oefeningen, maar wel voor het eindexamen. Het was een systeem dat vooral bedoeld was voor studenten die zich pas in de loop van een academiejaar inschreven, dus na de officiële inschrijvingsperiode. Bovendien werden sommige hardnekkige spijbelaars gedegradeerd tot vrije studenten als straf. Slagen voor de eindexamens was zonder het bijwonen van de colleges immers haast onmogelijk. Vandaar dat deze vrije studenten aan de Technische Scholen eerder uitzondering dan regel waren. Bovendien telden de oefeningen die de “*reguliere studenten*” maakten in het jaar, deels mee voor het eindexamen. Bijgevolg moesten de gewone studenten slechts 5 op 10 halen om te slagen tegenover 6 op 10 voor de vrije studenten.²⁷⁸ Slagen als vrije student was dan ook haast onmogelijk. Vandaar dat zij vaak de raad kregen van de oudere studenten om hun tijd niet te verdoen en zich in tussentijd met iets anders bezig te houden. Velen profiteerden hiervan om enerzijds te wennen aan de Belgische levensstijl, de taal onder de knie te krijgen of om eventueel een bijverdienste te zoeken.²⁷⁹ Uiteindelijk waren ongeveer 12% van de buitenlandse studenten aan de Voorbereidende School in het academiejaar 1927-1928 zo’n vrije studenten.²⁸⁰

Wat Milorad in zijn eerste halve schooljaar in Gent deed, is echter niet meteen duidelijk. Waarschijnlijk zocht hij een tijdelijke job en deed hij hier en daar klusjes om financieel rond te komen. Wat wel zeker is, is dat hij het jaar erop zich opnieuw inschreef in het eerste jaar “*Arts & Manufactures*”, maar dit keer in het regelmatige stelsel. Wederom bleek Milorad een erg begaafde

²⁷⁶ Vermoedelijk was zijn vader overleden.

²⁷⁷ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Ourochevitch Milorad (1.505.778); UAUG. 6E20/3. *Kopieboek van de uitgaande briefwisseling van de studieinspecteur 1922-1929.*

²⁷⁸ J. Richald, *Le dépeuplement des Ecoles Techniques à l’Université de Gand. Dans quelle mesure la Flamandisation de l’Enseignement en est-elle la cause?*, Brussel, Drukker Van Langenacker, 1938, p. 23.

²⁷⁹ ARA, I 417, Min. Just. Pol. Étrangers. Vreemd pol. Alg. Dos. 2e overdracht. 254. *Réglementation de la situation des étudiants étrangers soumis à l’obligation du visa consulaire belge du point de vue des taxes et visas délivrés en Belgique, 1930-1948.*

²⁸⁰ UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1927-1928.*

student en slaagde hij met glans voor zijn examens. In 1932 mocht hij zich uiteindelijk een afgestudeerde werktuigkundig ingenieur van de Universiteit Gent noemen. Zijn zus Radmilla, die hem ondertussen gevolgd was naar Gent, zou een jaar later afstuderen als scheikundig ingenieur. Beiden keerden uiteindelijk na hun studies terug naar Joegoslavië om daar hun beroep uit te oefenen.²⁸¹

Niet elke kandidaat-student bezat echter de intellectuele capaciteiten om te slagen voor de toelatingsproef.²⁸² Zo probeerden er sommigen deze proef te ontlopen. François Keelhoff werd dan ook meermaals geconfronteerd met oplichters.²⁸³ Zo waren er studenten die met vervalste diploma's, certificaten en vertalingen van attesten probeerden de studie-inspecteur om de tuin te leiden. Zo vervalste de Russische student Ossip Siniaver zelf de vertaling van zijn Russische diploma. De studie-inspecteur voelde echter nattigheid en liet de vertaling van de certificaten controleren door gastdocent Russisch professor Eck²⁸⁴. Keelhoff meldt dan ook aan de bestuurder van de PolyTechnische Scholen:

“... Om te doen geloven dat M. Siniaver ik weet niet hoeveel cursussen gevolgd had ... Verder is de polytechnische school van Odessa een Bolchvik-onderneming, wier waarde ons onbekend is; ik geloof dat er eigenlijk maar 4 professoren zijn, voor het geheele onderwijs. Dit alles overwegende kan ik van advies dat die M. Siniaver onmogelijk op de Bijzondere School in welke sectie het ook zij, aangenomen kan worden. Beter zou het zelfs zijn dat hij over de grens gezet wordt!”²⁸⁵

Uit dit fragment komt bovendien een wantrouwen tegenover het onderwijsniveau in de Sovjet-Unie naar boven. Studenten die eerst gestudeerd hadden aan *“eene sovjetische inrichting kunnen wij niet in aanmerking nemen.”*²⁸⁶ Deze studenten kregen dus zeker geen rechtstreekse toelating tot de Polytechnische School. De Sovjetscholen waren namelijk volledig afgesloten voor de buitenwereld. Men had bijgevolg geen contacten met Russische docenten of universitaire instellingen, waardoor het niveau van deze instellingen moeilijk in te schatten viel. Bovendien was er een algemeen wantrouwen tegenover het communisme binnen de toplaag van de universitaire wereld. De professoren behoorden namelijk zelf meestal tot het establishment en keken met wantrouwen naar wat er zich in Rusland allemaal na de Eerste Wereldoorlog afspeelde. Als zo'n student vervolgens zijn diploma vervalste, was het maar een kleine stap tot uitsluiting aan de universiteit. We zien Siniaver dan ook niet meer terug in de inschrijvingsregisters na 1924-1925.²⁸⁷

Maar ook uit politieke hoek kwam er druk om Sovjetstudenten niet te aanvaarden... Men wou immers koste wat kost vermijden dat het communisme zich verder zou verspreiden via deze studenten in de Belgische maatschappij. Onderstaand brieffragment aan rector Heymans uit 1924 illustreert deze panische angst voor het extreemlinkse Sovjetgedachtegoed:

²⁸¹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Oourochevitch Milorad (1.505.778).

²⁸² UAUG. 6E20/3. *Kopieboek van de uitgaande briefwisseling van de studieinspecteur 1922-1929.*

²⁸³ UAUG. 6E20/3. *Kopieboek van de uitgaande briefwisseling van de studieinspecteur 1922-1929.*

²⁸⁴ Gastprofessor aan de faculteit Letteren en Wijsbegeerte en *peter* van de Russische studenten in Gent.

²⁸⁵ UAUG. 6E20/3. *Kopieboek van de uitgaande briefwisseling van de studieinspecteur 1922-1929*, brief van studie opziener Kleehoff naar de Bestuurder van de Bijzondere Scholen, 6 februari 1924.

²⁸⁶ UAUG. 6E20/3. *Kopieboek van de uitgaande briefwisseling van de studieinspecteur 1922-1929*, brief van studie opziener Kleehoff aan de Bestuurder van de Bijzondere Scholen, 18 februari 1924.

²⁸⁷ UAUG. 6E5/1, *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1925-1935.*

“Ik heb de eer u ter kennis te brengen dat M. Kaspar, Minister van Buitenlandsche Zaken, den Heer Gouverneur der Provincie Oost-Vlaanderen komt te berichten dat de Sovietieke stukken slechts rechtswaarde hebben op het grondgebied der vereenigde Sovietieke Republieken of, misschien ook wel, op het grondgebied dier landen die het Russisch Gouvernement “de jure” hebben erkend.

...

Diensvolgens, is het Bestuur van deze gestichten volkomen vrij iedere vraag tot aanvaarding vanwege Russische studenten af te wijzen of den toegang tot de lessen te ontzeggen, bijzonderlijk aan de Russische studenten welke tot heden ingeschreven werden, wanneer er voor de verspreiding van bolchevistische theorieën zou te vrezen vallen. ²⁸⁸

Bovendien was niet alleen de Belgische overheid achterdochtig tegenover bepaalde diploma's. Ook vanuit de Poolse en Roemeense overheid werd België gewaarschuwd voor minderwaardige diploma's. Zo lieten de Roemeense en Poolse politieke afgevaardigden in 1925 de Belgische overheid weten op te passen voor diploma's zonder staatsvalidatie van hun landgenoten. Die officieuze diploma's hadden volgens hen geen waarde en bijgevolg dienden deze studenten dus niet te worden geaccepteerd aan de Gentse universiteit.²⁸⁹ De Roemeense minister van Onderwijs schreef:

*“Zekere privéscholen in Roemenië, in het bijzonder in Bessarabië, leveren slechte certificaten af die niet rechtsgeldig zijn om de universiteiten in Roemenië te kunnen betreden. Met die diploma's proberen ze zich dan in te schrijven aan buitenlandse universiteiten. ... De vertaling en erkenning van de diploma's moeten daarom altijd voorzien zijn door een visum van het ministerie van openbaar onderricht van Roemenië. Dit is het enige orgaan die capabel is om de waarde van een bepaald diploma te appreciëren.”*²⁹⁰

Het feit dat de Roemeense minister zo expliciet “zekere privéscholen” en “in het bijzonder in Bessarabië” vermeldt, kan wijzen op een verdoken vorm van antisemitisme. Na de Eerste Wereldoorlog werd het toenmalige Russische Bessarabië (nu grotendeels Moldavië) toebedeeld aan Roemenië. Toch bleef de grote joodse Bessarabische gemeenschap op cultureel en op taalkundig vlak meer verbonden met Rusland dan met Roemenië. De kersverse Roemeense overheid besloot echter het openbaar onderwijs in Bessarabië uitsluitend in het Roemeens te organiseren, een taal die vele inwoners niet of nauwelijks spraken. Vermoedelijk trachtte de Roemeense centrale overheid zo een groter eenheidsgevoel te creëren; maar in plaats van een sterkere integratie van het nieuwe grondgebied, gebeurde het tegendeel. De veelal joodse bevolking in de regio organiseerde namelijk zelf hun privé-onderwijs in het Russisch of Jiddisch. Als reactie hierop besloot de centrale overheid om deze diploma's uit het privé-onderwijs niet te erkennen. Personen met zo'n diploma werden daarom niet meer toegelaten aan de Roemeense hogescholen. In feite was dit een (verdoken) uitbreiding van de “*numerus clausus*” die veel studenten bij hun studiekeuze beperkte. De vele “Roemeense” studenten in Gent waren in praktijk dus dikwijls Bessarabische joden.²⁹¹ Door

²⁸⁸ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 211 (1923/1924), flap 325: Vreemde Studenten – Verblijf in het buitenland.

²⁸⁹ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 220 (1925/1926), flap 325: vreemde studenten, uitwisseling studenten.

²⁹⁰ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 215 (1924/1925), flap 325: vreemde studenten.

²⁹¹ oa. ARA, individuele vreemdelingendossiers, Cogan Boris (1.413.043), Diner Jacov (1.656.745), Feldesman Isaac (1.356.570), Hitron Leib (1.495.484), Mendelsohn Isac (A.34.884), Nemirovsky Arcadi (1.665.652), Poustilnic Nahman

“wereldwijd” hun kans op universitair onderwijs te beletten probeerde de Roemeense regering zo de positie van het Roemeense vrije onderwijs te versterken.²⁹² In praktijk ziet men echter dat de studenten uit de Roemeense privéscholen toch geaccepteerd werden aan de Gentse scholen, mits het succesvol afleggen van de toelatingsproef.

Verblijfsvisum

Een andere hindernis was het behouden van een geldig verblijfsvisum.²⁹³ Een studentenvisum werd namelijk niet zomaar uitgereikt ... Men moest aan enkele voorwaarden voldoen. Eerst en vooral moest men kunnen bewijzen dat men ingeschreven was aan een Belgische onderwijsinstelling en dat men actief de lessen volgde.²⁹⁴ Verder moest de student over voldoende financiële middelen beschikken, voldoende geschoold zijn en een basiskennis van het Frans/Nederlands hebben. Bovendien mogen de studenten zich op geen enkel vlak bemoeien met de binnenlandse of buitenlandse politiek. Indien men dit laatste toch zou doen, riskeerde men onmiddellijk het land te worden uitgezet.²⁹⁵ Zeker communistische studenten werden extra scherp in de gaten gehouden. Illusterend is het verhaal van de Chinees Hia Tchang Hoai. Hia werd in 1933 door de Openbare Veiligheid scherp in de gaten gehouden op verdenking van het verspreiden van “*onheerige communistische propaganda*” in Gent. Bovendien werd hij tevens in verband gebracht met een communistische samenzwering van Leuvense Chinese studenten in juli 1932. Toen de administrateur der Openbare Veiligheid echter inlichtingen inzamelde bij de betrokken lokale politiediensten, bleek al gauw dat het om valse beschuldigingen ging. De politiecommissaris van Gent vermeldde in zijn verslag over Hia:

*“De belanghebbende is in het vierde studiejaar en heeft een voorbeeldig gedrag. Hij gaat met niemand om en houdt zich niet bezig met politiek.”*²⁹⁶

Hia mocht dan ook ongestoord zijn studie voortzetten en studeerde uiteindelijk in 1934 als “*ingenieur der burgerlijke Genie*” af. Hierop vertrok hij op 8 november 1934 terug naar Shanghai om zijn beroep als ingenieur uit te oefenen.²⁹⁷ Maar niet iedereen was onschuldig. Zo werd de Rus Boris Strahar op 11 oktober 1932 het land uitgezet wegens “*politieke feiten*”. Wat hij precies misdaan had, bleef echter onduidelijk.²⁹⁸ Wat we wel weten, is dat Boris op 5 november 1927 in Gent aankwam en zijn ingenieursstudie begon. Een kleine vijf jaar later werd hij op 19 september 1932 terug het land uitgewezen. Dat deze uitwijzing op koninklijk bevel gebeurde wegens “*politieke praktijken*” geeft een idee van de ernst van zijn veroordeling. Vermoedelijk was Boris actief in het politieke communistische milieu en werd hij daarom het land uitgewezen. Boris was echter niet happig om België vroegtijdig te verlaten en dook onder. Uiteindelijk werd de jonge Rus opgepakt en belandde hij

(1.564.471), Rabinovici Salomon (1.659.995), Rosenblat Josif (1.351.896), Segall Simon (1.351.886), Tvic Benjamin (1.591.845).

²⁹² UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 215 (1924/1925), flap 325: vreemde studenten.

²⁹³ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 215 (1924/1925), flap 325: vreemde studenten.

²⁹⁴ Dit om te beletten dat vele jonge migranten naar België zouden komen in een periode van hoge werkloosheid. Het gevaar bestond er namelijk in dat deze personen hier als goedkope arbeiders aan de slag zouden gaan en zo oneerlijke concurrentie zouden vormen voor de Belgische arbeidskrachten.

²⁹⁵ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 215 (1924/1925), flap 325: vreemde studenten.

²⁹⁶ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hia Tchang Hoai (1.590.940).

²⁹⁷ *Ibidem*, Hia Tchang Hoai (1.590.940).

²⁹⁸ Het straf dossier van Hia Tchang Hoai (S.E. n 4895) is namelijk niet bewaard gebleven.

in de gevangenis van Gent. Op 11 oktober 1932 werd hij vervolgens in Moeskroen op de trein gezet richting Parijs. Sindsdien heeft men niets meer van de jonge Rus vernomen.²⁹⁹

Voorgaande cases illustreren schitterend de paranoia rond het communistische gedachtegoed in België. De veiligheidsdiensten waren dan ook altijd op hun hoede voor studenten met extreemlinkse, en later extreemrechtse, politieke ideologieën en hielden deze nauwlettend in het oog. Geleidelijk aan verscherpten de regels zelfs. Dit bleek onder meer uit een brief van rector Georges Van Den Bossche uit 7 juli 1925. Een fragment uit zijn brief naar collega-professoren:

*“De Minister laat weten dat de visums en pasporten [van de buitenlandse studenten] vanaf nu jaarlijks moeten worden vernieuwd en dat dit voortaan enkel zal kunnen indien de student een getuigschrift van de rector zal kunnen voorleggen, waarbij de rector verklaart dat de student in kwestie de leergangen aan zijn instituut met vrucht volgt.”*³⁰⁰

Studenten die niet regelmatig de cursussen volgden en niet deelnamen aan de examens werden met deze maatregel geïsoleerd. Ook de buitenlandse “studenten” die zich niet effectief inschreven voor een cursus aan de universiteit, konden hun verblijfsvisum niet hernieuwen. Het was namelijk de rector die besliste aan wie hij een getuigschrift uitreikte. In theorie was het dan ook de bedoeling van de minister om de visumhernieuwing van spijbelende studenten te beletten die in feite naar België kwamen om te werken.³⁰¹ In praktijk zien we echter dat de meeste studenten toch het inschrijvingsbewijs van de universiteit zonder veel moeite verkregen. Vermoedelijk werd enkel in extreme gevallen dit rectorale getuigschrift niet uitgereikt. Dit gebeurde volgens mij echter haast nooit. Wanneer een student dreigde zijn visum niet te kunnen hernieuwen, was dit immers meestal het gevolg van een onderzoek bij de Openbare Veiligheid. Veelal was de student in kwestie dan betrokken bij politieke praktijken of had hij schulden bij Belgische burgers. Ook strafrechtelijke veroordelingen, zoals slagen en diefstal konden een hernieuwing van het visum bemoeilijken.³⁰² Maar in geen enkel onderzocht dossier werd melding gemaakt van een student die zijn visum verloor door een gebrek aan een universitair inschrijvingsbewijs.

Het standpunt van de universiteit was dat de Belgische consuls in het buitenland op voorhand moesten controleren of een studiemigrant al dan niet “wensbaar” was voor België. Het waren namelijk de Belgische ambassades en consulaten in het buitenland die de studenten hun eerste verblijfsdocumenten bezorgden. De universiteit hield zich dus waarschijnlijk liever bezig met haar interne problemen dan met de complexe visumproblematiek. Toch kwam het er in de praktijk vaak op neer dat de faculteit zelf de diploma’s en getuigschriften moesten controleren op vervalsingen.³⁰³ Wat vaststaat, is dat de universiteit nooit actief ingreep op het al dan niet verlenen van een verblijfsvisum van één van haar studenten. De universiteit verschaftte enkel gegevens en advies omtrent bepaalde buitenlandse studenten indien de overheid dit wenste. Maar zelf pro-actief ingrijpen deed men dus niet.

²⁹⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Strahar Boris (1.496.167).

³⁰⁰ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 215 (1924/1925), flap 325: vreemde studenten.

³⁰¹ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 215 (1924/1925), flap 325: vreemde studenten.

³⁰² ARA, individuele vreemdelingendossiers, Iarochievitch Alexandre (1.409.584), Sancho Jorge Arturo (1.527.155).

³⁰³ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 211 (1923/1924), flap 325: vreemde studenten – verblijf in het buitenland.

Figuur 8: voorbeeld van een inschrijvingsattest uit 1928 waarmee de student aan de overheid kon aantonen dat hij rechtmatig ingeschreven was aan de universiteit. Merk ook op dat iedere student zijn eigen “kas” of kast had, waarin hij zijn boeken en schoolgrief kon achterlaten.³⁰⁴

Figuur 9: voorbeeld van Belgische identiteitspapieren die de student altijd bij zich diende te houden. Op de rechterstrook ziet men het aantal verlengingen van het verblijfsvisum die reeds aan een persoon verleend waren en tot welke datum elke verlenging geldig was. Hier ziet men een pas die oorspronkelijk geldig was tot 9 mei 1937, maar door drie halfjaarlijkse verleningen uiteindelijk geldig was tot 9 november 1938. Momir Milosavlevitch zou uiteindelijk tot en met de Tweede Wereldoorlog in België verblijven, tot wanneer hij ergens in 1941 vlucht naar het neutrale Zwitserland.³⁰⁵

³⁰⁴ Bron: documenten uit het privéarchief mevrouw Lehotzky.

³⁰⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Milosavlevitch Momir (1.592.161).

3.2. Op de schoolbanken

Een spartaans regime

Eenmaal toegelaten aan de Gentse opleiding, kon de queeste naar een diploma echt beginnen. Er wachtte de nieuwe studenten een strak studieregime waarin oefeningen, colleges en ondervragingen elkaar aan een hels tempo afwisselden. In tegenstelling tot de andere faculteiten heerste er in de Technische Scholen namelijk een speciaal “*inwendig regime*”. Naast de strikte dagindeling werd hun doen en laten voortdurend gecontroleerd. De hele opzet van dit strenge regime was uiteraard dat de studenten hun studie ernstig zouden nemen. Bijgevolg zou dit leiden tot hogere slaagpercentages, beter gevormde ingenieurs en een bevestiging van de reputatie van de Gentse scholen.³⁰⁶

Het meest opvallende kenmerk van de Technische Scholen was het befaamde repetitiesysteem, dat perfect paste binnen het strenge inwendige regime van de scholen. Het systeem was namelijk zo ontworpen dat de studenten zich regelmatig in groepjes bij een repetitor moesten aanbieden. Deze repetitor nam dan een schriftelijke of mondelinge test af over een bepaald deel van een cursus. Deze tussentijdse repetities werden vervolgens gequoteerd en telden mee in de eindevaluatie van de studenten. Het grote voordeel van het systeem was dat de student al doorheen het jaar verplicht werd zijn lessen bij te houden. Hierdoor liep hij minder risico om te falen in de examenperiode. Bovendien kon men via repetities bepaalde onduidelijkheden uit de leerstof ontdekken en kreeg men al een idee van hoe het examen er zou uitzien. Ook het feit dat men al een deel van de examenpunten doorheen het jaar kon verwerven, was voor sommige studenten een pluspunt. Het grootste nadeel van het systeem was de immense leer- en werkdruk die het met zich meebracht. Door de snelle opeenvolging van verschillende repetities bovenop het drukke lesschema was er amper tijd voor ontspanning. Er werden dan ook enkele klachten over deze werkdruk geuit. Onder meer G. Van Moerkerke, voorzitter van de marxistische studenten te Gent, kroop in zijn pen.

*“We zijn overladen. Bij ons is het haast onmogelijk buiten onze louter technische en professionele opleiding een weinig tijd te besteden aan algemene vorming. Het cultureel peil van de studenten is dan ook over ’t algemeen uiterst laag.”*³⁰⁷

Een andere klacht was dat alles in de Technische Scholen “*travail forcéé*” was. Er was nauwelijks ruimte voor een persoonlijk studieritme. Sommige studenten hadden het hier heel moeilijk mee, terwijl anderen er zich gewoon bij neerlegden. Nog anderen, de optimisten, zagen de repetities zelfs als het ideale moment om een persoonlijke feedback en studiebegeleiding te vragen aan de begeleiders.³⁰⁸ Voor of tegen, men kon niet heen om het feit dat het slaagpercentage van de ingenieursstudenten opmerkelijk hoger lag dan in de rest van de universiteit.³⁰⁹ De combinatie van een toelatingsproef, verplichte aanwezigheid en een streng onderwijsklimaat met regelmatige repetities wierp dus zijn vruchten af. Maar gold dit ook voor de buitenlandse ingenieursstudent?

³⁰⁶ L. Boel en L. De Clerck, “T’is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936).”, pp. 276-277.

³⁰⁷ G. Van Moerkerke, *Eenheidsfront: speciale uitgave van het Eenheidsfront der Socialistische en Marxistische Studenten*, Universiteit Gent, Gent, 1933-1934, p. 4.

³⁰⁸ L. Boel en L. De Clerck, “T’is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936).”, pp. 276-305.

³⁰⁹ Ugentmemorie, F. Danniau, *ingenieursopleiding*, in: <http://www.ugentmemorie.be/artikel/ingenieursopleiding>, geraadpleegd op 23 april 2013.

Slaagkans buitenlandse studenten

Hoewel de buitenlandse studenten meerdere hindernissen (taal, andere levensomstandigheden, armoede ...) moesten overwinnen, bekwam zo'n kleine 54% van de toegelaten buitenlandse studenten een Gents ingenieursdiploma.³¹⁰ Let wel, dit betekende niet dat iedere geslaagde een modeltraject aflegde. Sommigen waren jaren zoet met hun studies. Zo was er de Poolse student Richard Wejer die zijn studies over maar liefst 11 jaar had gespreid. Al in 1927 schreef hij zich voor het eerst in aan de Voorbereidende School. Vermoedelijk slaagde hij voor dit eerste jaar, maar toch schreef hij zich niet opnieuw in. Meer nog, vanaf dan ontbreekt elk administratief spoor van hem in Gent. Wat we wel weten, is dat hij op 15 oktober 1929 uit België vertrok richting Polen. Maar Richard gaf zijn droom niet op en dus arriveerde hij één jaar later op 20 oktober 1930 terug in Gent. Hij had slechts één doel voor ogen: hij moest en zou zijn diploma halen. Na het falen in het tweede jaar in 1930-1931 studeerde Richard uiteindelijk in 1931-1932 af aan de Voorbereidende School, Kunst en Fabriekswezen. Het zou echter nog duren tot 1938 eer Richard als werktuigkundig ingenieur zou afstuderen aan de Bijzondere School. Op 32-jarige leeftijd had Wejer eindelijk zijn zuurverdiende diploma op zak.³¹¹ Anderen legden dan weer het studieparcours zonder enige problemen in vier of vijf jaar af.

Diploma	Gediplomeerden	Percentage
<i>Ingenieur der burgerlijke genie</i>	33	43,4
<i>Werktuigkundig ingenieur</i>	29	38,2
<i>Scheikundig ingenieur</i>	5	6,6
<i>Ingenieur-architect</i>	4	5,3
<i>Elektrotechnisch ingenieur</i>	3	3,9
<i>Onbekend</i>	2	2,6
Totaal	76	100

Tabel 10: overzichtstabel van welk diploma de 76 afgestudeerde ingenieurs uit mijn sample behaalden in Gent.³¹²

Uit bovenstaande tabel blijken vooral de richtingen werktuigkundig ingenieur en ingenieur der burgerlijke genie populaire diploma's bij de buitenlanders. Ongeveer 82% van de afgestudeerden was in het bezit van zo'n diploma. Minder populaire afstudeerrichtingen waren ingenieur-architect, scheikundig- en elektrotechnisch ingenieur.

Toch lag het slaagpercentage voor de buitenlandse ingenieursstudenten opvallend lager dan dat van de Belgische studenten. Zeker tijdens de eerste jaren in de Voorbereidende School haakten veel buitenlandse studenten af. Velen struikelden over de taalbarrière, het zeer moeilijke programma in de technische richtingen en de lange duur van de dagelijkse lessen (tot 10 uur per dag). Zeker de armere Oost-Europese studenten hadden het moeilijk om bij te blijven. Zo berekende Edward Stachurski dat er slechts 37% van de Poolse studenten daadwerkelijk een ingenieursdiploma behaalde in de periode

³¹⁰ Onderzoek sample 76 studenten op 142; UAUG. *de jaarverslagen van de universiteit Gent tussen 1923 en 1939*.

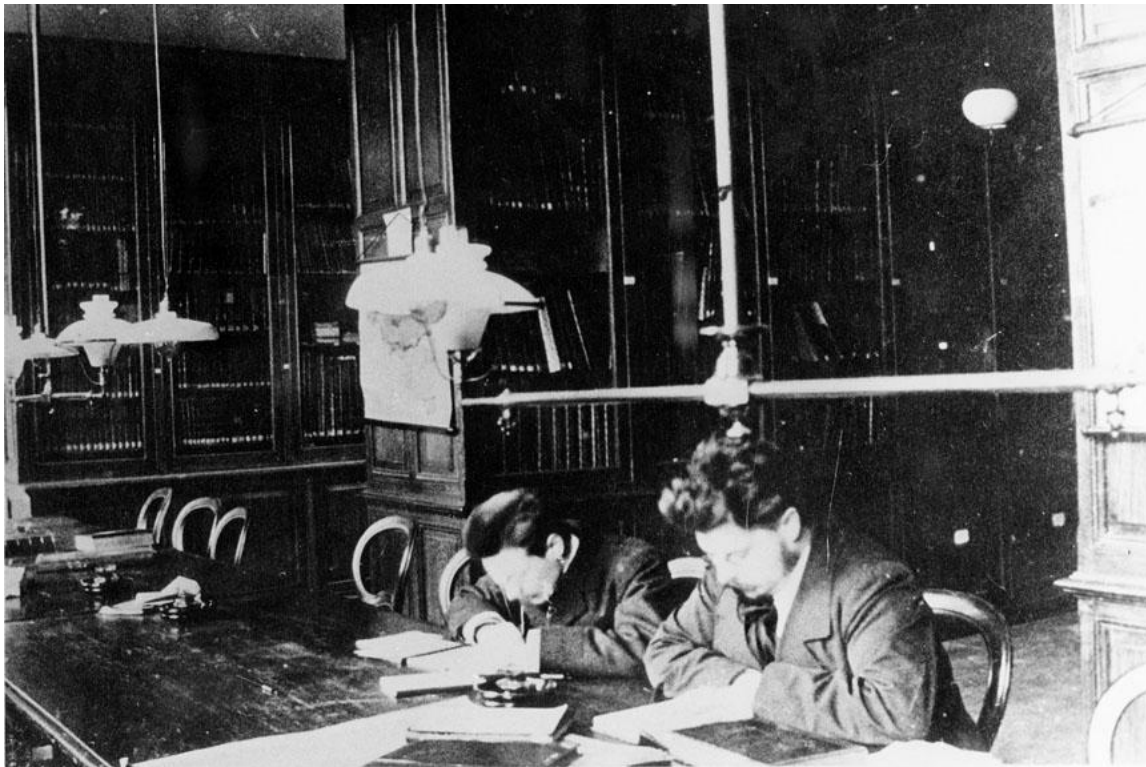
³¹¹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Wejer Richard (1.459.213); UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1923-1935*.

³¹² Op basis van UAUG. *de jaarverslagen van de universiteit Gent tussen 1923 en 1939* in combinatie met de namen uit mijn onderzoekssample van 142 personen. Uiteindelijk behaalden 76 personen van de 142 initieel ingeschreven personen ooit hun ingenieursdiploma in Gent.

voor Wereldoorlog I.³¹³ Vermoedelijk was dit percentage zo laag doordat een deel van de buitenlanders slechts sporadisch de lessen volgden. Eenmaal in de Bijzondere School, steeg het slaagpercentage wel spectaculair. Daar lag het percentage van de buitenlandse en Belgische studenten vanaf het derde jaar ongeveer even hoog.³¹⁴ Dit bevestigt nogmaals het idee dat de buitenlandse studenten het vooral in de eerste jaren moeilijk hadden. Eenmaal de Voorbereidende School overwonnen, lag de weg naar het diploma open.

Academiejaar	Behaalde diploma's	Belgische gediplomeerden	Buitenlandse gediplomeerden	% Buitenlandse gediplomeerden	% Buitenlanders in Bijzondere School
1928-1929	165	89	76	46,06	/
1929-1930	152	79	73	48,03	47,38
1930-1931	125	66	59	47,20	48,88
1931-1932	155	82	73	47,10	51,76
1932-1933	155	78	77	49,68	50,25

Tabel 11: overzichtstabel van het aantal behaalde diploma's aan de Bijzondere School tussen 1928-1929, aangevuld met het % buitenlandse gediplomeerden en de totale aanwezigheid van de buitenlandse studenten aan de Bijzondere School dat ongeveer gelijk is aan het % buitenlandse afgestudeerden.³¹⁵

Figuur 10: twee ingenieursstudenten aan het werk in de bib. Datum en personen onbekend.³¹⁶

³¹³ E. Stachurski, "Poolse studenten en navorsers aan de universiteit te Gent van 1856 tot 1980." In: *Vlaams- Poolse tijdingen*, 6 (1985), 1, p. 125.

³¹⁴ UAUG. 014/6. *Collectie studententijdschriften*, Annales de l'association des ingénieurs sortis des écoles spéciales de Gand, 1878-1936.

³¹⁵ UAUG. 014/6. *Collectie studententijdschriften*, Annales de l'association des ingénieurs sortis des écoles spéciales de Gand, 1878-1936.

³¹⁶ UAUG. SR05. *Collectie Foto's*. Doos 106.

Figuur 11: foto van studenten verzameld rond professor Algemene Scheikunde Swarts in de Bijzondere School. Merk de exotisch uitzierende studenten links, centraal achter en uiterst rechts op de foto op. De personen in witte labojas zijn vermoedelijk de assistenten en repetitoren van de professor.³¹⁷

Afwezigheid in de les

*“Als we toevallig afwezig waren, kregen de ouders thuis een briefje. Dat werd in die tijd streng bijgehouden. Er was daar een bediende voor, speciaal om die kaartjes te schrijven naar huis, en om die registers te controleren op onze handtekening. We moesten tekenen, ’s morgen bij de ingang, en als we ’s namiddag les hadden ook. En niemand kon buiten want men stond aan de deur. We kenden toch een weg om buiten te geraken, dat wel, de Rozier rond, hé, door de kelders, dat was een bekende weg, maar ... de deur was niet altijd open.”*³¹⁸

Spijbelen

Hoewel men dus soms via sluiptwegen er vanonder muisde, was absentie in de colleges absoluut “*not done*”. Een belangrijk hulpmiddel hiervoor was het aanwezigheidsregister. Elke student moest zich aanmelden bij aankomst en vertrek bij de portier. Vervolgens plaatste de student een handtekening in het register en vermeldde de portier het uur van tekenen. Spijbelen werd dan ook heel moeilijk gemaakt. De studie-inspecteur van de Bijzondere Scholen, meneer Keelhof, zag het dan ook als zijn persoonlijke plicht erop toe te zien dat spijbelaars streng bestraft werden. Een voorbeeld van zo’n student was de Griek Dimos Zoulias. Ondanks meerdere waarschuwingen bleef hij regelmatig afwezig

³¹⁷ UAUG. SR05. *Collectie Foto's*. Doos 106.

³¹⁸ L. Boel en L. De Clerck, “T’is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936).”, pp. 276-277.

tijdens de hoorcolleges. De studie-inspecteur lichtte daarop de “*algemeen bestuurder*”³¹⁹ in en vroeg hem Dimos nog eenmaal persoonlijk te waarschuwen. Indien de Griekse student hierna opnieuw zou falen om dagelijks aanwezig te zijn, zou hij definitief van school worden gestuurd. Dimos kreeg dus nog één ultieme kans. Volkomen onder de indruk dat hij ontboden werd in het kantoor van dé bestuurder van de Polytechnische School, beterde Dimos zijn attitude. Vanaf toen miste hij geen lessen meer en begon hij actief te studeren. Daardoor mocht hij blijven studeren aan de Gentse School. En niet zonder succes, amper twee jaar later studeerde hij af als werktuigkundig ingenieur.³²⁰ Uit verschillende politiedossiers bleek Dimos geen alleenstaand geval te zijn. Zo waren er in 1928 op de 498 ingeschreven buitenlandse ingenieursstudenten 41 frequente spijbelaars. Dus bijna 9% van de buitenlandse ingenieursstudenten volgden onregelmatig de lessen in het academiejaar 1928-1929. Vijf onder hen hadden zelfs nog nooit een stap in het auditorium gezet.³²¹

Vier redenen voor absentie

Er waren meerdere oorzaken voor deze hoge absentiegraad bij de buitenlandse studenten. Zo was er de **armoede** die veel studenten dwong afwezig te zijn. Het gebrek aan financiële middelen zorgde er namelijk voor dat vele studenten werkten tijdens de schooluren. Deze werkende studenten deden allerlei klusjes, gaande van borden afwassen tot verwarmingsinstallaties installeren. In ruil voor hun werk kregen ze dan een verloning waarmee ze hun kot en basisbehoeften konden betalen. Het spreekt voor zich dat dit moeilijk te combineren viel met het strenge regime op de Gentse ingenieursschool.³²²

Een tweede mogelijke oorzaak (die nauw samenhang met bovenstaande oorzaak) was **ziekte**. Zo arriveerde de Pool Edmund Lampert op 13 november 1928 in Gent, maar meldde hij zich pas voor het eerst aan op 24 februari 1929. Hij verklaarde langdurig ziek te zijn geweest, waardoor hij de lessen onmogelijk kon volgen.³²³ Erger verging het Eugene Adelstein, het jongere broertje van Leoniv Adelstein. In 1928 begon Eugene nochtans vol goede moed aan zijn opleiding aan de School voor Kunsten en Fabriekswezen, maar tijdens 1931 kreeg hij veel problemen met zijn nieren. Door deze nieraandoening werd hij ernstig ziek en miste hij het merendeel van zijn lessen. Hij slaagde niet meer voor zijn eindexamens.³²⁴ Op 29 september 1936 werd hij zelfs voor anderhalve maand gehospitaliseerd in “*De Bijloke*”. Vermoedelijk dreef Eugenes slepende ziekte en gefaalde studiecariëre hem tot het verlies van zijn zinnen. Hij werd uiteindelijk op verzoek van zijn broer op 23 november 1936 opgenomen in het Guislaingesticht, net buiten Gent. Daar overleed hij uiteindelijk op 14 december 1936. Eugene is dus nooit afgestudeerd als ingenieur.³²⁵ Bovenstaande verhalen waren geen alleenstaande gevallen. Zo bleek uit het archief van de rector dat ziekte voor een groot deel van de gefaalde buitenlandse studenten een verklarende factor was.³²⁶ Heel dikwijls waren de moeilijke levensomstandigheden de oorzaak van deze ziektes. Zo klaagde de Bulgaarse studentenvereniging dat

³¹⁹ De algemeen bestuurder was in feite een soort decaan avant la lettre binnen de Technische Scholen.

³²⁰ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Zoulias Dimos (1.298.799); UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1923-1935*; UAUG. 6E20/3. *Kopieboek van de uitgaande briefwisseling van de studieinspecteur 1922-1929*.

³²¹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Vilner Samson (1.417.069).

³²² Zie hoofdstuk 3.3. Wie gaat dat allemaal betalen? Over armoezaaiers, beursstudenten en schuldenaars, pp. 102-116.

³²³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Lampert Edmund (1.495.376).

³²⁴ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 241 (1932/1933), flap 302: stadsbeurzen.

³²⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Edelstein Eugene (A.215.607).

³²⁶ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 215 (1924/1925), flap 325: vreemde studenten.

een deel van hun leden zich geen degelijke maaltijd kon veroorloven. Deze studenten overleefden dan op conserven, thee, ect. Dit gebrek aan gezonde en gevarieerde voeding zorgde ervoor dat maar liefst 4 van de 60 (7%) leden van de Bulgaarse kring in 1931-1932 stierven ten gevolge van slechte of ondervoeding. De studentenvereniging pleitte dan ook voor dringende maatregelen en goedkopere restaurants voor de studenten.³²⁷ Een andere ziekte die veel slachtoffers maakte, was tuberculose. Ziekte was dus wel degelijk een van de grootste oorzaken van de hoge absentiegraad bij buitenlandse studenten.³²⁸

Een derde verklaring was dat bepaalde studenten hun studies in **een andere stad** voortzetten. Zo trok onder meer de Mexicaan Adolphe Soto-Hay vroegtijdig weg naar het buitenland. Na twee gefaalde jaren in respectievelijk de school voor de Burgerlijke Bouwkunde en in de school voor Kunst en Fabriekswezen, besloot Adolphe na twee en een half jaar Gent te verlaten. Op een ochtend eind maart 1929 nam hij vervolgens de trein richting Frankrijk. Zo belandde hij waarschijnlijk in Toulouse aan “*l’institut électrotechnique et de mécanique*”, waar hij zijn studies voortzette.³²⁹ Maar Adolphe was zeker geen uitzondering. Studentenmobiliteit onder de buitenlandse studenten in die periode was zelfs een relatief bekend fenomeen. Zo stopte Juliette Kardalevo³³⁰ haar studies in Gent om te gaan studeren aan de faculteit wetenschappen in Brussel, vertrok de Litouwer Nytautas Klicmanas³³¹ na amper 5 maand al naar Parijs, ging Antonio Molina³³² aan het “*institut national des industries de la fermentation*” in Brussel gaan studeren, belandden Anastasse Puscullief³³³ en Boris Zepaeff³³⁴ aan de Technische Scholen in Luik, ect. Soms vergat een student echter zich in Gent uit te schrijven vooraleer hij vertrok. Zo vertrok Samson Vilner in het voorjaar van 1928 richting Caen, maar liet hij dit niet weten aan de universiteit. Vermoedelijk was Samson enkel nog ingeschreven in Gent, maar had hij amper of geen lessen meer gevolgd dat jaar. Uiteindelijk verdween hij op die manier geruisloos richting Frankrijk.³³⁵

Een laatste mogelijke reden voor absentie was een **schijnstudie**. Schijnstudenten gaven zich uit als student, maar het was hen vooral te doen om een studentenverblijfsvisum. Hiervan heb ik echter geen concrete individuele informatie gevonden. Wellicht kwam dit fenomeen, mede door het afschrikwekkende ingangsexamen, veel minder voor dan de autoriteiten toen dachten. Er waren dus meerdere oorzaken voor de afwezigheid van sommige buitenlandse studenten aan de Technische School, maar vooral ziekte en armoede bleken de kop te trekken. Het is dan ook niet toevallig dat deze twee fenomenen nauw met elkaar verbonden zijn.

³²⁷ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 238 (1931/1932), flap 323: studentenverenigingen.

³²⁸ N. Taigneaux, *Le Cardinal Mercier et l’Aide belge aux Russes*, Louvain-la-Neuve (onuitgegeven thesis UCL), 1987, pp. 70-71.

³²⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Soto-Hay Adolphe (1.455.187).

³³⁰ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kardalevo Juliette (1.462.292).

³³¹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Klicmanas Vyautas (A61.639).

³³² ARA, individuele vreemdelingendossiers, Molina Jesus Antonio (1.415.210).

³³³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Puscullieff Anastasse (1.359.787).

³³⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Zepaeff Boris (1.543.971).

³³⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Vilner Samson (1.417.069).

The American Dream

Maar niet elke student die faalde in zijn ingenieursstudies, faalde ook in het leven. Soms ging een student zelfs een compleet andere richting uit. Zo is er het verhaal van de op 22 januari 1907 in Riga geboren student Abraham Slutzky.³³⁶ Als zoon van Herman Slutzky en Charlotte Karchenstein groeide de jonge Abraham op in het hedendaagse Tallin. Toen Abraham eindelijk de volwassen leeftijd van achttien jaar verworven had, besloot hij om naar België te reizen. Eenmaal op zijn bestemming aangekomen (eind 1925) schreef de jongeman zich in aan het “*Rouma instituut*” in Luik. Hij was namelijk vastbesloten om ingenieur te worden. Het was in die hoedanigheid dat Abraham zich in 1926 inschreef aan de “*school voor Kunsten en Fabriekswezen*”. Deze school was echter niets voor hem en hij besloot het volgende jaar zijn geluk te beproeven in de “*school voor de Burgerlijke Bouwkunde*”. Deze richting beviel hem al iets beter en hij bleef dit studeren tot hij in 1928-1929 zijn eerste twee jaren Burgerlijke Bouwkunde succesvol had afgerond. Wat er vervolgens precies met Abraham Slutzky gebeurd is, is niet meteen duidelijk. Hij blijft alleszins nog een tijdje in Gent rondhangen om dan eind 1931 te verhuizen naar Brussel. Mijn hypothese is dat hij bleef studeren tot een deel van zijn familie naar Brussel verhuisde eind 1931. In zijn dossier zijn er namelijk sporen van een zus Ida, een broer Philippe en de nieuwe vrouw van zijn vader te vinden.³³⁷ Mogelijk stopte Abraham met zijn studies om zijn familieleden te kunnen onderhouden. Vanaf dit moment blijkt dat Abraham bovendien allerlei jobs en klusjes uitvoerde voor extra geld. Zo was hij onder andere ober in een restaurant, een vertegenwoordiger, een koffieserveerder en een winkelbediende bij Sarma³³⁸ in de Brusselse Nieuwstraat.

Deze bijverdiensten brachten Abraham echter wel in de problemen. De Etste ambassade wees de minister van Buitenlandse Zaken er namelijk op dat Abraham geen geldige werkvergunning had voor deze jobs. Bovendien ontliet hij zijn legerdienst in Estland en moest hij dringend terugkeren om niet als deserteur gebrandmerkt te worden. Zijn vader wou dit schijnbaar te allen tijde vermijden en verwittigde de bevoegde autoriteiten dat hij geld ter beschikking wilde stellen om zijn zoon terug te laten komen. Mogelijk werd Herman Slutzky zwaar onder druk gezet door de lokale Estse autoriteiten om zijn zoon te overtuigen om terug te keren. Wat Herman Slutzky echt vond, is moeilijk te achterhalen. Vast staat wel dat de Estse ambassade olie op het vuur bleef gooien. Zo werd een verzoek ingediend bij het ministerie om alle toekomstige visumaanvragen van Abraham te weigeren. Wanneer de jongeman bovendien, na tussenkomst van de Estse ambassade, ook nog eens tweemaal op het politiekantoor werd ontboden, werd het hem te veel. Hij begon koortsachtig te zoeken naar een oplossing, want hij wou absoluut in België blijven. Om extra tijd te winnen maakte hij de lokale politieagenten wijs dat hij binnen het halfjaar zijn Estse legerplicht zou vervullen. Dit halfjaar uitstel zorgde ervoor dat hij net tijd genoeg had om te trouwen met de Belgische Florence Baetslé, met wie hij al een tijdje een relatie had. Het koppel trouwde uiteindelijk op 11 mei 1932 in Gent, drie maanden vooraleer Abraham terug naar Estland zou moeten gaan. Vanaf dat moment lieten de Belgische autoriteiten Abraham met rust en kon hij voor een onbepaalde periode in België verblijven.

³³⁶ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Slutzky Abram (1.412.931).

³³⁷ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Schlutzky Ida (A.344.812), p Philippe (A.42.420).

³³⁸ Sarma was een Belgische warenhuisketen die bestond tussen 1928 en 2004.

De administratieve bronnen rond Abraham bleven dan ook een poosje stil, tot er in de vakantiemaanden van 1939 een nieuw spoor leidde naar het doen en laten van meneer Slutsky. Abraham bleek na zijn huwelijk immers naar Parijs te zijn verhuisd om daar te studeren aan “*l’Ecole Technique Supérieure de Dessin Appliqué*”. Abrahams grote droom was namelijk om later als winkeldecorateur aan de slag te gaan. In het kader van deze studies vroeg hij de toestemming om terug naar België te mogen komen. Hij had namelijk een onbetaalde stageplaats kunnen versieren bij een Belgische onderneming in het Brusselse. Na zijn stage zou Abraham België terug verlaten, aangezien hij al een werkaanbieding op zak had in zijn eigen land. Of zoals hij zelf getuigde:

« Ayant fait mes études d’étalagiste décorateur Paris, je suis désireux de me perfectionner dans cette branche, en faisant un stage de trois mois, non rémunéré, dans une maison commerciale Belge. Après ces trois mois de stage, je m’engage quitter la Belgique, car j’ai des maintenant une place d’étalagiste en vue dans mon pays. 3 août 1939 »

Hij krijgt dan ook zonder veel problemen een arbeidsvergunning en vestigt zich terug in Gent. Maar dan sloeg het noodlot toe. Op 1 september 1939 viel nazi-Duitsland Polen binnen en amper twee dagen later verklaarden het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk aan Duitsland de oorlog. Toen de Sovjet-Unie op 30 november Finland binnenviel en enkele maanden later de Baltische staten en delen van Roemenië annexeerde, was het hek helemaal van de dam. Aangezien reizen naar Oost-Europa door de oorlog onmogelijk werd gemaakt, was Abraham wel genoodzaakt om in België te blijven. Aangezien er geen administratieve sporen zijn van een mogelijke deportatie of arrestatie, kan men vermoeden dat Abraham de oorlog zonder kleerscheuren is doorgekomen, al dan niet met behulp van zijn Belgische schoonfamilie.

Net na de oorlog duikt Abraham in ieder geval weer op in Gent, waar hij meehielp aan de organisatie van een grote jaarbeurs. Onder leiding van Joseph Morraye werd in 1946 namelijk de eerste internationale “*Jaarbeurs der Vlaanderen*” georganiseerd. Deze beurs moest de stad en streek helpen bij de economische heropbouw na de Duitse bezetting. Gesteund door de plaatselijke middenstand en de federale overheid ging van 6 tot 12 september de eerste officiële jaarbeurs in bevrijd Europa door.³³⁹ De organisatie en inrichting van deze beurs kwam in handen van Abraham *Slutzk*. Hij werd geacht “*de directie der decoratieve versieringen en het oprichten den stands, als ook dezes verdeling en verkoop*” op zich te nemen.³⁴⁰

Toch kreeg hij deze opdracht niet zonder slag of stoot. In een dossier van het ministerie van Landsverdediging komt Abraham *Slutzk* zelfs uitgebreid aan bod. Zo wordt er onder meer gerapporteerd over de vele contacten met het plaatselijke joodse comité en werd hij verdacht van corruptie. Hij zou zich namelijk ingekocht hebben bij allerlei vooraanstaande personen om deze opdracht te krijgen. Abraham had immers na de Tweede Wereldoorlog inderdaad goede contacten met de high society in Gent. Mede hierdoor kreeg hij de opdracht voor de inrichting en standenverkoop van de beurs. En hoewel *Slutzky* voor zijn werk grotendeels gebruikmaakte van Belgische

³³⁹ Ijv-ifas vzw. *Historiek*, <http://www.ijv-ifas.be/nl/historiek>, geraadpleegd op 14 oktober 2013.

³⁴⁰ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Slutsky Abram (1.412.931), uit Dossier ministerie van landsverdediging, 16 augustus 1946, Brussel.

werkkrachten en leveranciers, bleef het ministerie achterdochtig. Zo bestond de werkleiding binnen Slutzky's afdeling uitsluitend uit vreemdelingen.

Wellicht wou het ministerie van Landsverdediging zoveel mogelijk Belgen aan het werk zetten om zo de economische heropbouw van het land te bespoedigen. Daarom stond het ministerie erop dat bij de opbouw van de beurs, waar mogelijk, steeds de voorkeur werd gegeven aan Belgische producenten. Slechts schaarse en noodzakelijke bijproducten mochten eventueel door buitenlandse firma's geleverd worden. Ondanks alle restricties en het negatieve rapport van het ministerie mocht Abraham toch de inrichting van de beurs op zich nemen en hij deed dit met verve. De plaatselijke dagbladen waren vol lof over zijn werk. Het pronkstuk van de beurs was de reuzemaquette van Slutzky's hand. Men kon dan ook terecht spreken van een eerste geslaagde jaarbeurs.

De reputatie van Abraham Slutzky was gevestigd. Zijn zaak als decorateur-garnierder bloeide als nooit te voren en het ging hem voor de wind. Als zelfstandig decorateur schetste hij ontwerpen voor het aankleden van woningen, dancings en winkeletalages, waarvoor hij in ruil een ereloon kreeg. Midden de jaren '50 ging het echter snel bergaf met Slutzky. Abrahams zaak ging failliet en zijn beroepskaart³⁴¹ werd ingetrokken. Gedesillusioneerd nam Abraham in 1959 het vliegtuig naar Chicago om daar een nieuw leven uit te bouwen. Toch had België ondertussen een plaatsje in zijn hart veroverd. Zo vloog Slutzky, die al jaren gescheiden van zijn vrouw leefde, soms terug naar Brussel om een zekere Marthe Gyselinck te "bezoeken". Van 5 juni 1961 tot 3 januari 1962 woonde hij zelfs bij zijn tien jaar jongere vriendin. De situatie evolueerde zo dat Abraham op twee plaatsen gedomicilieerd was: enerzijds bij zijn vriendin Marthe in Brussel en anderzijds in Chicago.³⁴²

Uiteindelijk werd Abraham op 11 december 1964 uit het bevolkingsregister van Brussel geschrapt. Hoe het precies met hem is afgelopen, is helaas niet bekend. Er zijn meerdere aannemelijke hypothesen. Misschien overleed hij tijdens een van zijn bezoeken bij Marthe, misschien verhuisde het koppel definitief naar de VS, misschien ging het koppel uit elkaar en vertrok Abraham definitief naar Chicago ... De exacte details over het einde van hun leven zullen we wellicht nooit achterhalen. Wat dit verhaal wel schitterend illustreert, is hoe wisselvallig het leven is. Van een achttienjarige Estse student in Gent die droomde om ingenieur te worden, evolueerde Slutzky tot een Amerikaanse decorateur die zijn hart verloren had in België. Zijn verhaal is een illustratief voorbeeld van de studenten die nooit aan de Technische Scholen afstudeerden, maar er toch in slaagden een carrière uit te bouwen door hun doorzettingsvermogen en ervaring in het buitenland. Het is dus zeker niet zo dat elke student die faalde aan de Gentse Scholen een enkeltje richting huis bestelde. Sommigen onder hen gaven een compleet andere wending aan hun leven: een nieuwe studierichting, een andere universiteit, een ander land ...³⁴³ Toch moet men opletten voor een vertekend beeld van de realiteit. Zo vermoed ik dat een aanzienlijk deel van de gefaalde studenten toch rechtstreeks en gedesillusioneerd naar huis terugkeerden. Dit fenomeen is echter moeilijk te onderzoeken, aangezien er in de onderzochte

³⁴¹ Een beroepskaart was een kaart waarmee aan de buitenlandse inwoners in België officieel de goedkeuring werd gegeven om te mogen werken op Belgisch grondgebied. Zonder kaart mocht men dus (officieel) geen beroep uitoefenen op Belgisch grondgebied.

³⁴² Abraham was ondertussen waarschijnlijk al Amerikaans staatsburger geworden.

³⁴³ E. Stachurski, "De Poolse studenten aan de Universiteit te Gent van 1856 tot de Eerste Wereldoorlog." In: *Vlaams- Poolse tijdingen*, 5 (1984), 3, p. 4.

individuele vreemdelingendossiers enkel sporen zijn van het verblijf in België. Verder onderzoek hierover lijkt me dan ook interessant.³⁴⁴

Overbevolking

“Van een gebrek aan degelijke inrichting, aan een midden van opvoedkundige kracht, hebben de lokalen van onze Universiteit Gent u vandaag een beschamend bewijs gegeven. Vooral de philologen en de technici hebben vergaderd in lokalen die spijs al de bereidwilligheid en al de borstels van onzen hooggeachten Beheerder, die geen mirakelen kan doen, toch niet tot beschaafde lokalen konden worden omgetooverd, laat zijn tot tempels van hogere studie en cultuur. Wij denken daarbij niet aan zalen met tapijten en clubzetels, maar eenvoudig aan auditoria die de jonge generatie mede aanzetten tot orde, tot zindelijkheid, tot ware beschaving; dat zelfs bezitten wij niet, laat zijn al het andere noodige tot wetenschappelijke studie en onderzoek.”³⁴⁵

De immense populariteit van de Technische Scholen had ook een keerzijde. De toevloed aan studenten zorgde er namelijk voor dat er nieuwe auditoria, machinezalen, labo's, ect. nodig waren. De scholen barstten eind 19de en begin 20ste eeuw letterlijk en figuurlijk uit hun voegen. Bovendien zorgde de hoge vlucht van de praktische oefeningen ervoor dat er steeds meer laboratoria en praktijklokalen nodig waren. De Technische Scholen schreeuwden dan ook moord en brand om nieuwe, modernere gebouwen.³⁴⁶ Uiteindelijk kwam er onder minister Pierre Van Humbeeck in 1878 subsidies vrij voor de uitbreiding van de staatsuniversiteiten Gent en Luik. In Gent besloot men de subsidies te gebruiken voor de bouw van een groot, nieuw instituut waar men alle wetenschappen onder een dak kon samenbrengen. Dit complex zou onder meer de School der Burgerlijke Genie en die van Kunst en Fabriekwezen, alsook het praktisch en theoretisch onderwijs in de fysica, de scheikunde, de mineralogie, de geologie en de paleontologie herbergen. Het bouwplan van de bekende Gentse stadsarchitect Adolphe Pauli (1820-1895) had daardoor twee ingangen: een hoofdingang aan de Jozef Plateaustraat die toegang gaf aan de “*Technische Hoge Scholen*” en een ingang voor de andere wetenschappen aan de kant van de Rozier. De laatste steen van dit nieuwe complex werd uiteindelijk in 1890 gelegd. Het gebouw huisvest vandaag de dag trouwens nog altijd de faculteit ingenieurswetenschappen van de UGent.³⁴⁷

De universiteit bleef echter groeien en in de 20^e eeuw kampte men al gauw opnieuw met plaatsgebrek. Men bouwde daarom een nieuwe verdieping bovenop het Roziergebouw, waarbij men eveneens een observatorium voor de sterrenwacht bouwde. Maar ook op de begane grond werden volop aanpassingen gedaan. Binnenpleinen werden volgebouwd, lokalen werden uitgebreid, nieuwe kasten en banken besteld, ect.³⁴⁸ Maar door de steeds toenemende toevloed aan (buitenlandse) studenten werden de Technische Scholen nog steeds overrompeld. Zeker de praktijklokalen waren veel te klein. De problemen voor de ingenieurs of technici werden uiteindelijk opgelost door de bouw van een heus

³⁴⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Slutsky Abram (1.412.931).

³⁴⁵ F. Daels, *De noodkreet van ons hooger onderwijs*, Gent, 1932, pp. 1-11.

³⁴⁶ R.L. Plancke, red. *Rijksuniversiteit Gent: 1817-1967*, Gent, RUG, 1967, p. 31.

³⁴⁷ R. Halleux, G. Vanpaemel, J. Vandersmissen en A. Despy-Meyer, (2009), *Geschiedenis van de wetenschappen in België. 1815-2000*, in: http://www.dbnl.org/tekst/hall014gesc02_01/hall014gesc02_01_0016.php, geraadpleegd op 18 januari 2013.

³⁴⁸ UAUG. 6E20/3. *Kopieboek van de uitgaande briefwisseling van de studieinspecteur 1922-1929.*

Technicum langs de Muinkschelde in de jaren dertig. Maar niet enkel het tekort aan ruimte werd beklagd. Zo beklagde studie-inspecteur Keelhof dat het niveau van de Polytechnische school zienderogen naar beneden ging door een gebrek aan voldoende gekwalificeerde assistenten, begeleiders en docenten.³⁴⁹

Figuur 12: een volle collegezaal in het interbellum binnen de Gentse Polytechnische School.³⁵⁰

Onderwijsmethode

In de Technische Scholen werd onderricht gegeven door verschillende soorten docenten. Ten eerste had men de repetitoren en assistenten van een professor. Zij zorgden voor de begeleiding van de ondervragingen en de praktijkoefeningen. Doordat deze oefeningen en repetities in kleinere lesgroepen plaatsvonden, kon er op een meer informele manier les worden gegeven. Zeker de assistenten waren vlot benaderbaar. Zij gaven dan ook op een vrij persoonlijke en individuele manier onderricht. Deze manier van lesgeven in de praktijk- en herhalingslessen stond in schril contrast met de hoorcolleges. In de meeste colleges hielden de professoren er namelijk een afstandelijke onderwijsmethode op na. De prof doceerde, de student noteerde; dat was het algemene principe van een hoorcollege.³⁵¹ En aangezien de meeste professoren hun cursus niet lieten drukken, werd de aandacht van de studenten tijdens een college volledig ingenomen door het neerpennen van notities. Sommige studenten organiseerden zichzelf met twee of drie om samen notities te nemen. Zij plaatsten dan mappen tussen hun bladen, waarbij de ene noteerde, de andere tekeningen schetste en de derde eveneens aantekeningen neerpemde. Als deze studenten dan hun nota's bijeenvoegden, hadden ze volledige lesnota's met perfecte tekeningen.³⁵²

Maar niet elke student zat in stilte te pennen. Zo verklaarden ex-studenten dat het er in de grotere auditoria “*altijd een lawaai van belang*” was. Er werd geroepen, getierd en ... gekaart: «*Er waren er die onder de banken kaart speelden. Thiery, ik herinner het me nog, riep: “Il y en a qui vont recommencer la guerre des tranchées.”*»³⁵³ Luidruchtige auditoria zijn dus niet alleen een hedendaags fenomeen. Maar net als vandaag waren het wel de grootste lawaaimakers die het eerst afvielen ... Lawaaiige auditoria waren dan ook vooral een fenomeen in de Voorbereidende Scholen of in de algemene hoorcolleges, waarin de ingenieurs les kregen met andere richtingen. Maar in tegenstelling

³⁴⁹ F. Keelhof, *Les écoles du génie civil, des arts et manufactures et des mines de Gand*, 1935, pp. 19-21.

³⁵⁰ UAUG. SR05. *Collectie Foto's*. Doos 106.

³⁵¹ G. Van Moerkerke, *Eenheidsfront: speciale uitgave van het Eenheidsfront der Socialistische en Marxistische Studenten*, Universiteit Gent, Gent, 1933-1934, p. 4.

³⁵² L. Boel en L. De Clerck, “T’is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936).”, pp. 278-279.

³⁵³ *Ibidem*, pp. 278-279.

tot de hedendaagse situatie, gingen de toenmalige docenten hier niet op in. Ze gingen onverstoord en op een stoïcijnse wijze door met lesgeven. Indien de studenten iets niet begrepen of konden verstaan, was dat hun probleem.

De professoren hadden dan ook nauwelijks tot geen persoonlijk contact met de studenten. Er heerste zo altijd een zekere afstand tussen hoogleraar en student. Enerzijds had men de professoren die hun autoriteit en prestige baseerden op basis van hun kennis, leeftijd, charisma en machtspositie. De jonge studenten aan de andere kant moesten zich nog bewijzen en waren voor hun eindbeoordeling afhankelijk van het beoordelingsgedrag van hun professoren. Het was dan ook heel moeilijk om de mentaliteit van een professor te achterhalen aangezien die volledig werd afgeschermd. De studenten waren bij problemen of vragen volledig aangewezen op de assistenten of repetitoren. Rechtstreeks contact met de professor was, zeker in de eerste jaren, volledig uit den boze. De prof was zoals een ex-student het zo mooi verwoordde “*le petit dieu*”: een onbenaderbare persoon, waarvoor men wel veel respect diende te hebben.³⁵⁴ Toch dient dit strenge beeld van de professoren waarschijnlijk wat genuanceerd te worden. Een andere ex-student heeft het namelijk over een soms “*ietwat afstandelijke, doch vriendschappelijke houding tussen professoren en studenten*”.³⁵⁵ De meeste professoren waren blijkbaar vriendelijk en beschouwden de studenten zelfs als toekomstige collega’s. Zeker in de hogere jaren was er geen muur tussen het professorenkorps en de studentenpopulatie. Hoe verder men geraakte in zijn studie, hoe sterker het contact met de professoren werd. Waar de professoren in de eerste jaren nog voor grote heterogene groepen studenten hoorcolleges moesten geven, kon men in de bovenbouw namelijk meer praktijkgerichte lessen geven aan kleinere groepen studenten. Bovendien waren de rotte, lawaaiige appels er tegen het derde jaar wel al uitgefilterd en hadden de studenten die aan de Bijzondere School konden beginnen al hun potentieel getoond. Het is dus niet geheel onlogisch dat de professoren op dit niveau een beter contact hadden met hun studenten dan de professoren in de Voorbereidende Scholen.

³⁵⁴ L. Boel en L. De Clerck, “T’is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936).”, pp. 283-286.

³⁵⁵ *Ibidem*, pp. 283-286.

Figuur 13: het laatste jaar Genie Civil in het academiejaar 1927-1928. De personen met de witte labo jas zijn de repetoren of assistenten van de professor, die centraal aan zijn bureau zit. Voor hen ziet men de lessenaren met allerlei tekenmateriaal en plannen. Aan de kledij te zien was dit vermoedelijk een soort klasfoto voor de studenten die dat jaar afstudeerden.³⁵⁶

Belgische studiemakkers?

De Belgische studenten leken enorm op de professoren wat betreft hun houding ten opzichte van de buitenlandse studenten. Hoewel het contact met de Belgen als correct en vriendelijk werd omschreven, bleef er toch altijd een zekere afstand bewaard.³⁵⁷ Zo getuigden enkele Belgische ex-studenten dat hun herinneringen aan de buitenlandse studenten niet verder gingen dan “*een aantal figuren die wegens hun uiterlijk, begaafdheid of levenswijze opvielen [de luxueuze levensstijl van o.a. de Perzische en Zuid-Amerikaanse studenten], of met wie men – meestal i.v.m. de stof - wat meer contact had.*”³⁵⁸ Hoewel ze jaren naast elkaar in de auditoria en labo's zaten, werden er amper echte vriendschappen gesmeed met de buitenlandse studenten. De voornaamste reden hiervoor was vermoedelijk het grote verschil in hun *attitude*. De Belgische studenten zagen hun universitaire periode namelijk vooral als een soort voorbereiding op hun latere loopbaan. De universiteit diende louter om een stiel te leren en niet om hun geesten te verruimen. Hun vrije tijd diende dan ook niet om boeken te lezen of om te debatteren, maar om zich te amuseren. Zo genoten veel Belgische studenten van het **nachtleven** tijdens hun studententijd. Ze gingen naar studentenclub-bijeenkomsten, de cinema, het theater, kaartavonden ... En dan zwijgen we nog over - de studentenbals in de feestpaleizen aan het Zuid en de

³⁵⁶ UAUG. SR05. *Collectie Foto's*. Doos 106.

³⁵⁷ L. Boel en L. De Clerck, “T’is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936).”, pp. 278-279.

³⁵⁸ *Ibidem*, pp. 286-288.

Kouter, die het kloppend hart van het Gentse nachtleven vormden.³⁵⁹ De studentdichter J.Y. Dautricourt beschrijft heerlijk satirisch hoe de Belgische student in het leven stond in zijn gedicht “*Studententype*”.³⁶⁰

Studententype

...

De Student, zal de oningewijde zeggen, is iemand die studeert.

Hoe belachelijk onervaren klinkt ons deze zinsnede toe. Er zijn ongetwijfeld studeerende studenten... dadelijk zal ik zelfs bekennen dat meerendeels onder hen zich ten minste twee maanden in het jaar met blokken onledig houden!

.. als men spreekt van “student” is het voornamelijk op andere karakter- of zedetrekken dat men doelt.

Hij gaat immers door als de type van de luimige, plaagzieke, levenslustige menschheid.

Niemand weet beter dan de student het dagelijksch leven vol onvervalschte, spontane, breedmenselijke vreugde te proppen. En daartoe bezit hij de meest onmisbare voorwaarden: de jeugd en de vrijheid.

Zich nooit te vervelen is hem de bekommering van alle dagen. Dit kan u juist geen gemakkelijke taak schijnen want de student is ongetwijfeld den mensch op de wereld die meest tijd te verkwisten heeft.

.. van de tijd heeft de student hoegenaamd geen werkelijke notie. Hij leeft er buiten en er boven. Een gezapige, met rede en verstand begaafde burger zal het nooit in den kop krijgen, na middernacht, een partijtje kaarten aan te zetten.

Bij studenten is dat doodgewoon; en even doodgewoon zijn slaap in te halen met laat in den noen in bed te blijven.

...

Verder in het gedicht typeert Dautricourt de student als een Tijn Uilenspiegelachtige flierefluiter die nog de kunst van het vrolijke leven kent tot hij zelf afstudeert en terugvalt tot de gewone saaie burgerstand. Kortom, de Belgen namen hun studies minder serieus dan de buitenlandse studenten, die een groter ontzag hadden voor de academische wereld. Een groot deel van de vreemde studenten was zelfs geschokt door het Belgische gebrek aan serieus inzake hun studies. Bovendien kon men niet verstaan dat de Belgische studenten zich zo afzijdig hielden in alle gebieden die niet rechtstreeks betrekking hadden op de universiteit. Zo moeiden de Belgische studenten zich, volgens de buitenlanders, nauwelijks op mondiaal, maatschappelijk, cultureel en literair vlak.³⁶¹ De Bessarabische student Elie Pouterman getuigt:

³⁵⁹ R. Mantels, *Een geschiedenis van universiteit en stad 1817-1940*, p. 121.

³⁶⁰ UAUG. 031. *Collectie studententijdschriften*, doos 17: Almanach de la société générale des étudiants catholiques 1926-1930 jaarboek der algemeene katholieke studentenvereniging Gand-Gent, pp. 233-236.

³⁶¹ P. Levy, “Les étudiants étrangers en Belgique.” In: *Alumni*, 4 (1932), 1, pp. 28-29.

*« Quand je suis arrivé à Gand, j'étais très étonné. J'avais déjà lu tout Ibsen et Maeterlinck en russe. Mais les étudiants de l'Université de Gand étaient très peu au courant de la littérature mondiale. Tout ce qu'ils connaissaient, c'était un peu de littérature française de l'école. »*³⁶²

De Belgische studenten wezen dan weer op hun beurt naar het gebrek aan humor en plezier van vooral de Oost-Europese studenten in Gent. Zij vonden de vreemde studenten te serieus, te stijf en te respectvol voor het academische stelsel.³⁶³ Verder liet de internationale politieke situatie de meeste Belgische studenten ook volledig koud, in tegenstelling tot de buitenlandse studenten die wel **politiek geëngageerd** waren. Ze organiseerden zelfs heuse politieke debatavonden. Onder andere het communisme, socialisme en het zionisme waren op zulke avonden het favoriete voer voor hartstochtelijke discussies.

De kloof tussen de studenten werd bovendien nog vergroot doordat sommige Belgen de vreemdelingen beschuldigden van valse concurrentie op de krimpende arbeidsmarkt in de jaren dertig. Zo waren de buitenlandse ingenieurs niet enkel bereid om voor een lager loon te werken, maar hadden zij ook **geen dienstplicht** te vervullen. Waar de Belgische studenten na hun opleiding naar het leger moesten, konden de pas afgestudeerde buitenlandse studenten dus al volop werk beginnen zoeken. Het spreekt voor zich dat dit bepaalde Belgische studenten ergerde. Daarenboven zagen de Vlaamsgezinde studenten de buitenlanders als een extra remmende factor i.v.m. de vernederlandsing van de Technische Scholen.³⁶⁴ Mede door het hoge aandeel buitenlandse studenten werd de volledige **vernederlandsing** van de Scholen namelijk uitgesteld tot 1935-1936. Dit was een doorn in het oog van de Vlaamsgezinde studenten, die al voor een volledige vernederlandsing van de Rijksuniversiteit Gent streefden vanaf het einde van de Eerste Wereldoorlog.³⁶⁵

Ook al waren hoffelijkheid en verdraagzaamheid de regel, op sociaal vlak was er dus maar weinig warmte of interactie tussen de twee groepen. De Belgische studenten gingen met de Belgen om, de buitenlanders met buitenlanders. Eliane Sperling-Levin vat de karakteristieken van de vreemde studenten nog het best samen:

*«Buitenlandse studenten gingen met elkaar om, vormden een goed geïntegreerde groep, waren zeer actief en dompelden zich onder in een politieke en intellectuele gisting.»*³⁶⁶

Bovendien richtten ze dikwijls hun eigen verenigingen op, waar ze in hun eigen **moedertaal** konden praten, aangezien ook de taal een barrière veroorzaakte tussen de vreemdelingen en de Belgen. Door de gebrekkige kennis van hen Frans bij aankomst zochten de buitenlandse studenten de eerste

³⁶² P. Falek, "Les étudiantes juives de l'Est en Belgique (1918-1940).", p. 165.

³⁶³ P. Falek, "Travailler ou étudier: là n'est pas la question", p. 36.

³⁶⁴ L. Boel en L. De Clerck, "T'is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936)." In: RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, p. 274.

³⁶⁵ F. Keelhof, *Les écoles du génie civil, des arts et manufactures et des mines de Gand*, 1935, p. 20.

³⁶⁶ Bron: Toespraak van mevrouw Eliane Sperling-Levin bij de opening van de tentoonstelling: 'De eerste generaties meisjesstudenten aan de R.U.G.', 22 november 1982, Gent, Archief van de RUG, 1982.

maanden zeker niet uit zichzelf contact met de Belgen. Neen, ze bleven liever binnen hun eigen verenigingen en taalgroep waarmee ze wel vlot konden communiceren.³⁶⁷

Men ziet dan ook in het interbellum een hele rits specifieke buitenlandse studentenverenigingen ontstaan op basis van religie (de joodse studentenvereniging), nationaliteit (Poolse, Russische, Bulgaarse, Chinese vereniging) of taal (de Spaanstalige studentenvereniging).³⁶⁸ Het mag dus niet verbazen dat de meeste personen hun vriendengroep opbouwden binnen deze **studentenverenigingen**. Opvallend was dat het hier zowel om vrienden uit een vorig leven kon gaan, als om totaal nieuwe vrienden. Zo was een van de beste vrienden van de in Palestina geboren ingenieursstudent Faitelson Eliahou, de Poolse jood Oscar Zylberblatt die hij pas leerde kennen in Gent. Lazare Kahan had aan de andere kant vooral contact met medestudenten uit zijn geboortestad Riga en hij kende zijn beste vriend, Henri Losman, al uit zijn jeugdijaren in Shanghai.³⁶⁹

Natuurlijk zijn er altijd **uitzonderingen** die de regel bevestigen. Zo was de joodse Nederlander Niko Workum juist wel goed ingeburgerd in het Belgische studentenmilieu. Het feit dat hij al van jongs af aan in Antwerpen woonde en perfect Frans- en Nederlandstalig was, vergemakkelijkte zijn integratie bij de Belgische studenten. Niko's dossier vermeldt zelfs expliciet dat hij “*veel Belgische studiemakers*” had.³⁷⁰ De joodse studentenvereniging in Gent liet hij daarentegen links liggen. De lokale joden en nieuwkomers leefden in realiteit in aparte werelden. “*At University, there were some [Belgian] Jews, but they ignored us completely. (...) They ignored us even more than the [non-Jewish] Belgians. (...) We were completely ignored.*”³⁷¹ De Oost-Europese joden werden door de lokale joden namelijk gezien als arme immigranten, die niets te maken hadden met de Belgische joodse gemeenschap. Daarnaast hadden de buitenlandse joden ook dikwijls te lijden onder de vooroordelen tegenover Polen, die door veel Belgen gelijkgesteld werden aan joden. Ze werden **gestereotypeerd** als arme, opvliegende proletariërs die in België hun geluk kwamen zoeken. De Belgische joden sloten zich daarom meestal af van hun geloofsgenoten uit Oost-Europa en Rusland.³⁷² Er was bijgevolg minder contact tussen de lokale joodse gemeenschap en de joodse studenten dan men op het eerste gezicht misschien zou verwachten. Toch mag men deze veronderstelling ook niet te ver doordrijven. Zo is geweten dat er meerdere Belgische joodse weldoeners waren, die de joodse studenten in Gent steunden met studiebeurzen en dergelijke. De conclusies van Albert Gleis en Falek zijn dan waarschijnlijk ook iets te scherp gesteld.

³⁶⁷ P. Falek, “Les étudiantes juives de l’Est en Belgique (1918-1940).”, p. 165.

³⁶⁸ UAUG. 4A2/4. *Ingekomen en uitgaande briefwisseling rectoraatsdiensten 1882-1935: Kabinet van de rector. Dienst voor academische aangelegenheden 1817-1940, 1922-1939* (doos 207-274).

³⁶⁹ *Interview met Michel Kahan*, Sint-Genesius-Rode, 27 augustus 2013; *Interview met Adna Wertheim*, online (Tel-Aviv), 19 en 23 augustus 2013.

³⁷⁰ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Workum Nico David (1.550.810).

³⁷¹ P. Falek, “A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period.” In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, p. 15.

³⁷² P. Falek, “A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period.”, pp. 35-36.

3.3. Wie gaat dat allemaal betalen? Over armoezaaiers, beursstudenten en schuldenaars

« Pour nous, Belges, il est quasi impossible de nous figurer la situation dans laquelle vivent certains de ces malheureux et de comprendre le miracle de leur réussite! »³⁷³

Op kousenvoeten doorheen de studententijd

Na de bovenstaande hindernissen overwonnen te hebben, was de buitenlandse student er helaas nog niet; want naast het moeilijke studieparcours, bleven er obstakels opduiken. Een van de grootste problemen die we steeds opnieuw zien terugkomen, is het gebrek aan financiële middelen. Veelal Oost-Europese studenten hadden het knap lastig om voldoende geldmiddelen bijeen te krijgen om te overleven. Sommigen moesten immers heel creatief omspringen met hun beschikbare budget. Zo deelden enkelen niet alleen een kamer, maar deelde men ook kostuums, schrijfmateriaal, ect.³⁷⁴

Er zijn zelfs verhalen bekend van studenten die hun enige paar schoenen deelden. Zo was er het verhaal van de Russische wees Theodore Chimkovitch. Deze ex-officier belandde na een omzwerving in Belgrado tijdens het jaar 1924 in Gent. De student bouwkundig ingenieur had een beursaanbod gekregen van “*le patronage Belge de la jeunesse universitaire Russe à l'étranger*” in België. Aangezien Theodore in Belgrado geen beurs kon innen, vertrok hij na twee jaar succesvol studeren in Belgrado zonder aarzelen naar Gent. Eenmaal in België aangekomen schreef Chimkovitch zich terug in voor het eerste jaar bouwkundig ingenieur. Aangezien hij geen ouders had, was hij voor zijn levensonderhoud volledig op zijn beurs en zichzelf aangewezen. De beperkte studiebeurs kon echter onmogelijk alle kosten dekken van de student. Het is daarom dat Chimkovitch besloot om allerlei taakjes en kleine klusjes te doen in ruil voor geld. Met dit geld kon hij dan zijn huur betalen en goedkoop voedsel kopen om te overleven. En zo kwam het dat de jongeman van adellijke afkomst de borden stond af te wassen in een achterkamertje van een Gents restaurant in de jaren twintig. Naast afwassen poetste hij ramen, plakte hij posters doorheen de stad ... Hij deed alles in ruil voor een extra cent. Het spreekt voor zich dat dit voor de persoon in kwestie een waar sociaal drama was. Eerst was hij opgeklommen tot adellijke Russische legerofficier om dan weer op de sociale ladder af te zakken tot afwashulpje in een land waar hij de taal niet eens begreep. Bovendien moest hij vechten voor elke cent. Het mag dan ook niet verbazen dat hij slechts een paar schoenen had, dat hij dan nog deelde met zijn vriend. Zo gingen ze slechts om de beurt naar de les, terwijl de ander in tussentijd op kousenvoeten op zoek was naar klusjes voor geld.³⁷⁵

Geld in briefjes

In feite hadden de buitenlandse studenten drie manieren om aan geld te geraken. Een eerste manier was eenvoudigweg doordat bepaalde familieleden, dikwijls ouders, maandelijks een som geld opstuurden. Zoals gezien kon de som variëren van een kleine 250 tot boven de 2.500 frank. Dit geld kon de student dan afhalen op het postkantoor in Gent.³⁷⁶ De beter gegoede studenten konden met deze som een goed leven leiden en hadden niets te kort. Deze rijkere studenten kenden geen armoede en

³⁷³ P. Levy, “Les étudiants étrangers en Belgique.” In: *Alumni*, 4 (1932), 1, p. 28.

³⁷⁴ Interview met Boris en Marc Iarochevitch, Brussel, 27 augustus 2013

³⁷⁵ Interview met Vladimir Ronin, Antwerpen, 28 augustus 2013.

³⁷⁶ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kupfer Ernest (1.602.231).

konden zich volop concentreren op hun studie.³⁷⁷ Anderen hadden minder geluk en moesten het met veel minder stellen. Deze studenten moesten bijgevolg op zoek naar bijkomende financieringsbronnen om in hun levensonderhoud te voldoen. Met 300 opgestuurde frank kwam men namelijk niet ver. Zo kostte een eenvoudige, goedkope kamer in 1926 al 130 frank en kostte een maand lang eten in het pension van de universiteit om en bij de 210 frank. Daar kwamen nog allerlei kleinere kosten bij. Zo berekenden een paar Russische studenten dat ze per maand nog zo'n 95 frank besteedden aan allerlei kleine kosten: 20 fr in het wassalon, 40 fr voor het ontbijt, 7 fr in het badhuis, 3 fr voor een kapperbezoek, aangevuld met nog eens 25 fr voor andere noodzakelijke kleine uitgaven.³⁷⁸ Daarenboven steeg deze kostenlast exponentieel tijdens de economische crisis in de jaren dertig. Zo kostte een kamer met kost en inwoon al zo'n 450 frank per maand in 1934.³⁷⁹ Om rond te komen hadden de studenten dus bij benadering 500 frank per maand nodig. Sommige studenten moesten het echter met minder doen. Zo schat ik dat ongeveer 37% van de onderzochte buitenlandse studenten het equivalent van 500 Belgische frank of minder kreeg opgestuurd.³⁸⁰

Vooraf de personen uit de lagere klasse hadden het moeilijk om rond te komen. Bronnen uit die tijd spreken zelfs over een “*studentenproletariaat*” afkomstig uit Oost-Europa en de Balkan. Vooral de joodse studenten werden beschouwd als proletariërs die in armoedige omstandigheden leefden. Naast de algemene politieke en economische problemen in Oost-Europa, zoals het opkomende nationalisme en de herverdeling van de landgrenzen, werden de joden namelijk ook nog getroffen door een fundamentele vijandigheid tegenover het Jodendom. Dit zorgde ervoor dat deze joodse studenten minder financiële mogelijkheden hadden dan hun medestudenten.³⁸¹ Maar ook studenten die op de vlucht waren voor oorlog of politieke vervolging hadden het doorgaans moeilijk. Zo bewees het verhaal van Theodore Chinkovitch³⁸² dat zelfs de gevluchte Russische adel het soms moeilijk had om rond te komen.

Beurzen

Een bekend voorbeeld van een aanvullend financieringsmiddel was de studiebeurs. Zo besloten sommige professoren, liefdadigheidsorganisaties en rijke industriëlen om aan bepaalde vreemde studenten financiële hulp te bieden. Maar niet elke vreemdeling kwam in aanmerking. De beursverleners focusten zich in praktijk altijd op een bepaald soort student. Nogal dikwijls was hier de nationaliteit het selectiecriteria. Zo waren er specifieke studiebeurzen voor Russische, Chinese, Armeense, Perzische ... studenten. De enige uitzonderingen hierop waren de stadsbeurzen die in principe voor iedereen openstonden en de beurzen van de joodse hulporganisaties die overwegend bestemd waren voor joodse studenten. In feite waren er vier soorten studiebeurzen voorhanden: beurzen van hulporganisaties, stadsbeurzen, beurzen van buitenlandse autoriteiten en beurzen van privépersonen.

³⁷⁷ Interview met Micheline Lehotzky, Wenduine, 18 september 2013.

³⁷⁸ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 222 (1926/1927), flap 325: vreemde studenten.

³⁷⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Szmulko Ignace (1.500.639).

³⁸⁰ Op basis van een schatting aan de hand van de gegevens van 52 studenten waarover er informatie bestaat over hun inkomen. Uiteindelijk kregen 19 personen vermoedelijk minder dan 500 frank per maand van thuis opgestuurd.

³⁸¹ J. Dess, *Etudiants d'aujourd'hui Les étrangers*, La Peuple, 25.01.1933. ARA, Fonds Police des Etrangers, 254.

³⁸² Zie pagina 102.

Liefdadigheidsorganisaties: van zieltjes winnen tot potentiële werkkrachten binnenhalen

De beurzen van de liefdadigheidsorganisaties waren veruit de belangrijkste soort studiebeurs. Vele van deze beurzen waren speciaal gericht op één specifieke groep studenten. Zo waren er beurzen voor joodse, Armeense, Chinese en Russische studenten. Vooral de **Russische studenten** konden vaak genieten van een beurs. Na de nederlaag van het Witte Leger was namelijk een groot deel van de oude Russische adel en militaire staf op de vlucht voor het nieuwe communistische regime. Overal in West-Europa werden vervolgens in het begin van de jaren twintig hulpinitiatieven opgericht ter ondersteuning van deze Russische vluchtelingen. Zo werd maar liefst 61% van de Russische studenten in België in het jaar 1923 gesponsord door een of andere hulpcomité.³⁸³

Een van de bekendste hulpcomités in België was het “*Comité belgo-russe d’Aide aux Etudiants russes en Belgique*” van kardinaal Mercier. Dit comité organiseerde geldomhalingen, concerten, bals, tombola’s ect. om geld in te zamelen voor de verschillende noodlijdende Russische studenten.³⁸⁴ Deze katholieke hulporganisatie ondersteunde zo’n 130 studenten op haar toppunt tijdens het academiejaar 1924-1925. Het officiële doel van deze organisatie was de Russische vluchtelingen die hun studies onderbroken zagen door de oorlog een nieuwe kans te geven. De waarde van een studiebeurs was zo’n 300 tot 325 frank per maand voor een volledige studiebeurs en 130 frank voor de vijftien personen die slechts een halve studiebeurs genoten.³⁸⁵ Ondanks de aanzienlijke rol van deze hulporganisatie zal ik hierop echter niet dieper ingaan, aangezien zij geen enkele beursstudent aan de Gentse universiteit afleverde. Zoals reeds gezegd betrof het hier namelijk een katholieke hulporganisatie die haar protegés bijgevolg liever naar katholieke onderwijsinstellingen zond. Voor de Rijksuniversiteit Gent had deze organisatie dus geen belang.³⁸⁶

Een belangrijker initiatief voor de Russen in Gent was het “*Oeuvre de Patronage de Jeunesse universitaire Russe en Belgique*”.³⁸⁷ Deze seculiere hulporganisatie werd in 1923 opgericht naar analogie met het Franse “*Comité Centrale de Patronage de la Jeunesse Universitaire Russe à l’Etranger*”. De doelstelling was de inspanningen van Mercier ten voordele van de Russische studenten uit te breiden en een officieel cachet te geven. Na de aanhoudende noodkreten uit Russische hoek, besloot de “*Universitaire Stichting België*”³⁸⁸ uiteindelijk een overkoepelend steuncomité op te richten. Na een vergadering met de rectoren van de vier universiteiten, de vertegenwoordigers van de Universitaire Stichting, het Russische Rode Kruis, Dessin (de secretaris van Mercier), andere notabelen en kleinere hulporganisaties, werd zo beslist om op 6 januari 1923 een nieuw hulpcomité op te starten.³⁸⁹ Concreet werd het “*Oeuvre de Patronage Belge de la Jeunesse*” georganiseerd in vier

³⁸³ E. Waegemans, *Leven voor de Tsaar. Russische ballingen samenzweerders en collaborateurs in België*, Leuven, Davidsfonds, 2004, pp. 61-62.

³⁸⁴ E. Waegemans, *Leven voor de Tsaar. Russische ballingen samenzweerders en collaborateurs in België*, Leuven, Davidsfonds, 2004, pp. 98-99.

³⁸⁵ AAM, XXII, *Fonds Mercier*, nr. 59-60.

³⁸⁶ AAM, XXII, *Fonds Mercier*, nr. 59-60; 67; 70; 72; 77.

³⁸⁷ Ook wel het “*Comite de Patronage Belge de la Jeunesse Universitaire Russe à l’Etranger*” genoemd.

³⁸⁸ Deze “*Universitaire Stichting*” werd geleid door de minister van staat en vice gouverneur van de “*Société générale*” Emile Francqui en had als doel het hoger onderwijs in België toegankelijker te maken.

³⁸⁹ Het comité werd eveneens voorgezeten door Emile Francqui en omvatte onder meer de rechterhand van kardinaal Mercier, Dessain, de vier rectoren van de universiteiten en de directeurs van alle Belgische hogescholen. Het stond bovendien onder bescherming van Hare Majesteit de Koningin.

subcomités, één per universiteit.³⁹⁰ In Gent werd dit subcomité in 1923-1924 geleid door professor Van Eck. Deze gastdocent Letteren nam de Russische studenten onder zijn vleugels en hielp hen waar mogelijk. De zeven Gentse beursstudenten werden zo niet alleen op financieel, maar ook op persoonlijk vlak begeleid. Bovendien stond professor Van Eck een deel van zijn eigen loon af om bepaalde studenten extra te sponsoren. Hij groeide bijgevolg uit tot een waar vaderfiguur voor de Russische studenten in Gent.³⁹¹

De beurzen zelf werden toegewezen door het “*Comité de Patronage Belge de la Jeunesse Universitaire Russe*”. Dit comité werd op zijn beurt gesponsord door verschillende banken, bedrijven, steden en gefortuneerde sympathisanten. Zo doneerden onder meer de Société Générale, de bank van Brussel, de stad Antwerpen, de Russische gemeenschap in Brussel, gravin de Witte, de familie Narischkine, Banque Philippson en de steden Brussel, Elsene en Luik één of meerdere beurzen voor het “*Oeuvre de Patronage*”.³⁹² De bedoeling was dat een aantal van deze studenten dan later in dienst van deze bedrijven zouden gaan.³⁹³ Maar ook de Belgische staat deed zijn duit in het zakje. Zo gaf ze in het academiejaar 1925 een subsidie van 200.000 frank uit aan “*alle goede werken die zich inzetten voor de hulp aan Russische studenten*”. In praktijk werd dit bedrag mooi verdeeld tussen “*l’Aide Belge aux Russes*” van kardinaal Mercier en het “*Patronage Belge des étudiants Russes*”.³⁹⁴ Maar de studenten kregen deze beurzen niet voor niets. Zo moest er hard gestudeerd worden in ruil voor een jaarlijkse studiebeurs van 3.500 frank.³⁹⁵ Gebuisde studenten verloren immers hun recht op een verdere studiebeurs. De beursstudenten waren daarom doorgaans modelstudenten. Van de initiële eerste zeven studenten in Gent (waaronder de eerder vermelde Theodore Chimkovitch) waren er zo zes in hun eerste jaar geslaagd en deed er slechts één persoon de examens niet mee. Het “*Patronage*” blikte dan ook tevreden terug op hun eerste werkingsjaar. Hoewel vele beursstudenten het in het begin knap lastig hadden met het Frans, slaagde de overgrote meerderheid, al dan niet met glans.³⁹⁶ Het jaar daarop waren de resultaten zelfs nog beter. Van de in totaal 91 beursstudenten over gans België slaagden er namelijk 27 met onderscheiding en 6 met grote onderscheiding. Ter vergelijking: het gemiddelde van de Belgische studenten met een onderscheiding lag rond de 21 à 25 procent. Dat is dus ver onder de ronduit indrukwekkende 36 procent van de Russische studenten. Bovendien lag het algemeen slaagpercentage van de Russische beursstudenten duizelingwekkend hoog. Maar liefst gemiddeld tachtig procent van hen slaagde voor zijn examens.³⁹⁷

³⁹⁰ E. Waegemans, *Leven voor de Tsaar. Russische ballingen samenzweerders en collaborateurs in België*, Leuven, Davidsfonds, 2004, pp. 60-63.

³⁹¹ *Ibidem*, pp. 89-90.

³⁹² UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 211 (1923/1924), flap 325: vreemde studenten – verblijf in het buitenland.

³⁹³ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 222 (1926/1927), flap 325: vreemde studenten.

³⁹⁴ AAM, XXII, *Fonds Mercier*, nr. 59-60.

³⁹⁵ Dit bedrag werd later opgetrokken tot 4.500 frank, maar de kwantiteit aan beurzen ging wel omlaag. Waar er in 1923-24 nog 88 studenten van een beurs konden genieten en in 1924-1925 zelfs 106 studenten, waren dit in 1927-1928 nog slechts 48 studenten.

³⁹⁶ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 211 (1923/1924), flap 325: vreemde studenten – verblijf in het buitenland.

³⁹⁷ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 215 (1924/1925), flap 325: vreemde studenten; doos 224 (1927/1928), flap 325: vreemde studenten.

Een van die Russen was Alexandre Petroff. Deze student werd in 24 augustus 1900 geboren in Tbilisi en kwam via een omweg langs Parijs uiteindelijk op 22 oktober 1924 aan in Gent. Met de beurs van “*le Patronage Belge des étudiants Russes*” kon hij zich inschrijven in het eerste jaar Arts & Manufactures.³⁹⁸ Bovendien kreeg Alexandre extra financiële steun van het in Parijs gevestigde “*The American Committee for the Education of Russian Youth in Exile*”. Het was dus mogelijk dat een student kon genieten van meerdere studiebeurzen; al was dit eerder uitzondering dan regel. Alexandre beloofde echter het vertrouwen van zijn geldschieters. Hij bleek namelijk een uitmuntend student te zijn. Met onder andere drie achttien behaalde hij in zijn eerste jaar zelfs een gemiddelde van 81,43 procent.³⁹⁹ Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat Alexander al voor zijn vlucht een ingenieursstudie aangevat had. Men mag namelijk niet vergeten dat een groot deel van deze gevluchte Russen, hoge adel of ex-militairen waren. Deze personen waren daarom doorgaans al geschoold. Alexandre zou zeker niet de enige vluchteling zijn die al voor zijn periode in Gent gestudeerd had. Bovendien waren de gevluchte Russische studenten doorgaans niet alleen ouder, maar eveneens rijper dan hun studiegenoten. Ze beseften maar al te goed in welke benarde situatie zij zaten. Na vier jaar studeerde Alexandre in 1928 dan ook met glans af als werktuigkundig ingenieur. Hij bleef nog een tijdje in de stad rondhangen tot hij op 13 juli 1931 vertrok naar Parijs. In de stad van de liefde trouwde hij vervolgens op 21 mei 1932 met een andere Russische emigrante; een zekere Zlata Stcherotoff. Ondertussen had Alexandre werk gevonden bij het bedrijf van uitvinder Alexandre Klaguine. Deze Klaguine specialiseerde zich voornamelijk in de bouw van militaire constructies en het uitvinden van nieuwe wapens en munitie.⁴⁰⁰ Zo diende hij onder meer op 28 maart 1934 een patentaanvraag in voor het ontwerp van een draagbare mortier en een verbeterde soort munitie.⁴⁰¹ Dat de zaken goed gingen, bleek onder meer doordat Alexandre Klaguine eind 1936 het failliete parfumbedrijf Charabot & Cie overnam. Dit bedrijf bestaat vandaag de dag nog steeds en is nog steeds bekend onder de naam Charabot.⁴⁰² Toch bleef de hoofdactiviteit van het bedrijf A. Klaguine de wapenbusiness. Petroff zelf werd scheepsbouwkundig ingenieur binnen het bedrijf en zou eind jaren dertig nog meerdere malen terugkeren naar België. Het bedrijf van Klaguine wou namelijk uitbreiden in België en Klaguine stuurde Petroff om de verdere onderhandelingen af te ronden. Het was zijn opdracht om nieuwe orders binnen te rijden en de ontwikkeling van een nieuwe hogedrukpomp in de dochteronderneming in Luik (Rue de Sluse 16) op te volgen.⁴⁰³

Met de steun van studiebeurzen konden jonge capabele Russische vluchtelingen dus een nieuw leven uitbouwen. Zij deden er dan ook alles aan om te slagen. Een universiteitsdiploma opende immers deuren die anders gesloten zouden blijven. Het was een unieke kans om zich weer op de sociale ladder op te werken in de maatschappij. Er diende dus hard gestudeerd te worden doorheen het jaar. De meeste beursstudenten waren dan ook erg ijverige studenten. Maar niet alleen tijdens het schooljaar

³⁹⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Petroff Alexandre (1.363.661).

³⁹⁹ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 215 (1924/1925), flap 325: vreemde studenten.

⁴⁰⁰ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Petroff Alexandre (1.363.661).

⁴⁰¹ Bron: Patentmaps, *Klaguine Alexandre*, in:

http://www.patentmaps.com/inventor/KLAGUINE_ALEXANDRE_1.html#visualization1, geraadpleegd op 7 juli 2013.

⁴⁰² Charabot, *Heritage*, <http://www.charabot.com/en/perfume-charabot-grasse>, geraadpleegd op 7 juli 2013.

⁴⁰³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Petroff Alexandre (1.363.661).

diende er gewerkt te worden. Ook tijdens vakantiemaanden gingen de studenten aan het werk. Er werd namelijk verwacht dat de studenten zichzelf financieel konden onderhouden gedurende de vakantieperiode. Velen gingen bijgevolg in de zomermaanden gaan werken voor een extra cent.⁴⁰⁴

Een laatste speciale vermelding bij de Russische hulpcomités is er voor het “*Comité de Secours aux étudiants russes en Belgique*”. Dit comité ontstond namelijk op initiatief van enkele vooraanstaande Antwerpse Russische joden. Onder meer Josif Tajtsj (1867-1942), professor Russisch aan de Antwerpse Hogere Handelsschool, en Aleksandr Brodski (1888-194?), een vooraanstaand lid van het “*Comité d’organisation scientifique internationale*”, stonden aan de wieg van deze organisatie. Op zoek naar financieringsmiddelen stapten zij in 1920 naar de Brusselse advocaat Lev Berlin (1854-1935) die hen in contact bracht met het “*Joint Distribution Committee of American Funds for Jewish War Sufferers*”. Deze Joint Distribution stelde op haar beurt fondsen beschikbaar voor het hulpcomité voor de Russische studenten. Berlin, die het voorzitterschap op zich nam, stond erop dat ook niet-joodse Russische studenten van deze beurzen zouden kunnen genieten. In totaal ontvingen er tussen januari 1920 en 31 december 1922 negenenzestig studenten een beurs. Het comité werd echter al op 23 maart 1923 ontbonden door een gebrek aan financiële ondersteuning van het “*Joint Distribution Committee*”. Bovendien waren de Antwerpse zionistisch ingestelde bestuursleden niet tevreden met Berlins voorwaarden: het feit dat gewone Russen gebruik konden maken van “joodse” steun, zette kwaad bloed bij de zionistische gemeenschap. Het is in ieder geval opvallend dat het zionistische magazine “*Hatikvah*” geen melding maakte van het initiatief. Het magazine stond nochtans dicht bij de joodse studentenorganisaties in Antwerpen, Luik en Gent.⁴⁰⁵

Verder was er “*la Fondation Boghos Nubar Pacha*” die zich wereldwijd inzette voor **Armeense studenten**. Hoewel deze organisatie vooral Armeense studenten in Frankrijk en Duitsland financieel ondersteunde, waren er in het academiejaar 1924 toch een drietal Armeense beursstudenten in Gent aanwezig.⁴⁰⁶ Zij kregen dan een gedeeltelijke of volledige beurs, naargelang hun vermogen, om hun studies te vervolledigen. Ook deze Armeniërs waren in feite op de vlucht, aangezien er tijdens de Eerste Wereldoorlog een Armeense genocide plaatsvond in het Ottomaanse rijk. Honderdduizenden Armeniërs werden door het Ottomaanse regime vermoord of gedeporteerd naar Syrië. De regerende “*Jong-Turken*” leefden immers al langer op gespannen voet met de Armeniërs en ze droomden van een groot aaneengesloten Turks rijk waarin alle Turkssprekende volkeren verenigd zouden worden. In dit pan-Turkisme was er echter vanzelfsprekend geen plaats voor niet-Turkse volkeren als de Armeniërs. Deze volkeren werden bijgevolg als tweederangsburgers beschouwd. Toen de eerste veldtocht van het Ottomaanse Rijk tegen Rusland tijdens de Eerste Wereldoorlog faliekant afliep, was de zondebok dan ook makkelijk gevonden. De Armeniërs kregen alle schuld en toen begon de repressie pas echt. Grote delen van de Armeense bevolking werden ofwel koelbloedig afgeslacht of indien ze meer “*geluk*” hadden, gedeporteerd naar de concentratiekampen in Syrië.⁴⁰⁷ De enige Armeniërs die de dans min of meer ontsprongen, waren deze uit Istanbul en Izmir. Zij werden niet

⁴⁰⁴ E. Waegemans, *Leven voor de Tsaar. Russische ballingen samenzweerdere en collaborateurs in België*, pp. 85-86.

⁴⁰⁵ *Ibidem*, pp. 85-86.

⁴⁰⁶ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 215 (1924/1925), flap 325: vreemde studenten.

⁴⁰⁷ J. Winter, *America and the Armenian Genocide of 1915*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 332.

gedeporteerd, maar behandeld als paria's binnen de Ottomaanse samenleving.⁴⁰⁸ Het was wachten tot na de Eerste Wereldoorlog tot er verbetering kwam. Zo besliste de nieuwe regering, die bestond uit politieke opposanten van de “*Jong-Turken*”, in 1918 om de daders voor de genocide te veroordelen voor militaire rechtbanken. De hoofdrolspelers waren tegen dan echter al gevlucht naar veiligere oorden.⁴⁰⁹ Hoe het ook zij, het gevolg was dat veel Armenen uit het Ottomaanse Rijk probeerden te vluchten naar het buitenland. Zo belandden onder meer de Armeense ingenieursstudenten Tharkis Amiraian en Clement Odjadjian in België. Sommigen onder hen, zoals Clement Odjadjian, kregen vervolgens een studiebeurs van “*la Fondation Boghos Nubar Pacha*” om hun studiekosten in België te dekken.⁴¹⁰

Maar niet alleen de Armeense bevolking trok weg uit de restanten van het Ottomaanse Rijk, ook andere christelijke bevolkingsgroepen volgden hun voorbeeld. De voornaamste oorzaak hiervoor was de gruwelijke Grieks-Turkse Oorlog tussen 1919 en 1923. Uiteindelijk werd er in januari 1923 een vredesakkoord getekend. Bijzonder was dat beide landen overeenkwamen om een deel van hun bevolking uit te wisselen. Zo trokken de Griekse en Turkse moslims uit Griekenland naar Anatolië en maakten de Griekse en Turkse christenen uit het Ottomaanse Rijk de omgekeerde beweging.⁴¹¹ Dit is belangrijk, want een groot deel van de in “*Turkije*” geboren studenten uit deze case waren in feite Grieken of Armeense christenen. Tussen 1924 en 1934 waren er slechts vier etnische Turken student aan de Voorbereidende School, van wie er één de volksverhuizing vanuit Griekenland naar Turkije meemaakte. Terwijl er zeven in Turkije geboren Griekse studenten de omgekeerde beweging maakten en naar Griekenland verhuisden. Verder waren er ook nog Armeense studenten aan de Gentse school die naar Syrië, Bulgarije, Joegoslavië of België waren uitgeweken.⁴¹² Men mag dus zeker niet eenduidig over Griekse, Turkse of zelfs Armeense studenten spreken wegens de complexe situatie waarin deze studenten zich bevonden. Belangrijk is wel dat er enkel voor de Armeense studenten een belangrijke studiebeursverstrekende organisatie bestond. Voor etnische Turken of Grieken was dit niet het geval.

Een laatste grote groep die kon genieten van studiebeurzen van liefdadigheidsbeurzen waren de **Chinese studenten**. Zoals onder meer blijkt uit de licentiaatverhandeling van Stephan Grauwels⁴¹³, waren er meerdere initiatieven ten voordele van de Chinese studenten. Er was het “*Amitiés Belgo-Chinoise*” dat tot de katholieke zuil behoorde en opgericht werd in 1923. De grote man achter deze organisatie was missionaris Vincent Lebbe, die meerdere malen naar China trok om te prediken. Gesteund door een groep industriëlen uit Luik en verschillende lokale comités, gaf de organisatie meer dan één miljoen Belgische frank aan studieleningen uit. Zo genoten 250 verschillende Chinese studenten tussen 1922 en 1929 een studielening van dit “*Amitiés Belgo-Chinoise*”. Vooral bekeerde katholieke Chinese studenten kregen via de Belgische missionaris Lebbe een kans om in Europa te studeren. Het hele idee achter deze operatie was dat deze bekeerde Chinezen in België kwamen

⁴⁰⁸ Wikipedia, *Armeense genocide*, in: http://nl.wikipedia.org/wiki/Armeense_genocide#cite_ref-Lewis1995_6-2, geraadpleegd op 23 augustus 2013.

⁴⁰⁹ Middle East Quarterly, G. Lewy, (Fall 2005) *Revisiting the Armenian Genocide*, in: <http://www.meforum.org/748/revisiting-the-armenian-genocide>, geraadpleegd op 24 augustus 2013.

⁴¹⁰ UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1926-1929*.

⁴¹¹ Wikipedia, *Grieks-Turkse Oorlog*, in: http://nl.wikipedia.org/wiki/Grieks-Turkse_Oorlog, geraadpleegd op 14 januari 2014.

⁴¹² UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1924-1934*.

⁴¹³ S. Grauwels, *Chinese studenten in België 1902-1939*, Gent (onuitgegeven thesis Universiteit Gent), 1985, p. 96.

studeren om dan later terug te keren naar hun land om daar een nieuwe leidende klasse te vormen. Zij zouden dan op hun beurt een inspiratie zijn voor het gewone Chinese volk, dat zich dan zou bekeren tot het christendom. Naar schatting waren er een 250-tal Chinese studenten gesubsidieerd door dit “*Amitiés*”. In totaal waren er 330 tot 350 Chinese studenten in België gedurende de jaren twintig, dus we kunnen zeggen dat zo’n 75% kon genieten van een studiebeurs van de “*Amitiés*”. Omdat het hier echter wederom om een katholiek geïnspireerde organisatie ging, had “*Amitiés*” amper betrekking op de Chinese studenten aan de universiteit Gent.⁴¹⁴ Vooral de Katholieke Universiteit van Leuven bleek een populaire haven voor deze studenten.

Ook het initiatief van de socialistische zuil was in hetzelfde bedje ziek. Zo werd er op 26 mei 1911 door de socialistische advocaat en schepen van onderwijs, Paul Fastur in Charleroi een “*Université du travail*” opgericht die een samenwerkingsakkoord had met de universiteit van Peking. Deze nieuwbakken “*arbeidersuniversiteit*” richtte zelfs speciaal een home in om de Chinese studenten op te vangen. Het mag dan ook niet verbazen dat Leuven en Charleroi, door bovenstaande ondernemingen, traditioneel de meeste Chinese studenten herbergden.⁴¹⁵

Daarnaast bestond er nog het in 1927 opgerichte “*Comité Interuniversitaire Sino-Belge*”, dat als doelstelling had de wisselwerking tussen de Chinese en Belgische universiteiten te bevorderen. Zo verstrekke het CISB informatie over het Belgisch universitair onderwijs, organiseerde het Franse taalcurricula en verleende het studiebeurzen aan Chinese studenten. Opvallend is wel dat het uitvoerende comité van het CISB veel gelijkenissen toonde met het comité van “*le Patronage Belge de la Jeunesse Universitaire Russe*”. Zo waren de voorzitter en secretaris-generaal van dit CISB eveneens leidinggevend binnen het “*Patronage*”.⁴¹⁶ De bedrijfswereld was dus blijkbaar bijzonder geïnteresseerd in buitenlandse beursbehoefte studenten. Volgens mij was de Universitaire Stichting dan ook eerder een verbindstuk voor het Belgische industriële etablissement met potentiële hoogopgeleide studenten, dan echte liefdadigheid. Zowel “*le Patronage*”, als het “*Comité interuniversitaire Sino-Belge*” als de “*Fondation Boghos Nubar Pacha*” hadden hun hoofdzetel in België in het gebouw van de Universitaire Stichting. Bovendien hadden de beursbehoefte studenten in theorie wel de vrije keuze voor een bepaalde stad en studierichting, maar werden ze in praktijk dikwijls gepusht in een bepaalde studierichting door de instellingen die hen van geld voorzagen.⁴¹⁷ De industriëlen hoopten op hun beurt dat ze zo later de eerste keuze zouden krijgen om de primussen onder de beursstudenten te rekruteren voor hun eigen bedrijven. In het Gentse subcomité van de CISB zetelden zo onder meer, naast de rector, de industriëlen Werner Dierens en graaf Jozef de Hemptinne.⁴¹⁸

Ten slotte was er ook nog de “*Comission Sino-Belge d’Instruction et de Philanthropie*“, dat in 1929 het levenslicht zag. Deze organisatie focuste zich op het uitgeven van beurzen met behulp van de

⁴¹⁴ S. Grauwels, *Chinese studenten in België 1902-1939*, pp. 23-26.

⁴¹⁵ S. Grauwels, *Chinese studenten in België 1902-1939*, pp. 26-28.

⁴¹⁶ *Ibidem*, pp. 40-46.

⁴¹⁷ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 220 (1925/1926), flap 325: vreemde studenten, uitwisseling studenten.

⁴¹⁸ S. Grauwels, *Chinese studenten in België 1902-1939*, pp. 45-46.

Chinese herstelbetalingen (aan de westerse mogendheden) na de Bokseropstand.⁴¹⁹ De Chinese betalingen werden dus indirect teruggebruikt om Chinese studenten in Europa te financieren. Het idee was dat de Chinese scholing de commissie wel wat geld zou kosten, maar dat de Chinese studenten die kosten voor de Belgische economie ruimschoots zouden terugverdienen. De commissie, waarin wederom verschillende belangrijke Belgische financiële groepen vertegenwoordigd waren, was namelijk van mening dat deze Chinese studenten gehecht zouden geraken aan de Belgische productiemiddelen. Zij leerden namelijk hun vak met behulp van Belgische machines, Belgische gereedschappen, ect. Eenvoudig gesteld verwachtte de commissie dat bijvoorbeeld een Chinese ingenieursstudent later zou teruggrijpen naar dezelfde machines en gereedschappen waarmee hij in België zijn vak leerde. Er werd dan ook verwacht dat deze Chinese studenten later massaal Belgische producten zouden importeren naar China, waardoor de Belgische economie op haar beurt zou kunnen groeien.⁴²⁰ Wat de werkelijke impact van deze Chinese studenten op de latere Belgische economie was, is echter moeilijk te achterhalen. Wellicht mogen we dit effect niet overschatten.

Onderwijsinstelling	Aantal beurzen
Katholieke Universiteit Leuven	69
Vrije Universiteit Brussel	45
Université du travail Charleroi	46
Rijksuniversiteit Gent	32
Rijksuniversiteit Luik	26
Rijkslandbouwinstituut Gembloux	12

Tabel 12: het totaal aantal beurzen uitgereikt door het CSBIP tussen 1929-1940 aan verschillende belangrijke onderwijsinstellingen.⁴²¹

Als besluit kan men concluderen dat er een hele waaier aan liefdadigheidsorganisaties bestond in verband met studiebeurzen. Ik heb in bovenstaand overzicht dan ook zeker niet alle organisaties behandeld. Zo had men nog een hele reeks kleinere, onafhankelijke initiatieven voor de ondersteuning van buitenlandse studenten. Er was zelfs een vereniging⁴²² van reeds gediplomeerde Russische studenten die beurzen uitgaf. Onder meer de eerder genoemde Alexander Iarochievitch⁴²³ kreeg hierdoor een beurs van 90 frank per maand.⁴²⁴ Het is echter omslachtig om al deze kleinere hulpcomités een voor een te overlopen. Daarom heb ik geprobeerd een overzicht te geven van de voornaamste en bekendste initiatieven. Bijgevolg is deze lijst dus zeker niet exclusief. Wat wel opvalt, is dat deze grotere hulporganisaties vaak handelden met een verborgen agenda (beking, economische redenen ...). Er werd wellicht nooit uit pure liefdadigheid gehandeld. Verder valt ook de onvermijdelijke opdeling tussen de seculiere en de katholieke zuil op. Het was haast ondenkbaar dat beursstudenten van katholieke hulporganisaties naar de antiklerikale Rijksuniversiteit van Gent

⁴¹⁹ De Bokseropstand was een opstand van de Chinese nationalistische beweging, tegen de westerse imperialistische mogendheden en hun impact op de Chinese economie, politiek, religie en technologische ontwikkeling. De opstand vond plaats van 1899 tot 1901.

⁴²⁰ *Ibidem*, p. 58.

⁴²¹ *Ibidem*, pp. 45-58.

⁴²² De zogenoemde "Unie van Russische Afgestudeerden van het Hoger Onderwijs in België".

⁴²³ Pagina in thesis

⁴²⁴ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 274 (1938/1939), flap 323: studentenverenigingen.

mochten gaan. De hulpcomités waren dus eveneens ideologisch verdeeld in België. En de studenten zelf? Die waren allang blij dat ze een beurs kregen en trokken zich verder niets aan van de religieuze-seculiere breuklijn. Zij hadden het geld broodnodig in hun overlevingsstrijd en zaten niet bepaald in een positie om eisen te gaan stellen.

Stadsbeurzen

Een tweede soort beurs was de zogenaamde stadsbeurs. Zo gaf de stad Gent geld aan zowel Belgische als buitenlandse studenten die hulpbehoevend waren. Onder andere Eugene Adelstein genoot van zo'n Gentse stadsbeurs.⁴²⁵ In praktijk kwam het erop neer dat de stad bepaalde verdienstelijke studenten 500 frank per jaar voorschoot om hun inschrijvingsgeld aan de universiteit te betalen. De totale schuld moest vervolgens tien jaar na het afstuderen terugbetaald worden aan de stad. In feite was deze beurs dus een goedkope studielening. Toch werd er maar een beperkt aantal van deze stadbeurzen uitgereikt. De grootste reden hiervoor was de omslachtige aanvraagprocedure. Daarenboven konden enkel de ouders van een student een beurs aanvragen. De student kon dus onmogelijk zelfstandig een aanvraag indienen. Dit verklaart deels waarom er zo weinig buitenlandse studenten een stadsbeurs hadden. Bovendien moest de aanvraag vergezeld zijn van een (Belgisch) getuigschrift van de "gemeenteoverheid der woonplaats". Studenten wiens ouders in het buitenland gedomicilieerd waren, kwamen dus niet in aanmerking.⁴²⁶

Individuele weldoeners

Maar niet alleen steden en liefdadigheidsorganisaties ondernamen actie. Er waren ook persoonlijke weldoeners actief. Een van de bekendste mecenasen in het Gentse studentenmilieu was zonder twijfel de Brusselse bankier Franz Moses Philippson (1851-1929). Deze bankier werd geboren op 12 maart 1851 in Magdeburg als zoon van een joodse uitgever, Ludwig Philippson. Op amper veertienjarige leeftijd werd de jonge Franz vervolgens naar Brussel gestuurd om in de leer te gaan bij de bank Oppenheim-Errera. Op amper twintigjarige leeftijd richt Franz dan uiteindelijk zelf, in samenwerking met Salomon Leubsdorff, zijn eigen bank op. De "Banque Philippson"⁴²⁷ zou de volgende decennia uitgroeien tot één van de belangrijkste private zakenbanken van België. Philippson werd bovendien nauw betrokken bij de Belgische kolonisatie. Zo werd hij achtereenvolgens beheerder én voorzitter van de Belgische spoorwegen in Congo en was hij de oprichter van de "Banque du Congo Belge".⁴²⁸ Maar Philippson was niet alleen één van de bekendste bankiers in België, hij was eveneens een groot filantroop. Hij richtte onder meer een vennootschap op voor sociale huisvesting in Brussel en hij steunde meerdere joodse studenten. Hij was immers niet vergeten hoe hij op veertienjarige leeftijd de kans had gekregen om te studeren in België. Hij sponsorde bijgevolg een hele reeks studenten, gezinnen en joodse studentenverenigingen die het moeilijk hadden. Zo getuigt Zeilic Podgaetzki in een interview met Alain Bloch dat de joodse studentenkring in Gent gedurende de jaren twintig regelmatig subsidies kreeg van deze mecenas. Deze financiële steun gebruikten de joodse studenten dan onder

⁴²⁵ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 241 (1932/1933), flap 312: stadsbeurzen.

⁴²⁶ In 1932-1933 waren 4 van de 9 stadsbeurzen in Gent bestemd voor buitenlanders, in 1933-34 daalde dit tot nog slechts 1 beurs op 9 voor een buitenlandse student; UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 223 (1933/1934), flap 312: stadsbeurzen.

⁴²⁷ Vandaag de dag is de bank verder geëvolueerd naar de nog steeds bestaande zakenbank Degroof.

⁴²⁸ The American-Israeli Cooperative Enterprise, (2013) *Philippson*, in:

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0016_0_15700.html 1911-1919, geraadpleegd op 10 december 2013.

meer om een joods studentenhuis en restaurant in de Rue d'Orange 4 open te houden. Dat adres werd zoals reeds vermeld de woonplaats van het gezin Adelstein. Naast individuele studenten, zoals bijvoorbeeld de student Novgorodsky⁴²⁹, steunde de weldoener immers ook hele families die het moeilijk hadden. Het was dus niet geheel toevallig dat juist vader Adelstein het joodse studentenrestaurant in Gent mocht openhouden.⁴³⁰ Philippson gaf hen immers financiële steun in ruil voor de uitbating van dit restaurant. Maar niet alleen joodse studenten konden genieten van de liefdadigheid van de Brusselse bankier. Zo voorzag Banque Philippson eveneens drie jaarlijkse studiebeurzen voor het “*Comite de Patronage Belge de la jeunesse universitaire Russe*”.⁴³¹

De betekenis van Franz Moses Philippson voor de joodse (studenten)gemeenschap in Gent valt dus niet te onderschatten. Maar ook buiten het studentenmilieu was hij een invloedrijk man. Hij was begin de twintigste eeuw namelijk één van de *leading men* van de Belgische joodse gemeenschap. Zo werd Franz in 1884 verkozen tot voorzitter van de joodse gemeenschap Brussel, werd hij in 1918 voorzitter van het “*Centraal Israëlitisch Consistorie van België*” en werd hij in 1919 voorzitter van de “*Jewish Colonization Association*”.⁴³²

Maar hij was zeker niet de enige mecenas die actief was. Ook bepaalde professoren sponsorden enkele beloftevolle studenten. We zagen al eerder dat professor Van Eck zich bekommerde om de Russische studenten, maar ook professor de Bruyne bekommerde zich om bepaalde studenten. Zo kreeg de Chinese student Hia Tchang Hoai bovenop zijn studiebeurs van de provincie Se-Tchoan, nog 100 frank per maand van zijn mentor.⁴³³ Vermoedelijk waren er nog meer individuele weldoeners aanwezig, maar door hun kleine actieradius is het moeilijk om van deze vorm van liefdadigheid een concreet beeld te schetsen. Wel moet er nog vermeld worden dat er ook mecenasen vanuit het buitenland actief waren. Zo spendeerde de Griekse weldoener Jean Caramardanis maar liefst 2.000 frank per maand aan de Griekse student Demetrius Tsoucalas.⁴³⁴

Beurzen van buitenlandse regeringen

« ... *les jeunes gens choisis par leur gouvernement pour suivre les cours des facultés européennes et qui sont soutenus, moralement et matériellement par leurs représentants diplomatiques ... Les étudiants persans relativement nombreux dans nos écoles, sont pour la plupart et même sans doute pour la généralité, dans ce cas.* »⁴³⁵

Zoals uit bovenstaand citaat blijkt, konden ook vele studenten genieten van vergaande overheidssteun. De Perzische overheid zond zelf regelmatig hun beste studenten naar Gent, om zich hier om te scholen tot een ingenieur naar westers model.⁴³⁶ De bedoeling van deze studiemissies was immers dat de

⁴²⁹ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 207 (1922/1923), flap 321: studenten – sociale dienst – vereniging van hulpbetoon aan vreemde studenten.

⁴³⁰ *Interview met Zeilic Podgaetsky*, Gent, door Alain Bloch.

⁴³¹ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 211 (1923/1924), flap 325: vreemde studenten – studenten in het buitenland.

⁴³² The American-Israeli Cooperative Enterprise, (2013) *Philippson*, in:

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0016_0_15700.html 1911-1919, geraadpleegd op 10 december 2013; Jewishencyclopedia, *Philippson*, in: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12105-philippson#anchor3>, geraadpleegd op 10 december 2013.

⁴³³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hia Tchang Hoai (1.590.940).

⁴³⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Tsoucalas Demetrius (1.592.325).

⁴³⁵ J. Dess, *Etudiants d'aujourd'hui Les étrangers*, La Peuple, 25.01.1933. ARA, Fonds Police des Etrangers, 254.

⁴³⁶ Zie “*De Perzische luxe*”, pp. 74-76.

studenten bij hun terugkeer hun land mee konden helpen vermoderniseren onder het bestuur van de nieuwe Sjah Reza (1925-1941). Sjah Reza liet zich immers sterk inspireren door het beleid van Atatürk uit het naburige Turkije. Zo droomde hij ervan een nieuw, gemoderniseerd, seculier Perzië op te bouwen naar westers model. Hij verbood daarom onder meer de hoofddoek en bande de invloed van de geestelijkheid op het landsbestuur. Verder introduceerde hij een onderwijssysteem naar westers model en maakte hij het dragen van westerse kledij verplicht.⁴³⁷ Het is in deze context dat men de studiezendingen vanuit Perzië naar het westen dient te kaderen. De Sjah zond zijn beste studenten natuurlijk niet voor niets naar het buitenland. Zij waren de sleutelfiguren die de modernisering van infrastructuur en industrie moesten mogelijk maken. Het is mede daardoor dat deze studenten zo goed door hun koning in de watten werden gelegd: naast de uitstekende begeleiding werden de studenten ook rijkelijk beloond met maar liefst 1.400 frank subsidie per maand.⁴³⁸ Men kon de leiders van morgen toch geen honger laten lijden?

Maar ook landen als Colombia, China, ect. zonden ingenieursstudenten naar het westen.⁴³⁹ De doorgedreven modernisatie van die landen zorgde er namelijk voor dat er een tekort ontstond aan degelijk opgeleide ingenieurs. Men ziet dan ook vaak dat deze staten studenten financieel aanmoedigden om te gaan studeren in Europa. Opvallend hierbij is dat niet enkel de federale overheden beurzen uitdeelden, maar bijvoorbeeld ook bepaalde regionale overheden. Zo verkreeg de Chinese student Hia Tchang Hoai van de provinciale regering van Sichuan een studiebeurs van maar liefst 15.000 frank per jaar.⁴⁴⁰

Er waren dus een heleboel verschillende manieren voor studenten om een beurs te krijgen. Veel studenten maakten hiervan dan ook dankbaar gebruik. Sommigen konden met hun beurs zelfs een liederlijk leven leiden.⁴⁴¹ Toch waren zij eerder uitzondering dan regel. Zo verdienden vooral de Russische vluchtelingen en joodse studenten medelijden. Ondanks verschillende hulpinitiatieven bleven deze studenten het moeilijk hebben, want slechts in heel uitzonderlijke gevallen volstond het bedrag van hun studiebeurs.⁴⁴² Zo klaagden verschillende Russische studenten in oktober 1926 dat het leven in Gent veel te duur was voor hun maandbeurs van 300 frank. Om te overleven hadden ze volgens hun eigen berekeningen minimum 440 frank per maand nodig.⁴⁴³

Nog erger verging het de personen die helemaal geen studiebeurs konden bemachtigen, want een beurs was zeker niet voor iedereen bestemd. Dikwijls moest men aan welbepaalde voorwaarden voldoen om een bepaalde beurs te kunnen verkrijgen. Zo gaf het “*Comité de Secours aux Etudiants Russes*” vanzelfsprekend enkel beurzen aan Russische studenten en niet aan bijvoorbeeld Roemeense studenten. Vele hulpbehoevende studenten waren dan ook op zichzelf aangewezen. Er restte hen nog

⁴³⁷ J.M. Otto, A. Dekker en L. Soest-Zuurdeeg, red. *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, pp. 205-207.

⁴³⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Arbabi Ali-asghar (1.459.289), Dekhoda Ali Asker Khan (1.491.334), Sadri Reza (1.456.290).

⁴³⁹ ARA, I 417, Min. Just. Pol. Étrangers. Vreemd pol. Alg. Dos. 2e overdracht. 201. *Chinois, 1930-1946*; 202. *Colombiens 1931-1934*.

⁴⁴⁰ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hia Tchang Hoai (1.590.940).

⁴⁴¹ ARA, I 417, Min. Just. Pol. Étrangers. Vreemd pol. Alg. Dos. 2e overdracht. 791. *étudiants étrangers qui ne suivent pas régulièrement les cours à l'université, 1928-1933*.

⁴⁴² P. Levy, “Les étudiants étrangers en Belgique.”, p. 28.

⁴⁴³ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 222 (1926/1927), flap 325: vreemde studenten.

maar één uitweg: zelf een inkomen gaan zoeken. Velen onder hen werden dus gedwongen werk te zoeken om aan hun intellectuele behoeften te kunnen voldoen.⁴⁴⁴

Werken of creperen

« *Le travail occupe toute le journée et pour l'étude, nous n'avons que la nuit, ce qui fait qu'à présent, faute de repos suffisant, nous sommes à bout de forces, physiquement et moralement.* »⁴⁴⁵

Toen Idel Burdman in 1927⁴⁴⁶ in België aankwam, droomde hij ervan om in de voetsporen van zijn nonkel te treden. Zijn nonkel was namelijk in 1913 afgestudeerd als “*ingenieur en construction navale*” aan de befaamde Gentse ingenieursschool. Toch wist Burdman dat hij zou moeten knokken om zijn diploma te behalen. Zeker op financieel gebied was het tijdens zijn verblijf in Gent moeilijk. Waar hij in het eerste jaar nog wat geld opgestuurd kreeg van zijn vader, minderde dit bedrag zienderogen. Het leven in België was hoe dan ook te duur voor Idel. Daarom besloot hij om het heft in eigen handen te nemen. Aangezien het voor hem als “*élève libre*” haast onmogelijk was om te slagen, kon hij zich beter op iets anders concentreren. Hij besloot om een bijverdienste te zoeken. Via de Roemeense student Abraham Ghelman kwam hij in contact met een Brusselse firma die elektriciens rekruteerde. Na een opleiding van amper drie à vier dagen ging hij uiteindelijk in Brussel aan de slag als elektricien.⁴⁴⁷ Maar toch was Idel Burdman niet te tevreden met zijn hongerloon van 2,25 frank per uur. Hij had namelijk meer middelen nodig om zich in zijn levensonderhoud te voorzien. Zo kwam het dat Idel in de loop van 1928 naar de grotere firma Noelle verhuisde, waar hij 2,45 frank per uur kon verdienen. Later zou hij zelfs opklimmen tot ploegchef en een loonsverhoging krijgen tot 3,25 frank per uur. Met dit extra geld kocht de jonge joodse student dan kleren, boeken, voedingsmiddelen, ect. Na een jaar gewerkt te hebben, schreef hij zich vervolgens op 12 oktober 1928 opnieuw in aan het eerste jaar van de “*School voor Kunsten en Fabriekswezen*”, maar ditmaal als regelmatig student. Aangezien Idel vroeger al technisch onderwijs had gevolgd in Roemenië aan de “*Ecole Technique*” van Sorooca, liet hij zich meteen opmerken als een begenadigd tekenaar. Hij had zoveel talent dat meneer Herpol, de docent technisch tekenen, zelfs werk uitbesteedde aan de jonge student. Zo mocht Burdman onder meer de detailplannen van een dubbele brug met drie cilinders en bepaalde diagrammen in verband met thermodynamica uittekenen. In ruil voor deze plannen kreeg de student dan een financiële compensatie.

Het gebeurde wel vaker dat bepaalde getalenteerde buitenlandse studenten de kans kregen “*intellectueel werk*” te leveren.⁴⁴⁸ Toch ging Burdman niet gebukt onder deze extra werklust. Zo slaagde hij relatief makkelijk voor zijn eerste jaar als regelmatig student aan de Technische School. De verklaring voor dit succes was enerzijds te vinden in Idels intelligentie en anderzijds in zijn voorafgaande opleiding. Voor hem waren de lessen in Gent dus eerder een herhaling, dan compleet nieuwe leerstof. Of zoals hij het verwoordt: « *les élèves qui sortait connaissent autant qu'elles*

⁴⁴⁴ P. Falek, “Travailler ou étudier: là n'est pas la question”, p. 37.

⁴⁴⁵ AAM, XXII, *Fonds Mercier*, nr. 77. 1924. Briefwisseling studenten.

⁴⁴⁶ Volgens zijn herinnering kwam hij aan in 1926, maar er is pas een administratief spoor in het inschrijvingsregister van 1927-1928. Vermoedelijk was 1927 dus het eerste jaar dat hij ingeschreven was als vrij student.

⁴⁴⁷ *Interview met Idel Burdman*, Gent, door Alain Bloch.

⁴⁴⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hia Tchang Hoai (1.590.940); P. Falek, “Travailler ou étudier: là n'est pas la question”, p. 41.

ingénieurs de université de Gand ». ⁴⁴⁹ Na dit geslaagde eerste jaar besloot Idel om de eerste maanden van het academiejaar te gaan werken en slechts de laatste vier maand van het academiejaar te leren. Zo belandde hij als leerling-ontwerper bij een bedrijf dat locomotieven ontwierp. Daar hielp hij onder andere mee aan het ontwerp van locomotieven die voor Congo bestemd waren. In de daaropvolgende jaren zou Burdman deze werk-studiecombinatie blijven volhouden, tot hij uiteindelijk afstudeerde. ⁴⁵⁰

Burdman was zeker niet de enige student die zijn studies combineerde met een job. Zo zijn er verhalen bekend van studenten die in de zomer in de koolmijnen gingen werken of zelfs een jaar studie met een jaar arbeid afwisselden, om zo toch maar hun studies te kunnen financieren. ⁴⁵¹ Anderen klusten dan weer bij als barman, portier, hotelbediende, ober, afwasser, deur aan deur verkoper, schoenenverkoper, leurder, ect. Er waren zelfs studenten die tegen betaling figureerden tijdens bepaalde opvoeringen in de Muntshouwborg. ⁴⁵² In feite kon je een job zo gek niet bedenken of de studenten deden het. Zo verkocht Heilic Podgaetzki scheermesjes op de trein richting Frankrijk. ⁴⁵³

Maar er waren ook meer alledaagse manieren om een extra cent te verdienen. Een mooi voorbeeld hiervan is de Pool Markus-Eliezer Krischer uit Jaslo. Deze student moest in november 1933 zijn studie stopzetten omdat het geld op was. Zijn ouders lieten hem weten dat ze door de crisis geen geld meer konden opsturen en dat hij vanaf dan zelf in zijn inkomen moest voorzien. Markus stond er echter niet alleen voor, want met behulp van de zionistische rabbijn M. Amiel kreeg hij de kans Hebreeuwse lessen te geven. Door deze lessen kon hij voldoende geld verdienen om uiteindelijk in België te blijven. Helaas werd hij gedurende de Tweede Wereldoorlog vermoedelijk uit Antwerpen gedeporteerd naar een onbekende bestemming. Hoe het precies met hem afgelopen is, is niet bekend; maar het feit dat hij nooit meer een voet op Belgische bodem zette, laat het ergste vermoeden. ⁴⁵⁴ Verder waren er joodse student-journalisten die konden overleven door artikels te schrijven voor enkele Jiddische kranten en tijdschriften in België. Een laatste bijzonderheid waren de enkele Palestijnse studenten die zelf een handel van Palestijnse producten op touw hadden gezet. Ze kochten in hun thuisland onder meer honing, fruit en tapijten goedkoop in en verkochten deze producten in België dan met een kleine meerwaarde. ⁴⁵⁵

Tewerkstelling was voor de meeste armere studenten dé voornaamste inkomstenbron tijdens hun studentenperiode. Velen waren immers gedwongen een bijverdienste te zoeken, doordat hun ouders niet of nauwelijks geld opstuurden. Zo verklaarden de studenten bij hun visumaanvraag meestal dat ze

⁴⁴⁹ Interview met Idel Burdman, Gent, door Alain Bloch.

⁴⁵⁰ Interview met Alain Bloch, Gent, 16 juni 2013.

⁴⁵¹ Bron: Toespraak van mevrouw Eliane Sperling-Levin bij de opening van de tentoonstelling: 'De eerste generaties meisjesstudenten aan de R.U.G.', 22 november 1982, Gent, Archief van de RUG, 1982.

⁴⁵² N. Tamigneaux, *Le Cardinal Mercier et l'Aide belge aux Russes*, Louvain-la-Neuve (onuitgegeven thesis UCL), 1987, pp. 65-67; ARA, individuele vreemdelingendossiers, Volpenskis Saulis (1.530.524).

⁴⁵³ Interview met Alain Bloch, Gent, 16 juni 2013; J. Dess, *Etudiants d'aujourd'hui Les étrangers*, La Peuple, 25.01.1933. ARA, Fonds Police des Etrangers, 254.

⁴⁵⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Krischer Markus (A50.688).

⁴⁵⁵ J. Dess, *Etudiants d'aujourd'hui Les étrangers*, La Peuple, 25.01.1933. ARA, Fonds Police des Etrangers, 254.

geld zouden krijgen van hun ouders, maar in de praktijk was dit vaak niet het geval.⁴⁵⁶ Het studentenleven van deze personen kon bijgevolg soms erg hard zijn. Uit een brief naar kardinaal Mercier, bleek zelfs dat sommige studenten er zowel fysiek als mentaal onderdoor gingen. Hun dagen zagen er als volgt uit. Overdag gingen ze werken, 's avonds pikten ze de laatste lessen van de dag mee op de universiteit en 's nacht werden de gemiste lessen gestudeerd. Er was dus geen tijd voor verpozing. Deze helse levensstijl leidde ertoe dat een deel van de werkstudenten volledig uitgeblust geraakte.⁴⁵⁷ Het waren dan ook dikwijls deze studenten die het eerst afvielen.

Een opmerkelijk punt is dat de soort jobs van de studenten evolueerde doorheen de tijd. Waar de studenten doorheen de jaren twintig voornamelijk in de industrie en mijnbouw terechtkwamen als arbeiders, verschoof de studentenarbeid in de jaren dertig steeds meer naar de informele economie. De Belgische politiek probeerde namelijk gedurende de economische crisis van de jaren dertig hun eigen arbeiders te beschermen tegen de “*oneerlijke*” concurrentie van goedkopere buitenlandse werkrachten. De buitenlandse studenten werkten in de praktijk dikwijls onder het minimumloon van de Belgische werklieden, aangezien zij het geld broodnodig hadden om te overleven. Maar door de economische crisis groeide de ontevredenheid en werkloosheidsgraad van de Belgische arbeiders, waardoor de Belgische regering genoodzaakt was om in te grijpen. Zo kon geen enkele werkgever een buitenlandse werknemer in dienst nemen zonder voorafgaande toestemming van de minister. Bovendien besliste minister Hymans al in 1930 dat “*studenten die enkel 's avonds de lessen volgden*” geen visumverlenging meer konden krijgen.⁴⁵⁸ Het was dus niet eenvoudig om gedurende de jaren dertig als buitenlander legaal in België werk te vinden, laat staan als student.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ P. Falek, “Travailler ou étudier: là n'est pas la question”, p. 42.

⁴⁵⁷ AAM, XXII, *Fonds Mercier*, nr. 77. 1924. Briefwisseling studenten.

⁴⁵⁸ ARA, I 417, Min. Just. Pol. Étrangers. Vreemd pol. Alg. Dos. 2e overdracht. 254. *Réglementation de la situation des étudiants étrangers soumis à l'obligation du visa consulaire belge du point de vue des taxes et visas délivrés en Belgique, 1930-1948.*

⁴⁵⁹ P. Hullebroeck, “Het algemene migrantenbeleid en de wetgeving over de vreemdelingen.” In: A. Morelli, red. *Geschiedenis van het eigen volk: de vreemdeling in België van de prehistorie tot nu*, Leuven, Kritak, 1933, pp. 138-139.

3.4. Vrije tijd: sport & ontspanning

De weinige vrije tijd die de buitenlandse student dan wel had, werd ingevuld met erg verscheidene activiteiten. Het verhaal van de Griekse student Michel Damaskinos⁴⁶⁰ illustreert nog het best wat de buitenlandse studenten zoal deden in hun vrije tijd. Zijn verhaal gaat als volgt.

Eerst de inspanning voor de ontspanning

Geboren op 7 juli 1907 in Athene besliste Michel Damaskinos eind 1930 dat hij graag een diploma in België zou behalen. De keuze viel op de universiteit van Gent en hoewel hij zich al vanaf 16 december 1930 in de stad bevond, schreef hij zich toch pas in als vrij student aan de Technische Scholen op 14 februari 1931.⁴⁶¹

Toen Michel echter zijn visum aanvraag, gaf hij aan geneeskunde te willen studeren. Ergens moet er dus iets fout gegaan zijn. Vermoedelijk viel zijn plan in het water door de vernederlandsing van de Rijksuniversiteit Gent vanaf 1930.

Enkel in de Technische Scholen was er nog een mogelijkheid om de colleges in het Frans te volgen. Michel, die uit een vooraanstaande familie kwam en vermoedelijk al Frans kon van thuis uit, besloot daarom om op de laatste knip ingenieur in plaats van arts te worden. Het eerste halfjaar (als vrije student) gebruikte Michel dan ook om zich voor te bereiden op het toegangsexamen van de Technische Scholen. Volgens de politiecommissaris in Gent hield Michel zich dan ook uitsluitend bezig met zijn studies. Hij leefde gematigd, ging amper uit en ontving geen vrienden. Dit gedrag kwam wel vaker voor bij de pas aangekomen studenten in Gent. Vol goede moed en met hun woordenboek bij de hand blokten sommige studenten dagen aan een stuk door. Ze deden alles om toch maar door de eerste examens of het toelatingsexamen te geraken en hun droom te kunnen vervullen. Bovendien moesten vele vreemdelingen eerst wennen aan de nieuwe cultuur, taal en gewoonten van het land, vooraleer ze zich echt konden onderdompelen in de Gentse academische wereld. Veel tijd voor ontspanning was er in het begin dus niet voor de nieuwe studenten.

Sport als ontspanning

Maar Michel werd beloond voor zijn harde werk: hij slaagde voor het toelatingsexamen en begon in het eerste jaar Burgerlijke Bouwkunde aan de Voorbereidende School. Aanvankelijk verliep zijn integratie naar behoren en was er niets op zijn gedrag aan te merken. Hij vervulde zelfs de Gentse atletiekploeg op het jaarlijkse interuniversitaire sportkampioenschap. Concreet nam hij deel aan het speerwerpen, het discuswerpen, het kogelstoten en de 4x200 meter.⁴⁶² Vooral in de eerste drie disciplines bleek de reserveluitenant van de Griekse luchtmacht heel bekwaam. Vermoedelijk was Michel dan ook al een getraind atleet voor hij naar België afzakte. Hij was echter zeker niet de enige buitenlandse student die samen met zijn Belgische medestudenten de kleuren van de Gentse Alma Mater verdedigde. Zo was competitieve sportbeoefening dé vorm van assimilatie van de buitenlandse studenten met de Belgische studenten. Dit kwam voornamelijk doordat de Gentse universiteit in het interbellum heel hard studentensport promootte. Het orgelpunt van deze sportstimulatie was de oprichting van de “*Association Sportive Universitaire de Gand*” in 1922, de voorloper van de huidige

⁴⁶⁰ Andere schrijfwijzen zijn Damaschinos en Damascinos.

⁴⁶¹ UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1930-1931*.

⁴⁶² UAUG. GUSB 5W2/1. *Archief Gents universitair Sportbeheer*.

Gentse Universitaire Sportbond (GUSB, 1933°). Het doel van deze vereniging was de studenten te stimuleren om te bewegen en de medaillekansen op de prestigieuze interuniversitaire kampioenschappen te verhogen. Ondanks de steun van de rector belandde deze “*association*” na de vernederlandsing van de Rijksuniversiteit echter in een crisis. Mede door de verdeeldheid van de (Belgische) studenten over de talenkwestie werden er door de sportsenaat geen zittingen meer gehouden en werden er nog maar weinig studenten warm gemaakt voor sportbeoefening.

Daarop besloot de Rijksuniversiteit Gent met steun van professors M. de Meestere en J. Flachet (de man van de Perzische studenten) in 1933 tot de oprichting van de GUSB. Zowel voor de amateurs als voor de competitiesporters was er plaats en het ultieme doel was om de studenten aan het bewegen te krijgen. Aanvankelijk werden er negen sporttakken aangeboden: lichamelijke opvoeding voor heren en dames, zwemmen, voetbal, basketbal, atletiek, roeien, schermen, tennis en zweefvliegen. Niet toevallig waren dit eveneens de sporten die beoefend werden op de prestigieuze sportkampioenschappen tussen de verschillende universiteiten.

Hoe het ook zij, de sportbond kende in de jaren dertig een ongekende bloei. Zowel Belgische als buitenlandse studenten schreven zich massaal in. Een gezonde geest in een gezond lichaam was dan ook geen loze uitdrukking voor de Gentse student. In het eerste werkingsjaar van de GUSB had men al 1.327 ingeschreven studentsporters. Competitiesporters, zoals o.a. Michel Damaskinos, werden vervolgens gemotiveerd om mee te doen aan de lessen lichamelijke opvoeding voor de gekozen sporttak, als een soort training. Zo volgde een deel van de universitaire atletiekploeg de lessen lichamelijke opvoeding over atletiek. Daar werden ze dan extra klaargestoomd om grootse prestaties neer te zetten op de kampioenschappen. In praktijk kon elke atleet bij het begin van het academiejaar zijn specialiteit kiezen, om daarna deze discipline te perfectioneren op training.⁴⁶³ Onze Griekse sportkampioen bracht daarom veel tijd door op de oefenterreinen van de universiteit en zijn trainingsarbeid bracht op. Zo sleepte hij in 1934 op het universitaire atletiekkampioenschap twee individuele medailles in de wacht en stootte hij in de finale van het kogelstoten zijn kogel maar liefst een volle meter verder dan zijn dichtste concurrent. Hij won bijgevolg de gouden medaille met een worp van 11 meter 655, voor de Brusselse student Vanderlinden (10 m 560) en de vertegenwoordiger van Luik Verlamof (10 m 555). In het discuswerpen waren de rollen echter omgekeerd. Vanderlinden won goud, Damaskinos zilver. Door zijn resultaten werd Michel zelfs een kleine cultfiguur binnen de sportkringen van de Rijksuniversiteit. Wanneer Michel op acht mei 1935 niet kon meedoen aan de kampioenschappen, verscheen in de Gentse studentenkrant volgend kort bericht: “*Malheureusement notre fameux coéquipier Damasquinos ne fera plus partie de l'équipe.*”⁴⁶⁴

Meerdere buitenlandse studenten deden echter actief aan sport. Een eenvoudige blik op de verschillende deelnemerslijsten van de kampioenschappen leert ons dat er heel wat buitenlandse studenten deelnamen aan deze toernooien. In het jaar 1926 zaten onder andere Israël Kroll en Azriel Cornfield in de Gentse voetbalselectie. Anderen zoals Meer Tomachpolsky, Joseph Goldberg, Victor

⁴⁶³ UAUG. GUSB 5W2/1. *Archief Gents universitair Sportbeheer.*

⁴⁶⁴ UAUG. GUSB 5W2/1. *Archief Gents universitair Sportbeheer.*

Mandelstam en Salomon Burdo namen dan weer deel als gymnastiekwedstrijden⁴⁶⁵ en de zwemploeg uit het academiejaar 1922-1923 bestond onder meer uit Georges Manollovitch, Borivoë Voutchkovitch en Brana Nechitch.⁴⁶⁶ Ook in de atletiek waren de buitenlandse studenten goed vertegenwoordigd. Het veldlopen, roeien en schermen werden dan weer minder beoefend. Toch kan men besluiten dat trainingen en sportwedstrijden een van de enige momenten waren waarin de Belgische en buitenlandse studenten echt met elkaar in contact kwamen. Eind jaren dertig verdwenen de buitenlandse sporters geleidelijk aan uit beeld, parallel met het dalende studentencijfer.⁴⁶⁷

De boemelsport

Sport was dus één van de favoriete vrijetijdsbestedingen van de buitenlandse studenten, maar daar hield het niet op. Zo zien we dat het gedrag van Michel Damaskinos in België geleidelijk aan veranderde. Van de stille modelstudent bij aanvang, veranderde Michel naar een notoir uitgaanstype. Uit een politieverlag bleek Michel zich meer in het nachtleven te bevinden dan in de collegezalen:

«'s Nachts houdt hij zich op in herbergen, waar hij zich overlevert aan het kaartspel, namelijk in het 'Grand café des billards' Korte Meire en in 'les Arcades', Tentoonstellingslaan. Gewoonlijk slaapt hij dan tot 's namiddags, om 's avonds te herbeginnen.»⁴⁶⁸

Michel bleef dus geen modelstudent, meer nog, zijn liederlijke levensstijl leidde ertoe dat hij in de problemen kwam. Zo zou Michel gedurende zijn verblijfsperiode in Gent nooit verder geraken dan het eerste jaar Burgerlijke Genie. Keer op keer slaagde hij er maar niet in om zijn jaar succesvol af te ronden. Hij zou dan ook nooit een Gents diploma behalen. Bovendien kwam hij ook in aanraking met het Belgische gerecht. Zo bracht hij de nacht van 21 op 22 oktober 1932 door in het “bewaarhuis” van de lokale politie. Daar mocht hij een nachtje afkoelen nadat hij zich tijdens het uitgaan tegendraads had gedragen ten opzichte van een agent en had geweigerd de aan hem gestelde vragen te beantwoorden. Verder stapelden de schulden zich op. Zo had Damaskinos bij spijshouder Nicolas Mourounas (Brabantdam 42) een openstaande schuld van maar liefst 1.160 frank. De Openbare Veiligheid dreigde bijgevolg meermaals met uitzettingsmaatregelen tegen Michel. Dat het hem heet onder de voeten werd, bleek onder meer door zijn vlucht naar Griekenland. Hij ontvluchtte zijn schuldeisers en de Openbare Veiligheid in december 1932. Uiteindelijk zou Damaskinos in april 1933 terugkeren en een afbetalingsplan opstellen met zijn schuldeisers. Hij zou Nicolas Mourounas elke maand honderd frank betalen om zo geleidelijk aan zijn schulden af te lossen. Maar een vos verliest wel zijn haren, maar niet zijn streken ... Hoewel Michel “regelmatiger” (dus niet altijd) de lessen volgde, werd er toch weer melding gemaakt van groeiende schulden. Daarenboven werden de Gentse Scholen definitief vernederlandst en zag Michel geen andere optie dan gedesilluseerd naar zijn heimat terug te keren. Uiteindelijk zou Michel op 10 oktober 1935 zonder diploma terug naar Athene reizen.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ P. Falek, “Les étudiantes juives de l’Est en Belgique (1918-1940).” In: *Les Cahiers de la mémoire contemporaine; bijdragen tot de eigentijdse herinnering. Revenue d’Histoire des Juifs en Belgique. Tijdschrift voor Geschiedenis van de Joden in België*, (2011), 10, pp. 150-151.

⁴⁶⁶ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 207 (1922/1923), flap 323: studentenreizen, sportgroeperingen, sportwedstrijden.

⁴⁶⁷ UAUG. GUSB 5W2/1. *Archief Gents universitair Sportbeheer*.

⁴⁶⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Damaschinos Michel (1.668.078).

⁴⁶⁹ *Ibidem*, Damaschinos Michel (1.668.078).

Een deel van de buitenlandse studenten was, al dan niet tijdens de lesuren, vaak te vinden op café. Daar amuseerden ze zich overdag met een spelletje kaart, biljart, een goed gesprek of met een partijtje schaak. Vooral de joodse studenten bleken fervente schakers. Zo werd in het Gentse de schaakclub “*Het Rode Schaakbord*” in grote getale door de joodse studenten bezocht.⁴⁷⁰ ’s Avonds veranderde de aard van het cafébezoek naar de meer hedendaagse benadering, met een grotere focus op het gezellig samenzijn en het consumeren van de nodige alcoholische dranken. Sommige studenten pintelieden zelf meerdere dagen na elkaar. Zeker enkele “*rijkere*” buitenlandse studenten hadden de reputatie van “*boemelaars*” en feestbeesten. Er werd onder andere over enkele Perzische studenten in Gent melding gemaakt van een losbandig bestaan. Zij gingen vaak uit, volgden amper lessen en werden uiteindelijk

zelfs bijna het land uitgezet.⁴⁷¹ Maar ook een deel van de Oost-Europese studenten ging regelmatig aan de zwier in het Gentse uitgaansleven. Soms resulteerde dit in onverwachte gevolgen. Zo brachten de Poolse ingenieursstudenten Szczepan Czubinski en Leon Spiegelglas de nacht van 22 op 23 november 1930 door op café (De Papegaai). Daar deden beide vrienden zich te goed aan het Belgische bier tot ze volledig beschonken huiswaarts keerden. Het zou de laatste nachtelijke escapade worden voor de tweeëntwintigjarige Czubinski, die hierna in het niets verdween. Aangezien het volgens zijn vrienden om een onrustwekkende verdwijning ging, werd de Gentse politie erbij gehaald. Zij stelden een onderzoek in, maar slaagden er maar niet in om Czubinski terug te vinden. Wat er zich die bewuste avond voor de verdwijning afspeelde, kan men lezen in het politieverlag:

“Hij was volledig dronken toen hij rond 3 uur ’s morgens vertrok, vergezeld door zijn collega Spiegelglas, een Pools ingenieursstudent net zoals hemzelf. Geholpen door zijn vriend ging hij op weg naar huis, tot ze plots ruzie kregen en er een kortstondig gevecht ontstond tussen de twee. Waarop Czubinski plots abrupt links insloeg en na dit moment werd hij niet meer gezien.”

Uiteindelijk zou het levenloze lichaam van Szczepan Czubinski pas op 16 december 1930 in het vrieswater van de Coupure worden teruggevonden. Het autopsieverslag was formeel, het slachtoffer was gestorven ten gevolge van de verstikkingsdood. Aangezien er geen sporen waren van fysiek geweld besloot de politie dat het om een ongeluk ging. De officiële hypothese was dat Czubinski ‘s nachts (op weg naar huis) in het water was gesukkeld en dat hij mede door zijn benevelde toestand zichzelf niet kon redden. Het onderzoek werd definitief afgesloten, ondanks protest van Czubinski’s vader die overtuigd was van kwaad opzet. Toch zag het Gentse parket geen enkele reden om het onderzoek te laten lopen.⁴⁷²

⁴⁷⁰ A. Vuijlsteke, (30 April 2010) *Chronologie geschiedenis joodse gemeenschap Gent*, in: <http://www.alecvuijlsteke.be/?p=145>, geraadpleegd op 24 november 2012.

⁴⁷¹ ARA, I 417, Min. Just. Pol. Étrangers. Vreemd pol. Alg. Dos. 2e overdracht. 791. *étudiants étrangers qui ne suivent pas régulièrement les cours à l’université, 1928-1933.*

⁴⁷² ARA, individuele vreemdelingendossiers, Czubinski Szczepan (1.491.841).

Een andere student die graag de bloemetjes buiten zette, was Georges Glebocki. Deze Pool leidde niet alleen een lichtzinnig leven, maar was daarbovenop verslaafd aan gokkaarten, “*gelijk vele van zijne soort*”. ’s Avonds vertrok hij al vroeg naar het café, om dan pas ’s ochtends blut terug thuis te komen. Zijn verslaving was zelfs zo erg dat hij, volgens de hoofdpolitiecommissaris, al na amper een achttal dagen zijn maandgeld (+/-1.000 frank) er had doorgejaagd. Mede door zijn verslaving begon hij steeds meer op krediet te kopen en maakte hij overal schulden in de stad. Zo kocht hij onder meer een nieuwe dure fonograaf op krediet. Gewapend met zijn fonograaf maakte hij dan muziek in het park voor zijn kuierende medestudenten. Bovendien sliep Glebocki gewoonlijk uit tot in de namiddag, waardoor hij maar heel onregelmatig de lessen volgde. Het mag dan ook verwonderen dat Glebocki het twee jaar heeft volgehouden aan de Technische Scholen. Begin juli 1932 weerklonken echter de laatste noten van Glebocki in de Gentse parken. De Poolse student keerde immers in deze warme zomermaand terug naar zijn vaderland: zonder diploma, maar met een schat aan “*levenservaring*”. En zo verloor het Gentse nachtleven weer een van zijn kleurrijke figuren.⁴⁷³

Er waren trouwens nog buitenlandse studenten met een gokprobleem. Zo gaf de Perzische ambassadeur in een brief aan de Openbare Veiligheid zijn ongerustheid te kennen over het gedrag van bepaalde Perzische studenten. Het was de ambassade namelijk ter ore gekomen dat veel van hun landgenoten in Brussel en andere steden geregeld zogenaamde “*speelhuizen*”⁴⁷⁴ bezochten. Vooral het spel “*Tourbillon*” bleek populair bij de Perzische studenten. Het spreekt voor zich dat de Perzische ambassade niet opgezet was met het feit dat bepaalde personen volledige studiebeurzen verkwistten in zulke speelhallen. Sommige studenten verloren zelf zulke grote sommen geld dat ze niet meer in staat waren hun schulden af te betalen. De Perzische ambassade vroeg daarom om hun investering in die studenten te beschermen en een algemene richtlijn op te stellen waardoor de Perzische studenten in alle speelhuizen in België geweigerd zouden worden. In praktijk kwam het echter niet zo ver. De Perzische studenten werden wel op het politiebureau ontboden en streng gewaarschuwd voor de gevolgen van hun gokverslaving, maar over een algemeen verbod werd nooit een woord gerept.⁴⁷⁵

We kunnen concluderen dat er van iedere origine (Belgische, Russische, Poolse, Israëlische, Griekse ...) studenten terug te vinden waren in deze speelhuizen. Toch moet men opletten dat men dit fenomeen niet veralgemeent, want slechts een kleine minderheid van de buitenlandse studenten in België was actief in dit gokmilieu. Het is dus niet ondenkbaar dat de meerderheid van de buitenlandse studenten in Gent zelfs nooit speelde voor geld. Een groot deel van deze studenten had namelijk gewoonweg geen geld of tijd om verslaafd te geraken aan de gokspelen. Wie honger lijdde, had wel betere dingen te doen dan zich ’s nachts in donkere cafés bezig te houden met kaarten of kansspelen. Dit fenomeen vinden we dan ook doorgaans niet terug bij de armere klasse van studenten die nog

⁴⁷³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Glebocki Georges (1.644.111).

⁴⁷⁴ Deze “*speelhuizen*” waren in praktijk dikwijls gewone cafés of dansgelegenheden waar er in een aparte kamer aan kansspelen kon worden gedaan.

⁴⁷⁵ ARA, I 417, Min. Just. Pol. Étrangers. Vreemd pol. Alg. Dos. 2° overdracht. 792. *étudiants étrangers fréquentant les maisons de jeux 1932*.

allerlei klusjes moesten doen om rond te komen. Integendeel, we zien juist dat vooral de rijkere studenten schulden maakten.⁴⁷⁶

Bovendien kon een veranderende politiek-economische situatie in het thuisland een significante invloed hebben op de geboden steun van het thuisfront. Zo maakte de Colombiaan Jesus Antonio Molina, telg van een beroemde familie uit Bogota, begin jaren dertig schulden bij verscheidene personen. Op een bepaald moment had hij maar liefst 13.887 frank schuld bij tien verschillende individuen in Gent. Het ging van kleine schulden bij de kleermaker tot grotere bedragen bij verschillende verhuurders. De Colombiaanse overheid verbood namelijk om nog geld naar het buitenland te sturen, aangezien men zocht naar een oplossing voor de economische malaise in het land. Bijgevolg was Antonio volledig op zichzelf aangewezen en probeerde hij door verschillende klusjes toch rond te komen. Zijn vader schreef in tussentijd elke schuldeiser persoonlijk aan om een regeling uit te werken. Zo speelde hij onder andere met het idee om zijn zoons schulden in koffie en cacao af te lossen, iets wat praktisch echter onhaalbaar bleek. Bovendien waren de gronden van de familie door de crisis in Zuid-Colombia met meer dan drie vierde in waarde gedaald, waardoor Antonio's vader een grote lening moest aangaan om zijn landen te herorganiseren. Maar om die lening te verkrijgen, moest hij zijn hele bedrijf en grond in hypotheek geven. De Molina's konden dus gewoonweg niets verkopen in ruil voor cash (om Antonio te helpen). Zo evolueerde Antonio Molina in België van een welgestelde Zuid-Amerikaanse student, naar een arme "schooier" die met moeite kon rondkomen. Uiteindelijk moesten zijn Belgische schoonouders hem zelf voorzien om toch maar zijn studies en eten te kunnen betalen. Dame Fortuna kan onverbiddelijk zijn ...⁴⁷⁷

Men kan dus besluiten dat de buitenlandse studenten zich zeker niet verveelden in Gent. Naast de brede sportondersteuning bood Gent voldoende vrijetijdsvetier om dag én nacht mee te vullen. Door het ruime aanlokkelijke aanbod mag het dus niet verbazen dat sommige buitenlandse studenten zich soms lieten beïnvloeden en dat er van studeren niet veel meer in huis kwam. Let wel, deze bohémiens zijn niet representatief voor alle studenten over wie we hier spreken. Een groot deel van de buitenlandse studenten had namelijk helemaal geen tijd of geld voor vertier. Zij besteedden al hun tijd aan hun studie en jobs om toch maar een diploma te kunnen behalen.

⁴⁷⁶ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Damaschinos Michel (1.668.078), Lehoczky Jean (1.414.358), Kokkas Angel Paiotis (1.648939), Notis Dimitrios Phaidon (1.546.242), Molina Jesus Antonio (1.415.210), Tsoucalas Demetrius (1.592.325).

⁴⁷⁷ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Molina Jesus Antonio (1.415.210).

Figuur 14: buitenlandse studenten aan het ontspannen in een van de binnentuinen van de Rozier.⁴⁷⁸

Bovendien was er nog een derde heel specifieke vrijetijdsbezigheid van de buitenlandse studenten, namelijk de studentenvereniging. Meestal bracht de meerderheid van de studenten hun kostbare vrije tijd door in een vereniging. Maar wat hield dit juist in? Wat waren de troeven en gebreken van dergelijke clubs? Waarom zouden vreemde studenten trouwens toetreden in een studentenvereniging? En wie maakte er bijgevolg deel uit van een bepaalde studentengroep? Op deze en andere vragen zal in het volgende hoofdstuk dieper ingegaan worden.

3.5. De vereniging

Korte schets

Verenigingen voor studenten had men tijdens het interbellum in Gent in alle maten en gewichten: door de universiteit erkende en niet-erkende, grote en kleine, politieke en apolitieke, wetenschappelijke of niet-wetenschappelijke, ect.⁴⁷⁹ De buitenlandse studenten werden voornamelijk getrokken naar de zogenaamde “*nationale kringen*”. Dit waren apolitieke verenigingen waarin de studenten in hun moedertaal konden communiceren. Dergelijke nationale kringen hadden zodanig veel bijval dat er op een bepaald moment in Gent een Poolse, een Bulgaarse, een Roemeense, een Russische, een Chinese, een Macedonische en een Litouwse studentenvereniging bestond. Daarnaast waren er ook nog twee “*joodse*” studentenverenigingen.⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ UAUG. SR05. *Collectie Foto's*. Doos 106.

⁴⁷⁹ P. Levy, “Les étudiants étrangers en Belgique.”, p. 29.

⁴⁸⁰ P. Falek, “A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period.” In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, p. 35.

Dat deze clubs populair waren, bleek onder meer doordat 11% van de buitenlandse studenten uit mijn sample ooit een bestuursfunctie opnam in één van de gekende buitenlandse studentenbewegingen.⁴⁸¹ In praktijk waren het er vermoedelijk echter nog meer, aangezien er voor de onderzochte jaren heel wat bestuurslijsten ontbraken. Men kan alvast besluiten dat de studentenclubs voor de buitenlandse studenten plekken waren waar ze met landgenoten konden praten. Verder bood de studentenvereniging een breed sociaal netwerk van gelijkgestemden die de student konden helpen, indien hij in moeilijkheden geraakte. Er werden in de meeste clubs zelfs regelmatig omhalingen gedaan voor de behoeftige studenten. Bovendien was de studentenclub de vertegenwoordiger van de subgroep waartoe de buitenlandse student behoorde. Het was nu eenmaal gemakkelijker om vanuit de kring bijvoorbeeld de rector aan te schrijven dan individueel. Het gaf de buitenlandse jongeren in Gent dus een stem.

Maar het bleef niet louter bij serieuze zaken. Uiteraard was de studentenkring ook de plaats voor vertier en gezelschap. Zo getuigden enkele Belgische studenten over hun studentenvereniging: *“Studentenvergaderingen woonden we regelmatig bij, ... dat was dan ook amusement hé. Dat bestond dan uit iets voordragen, een lezing over 't een of 't ander... daarna werd er wat gezongen en lawaai gemaakt. Er was er al eens eentje die wat muziek speelde: een bezemsteel met een sigarenkistje met een snaar erop, zo van die dingen.”*⁴⁸²

Naast nationalistische studentenkringen had men ook de verenigingen die per vakgebied waren georganiseerd zoals de *“Cercle de Chime université de Gand”* en de grotere *“association des ingénieurs de Gand”*. Deze kringen hadden tot doel alle ingenieur- of chemiestudenten samen te brengen en te vertegenwoordigen. Zij hadden dus zowel buitenlandse, joodse als Belgische studenten in hun ledenbestand. Toch bleek uit mijn onderzoek dat de buitenlandse studenten in Gent niet echt actief waren in deze kringen. Hoewel de Gentse sportvereniging (GUSB) symbool stond voor een geslaagde integratie tussen de vreemde en Belgische studenten, was dit eerder uitzondering dan regel. De studentenverenigingen werden zelfs dikwijls bekritiseerd vanwege hun gebrek aan openheid en multiculturalisme. De focus van dit hoofdstuk zal dan ook meer liggen op de joodse en nationale studentenverenigingen dan op de algemenere vakkringen. Beginnen doen we met een van de grootste studentenverenigingen uit het interbellum in Gent, namelijk *“l'Association des étudiants Juifs de Gand”*.

Association des étudiants Juifs de Gand (AEJG)⁴⁸³

Respect voor politieke overtuigingen

De oudste joodse studentenvereniging in Gent was de *“Association des étudiants Juifs de Gand”*, die op 26 december 1922 het levenslicht zag. De vereniging omschreef zichzelf als een

⁴⁸¹ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 207 (1922/1923), flap 323: studentenverenigingen; doos 224 (1927/1928), flap 323: studentenverenigingen; doos 227 (1928/1929), flap 323: studentenverenigingen; doos 235 (1930/1931), flap 323: studentenverenigingen; doos 238 (1931/1932), flap 323: studentenverenigingen; doos 244 (1933/1934), flap 323: studentenverenigingen; doos 274 (1938/1939), flap 323: studentenverenigingen.

⁴⁸² L. Boel en L. De Clerck, “T’is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936).”, p. 289.

⁴⁸³ In deze scriptie behandel ik enkel de lokale afdeling in Gent. Het is wel belangrijk om te weten dat deze afdeling onderdeel was van de overkoepelende nationale *“Fédération des Associations d’Etudiants juifs de Belgique”* (FEJB) die o.a. de joodse studentenverenigingen uit Brussel, Luik, Antwerpen en Gent verenigde.

“studentenvereniging voor joodse studenten met een joodsnationaal karakter en onpartijdigheid”.⁴⁸⁴ In principe kon elke joodse student, ongeacht zijn nationaliteit, lid worden van de vereniging. De meesten onder hen kwamen uit landen als Polen, Roemenië, “het oude vestigingsgebied in Rusland”⁴⁸⁵, Galicië⁴⁸⁶ of Palestina.⁴⁸⁷ De vereniging overkoepelde in praktijk dus vooral de Oost-Europese en Palestijnse joden in Gent.

Een van deze joodse studenten was de Litouwse student Saulis Volpianskis die zich op 8 oktober 1928 voor het eerst aanmeldde bij de Gentse bevolkingsadministratie. Saulis droomde ervan om het universitair diploma ingenieur-architect te behalen, iets wat voor joden in Litouwen (bijna) praktisch onmogelijk was. Bijgevolg schreef de twintigjarige Saulis zich op 14 november 1928 in voor het eerste jaar Genie Civil. Dit deed hij samen met zijn nieuwe vriend Israël Segal uit Jaffa, die hij had leren kennen in de AEJG. Naast het onderhouden van de joodse cultuur en het oprichten van verschillende sportgroepen had de joodse studentenvereniging als voornaamste doel haar leden te helpen en te ondersteunen tijdens hun studententijd.⁴⁸⁸ Het AEJG werd zo een informatiepunt om op verscheidene vragen een antwoord te krijgen. Waar moesten de nieuwe studenten zich inschrijven? Welke plaatsen dienden gemeden te worden en welke juist bezocht? Waar kon men eten? In welke sectoren kon men eventueel werk vinden? Welke administratie diende men in orde te brengen? ... De joodse studentenvereniging was dus allereerst een informele ontmoetingsplaats waar studenten elkaar konden ontmoeten om gedachten en tips uit te wisselen. De ongeschreven wet was dat de oudere studenten de nieuwelingen onder hun hoede namen en wegwijs maakten in het Gentse studentenleven. Er werd zowel materiële als intellectuele hulp aangeboden aan de nieuwelingen. Veel nieuwe studenten rolden zo bijna vanzelf in het joodse verenigingsleven in Gent. Het is dan ook niet onlogisch dat de nieuwelingen vrij snel een heleboel nieuwe vrienden hadden uit alle uithoeken van de joodse wereld. Zo ontmoetten de twee ingenieursstudenten Saulis en Israël Segal elkaar wellicht in de studentenkring en vervolgens schreven ze zich samen in.

De AEJG nam voor de vele joodse studenten in Gent dus een centrale plaats in tijdens hun studententijd. Het ledenaantal varieerde naargelang de periode, maar in het algemeen kan men stellen dat doorgaans bijna alle joodse studenten in Gent lid waren van de vereniging. De vereniging telde op haar toppunt zelfs tussen de 175 en 200 leden.⁴⁸⁹ Andere verenigingen bleven doorgaans steken tussen de 20 à 100 leden. Hoe komt het dat AEJG zo'n groot succes kende? Volgens mij zijn er drie factoren.

Een eerste reden voor het succes was het feit dat de vereniging gewoonweg **goed georganiseerd** was. Zo was er op een bepaald moment een eigen studentenrestaurant, bibliotheek, sportkring en zelfs studentenhuus. Dit alles impliceert indirect ook de **enorme betrokkenheid** van de studenten. De bibliotheek en het studentenhuus hadden bijvoorbeeld zeker vrijwilligers nodig voor de praktische

⁴⁸⁴ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 207 (1922/1923), flap 323: studenten – studentenverenigingen.

⁴⁸⁵ In casu de Baltische staten en Wit-Rusland.

⁴⁸⁶ Centraal-Europa, niet te verwarren met de streek in Spanje.

⁴⁸⁷ R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, pp. 82-84.

⁴⁸⁸ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 207 (1922/1923), flap 323: studenten – studentenverenigingen.

⁴⁸⁹ J. Dess, *Etudiants d'aujourd'hui Les étrangers*, La Peuple, 25.01.1933. ARA, Fonds Police des Etrangers, 254.

taken. De studenten stonden er echter niet alleen voor. Vaak kregen ze, zoals eerder al gezien, steun van rijke joodse weldoeners die hun organisatie mee ondersteunden. Zo zagen we al dat de joodse bankier Philippon in 1926-1927 mee het studentenrestaurant/huis van de joodse studentenvereniging subsidieerde en er de familie Adelstein als uitbater aanstelde. En ook al was het eten volgens Idel Podgaetsky vuil en smerig, toch was het een van de favoriete plekken van de joodse studenten in Gent.⁴⁹⁰ Gedurende het interbellum veranderde de locatie van dit huis wel regelmatig. Zo bevond het joodse studentenhuus zich gedurende de jaren twintig onder andere op de volgende adressen in Gent: de Oranjestraat 4, Martelaarslaan 10 en de Sint-Pietersnieuwstraat. Volgens Podgaetsky was het de ideale plaats om een goedkope kosjere maaltijd te nuttigen, om over politiek en literatuur te debatteren of om zich te ontspannen binnen een familiere context.⁴⁹¹ De joodse studenten deelden bovendien niet alleen eenzelfde geloofsachtergrond, maar ook een gemeenschappelijke taal, het Jiddisch. Hoewel de meesten hun middelbare studies in het Russisch, Pools, Roemeens of Duits hadden gedaan, sprak het merendeel onder hen namelijk thuis Jiddisch.⁴⁹²

Een tweede verklaring voor het succes was dat de joodse studenten soms **niet toegelaten werden tot andere (nationale) studentenbewegingen**. Zo richtten de joodse studenten volgens Benjamin Nathans hun eigen verenigingen op omdat ze niet ten volle werden geaccepteerd door de niet-joodse studentenverenigingen.⁴⁹³ Pascal Falek maakte zelfs melding van een Poolse en Roemeense studentenkring rond 1927-1929 in Gent die antisemitisch gedrag vertoonde. Zij maakte bijgevolg net zoals Benjamin Nathans de redenering dat de joodse studenten als reactie hierop hun eigen verenigingen oprichtten.⁴⁹⁴ Toch dient deze hypothese met veel omzichtigheid behandeld te worden. Zo was de “*Association des Etudiants Juifs*” één van de eerste studentenverenigingen tout court aan de Gentse Rijksuniversiteit na de Eerste Wereldoorlog. De (kleinere) nationale studentenverenigingen kwamen dikwijls pas vanaf het tweede deel van de jaren twintig terug te voorschijn. Bovendien bleken in bepaalde van deze nationale studentenverenigingen de joodse studenten juist wel actief. Zo telde de “*Cercle des Etudiants Roumaines*” zowel joodse als etnisch Roemeense studenten onder haar leden in 1929-1930.⁴⁹⁵

Een laatste factor die het succes van de AEJG verklaarde was het credo dat **iedere joodse student welkom** was, ongeacht afkomst of politieke overtuiging. De vereniging bood onderdak aan joodse studenten op basis van één groot gemeenschappelijk kenmerk: het waren allen joden die in een vreemd land kwamen studeren. De organisatie bekende daarom ook officieel geen politieke kleur. Hun doelstelling was gewoon morele en materiële steun te bieden aan geloofsgenoten die zich in dezelfde situatie bevonden, ongeacht hun afkomst of politieke voorkeur.⁴⁹⁶ Dat is ook de reden dat men in de bestuurslijsten van de vereniging zowel overtuigde zionisten, socialisten als communisten terugvindt. Zo was er de Palestijnse zionist Yair Sprinzak die in het academiejaar 1930-1931 schatbewaarder werd. Later zou deze Yair lid (en zelfs even voorzitter) van het Israëliische parlement worden voor de

⁴⁹⁰ Interview met Zeilic Podgaetsky, Gent, door Alain Bloch.

⁴⁹¹ Interview met Zeilic Podgaetsky, Gent, door Alain Bloch.

⁴⁹² R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, pp. 82-84.

⁴⁹³ P. Falek, “Les étudiantes juives de l’Est en Belgique (1918-1940).”, p. 155.

⁴⁹⁴ P. Falek, “A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period.”, p. 35.

⁴⁹⁵ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 231 (1929/1930), flap 323: studentenverenigingen.

⁴⁹⁶ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 235 (1930/1931), flap 323: studentenverenigingen.

extreemrechts georiënteerde Moledet-partij. Terwijl andere ex-voorzitters als Ovsy Lempert en Abrasza Blum behoorden tot politiek links en in hun jeugd jaren als communistisch konden worden bestempeld.⁴⁹⁷ Er was dus binnen de vereniging respect voor alle politieke meningen. Toch was er een duidelijke dominantie van progressieve strekkingen, waarbij de zionistische linkerzijde in het begin vermoedelijk het sterkst stond.⁴⁹⁸

Het respect voor alle politieke overtuigingen bleek trouwens al uit de oprichtingsstatuten van de AEJG. Vanaf het begin werd bepaald dat de officiële talen van de vereniging zowel het Frans, Hebreeuws en Jiddisch waren. Frans was noodzakelijk om de kleine minderheid joodse studenten die het Jiddisch niet machtig waren te integreren. Zo getuigde Michel Kahan dat zijn vader Lazare (die in Riga geboren was) geen woord Jiddisch kon. Toch zien we dat Lazare in Gent direct lid wordt van de AEJG en hier zijn vrienden maakt. Er was dus zeker een tolerantie tegenover niet-Jiddischspreekende joodse studenten. Dat Hebreeuws als een officiële taal werd beschouwd, was dan weer een toegeving tegenover de zionistische⁴⁹⁹ studenten, aangezien zij in het Hebreeuws de taal voor het toekomstige joodse land zagen. Bijgevolg hielden vooral de zionistische studenten zich bezig met het aanleren en spreken van Hebreeuws.⁵⁰⁰ Het Jiddisch tenslotte was de meest verspreide taal onder de joodse studenten en gold als een soort eenheidstaal binnen de studentenvereniging. Het is dus meteen duidelijk dat er hier een compromis is gesloten tussen de verschillende politieke strekkingen. In feite deed iemands achtergrond er dus niet toe, iedereen was welkom.

De marxistische vonk of Funck⁵⁰¹

Toch liepen de politieke spanningen onder de joodse studenten soms hoog op. Vooral de joodse marxistische studenten hadden het op een bepaald moment moeilijk met de verschillende ideologieën van hun medestudenten. Men ziet dan ook een communistische joodse splinterbeweging tevoorschijn komen in Gent, de “*Funck*”. Vermoedelijk scheurden deze joods-communistische studenten zich gedeeltelijk af van de AEJG ten gevolge van verschillende conflicten die voortvloeiden uit de fundamentele verschillen tussen het internationale communisme, de sociaaldemocraten en de zionisten. De communisten hadden namelijk het idee dat men het kapitalisme moest omverwerpen via een wereldwijde revolutie van het proletariaat. De sociaaldemocraten (de “*bundisten*”) daarentegen wilden juist de samenleving van binnenuit hervormen.⁵⁰² De zionisten ten derde zagen hun heil in één land voor de joden, terwijl de marxistische communisten een wereldwijde revolutie predikten voor het volledige proletariaat. Dat er geen zionisten welkom waren in Funck kan men onder andere afleiden uit haar oprichtingsstatuut: “*Ce fut le cas notamment de Funck, L’union des étudiants juifs de Gand, groupe s’identifiant à la culture et à la langue Yiddish*”. Om lid van het extreemlinkse Funck te

⁴⁹⁷ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 222 (1926/1927), flap 323: studentenverenigingen; doos 241 (1931/1933), flap 323: studentenverenigingen.

⁴⁹⁸ R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, pp. 85-86.

⁴⁹⁹ Het zionisme was immers een nationale ideologie die streefde naar een joodse staat in het gebied waar vroeger de Israëlitische koninkrijken Israël en Judea lagen.

⁵⁰⁰ Oa. ARA, individuele vreemdelingendossiers, Krischer Markus (A50.688), Cogan Boris (1.413.043), Fuks Efraïm (1.537.581), Rosenblat Josif (1.351.896).

⁵⁰¹ Rond dezelfde periode was er ook een marxistische Funk aan de ULB; in feite gaat het om communisten en sympathisanten, die zichzelf “*Funk*” (vonk) hadden genoemd.

⁵⁰² R.R. Palmer, J. Colton and L.S. Kramer, *A History of the Modern World*, Brussel, McGraw-Hill Higher Education, 2006, pp. 759-762.

worden moest men dus het Jiddisch erkennen als enige taal én cultuur van Mozes en het Jodendom.⁵⁰³ Deze overduidelijke provocatie tegenover de (door zionisten gedomineerde) AEJG illustreert perfect de gespannen sfeer tussen de verschillende politieke strekkingen gedurende het interbellum.

Toch scheurde de “*Union des étudiants Juifs à Gand Funck*” zich niet volledig af van de AEJG. Want hoewel ze apart vergaderden en ideologisch in conflict waren, bleven de leden van Funck wel lid van de overkoepelende joodse studentenvereniging AEJG. Funck was dus een soort van joods-marxistische splinterbeweging binnen de joodse studentengemeenschap te Gent. Ondanks de nodige provocaties en hoogoplaaiende discussies bleven ze bovenal toch allen joodse studenten aan de Gentse universiteit. Daarenboven mochten verenigingen die officieel erkend wilden worden zich niet met politiek inlaten. Het spreekt voor zich dat dit voor deze communistische studenten nogal moeilijk was. Waarschijnlijk vormden ze daarom binnenin de algemene joodse studentenvereniging hun eigen werkgroep Funck. En hoewel Funck haar leden officieel enkel economisch en cultureel ondersteunde, waren ze in praktijk vooral bezig met het promoten van het communistische gedachtegoed.⁵⁰⁴ Er werden rond 1930-1931 dan ook meerdere gevallen gesignaleerd van communistische propaganda op de Technische Scholen. Zo werd er door het communistische georiënteerde “*Comité provisoire pour la défense des droits des étudiants*” een traktaat uitgedeeld tegen de lagereschooldiscipline op de Technische School. Het inwendige regime en het examensysteem maakten namelijk volgens het comité iedere andere vorm van culturele of intellectuele activiteit onmogelijk.⁵⁰⁵ In praktijk ijverden de buitenlandse studenten waarschijnlijk vooral voor het afschaffen van de verplichte aanwezigheid in de lessen. We zagen immers al eerder dat vele joodse studenten amper rondkwamen en overdag gingen werken in plaats van de lessen te volgen. Hierdoor kwamen veel (Oost-Europese) studenten in de problemen met de universitaire en Belgische overheid en werd er soms zelfs bedreigd met uitwijzing. De “*Association des Elèves-Ingenieurs de l’Université de Gand (AEI)*” zag nog een ander motief. “*Dat dit komiteit uitsluitelijk bestaat uit vreemde studenten, kommunisten, wier verschuild doel is : woelingen te veroorzaken, voordeelig tot de uitbreiding hunner gedachten.*”⁵⁰⁶ Als bewijs van het communistische karakter van deze actiegroep werd er gewezen op twee nummers van de “*Kommunistische Student*”, uitgegeven in mei en juni 1929 door “*La Kulturverein*”, waarin dezelfde eisen werden gesteld. Bovendien vergeleken ze in beide artikels de Belgische onderwijstoestand met de toestand in de Sovjet-Unie, wat als een toppunt van onbeschoftheid tegenover de Belgische studenten werd beschouwd. De AEI besloot dan ook dat men zich, ongeacht zijn mening over dit onderwerp, niet diende aan te sluiten bij “*die woelingstokers. Luisterd niet naar die opmakers wier opdracht hun door de derde Internationale voorgeschreven is.*”⁵⁰⁷

Maar ook in de lokale pers was de angst voor het communisme aanwezig. Zo berichtte “*La Flandre Liberale*” eveneens uitgebreid over de feiten. Opvallend hierbij was wel dat er in de krantenberichten uitsluitend werd gesproken over “*buitenlandse communisten*”. Er werd dus geen specifieke melding gemaakt van Funck. Toch vonden “*l’Association des Etudiants Bulgares*” en de “*Cercle des Etudiants*

⁵⁰³ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 207 (1922/1923), flap 323: studenten - studentenverenigingen.

⁵⁰⁴ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 207 (1922/1923), flap 323: studenten - studentenverenigingen.

⁵⁰⁵ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 235 (1930/1931), flap 324: incidenten.

⁵⁰⁶ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 235 (1930/1931), flap 325: vreemde studenten.

⁵⁰⁷ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 235 (1930/1931), flap 325: vreemde studenten.

Polonais” het nodig om zich onmiddellijk te distantiëren van de gebeurtenissen en erop te wijzen dat zij allerm minst communistisch georiënteerd waren.⁵⁰⁸ Begin 1930 verscheen er in diezelfde krant een motie van de “*Cercle des Etudiants Polonais*” waarin de verspreiding van Pools communistische traktaten werd aangeklaagd. Uit deze motie komt onder meer de volgende passage:

“*Wij erkennen de loyaliteit van de meerderheid van de Pools-Israëlitische studenten, maar stellen vast dat de communistische propaganda aan de Rijksuniversiteit Gent uitsluitend wordt gevoerd door joodse studenten.*”⁵⁰⁹

In werkelijkheid ging het hier dus waarschijnlijk om leden van Funck die nu en dan acties organiseerden. Toch bleven deze studenten doorgaans bewust op de achtergrond. Elke student die verdacht werd van communistische sympathieën kon namelijk op elk moment het land worden uitgezet, als een gevaar voor de openbare rust in België. Dat is vermoedelijk ook de hoofdreden dat men over deze vereniging in het universiteitsarchief amper iets terugvindt en dat men vanuit de algemene joodse studentenvereniging opereerde. Hoe minder men “*in the picture*” was, hoe kleiner de kans op identificatie en een uitwijzing.

Toch werd gedurende de jaren dertig de communistische strekking binnen het AEJG sterker en sterker. Oud-leden schatten dat begin jaren dertig ongeveer de helft van de joodse studenten in Gent het communisme gunstig gezind was.⁵¹⁰ Deze cijfers stemmen overeen met een MOE-rapport uit december 1932, dat melding maakte van een met de communistische partij verbonden culturele of antifascistische “*joodse en Bessarabische*” vereniging (Funck dus) van rond de 60 leden in Gent. Van die 60 waren er zo’n twaalf effectief lid van de communistische partij.⁵¹¹ Ter vergelijking: de “*Association des Etudiants Juifs*” had in datzelfde jaar zo’n 117 leden.⁵¹² Als men dan weet dat de leden van Funck ook lid waren van de algemene vereniging, bleek dus inderdaad dat bijna de helft van de joden in Gent het communisme gunstig gezind was begin de jaren 30. Dit is opvallend om twee redenen.

Ten eerste merken we dat binnen de joodse vereniging de zionistische strekking uit de jaren twintig gedurende de jaren dertig plaats moest ruimen voor het communisme. Toch zien we dit beeld in de bestuurslijsten van de AEJG niet terug. Hierin blijven de zionisten namelijk dominant ten opzichte van de andere politieke ideologieën.⁵¹³ De verklaring hiervoor is eenvoudig: de communisten organiseerden zich apart in een deelgroep binnenin de algemene vereniging. In feite vormden zij dus zelf hun eigen vereniging, Funck binnen de AEJG. Ook al deelden ze dezelfde faciliteiten (zoals de bib, het restaurant, het joods studentenhuis), toch vergaderden ze volledig apart (Funck in het Jiddisch). In 1931 zien we zo dat de “*Jiddische Studentenfareyn*” in Gent haar eigen tijdschrift

⁵⁰⁸ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 231 (1929/1930), flap 323: studentenverenigingen.

⁵⁰⁹ R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, pp. 82-84.

⁵¹⁰ *Interview met Idel Burdman*, Gent, door Alain Bloch

⁵¹¹ R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, pp. 82-84.

⁵¹² UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 241 (1932/1933), flap 323: studentenverenigingen.

⁵¹³ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 241 (1932/1933), flap 323: studentenverenigingen; doos 244 (1933/1934), 323: studentenverenigingen; doos 235 (1930/1931), 323: studentenverenigingen.

uitgeeft, “*Der Yidisher Student*”.⁵¹⁴ Het expliciet vermelden van het woord “*Yidish*” doet vermoeden dat het hier ging om een uitgave van Funck, los van de AEJG wier correspondentie in het Frans, Jiddisch en Hebreeuws verliep. Dat de politieke verschillen echter soms toch tot slaande ruzies leidden, bewijst de volgende getuigenis van Emmanuel Mailer. Deze latere MOI-leider⁵¹⁵ was namelijk getuige van een hoogoplopende politieke ruzie tussen de broers Ben-Josef en David Kamenovsky. De eerste was namelijk een fervent verdediger van de Sovjet-Unie, terwijl David vasthield aan zijn zionistische overtuiging. De twee stonden op een bepaald moment dan ook lijnrecht tegenover elkaar terwijl ze een politiek geschil hadden. Uiteindelijk zou David Kamenovsky (Kamy) onder invloed van de steeds sterker wordende procommunistische stroming in de AEJG overstag gaan en later actief worden in de Spaanse burgeroorlog en in het linkse ondergrondse verzet in de Tweede Wereldoorlog.⁵¹⁶

Ook de joodse student Heilic Podgaetzki getuigde over de verlinksing van de vereniging. Volgens hem deed de politieke voorgeschiedenis van de leden er in feite niet toe. Veel van zijn medestudenten, inclusief hijzelf, evolueerden bv. van een bundist of zionist tot een communist tijdens hun studentenperiode in Gent. Er waren er zelfs die zodanig evolueerden dat ze in het communistische partijleven stapten en daarin heel actief werden.⁵¹⁷ Er was dus sprake van een bijzondere tendens richting het communisme bij de buitenlandse joden in Gent. Hoewel de zionisten bleven domineren in Brussel en in Luik, nam de communistische strekking in Gent op den duur de bovenhand. Dit kwam onder meer door het relatief hoge aantal Bessarabische (joodse) studenten in Gent, die kort voordien deel uitmaakten van het Russische rijk. De communistische invloed op deze Roemeense studenten was namelijk erg groot; groter dan bij bijvoorbeeld op de Poolse (joodse) studenten.⁵¹⁸

Een andere belangrijke factor was de invloed van de iets oudere buitenlandse studenten die de jongere studenten inspireerden om na te denken over politiek. Daarenboven bevatte de joodse studentenbibliotheek veel nieuwe Sovjet-Russische (en in mindere mate Franse) literatuur. De studenten konden daar dan ook gemakkelijk basiswerken over het communisme, maar ook over het zionisme of bundisme, ontlenen en lezen. Er werden heuse literatuuravonden gehouden, waarin de inhoud van bepaalde boeken werd besproken en geïnterpreteerd. Dat dit soms tot hoogoplopende discussies leidde, sprak vanzelf, maar het illustreert wel prefect hoe hard de joodse studenten in politiek en literatuur geïnteresseerd waren.⁵¹⁹

Het is bovendien niet toevallig dat het communisme, dat streeft naar een klasseloze, staatsloze en socialistische samenleving, aansloeg bij deze Oost-Europese joodse studenten. Zij waren namelijk de generatie die geboren werd aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog (tussen 1902 en 1915), toen de verarmde joodse samenleving explosief snel transformeerde. Zij waren de kinderen die de wreedheid van de Eerste Wereldoorlog, de Russische revolutie, de talrijke pogroms en de

⁵¹⁴ R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, pp. 82-84.

⁵¹⁵ Main-d’oeuvre immigrée - de vreemdelingensectie van de Belgische communistische partij.

⁵¹⁶ R. Van Doorslaer, “Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog.” In: *Cahiers – bijdragen. CEGESOMA*, (1995), 17, pp. 40-42.

⁵¹⁷ *Interview met Zeilic Podgaetsky*, Gent, door Alain Bloch.

⁵¹⁸ R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, pp. 86-89.

⁵¹⁹ *Interview met Zeilic Podgaetsky*, Gent, door Alain Bloch.

verpaupering van een deel van de joodse bevolking onder invloed van de industrialisatie van dichtbij hadden meegemaakt. Het mag dan ook niet verbazen dat een groot deel van deze generatie joodse studenten zich resoluut afkeerde van het strikt opgelegde religieuze leven van hun ouders en dat zij meer vrijgevochten waren dan hun voorhangers.⁵²⁰ Het is in deze context dat het communisme, maar ook het bundisme en in mindere mate het linkse zionisme, zoveel succes kende bij de Oost-Europese joodse studenten in Gent.

Een ander opvallend kenmerk aan de situatie in Gent was de schijnbare tolerantie van de diverse linkse strekkingen binnen de AEJG. Het was werkelijk uniek voor de joodse linkerzijde in de periode tussen 1928 en 1935 dat communisten, bundisten en zionisten samen in één vereniging konden vertoeven. Dit was in tegenstelling tot bijvoorbeeld de verschillende joodse arbeidersbewegingen in het Antwerpse en het Brusselse “*Jiddischland*” waar het toonaangevende communisme iedere vorm van samenwerking tussen bundisten, zionisten of socialisten bemoeilijkte.⁵²¹ Moskou had dan ook in 1928 het bevel gegeven aan de communistische partijen om te breken met de andere lokale linkse partijen, die de arbeiders wilden verzoenen met de burgerlijke maatschappij. De Komintern was er namelijk van overtuigd dat de kapitalistische wereldeconomie op instorten stond. De tijd van het praten was voorbij en de tijd van de revolutie was gekomen. In dat opzicht moesten de andere “*linkse partijen*” eveneens bestreden worden. Concreet werden de bundisten afgeschilderd als “*sociaalfascisten*” en werden de linkse zionisten afgezet als “*bourgeois-nationalisten*”. De Gentse communistische studenten daarentegen volgden de richtlijn van de Komintern echter in mindere mate tot zelfs niet.

In alle maten en gewichten

De joodse studenten waren echter niet de enigen die samenhoekten. Zo had men unieke studentenverenigingen voor bijna elke subgroep binnen de buitenlandse studentengemeenschap. Al deze groeperingen uit Gent één voor één uitvoerig overlopen zou ons te ver leiden. Een ding hebben ze echter allen gemeen: het waren clubs van en voor de studentengroep die zij vertegenwoordigden. Zij vormden dan ook een hechte groep die dikwijls samenkwam en waar men zich toch even “*thuis*” kon voelen. Het waren schuilhavens in een soms extreem leefmilieu, zowel wegens de levensomstandigheden als het strenge inwendige regime.

De Russische schietclub

Een case die perfect de diversiteit van de Gentse studentenverenigingen kan weergeven, is het ongelooflijke levensverhaal van Leonid Ostrorog.⁵²² Deze telg uit een oude adellijke, Poolse familie werd geboren op 19 juni 1912 als Rus nabij Kharbin. Zijn Chinese geboortestad was een gevolg van de stijgende onrust bij het plebs, waardoor de positie van de oude tsaargezinde adel in de Russische en Poolse kerngebieden bedreigd werd. Hoewel de revolutie van 1905 in essentie vooral tegen de tsaar was gericht, ijverden de demonstranten eveneens voor sociale hervormingen ten voordele van de positie van de boeren

⁵²⁰ R. Van Doorslaer, “Joodse vrijwilligers uit België in de internationale brigaden. Een portret van een vergeten generatie?”, In: *BTNG-RBHC*, 18 (1987), 1-2, p. 177.

⁵²¹ R. Van Doorslaer, *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*, pp. 82-87.

⁵²² ARA, individuele vreemdelingendossiers, Ostrorog Leonid (1.647.67).

en arbeiders in het Russische rijk. Dit was uiteraard ten nadele van de klassieke landadel waartoe de graven van Ostrorog behoorden. Bang voor vergeldingen en angstig om al hun rijkdom te verliezen, besloot de familie van graaf Théodosy Ostrorog te vluchten. Als bestemming werd voor het verre Mantsjoerije gekozen, waar de familie goedkoop haar kapitaal kon beleggen in grote stukken grond en vastgoed. De reden hiervoor is een historisch verhaal. Mantsjoerije was het jaar ervoor de inzet geweest van de bittere oorlog tussen het keizerrijk Rusland en Japan. Uiteindelijk eindigde de Russisch-Japanse oorlog met het tekenen van het Verdrag van Portsmouth, waarin zowel Japan als Rusland Mantsjoerije (grotendeels) ontruimden en de soevereiniteit terug aan China overdroegen. Later zou Theodore Roosevelt zelf de Nobelprijs voor de Vrede krijgen voor zijn aandeel in de bemiddeling.⁵²³ Maar belangrijker voor ons verhaal is te onthouden dat een groot deel van Mantsjoerije een tijd onder Russische bewind stond. Veel inwoners van Mantsjoerije waren dan ook (gedeeltelijk) gerussificeerd. Na het verdrag van Portsmouth was dit gebied dan ook de gedroomde uitvalsbasis voor de gevluchte oud-Russische adel. In Mantsjoerije kwamen ze namelijk terecht in een gebied waar men gewend was aan de Russische cultuur en taal en waar men zich toch beschermd wist onder de Chinese soevereiniteit. Zeker na de communistische revolutie van 1917 kwam er een Russische vloed van gevluchte adel naar dit gebied. Ook de familie Ostrorog strandde omstreeks circa 1905 à 1906 ergens in de buurt van de stad Kharbin. Kharbin had Russische bioscopen, theaters, scholen, orthodoxe kerken, ect. Maar het was niet allemaal rozengeur en maneschijn. Zo heerste er een ware pestepidemie over het gebied rond 1911, zoals het volgende krantenfragment bericht.

*“Het laatste bericht uit Peking luidt: ‘De toestand in het door de pest geteisterde deel van Mandschurije vertoont weinig verandering. In ’t geheel zijn tot dusver 7000 menschen bezweken, vooral in de Chineezestad van Kharbin. Het gebrek aan geldmiddelen tot bestrijding van de pest wordt zeer gevoeld. Steun van buiten zou den toestand verbeteren. Er zijn tot dusver 3800 lijken verbrand. Nog 1000 wachten op de verbranding, maar ’t ontbreekt aan brandmateriaal.’”*⁵²⁴

Toch bleef het gebied Russische vluchtelingen aantrekken, want naast de Russische traditie en cultuur was het gebied ook economisch erg interessant. De gronden van Mantsjoerije waren namelijk rijk aan verscheidene soorten ertsen die een vergaande industrialisatie mogelijk maakten. Het is dan ook niet toevallig dat Leonids vader juist rond Kharbin investeert in stukken grond en hierdoor later kon rentenieren.⁵²⁵

Voor Leonid werd Kharbin de stad waar hij geboren werd, opgroeide, vrienden maakte en uiteindelijk op 19 juli 1930 zijn middelbare diploma behaalde aan de “*Première Ecole Kharbinoise Réelle Russe*”. Maar toch was de intellectuele honger van de jonge Leonid niet gestild. Hij wou meer, hij wou een diploma behalen waarmee hij later iets kon betekenen in de wereld. Zijn keuze viel uiteindelijk op de Belgische ingenieursopleiding. Waarom België? Naast de al reeds genoemde redenen, was België bovenal ook een van de landen waar de gevluchte Russische gemeenschap prominent aanwezig was.

⁵²³ Wikipedia, *Verdrag van Portsmouth*, http://nl.wikipedia.org/wiki/Verdrag_van_Portsmouth, geraadpleegd op 19 oktober 2013.

⁵²⁴ W.C. Van De Ree, “Buitenland-Rusland”, in: *De Rijnbode*, 38 (1911), 2948, p. 1.

⁵²⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Ostrorog Leonid (1.647.67).

Zeker in Brussel (en in mindere mate Luik) was er zoals al eerder gezien een belangrijke gemeenschap van Russische vluchtelingen die intern goed georganiseerd was. Het is dan ook waarschijnlijk dat Leonid de eerste maanden in België werd opgevangen door deze gemeenschap. Vooraleer hij echter in België geraakte, moest hij echter eerst nog doorheen de gehele Chinese republiek reizen naar de grote havens in het zuidoosten van het land. Eenmaal daar aangekomen pakte hij, zoals vele lotgenoten, het schip richting België. Het zou uiteindelijk duren tot de ochtend van 12 maart 1931 eer het schip zou aanmeren in de Antwerpse haven. Van daaruit ging Leonid via het spoor naar de Waalse universiteitsstad Luik. Daar vertoefde hij een viertal maanden – mogelijk om een opleiding aan het “*l’Institut Rouma*” te volgen – eer hij op 13 augustus 1931 in het Sint-Pietersstation in Gent aankwam. Opvallend was wel dat de Russische studenten uit Kharbin zich grotendeels samen inschreven. Zo schreven zowel Leonid als Boris Zapaëff en Anatole Tetukoff zich op dinsdag 17 november 1931 in als student Burgerlijke Bouwkunde. Deze laatste was tevens Leonids beste vriend én huisgenoot in de Sint-Pietersnieuwstraat 7.

Het is dan ook niet toevallig dat beide heren samen lid werden van de pas in Gent opgerichte “*L’Union Sportive de la Jeunesse Russe*”, een soort paramilitaire studentenvereniging die gevluchte Russische studenten verenigde onder het mom van een recreatieve sportvereniging. Deze “*studentenvereniging*” kwam er op 25 september 1929 na een oproep van generaal Koetepov, de toenmalige leider van de Russische “*All-Militaire Unie*” die tot doel had het bolsjewistische regime omver te werpen. Koetepov wou de verbannen Russische jeugd bij de strijd tegen het bolsjewisme betrekken. Zo wou hij vermijden dat de jeugd zich aan haar nieuwe omgeving zou aanpassen en dat de geplande antibolsjewistische strijd verloren zou gaan. Toch werd deze oproep maar serieus genomen toen generaal Koetepov in 1930 vanuit Parijs ontvoerd en later vermoord werd door geheime Sovjetagenten.⁵²⁶ Uiteindelijk stemde het “*Verbond van de Garde in België*” – die de vertegenwoordigers uit verschillende tsaristische elitekorpsen groepeerde – in om een militaire vorming voor Russische studenten te voorzien, naar analogie van de Russische kadettenschool in Parijs. Na een eerste proefproject in het Brusselse gedurende 1930 richtten generaal Vladimir Minich, kolonels Anatoli Levasjov, Sergej Kondratovitsj, kapitein Ekk en onderluitenant Sergej Beljavski in alle Belgische universiteitssteden een “*Russisch Infanteriekeurtroep*” op. In hun vrije tijd werden de adellijke Russische studenten (93% van de leden stamde uit de erfelijke adel) getraind in krijgsverrichtingen onder leiding van ex-officieren van het Witte Leger. Maar het bleef daar niet bij. Zo bestudeerden ze eveneens de statuten van het Rode Leger, legden de “*infanteristen*” examens af en werden sommigen zelfs gepromoveerd tot officier. Het ultieme doel was de jongeren klaarstomen voor een leidinggevende rol in de contrarevolutionaire legers tegen het bolsjewistische bewind in Rusland. De strijd om de heilige Russische grond werd dus door een bepaalde groep bannelingen nooit opgegeven. Het was voor hen dan ook belangrijk om hun kinderen voor te bereiden op dit toekomstige “*onvermijdelijke*” treffen met de communistische “*bezettters*”. Het verlangen om terug te kunnen naar hun vaderland bleef dus leven, ook bij bepaalde adellijke studenten zoals graaf Leonid Ostorog en zijn vriend Anatole Tetukoff.⁵²⁷

⁵²⁶ E. Waegemans, *Leven voor de Tsaar. Russische ballingen samenzweerders en collaborateurs in België*, pp. 191-195.

⁵²⁷ *Ibidem*, p. 115.

Men kan dus wel stellen dat het Russische Schutskorps (“*Roesskaja Strelkovaja Droezjina*”) een wel heel bijzondere studentenclub was. Tegenover de buitenwereld werd er trouwens altijd over het neutralere “*Union Sportive de la Jeunesse Russe*” gesproken om hun werkelijke bedoelingen wat te verdoezelen. De Gentse afdeling van deze “*sportclub*”, de zogenaamde “*vierde compagnie*”, was actief van 21 december 1931 tot 1936, toen ze door een tekort aan studenten naar Brussel werd overgeplaatst.

Het is vooral opvallend hoeveel tijd deze kring van de studenten vroeg. Zo hadden de “*infanteristen*” niet alleen wekelijks tussen de 6 en 20 uur praktijk- en theorielessen, maar er waren ook nachtelijke droppingen en specifieke trainingskampen. Zo werd er van 14 tot en met 16 mei 1932 een gevechtsoefenkamp gehouden in de bossen van Holsbeek, waaraan 55 “*schutters*” en acht officieren deelnamen. Later dat jaar volgde er nog een zomerkamp in Sint-Genesius-Rode waar de studenten verder werden volmaakt in hun militaire sportopleiding. Bovendien werden er doorheen het hele jaar per universiteitsclub begeleide schietlessen georganiseerd.⁵²⁸ Zo kreeg de Gentse “*Union Sportive de la Jeunesse Russe*” toestemming van de lokale Gentse commandant om iedere zaterdagmiddag schietoefeningen te houden op de Gentse schietbaan om de Russische studenten zogenaamd “*fysiek te helpen ontwikkelen*”. In Leuven mocht de organisatie zelfs gebruik maken van de schietbaan van het Belgische leger. De Belgische overheden kenden dus vermoedelijk wel het paramilitaire karakter van deze verenigingen, maar hielden waarschijnlijk bewust een oogje dicht wegens de invloed en kapitaalcracht van de Brusselse Russische gemeenschap.⁵²⁹

Dat de veertien leden van de Gentse afdeling geen doetjes waren, bleek uit een politierapport uit 1932. Zo zat onder andere Vladimir Vassilieff in 1929 al eens vier dagen in de gevangenis, nadat hij in de haven van Antwerpen werd opgepakt wegens verboden wapendracht. Maar ook Leonid werd tot 10 dagen voorwaardelijke celstraf veroordeeld wegens onder andere smaad en bedreiging aan de politie, openbare dronkenschap en vandalisme. Zijn vriend Anatole Tetukoff, die ook betrokken was bij het incident, kwam er beter vanaf en werd enkel veroordeeld voor vandalisme.⁵³⁰

Na verloop van tijd ziet men dat vele Russische studenten afhaken wegens tijdsgebrek en daarenboven daalde het geloof van vele jongeren in de Russische zaak. Toch waren er ook idealisten die bleven vechten tegen het bolsjewisme. Zo waren er zeker enkele Wit-Russische militairen die aan de zijde van Franco streden.⁵³¹ Of er zich tussen deze militairen veel oud-leden van de Belgische USJR bevonden, is onduidelijk. Toch ben ik geneigd om te vermoeden van wel. De Russische burgeroorlog was dan al bijna twintig jaar achter de rug en het is maar zeer de vraag hoeveel veteranen zich nog geroepen voelden om in een nieuw conflict nogmaals hun wapens op te nemen tegen het bolsjewisme. De kans lijkt mij dus niet onbestaande dat het hier dus vooral ging om geradicaliseerde Russische adellijke (ex-)studenten, die een militaire opleiding genoten hadden in één van de vier Russische

⁵²⁸ E. Waegemans, *Leven voor de Tsaar. Russische ballingen samenzweeters en collaborateurs in België*, pp. 191-195.

⁵²⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Ostrorog Leonid (1.647.67).

⁵³⁰ *Ibidem*, Ostrorog Leonid (1.647.67).

⁵³¹ E. Waegemans, *Leven voor de Tsaar. Russische ballingen samenzweeters en collaborateurs in België*, p. 2008.

schutskorpsen in België. Het is dus best mogelijk dat verschillende Gentse ex-ingenieursstudenten in Spanje oog in oog stonden aan het front.⁵³²

Hoe het ook zij, Leonid bleef zeker in België. Op 10 oktober 1936 trouwde hij namelijk in Gent met de Belgische Maria Sinnaeve. Amper een jaar later studeerde hij af als Ingenieur der Burgerlijk Genie en verhuisde hij met zijn vrouw naar de regio Brussel waar hij tewerkgesteld werd als ingenieur. Nog eens een jaar later werd hij officieel erkend als Russisch vluchteling volgens de termen en akkoorden van Genève. Leonid kende dan ook weinig problemen om gedurende een langere periode in België te blijven. Toch besliste het koppel om in de naweeën van de Tweede Wereldoorlog naar Argentinië te verhuizen. Zo kwam het dat eind 1948 Leonid Ostrorog in de Zuid-Franse havenstad Bordeaux inscheepte op het schip “*Kerguelen*” richting Argentinië. Opvallend was wel dat hij zich in de lokale immigratiedossiers uitgeeft als een Belgische staatsburger, geboren in Barcelona. Vermoedelijk gaat het hier echter om een vergissing door zijn gebrekkige kennis van het Spaans. Het is niet onwaarschijnlijk dat hij de papieren invulde zonder dat hij echt nota had van wat hij noteerde. Zo heeft hij waarschijnlijk het Spaanse woord voor “*geboorteplaats*” geïnterpreteerd als “*afkomstig van*” en bedoelde hij niet Barcelona maar Brussel.⁵³³ Zo kwam een in China geboren Russische vluchteling, die zijn studies in België vervolmaakte en in een paramilitaire vereniging zat, eind jaren 1948 in Argentinië terecht.

Maar de USJR was niet de enige vereniging waar Leonid Ostrorog in zijn studententijd actief was. Men kon hem namelijk ook dikwijls vinden bij zijn vrienden van de “*Union Nationale des Etudiants Russes à Gand*”. Deze vereniging verzamelde immers alle Russische anti-Sovjetstudenten in Gent: « *L’union étant un organisme d’émigration russe, est fondée sur la base de non reconnaissance du gouvernement soviétique* ». ⁵³⁴ In de praktijk kwam het er vooral op neer dat vele Russische beursstudenten lid werden. De UNERG was dan ook een onderdeel van de bredere “*Union Nationale des Etudiants Russes en Belgique*” die banden had met het “*Patronage Russe*”. ⁵³⁵ Het mag dan ook niet verbazen dat deze vereniging eveneens nauwe contacten had met het monarchistische USJR.

Maar de Gentse vereniging stond ook op zichzelf haar mannetje. Zo had de nationale unie van Russische studenten haar eigen bibliotheek en lokalen in Gent. Mits een betaling van het maandelijks lidgeld kon men profiteren van de Russische literatuur uit de bib en de faciliteiten die de Union aanbood. Wederom merkt men dat het hier om een heel actieve kring ging. De organisatie en uitbating van zo’n bibliotheek betekent namelijk dat er een bibliothecaris, verschillende boeken, ect. aanwezig moesten zijn. ⁵³⁶ Het is alleszins opvallend dat de meeste buitenlandse verenigingen hun eigen studentenbibliotheek hadden. Dit is bijzonder omdat we dit fenomeen doorgaans bij de Belgische verenigingen minder zien en omdat het een hele organisatie vergt om zo’n bib te runnen. Dit illustreert dan ook perfect het engagement en de wil om te leren van deze buitenlandse studenten in België. Over

⁵³² Zie “*David ‘Kamy’ Kamenonostky*”, pp. 200-206.

⁵³³ Communauté Dateas, *Recherche d’Immigrants*, in: <http://communaute.dateas.com/leonid-ostorog>, geraadpleegd op 13 november 2013.

⁵³⁴ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 254 (1934/1935), flap 323: studentenverenigingen.

⁵³⁵ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 220 (1925/1926), flap 323: studentenverenigingen, doos 238 (1932/1933), flap 323: studentenverenigingen.

⁵³⁶ *Interview met Vladimir Ronin*, Antwerpen, 28 augustus 2013.

het algemeen waren de buitenlandse studenten dan ook veel meer betrokken en geïnteresseerd in literatuur, kunsten en wetenschap dan hun Belgische soortgenoten. Het betreft hier dus echt een bepaalde elite die heel erg op de buitenwereld gericht was.

Maar de UNERG had schijnbaar geen monopolie op de Russische studenten in Gent. Zo was er in dezelfde periode eveneens een andere Russische vereniging actief “*l’Association du Etudiants Russes à Gand*”. Deze politiekneutrale organisatie, die opgericht werd op 6 juni 1926, had tot doel de eenheid tussen de verschillende Russische studenten in Gent te versterken.⁵³⁷ Het is wel niet geheel onmogelijk dat het hier om een en dezelfde vereniging ging, die onder twee namen correspondeerde. Beide verenigingen telden namelijk om en bij de 30 leden, wat bovenstaande hypothese alleen maar versterkt.⁵³⁸ Uiteindelijk verdween deze organisatie samen met de Russische studenten in Gent eind jaren dertig. In het laatste werkingsjaar (1935-1936) waren er nog slechts 14 leden, waaronder onze Leonid Ostrorog.⁵³⁹

De andere nationale clubs

De grootste buitenlandse nationale studentengemeenschap in Gent was echter niet de groep van de Russen, maar die van de Polen en Roemenen. Een van de oudste en succesvolste verenigingen in Gent was de toenmalige Poolse “*Cercle des Etudiants Polonais Gand [Kolo Studentow Polakow]*” die na de Eerste Wereldoorlog werd heropgericht op 23 januari 1926.⁵⁴⁰ Het was een club van en voor etnische Polen die geloofden in een sterk onafhankelijk Polen inclusief de “*Poolse gebieden*” in de naburige staat Litouwen. De Litouwse hoofdstad Vilnius, die bevolkt werd door een Poolse meerderheid, werd dan ook bezet van 1920 tot 1939 door het naburige Polen. Wat Poetin de dag van vandaag op de Krim dus doet, deden de Polen al tijdens het interbellum. De Poolse regering zag het namelijk als hun plicht om hun Poolse broeders in Litouwen te beschermen tegen de pro-Litouwse “*nationalisten*”. Het spreekt voor zich dat de relatie tussen beide landen gedurende het interbellum gespannen bleef.⁵⁴¹

Een andere grote studentengroep in Gent bestond uit Roemenen. Zij verzamelden zich in de zogenaamde “*Association des Etudiants et Intellectuels Roumains de Gand*” (AEIR). Deze vereniging werd op 25 oktober 1927 opgericht door een groep Roemeense studenten met als doel om elke Roemeense student, gediplomeerde of intellectueel in Gent bijeen te brengen.⁵⁴² Dus ook afgestudeerden waren welkom. Andere doeleinden waren: het contact met de Roemeense studenten in Gent, Luik, Antwerpen ect. onderhouden, een “*algemene vereniging voor Roemeense studenten in België*” oprichten, contacten leggen met andere verenigingen van buitenlanders in Gent en last but not least zorgen voor amusement voor de leden. Wederom merken we dat deze verenigingen over het algemeen wel open waren naar bepaalde andere kringen toe. Zo onderhielden de Poolse studenten contact met Poolse studentenverenigingen en hielden de Roemenen dus contact met andere

⁵³⁷ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 220 (1925/1926), flap 323: studentenverenigingen.

⁵³⁸ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 220 (1930/1931), flap 323: studentenverenigingen; doos 238 (1932/1933), flap 323: studentenverenigingen; doos 238 (1932/1933), flap 323: studentenverenigingen; doos 231 (1929/1930), flap 323: studentenverenigingen; doos 235 (1930-1931), flap 323: studentenverenigingen; doos 254 (1934/1935), flap 323: studentenverenigingen.

⁵³⁹ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 227 (1928/1929), flap 323: studentenverenigingen.

⁵⁴⁰ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 227 (1928/1929), flap 323: studentenverenigingen.

⁵⁴¹ Wikipedia, *Geschiedenis van Litouwen*, in: http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_Litouwen, geraadpleegd op 13 februari 2014.

⁵⁴² UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 224 (1927/1928), flap 323: studentenverenigingen.

verengingen van buitenlandse studenten. Toch is er hier ook een grote maar, want hoewel er niets in de statuten staat over joodse Roemeense studenten, waren zij volgens Pascal Falek geen lid van de Roemeense studentenclub.⁵⁴³ Zeker de “*opstandige*” Bessarabische studenten uit het nieuwe deel van Roemenië, die amper Roemeens konden, werden in praktijk niet getolereerd. Bovendien werd de AEIRG het hand boven het hoofd gehouden door de Roemeense ambassade in Brussel. De Roemeense ambassadeur en consul A. Catargy en meneer de Sterk waren dan ook nauw betrokken bij de oprichting en werking van deze studentenvereniging. Het spreekt voor zich dat de organisatie dus een sterk Roemeens nationalistisch karakter kreeg. Zo was het de taak van haar leden om tijdens de bijeenkomsten én op de nationale Roemeense feestdagen publiekelijk hun Roemeense insigne te dragen.⁵⁴⁴

Lidmaatschap zelf kostte dan weer niet zo veel. Er werd slechts 2 frank eenmalige inschrijvingskosten aangerekend en moest er maar 1 frank maandelijks lidmaatschapgeld betaald worden. Door ervoor te zorgen dat het betaalbaar bleef, hoopte de Roemeense studentenvereniging de armste studenten te bereiken. Dit leek op het eerste gezicht redelijk goed te lukken. In ruil voor het goedkope lidgeld werd er wel verwacht dat de leden regelmatig bijspraken in het clubhuis of in de bibliotheek.⁵⁴⁵

In 1929-1930 verscheen er echter een concurrent voor “*Association des Etudiants et Intellectuels Roumains*”, namelijk de “*Cercle des Etudiants Roumaines*”. Deze kring van vooral joodse Roemenen werd waarschijnlijk opgericht als reactie op de uitsluiting van de joodse studenten in de AEIR. In 1929 telde de club zo’n 38 leden, waarvan vermoedelijk ook een deel niet-joodse Roemenen. Hun doel was om in een vriendschappelijke sfeer de Roemeense studenten in Gent te onderhouden en hun gevoelens van nationale waardigheid en morele plicht te ontwikkelen. Ze organiseerden dan ook tal van culturele activiteiten met een specifiek Roemeens karakter.⁵⁴⁶ Ook hier merkt men dus een sterk gevoel van nationalisme op. Toch gaat het hier zeker om een andere kring, aangezien de Roemeense consul in 1929 niet eens van het bestaan van deze studentenvereniging op de hoogte was, terwijl hij wel erevoorzitter was van de “*Association des étudiants et intellectuels Roumains*”.⁵⁴⁷

Alexandre Nicoloff

Een laatste bijzonder figuur die iets vertelt over de complexe en diverse structuur van het Gentse studentenleven is Alexandre Nicoloff.⁵⁴⁸ Deze student was namelijk op hetzelfde moment (tijdens het academiejaar 1931-1932) voorzitter van de Bulgaarse studentenvereniging als secretaris van de Macedonische kring. Het was dus blijkbaar mogelijk om van meerdere nationale studentenkringen lid te zijn. Alexandre Nicoloff was namelijk geen etnische Bulgaar. Hij was het kind van een gevlucht echtpaar uit de toen nog

⁵⁴³ P. Falek, “A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period.” In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, p. 35.

⁵⁴⁴ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 224 (1927/1928), flap 323: studentenverenigen.

⁵⁴⁵ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 224 (1927/1928), flap 323: studentenverenigen.

⁵⁴⁶ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 231 (1929/1930), flap 323: studentenverenigen.

⁵⁴⁷ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 231 (1929/1930), flap 323: studentenverenigen; doos 224 (1927/1928), 323: Studentenverenigen.

⁵⁴⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Nicoloff Alexandre (1.536.037).

Ottomaanse stad Castoria, gelegen in het historische Macedonië.⁵⁴⁹ Het echtpaar Nicolas en Smitrova Nicoloff trok daar echter weg door de stijgende geopolitieke spanning in het gebied.⁵⁵⁰ Zo was Macedonië de hoofdinzet van de Eerste Balkanoorlog in 1912, toen Servië, Griekenland, Montenegro en Bulgarije hun oogje hadden laten vallen op het gebied. Zij trokken ten oorlog tegen het verzwakte Ottomaanse rijk dat bijna al haar Europese bezettingen verloor. Toch waren de Europese overwinnaars niet geheel tevreden. Griekenland en Servië vonden namelijk dat de verdeling van het veroverde gebied niet correct was verlopen. Men vond dat Bulgarije een te groot deel van Macedonië had opgeëist en men vreesde dat dit weldra zou leiden tot een verbulgarisering van de Thessaloniki en de rest van Macedonië. Dit wilden de omringende landen hoe dan ook vermijden en in 1913 brak zo de Tweede Balkanoorlog uit tussen Bulgarije en de oorspronkelijke coalitie Servië-Griekenland. Spoedig zouden ook Roemenië, Montenegro en het Ottomaanse Rijk mee in de dans springen. Tegen deze overmacht was Bulgarije niet opgewassen en er restte dan ook niets anders dan de volledige capitulatie. Op 10 augustus werd bijgevolg een vredesverdrag ondertekend in Boekarest waarin Bulgarije een groot deel van haar winst uit de Eerste Balkanoorlog moest afstaan aan Roemenië en het historische Macedonië haast volledig werd verdeeld tussen Servië en Griekenland.⁵⁵¹

Het is in deze context dat de jonge Alexandre (°16/01/1906) in de zuidelijke Bulgaarse havenstad Bourgas opgroeide. Bovendien verloor Alexandre op jonge leeftijd zowel zijn vader als moeder. Zo stierf zijn vader toen hij slechts twee jaar oud was en verloor hij op negentienjarige leeftijd eveneens zijn moeder. Gelukkig was er nog zijn oudere broer Dimitre die naar hem omkeek. Het was dan ook mede door Dimitres financiële hulp dat Alexandre zijn studieroom kon verwezenlijken. De jonge Bulgaar met Macedonische roots was er namelijk op gebrand om ingenieur te worden. Op 25 oktober 1928 reed Alexandre met de trein uiteindelijk Luik binnen, waar hij eerst twee jaar zou studeren. Toch voelde hij zich in Luik niet erg op zijn gemak en kon hij moeilijk aarden in de volkse stadsbuurten. Bovendien wou hij werktuigkundig ingenieur worden, een richting die men enkel in Gent aanbood. Zo kwam het dat de jonge Bulgaar zich twee jaar later aanmeldde bij de Gentse bevolkingsdienst. Op 21 november 1930 schreef hij zich vervolgens in aan de Gentse Universiteit in het eerste jaar “*Arts & Manufactures*”.

Het zou niet lang duren voor het Gentse studentenmilieu zou kennismaken met deze Alexandre Nicoloff, één van de meest gedreven en geëngageerde personen aan de Gentse ingenieursopleiding. Als overtuigde Macedonische Bulgaar nam hij namelijk zowel een leidinggevende rol in de “*Association des Etudiants Bulgares Gand*” als in de “*Groupement des étudiants Macédoniens Gand*”. Deze laatste was een radicale groep waar Bulgaarse Macedoniërs zich verenigden rond “*de vurige wens om het historische Macedonië en zijn hoofdstad Thessaloniki eindelijk terug vrij te geven.*”⁵⁵² Thessaloniki was na de vele conflicten namelijk terug ingedeeld bij Griekenland. Dit was niet geheel onlogisch aangezien de meerderheid van de inwoners van het historische gebied

⁵⁴⁹ “Macedonië is een historische regio in het noorden van het huidige Griekenland, dat sinds de Vrede van Boekarest (1913) tot Griekenland behoort. Voordien was het onderdeel van een provincie van het Ottomaanse Rijk, die onder andere ook het huidige land Macedonië en een district in het zuidwesten van het huidige Bulgarije omvatte.” Uit: Wikipedia, *Macedonië (regio)*, in: http://nl.wikipedia.org/wiki/Macedoni%C3%AB_%28regio%29, geraadpleegd op 4 februari 2014.

⁵⁵⁰ Het gebied zou trouwens gedurende de volledige twintigste eeuw voor spanningen zorgen in de Balkan.

⁵⁵¹ Wikipedia, *Balkanoorlogen*, in: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Balkanoorlogen>, geraadpleegd op 4 februari 2014.

⁵⁵² UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 238 (1931/1932), flap 323: studentenverenigen.

Macedonië zogenaamde Griekse Macedoniërs waren. Toch maakte deze “bezetting” door de Grieken veel “*Slavische Macedoniërs*”⁵⁵³ opstandig. Velen streefden dan ook naar een onafhankelijk Macedonië of een aansluiting van het gebied bij bv. Bulgarije. Dit is vermoedelijk ook de wens van de Macedonische studentengroep in Gent, aangezien het merendeel van hun vijf leden ook lid waren van de Bulgaarse studentenvereniging.⁵⁵⁴

Deze Bulgaarse kring werd trouwens mede door Alexandre één van de meest assertieve kringen in het Gentse studentenleven. Hoewel hun ledenaantal relatief beperkt was (27 leden in 1930-1931, 21 leden in 1931-1932), liet de kring toch dikwijls van zich horen. Zo organiseerde ze onder andere in de kerstvakantie een excursie naar Antwerpen, waar ze de stad, haven maar ook de werken aan de tunnels onder de Schelde bezochten. Maar dat was niet het enige wat de voorzitter deed voor zijn leden. Hij schreef eveneens persoonlijk de rector aan om een extra kortingscertificaat te verkrijgen dat recht gaf op reductie van 50% op de treintickets voor hun excursie. Als argumentatie gaf hij aan dat het doel van hun bezoek hoofdzakelijk wetenschappelijk was en dat de vereniging daarom recht had op die extra korting. Hoe het verhaal afliep, is niet zeker; maar het feit dat de Bulgaarse kring op 30 december 1931 een mooi nieuwjaarskaartje liet bezorgen aan de rector, doet het beste vermoeden.

Figuur 15: foto van de “*Société des Etudiants Bulgares*” in 1911. Men herkent naast de tweeënveertig leden van de kring, verder ook nog de alom geprezen professor in gewapend beton, G. Magnel (2e rij, 5de van links, met pet). Bij het begin van de Eerste Wereldoorlog werd de in 1886 opgerichte “*Société*” ontbonden en duurde het tot de oprichting van de “*Association des Etudiants Bulgares Gand*” tot de Bulgaren terug een kring hadden.⁵⁵⁵

⁵⁵³ Met Slavische Macedoniërs worden o.a. Albaneese, Bulgaarse en Roemeense Macedoniërs bedoeld.

⁵⁵⁴ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 238 (1931/1932), flap 323: studentenverenigingen.

⁵⁵⁵ Bron: E. Langendries en A.M.S. Van der Meersch, red. *175 jaar universiteit Gent: Ghent University 1817-1992. Een verhaal in beeld. A story in pictures*, Gent, RUG, 1992, p. 119.

Alexandre en zijn vrienden gingen zelfs nog verder. Zo wilden ze een heus coöperatief studentenrestaurant oprichten voor de buitenlandse student in Gent. Er waren namelijk wel voldoende restaurants voor studenten in Gent, maar die waren over het algemeen veel te duur. De restaurants die wel betaalbare maaltijden op tafel konden toveren, boetten dan weer massaal in op kwaliteit. De maaltijden waren monotoon, niet gevarieerd, niet lekker en bovenal niet voedzaam genoeg voor de jonge mannen. Bovendien klaagde de Bulgaarse kring dat de studenten ook in deze goedkopere restaurants werden uitgebuit. Toch bezocht het merendeel van de studenten die goedkope eetgelegenheden uit noodzaak. Geld bleef namelijk een probleem voor velen, zeker tijdens de economische crisis van de jaren dertig. Sommige studenten konden het eten uit de goedkopere studentenrestaurants niet betalen en voedden zich dan maar met goedkopere alternatieven zoals conserven, thee, ect. Dit leidde ertoe dat een deel van de buitenlandse studentenbevolking in Gent ondervoed geraakte. De Bulgaarse kring constateerde dat er in “*hun*” milieu dan ook sprake was van een algemene ondervoeding. Studenten leden honger, werden vatbaarder voor ziektes of werden genoodzaakt om hun studies stop te zetten. Zo werd Belto Kolleff in de lente van 1931 verplicht terug te keren naar Bulgarije, nadat hij geveld werd door de bacteriële infectieziekte tuberculose. Een andere student, Djouninsky, had nog minder geluk. Djouninsky liet namelijk het leven op 7 juni 1931 in Gent ten gevolge van tbc. Het gebrek aan een gevarieerd dieet en voldoende voedingsstoffen leidde er namelijk toe dat het immuunsysteem van een deel van de Bulgaarse studenten werd verzwakt. De Bulgaarse kring maakte dan ook in een brief naar de rector de rekening. Zo stierven in 1931 maar liefst vier Bulgaarse studenten in Gent. Bovendien doken er allerlei “*urban legends*” op over de voedselkwaliteit in de restaurants. Zo zou de Roemeense student Joan Vuleu in juni 1931 gestorven zijn ten gevolge van de consumptie van een vergiftigd stuk vlees op restaurant.⁵⁵⁶

Alexandre en zijn medebestuurders pleitten dus niet voor niets voor de oprichting van een coöperatief studentenrestaurant. Voor financiële hulp schreef Nicoloff op 29 februari 1932 naar de rector. Toch kon de rector de Bulgaarse studenten niet helpen, want het reglement was duidelijk: de universiteit kan enkel tussenbeide komen bij wetenschappelijke of culturele ondernemingen. Commerciële ondernemingen zoals een restaurant kwamen dus niet in aanmerking. Toch lieten de studenten zich niet zomaar ontmoedigen. Het comité van de Bulgaarse kring probeerde via de rector de andere buitenlandse studenten te betrekken en uit te nodigen naar hun coöperatief restaurant. Hoe meer leden, hoe lager de gemiddelde kosten ... Zo probeerde het comité zich “*in het bijzonder te richten op de studenten uit Bessarabië*”, aangezien deze studenten het doorgaans eveneens heel moeilijk hadden om te overleven. Het feit dat de Bulgaarse kring hen de hand reikte, is al een teken van hun bredere maatschappelijke betrokkenheid. Uiteindelijk werd er door de Bulgaarse kring toch een werkgroep van vier Bulgaarse en enkele Bessarabische studenten opgericht om te onderzoeken wat er mogelijk was. Zij kwamen met de volgende elf punten naar buiten:

1. Restaurant op coöperatieve basis waar je goed en voldoende voedsel krijgt.
2. Restaurant wordt uitgebaat door een studentencomité.
3. Het koken en de bediening gebeuren uitsluitend voor en door studenten.
4. De commissie houdt maandelijks de boekhouding bij en grijpt in indien nodig.

⁵⁵⁶ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 238 (1931/1932), flap 323: studentenverenigen.

5. Een maaltijd kost 5 frank.
6. Er is een mogelijkheid om de koks een kleine vergoeding te geven, zodat deze hun studies kunnen financieren.
7. Restaurant dient statuten in bij rector. Oppericht met hulp van de officiële A.E.B. en is er verantwoordelijk voor, maar na deze formaliteit is het restaurant volledig onafhankelijk.
9. De coöperatieve begint vanaf vijftig leden, maar heeft tot doel dit aantal na hun start te verhogen zodat de prijzen kunnen zakken.
10. Een lid van de coöperatieve heeft een verplichte eenmalige inschrijvingskost van 30 frank. Dit bedrag wordt gebruikt om stoelen, tafels, bestek, ect. aan te schaffen.
11. Openingsdoel: 20 januari 1932.⁵⁵⁷

Zo zou er in Gent dus een studentencoöperatie van start gaan naar analogie met initiatieven in andere Europese steden zoals Praag, Nancy, Strasbourg, etc. Het doel was duidelijk: zoveel mogelijk arme buitenlandse studenten een deftige maaltijd voorschotelen zodat de ziekte- en sterftcijfers van deze groep naar beneden zouden gaan. Helaas kregen ze geen financiële steun van de universiteit waardoor de concrete verdere uitwerking van dit initiatief niet gekend is. Uiteindelijk zou onze Bulgaars-Macedonische student Alexandre in 1937 afstuderen als werktuigkundig ingenieur en blijven plakken in België tot hij op 8 januari 1940 uit het bevolkingsregister werd geschrapt.

Conclusie: politiek geëngageerde buitenlandse studentenkringen

Het mag duidelijk zijn dat Alexandres verhaal nogmaals het sociaal politiek engagement van de verschillende buitenlandse studenten illustreert. In Gent bestonden er zelfs op zijn minst dertien verschillende erkende “buitenlandse” studentenverenigingen gedurende het interbellum.⁵⁵⁸ De grootste en meest invloedrijkste club was de joodse vereniging, maar ook anderen zoals de Russen, Bulgaren, ect. lieten zich niet onbetuigd. Eén element zien we steeds terugkeren: de politieke betrokkenheid. Zo waren er de joodse marxisten, de Russische monarchisten, de Poolse nationalist, de Bulgaarse Macedoniërs, ect. Dit mag in feite niet verbazen, want men heeft hier te maken met voornamelijk jongeren die de wereld voor en na Wereldoorlog I hadden meegemaakt. Zij waren de jongeren die in een altijd maar evoluerende wereld opgroeiden, waar grenzen met één pennentrek werden aangepast als ware de ondertekening van een banaal document. Ideologieën zoals het nationalisme, socialisme, communisme, ... kwamen gedurende het begin van de twintigste eeuw op die manier op. Al deze ideeën werden weerspiegeld in de gevarieerde groep buitenlandse studenten aan de Gentse Technische Scholen. Vermoedelijk leidde dit soms tot onderlinge spanningen tussen de verschillende kringen en ideologieën. Toch kwam het nooit tot echte knokpartijen, zoals tussen de flaminganten en franskiljons. Uiteindelijk illustreert het palet aan verscheidene studentenverenigingen nog beter dan wat dan ook hoe dat de hele wereld gedurende de jaren twintig en dertig als het ware samenvloede aan de Gentse scholen.

⁵⁵⁷ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 238 (1931/1932), flap 323: studentenverenigingen.

⁵⁵⁸ Zie tabel **Fout! Alleen hoofddocument.**: overzicht van buitenlandse studentenkringen verbonden aan de Rijksuniversiteit Gent tussen 1924 en 1938.

Naam vereniging	Voor wie	Datum oprichting / eerste vermelding
Association des étudiants Juifs de Gand	Alle joodse studenten	26 december 1922
Union des étudiants Juifs à Gand "Funck"	Joodse marxisten	1923
Union nationale des étudiants Russes à Gand.	Gevluchte Russen	1925
Cercle des étudiants Polonais Gand	Poolse nationalisten	23 januari 1926
l'Association du étudiants Russes à Gand	Russen	6 juni 1926
Association des étudiants Polonais de Lithuanie	Poolse/Litouwse studenten	maart 1927
Association des étudiants et intellectuels Roumains	Etnische Roemenen	25 oktober 1927
Circulo de estudiantas Hispano-Americanos Gante	Zuid-Amerikanen + Portugezen	1929
Cercle des étudiants Roumaines	Joodse/etnische Roemenen	1929
Groupement des étudiants Macédoniens Gand	Macedoniërs (Grieken/Bulgaren)	1930
Association des étudiants Bulgares Gand [Otetz Paissii]	Bulgaren	1931
Union Sportive de la Jeunesse Russe	Gevluchte Russen	21 december 1931
Association des étudiants Chinois à Gand	Chinezen	1932
Nederlandsche Universitaire club	Nederlanders	16 november 1933

Tabel 13: overzicht van buitenlandse studentenkringen verbonden aan de Rijksuniversiteit Gent tussen 1924 en 1938.⁵⁵⁹

⁵⁵⁹ UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 220 (1925/1926), flap 323: studentenverenigingen; doos 222 (1926/1927), flap 323: studentenverenigingen; doos 227 (1928/1929), flap 323: studentenverenigingen; doos 231 (1929/1930), flap 323: studentenverenigingen; doos 238 (1931/1932), flap 323: studentenverenigingen.

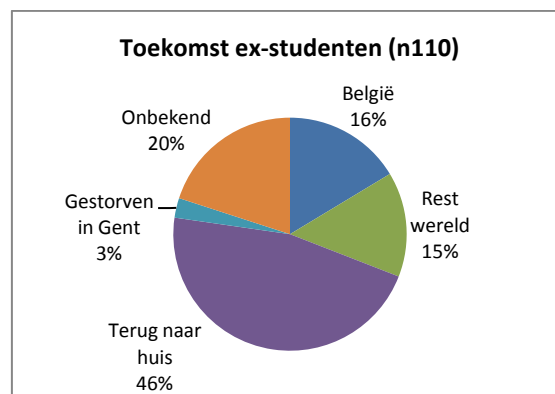
4. Na hun studententijd

Prelude

Maar wat gebeurde er nu met de studenten na hun studies? Aangezien dit onderwerp nog niet uitgebreid is onderzocht, vertrekt dit deel nog meer vanuit de verhalen van de studenten zelf. Aan de hand van verschillende cases worden vragen als waar, hoe en waarom beantwoord. Zo wordt er getracht een globaal beeld te schetsen van wat deze Gentse ingenieursgeneratie voor de wereld betekend heeft. Beginnen doen we echter eerst met een klein beetje statistiek.

4.1. Vanuit Gent de wijde wereld in?⁵⁶⁰

De eerste grote vraag die opdoemt is: waar gingen de studenten na hun studieperiode naar toe? Om dit te onderzoeken heb ik mij gebaseerd op de proefsample met de bijhorende 110⁵⁶¹ vreemdelingendossiers. Zo kon ik in de meeste gevallen achterhalen waarheen de meeste studenten na hun studies verhuisden. Verder werd er bij de verwerking van de gegevens gefocust op de plaats waar ze het grootste deel van hun leven na Gent doorbrachten. Uiteindelijk bekam ik vijf categorieën: “*personen die in België bleven*”, “*personen die terug naar huis gingen*”⁵⁶², “*mensen die de wijde wereld introkken*”⁵⁶³, “*studenten die hun dood vonden in Gent*” en tot slot ook nog een grote groep waarvan de “*verdere levensloop onduidelijk*” was.

Figuur 16: visualisatie van de uiteindelijke hoofdverblijfplaats van de oud-studenten na hun studieperiode in Gent.

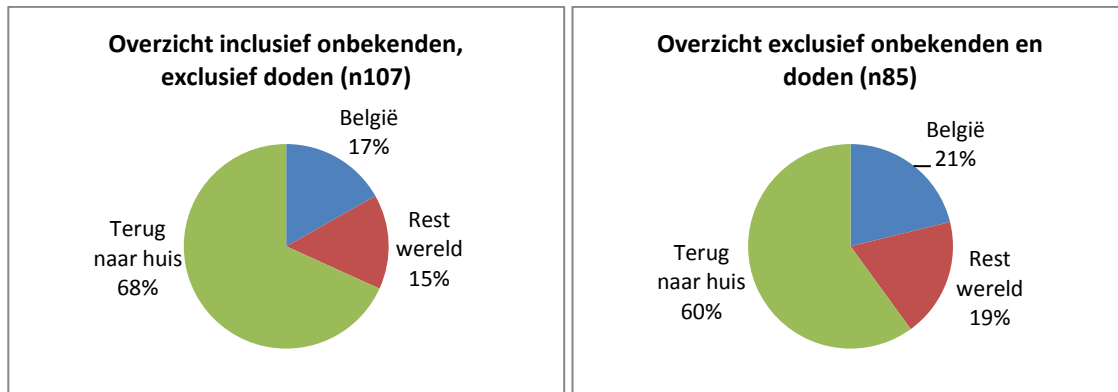
De gevallen die tot “*onbekend*” werden gerekend, zijn de studenten met dossiers zonder melding van verdere verblijfplaatsen of de personen die “*geschrapt werden uit ambtswege*” uit het bevolkingsregister. Dit laatste impliceert dikwijls dat de student gewoon vertrokken was zonder de bevoegde instanties te verwittigen. In praktijk kwam het erop neer dat veel ex-studenten België verlieten zonder zich uit te schrijven. Deze studenten verdwenen bijgevolg geruisloos uit de Belgische universiteitsgeschiedenis. De onbekende gevallen hebben dus waarschijnlijk gewoon op een bepaald moment het land verlaten. Onderstaande grafieken tonen daarom enerzijds de situatie wanneer de categorie “*onbekenden*” bij de “*terug naar huis*”-categorie wordt gevoegd en anderzijds de situatie zonder rekening te houden met de onbekenden.

⁵⁶⁰ Hoofdstuk gebaseerd op de info uit; ARA, F 1650, *Dossiers 3e direction générale – Sûreté publique*, Individuele vreemdelingendossiers van de Openbare Veiligheid.

⁵⁶¹ De proefsample bestond uit 142 studenten, maar er zijn 32 dossiers van studenten “verdwenen” of “onbekend”.

⁵⁶² “Naar huis” wordt hier beschouwd als “naar de geboorteregio” OF “naar het land waar de familie ondertussen gedomicilieerd was”. Een student uit een Russisch gezin dat gevlucht was naar bv. China wordt dan ook als “naar huis” beschouwd, wanneer hij opnieuw zijn gezin vervoegd in China.

⁵⁶³ Hiermee worden diegenen bedoeld die verhuisden naar een voor hen totaal nieuwe bestemming.

Figuur 17: overzichtsgrafieken over de locaties waarheen de oud-ingenieursstudenten uit de sample (exclusief de drie personen die gestorven waren in Gent) trokken. Links: de onbekende gevallen worden hier bij de “terug naar huis”-categorie ondergebracht. Rechts: hier wordt er geen rekening gehouden met de onbekende gevallen.

Het valt meteen op dat de meerderheid van de studenten na hun studies naar huis terugkeerde. Zo ging 60 tot 68% van de ingeschreven studenten terug naar hun eigen land of familie. Deze cijfers liggen volledig in de lijn van een gelijkaardig onderzoek van Vladimir Ronin in verband met 90 Gentse gediplomeerden uit de Poolse regio van het tsaristische rijk. Zo ondervond hij dat 63% van zijn studenten terug naar hun geboorteregio trokken nadat ze hun Belgische diploma op zak hadden.⁵⁶⁴

En ook al lijkt dit percentage op het eerste gezicht hoog, toch is dit relatief. Men mag namelijk niet vergeten dat er een kleine 30 à 40% van de studenten dus níet terugkeerde. De uitzonderlijke situatie van de buitenlandse studenten in Gent valt nog extra op als men dit bijvoorbeeld vergelijkt met de andere Belgische instellingen. Zo bracht een gelijkaardige studie van de buitenlandse gediplomeerden aan het “*Institut Supérieur de Commerce*” in Antwerpen een terugkeerpercentage van maar liefst 93% op. Dit cijfer is gevoelig hoger dan de terugkeergraad van de Gentse studenten.⁵⁶⁵ De Gentse generatie bouwde dus veel meer dan hun Antwerpse collega’s hun leven op elders in de wereld. Zo belandden er onder andere ex-studenten in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Israël, Brazilië, Argentinië, Afrika, Australië, ect.⁵⁶⁶ Hun prestigieuze Gentse ingenieursdiploma gaf hen wellicht het juiste middel om zich overal te kunnen settelen. Uiteindelijk belandde er zo’n 15 à 19 procent van de buitenlandse ingenieurs in een (voor hen) totaal nieuwe omgeving. Zij waren de echte avonturiers die de wijde wereld introkken en elders een volledig nieuw leven opbouwden zonder ooit nog een blik achterom te werpen op hun verleden. Het spreekt voor zich dat het hier veelal om Russische en Oost-Europese joodse studenten ging die nergens naartoe konden.⁵⁶⁷ De witte Russen waren landloos en verjaagd door het communistische regime, de Oost-Europese joden verarmd en benadeeld door het antisemitisme in Oost-Europa. Bovendien mag de impact van de Tweede Wereldoorlog op het migratiegedrag zeker niet onderschat worden. Zo zijn er opvallend veel joodse ingenieurs die na de Tweede Wereldoorlog naar Israël trokken.

⁵⁶⁴ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma. Studenten van buiten de Europese Unie in het Belgisch hoger onderwijs*, p. 26.

⁵⁶⁵ *Ibidem*, p. 26.

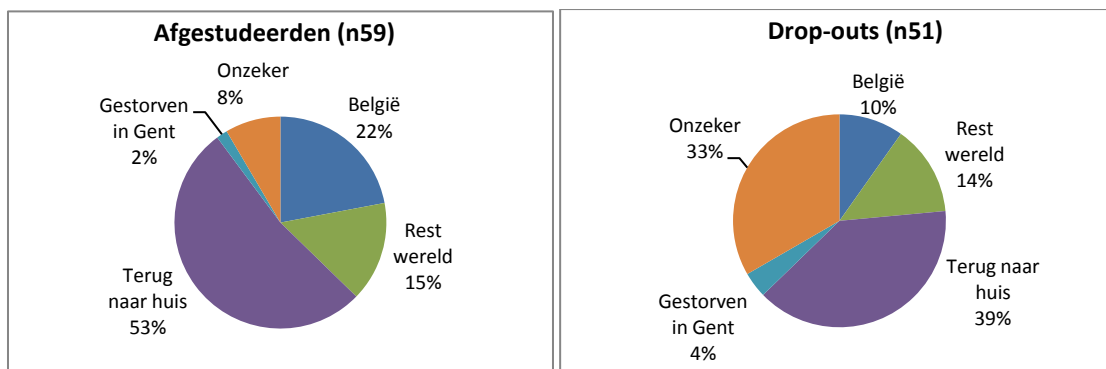
⁵⁶⁶ Bron: Toespraak van mevrouw Eliane Sperling-Levin bij de opening van de tentoonstelling: ‘*De eerste generaties meisjesstudenten aan de R.U.G.*’, 22 november 1982, Gent, Archief van de RUG, 1982; en resultaten eigen onderzoek.

⁵⁶⁷ P. Levy, “Les étudiants étrangers en Belgique.”, p. 33.

Toch vertrok niet elke vreemdeling na zijn studie uit België. Zo bleef ongeveer 20% van de Gentse ingenieursstudenten in België plakken. Dikwijls huwden zij hier, vonden werk, kregen kinderen en werden in de helft van de gevallen uiteindelijk Belgisch staatsburger. Het zijn vooral hun (klein)kinderen die geïnterviewd werden om zo een laatste belangrijke getuigenis vast te leggen in verband met het roemrijke verleden van de Gentse Technische Scholen.⁵⁶⁸

Gediplomeerden vs. drop-outs

Een laatste belangrijk onderscheid dat we kunnen maken, is het mogelijke migratieverschil tussen de gediplomeerden van de Technische Scholen te Gent en de drop-outs die nooit hun studie hebben afgewerkt. Als men de twee onderstaande grafieken naast elkaar legt, valt meteen op dat er veel meer onzekerheid heerst over het lot van de niet-afgestudeerden. We weten meer over de toekomst van de gediplomeerden. Dit is niet geheel onlogisch, aangezien de studenten met een diploma doorgaans langer in België verbleven en op zich ook beter geïntegreerd waren. Bovendien steeg de kans op registratie ook exponentieel wanneer de vreemdeling langer verbleef in België. De drop-outs daarentegen verlieten dikwijls in alle stilte het land na één of twee jaar. Deze studenten dropen wellicht gedesillusioneerd, verarmd en moegestreden terug af naar huis. Vooral de armere studenten konden hun studies niet afronden. Toch gingen niet alle “*gebuisden*” rechtstreeks terug naar huis. Zo bouwde ongeveer ¼ van de niet-afgestudeerde personen zijn leven in België of in het “*buitenland*” uit. De meesten van de drop-outs die niet naar huis keerden, haalden bovendien elders toch een universitair diploma, waardoor ze gemakkelijker in het buitenland konden werken.

Figuur 18: vergelijking tussen de toekomstige woonplaatsen van de Gentse gediplomeerde oud-studenten uit de onderzoekssteekproef en de buitenlandse studenten die hun studies niet afronden. Vooral de hogere mate aan onzekerheid bij de drop-outs valt op.

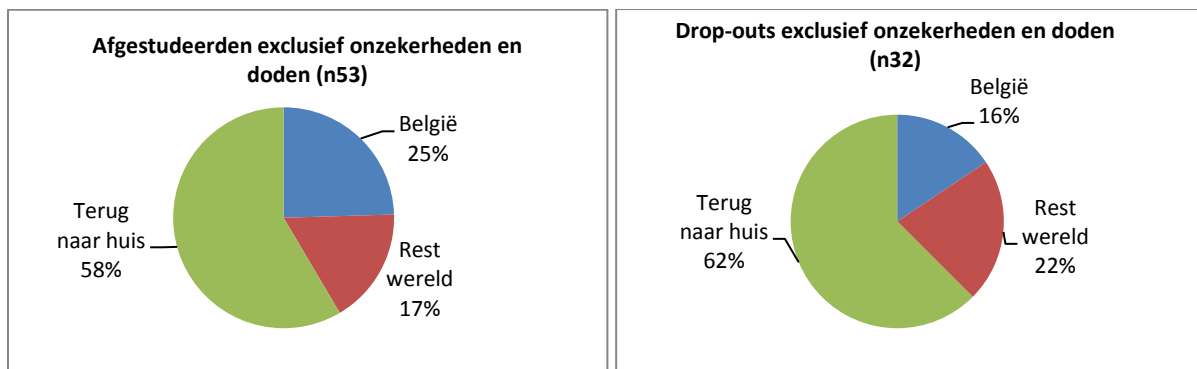
Een laatste opvallend feit is dat ruim vier procent van de niet-afgestudeerden zijn studies niet kon afmaken doordat men simpelweg om het leven kwam. Zo maakten we al eerder kennis met het treurige verhaal van Sczegan Czubinsk die na een avondje stappen in de Coupure verdronk.⁵⁶⁹ Maar een bepaalde Chinese student leek nog meer pech te hebben. Liang Ta Tsin ging namelijk na vijf jaar studeren in 1935 eindelijk afstuderen als Ingenieur der Burgerlijk Genie. Hierop

⁵⁶⁸ Zie grafieken 16-20.

⁵⁶⁹ Zie pagina 120.

zou hij terug naar China reizen om daar als ingenieur te werk gesteld te worden. Maar het lot besliste er anders over, op 26 juli 1935 bezweek Liang Ta Tsin aan de gevolgen van zijn verwondingen in Gent. Deze verwondingen liep hij op door in een taxi plaats te nemen die in een botsing kwam op het kruispunt aan de Karel Van Hulthemstraat, vlakbij de Technische Scholen. Hoewel de student in allerijl naar het ziekenhuis werd gebracht, overleed hij aan de complicaties van een fatale schedelbreuk. Zo stierf Liang Ta Tsin op 24-jarige leeftijd op een warme zomerdag in Gent, net voor zijn afreis naar zijn vaderland. In plaats van een mooie carrière in China wachtte de onfortuinlijke Chinees de eeuwige rust.⁵⁷⁰

Verder kan men ook constateren dat het percentage van personen die in België bleef na hun studies veel groter is bij de afgestudeerden (22%) dan bij de drop-outs (10%). Eigenaardig genoeg is het verschil bij de categorie "Wereld" verwaarloosbaar. Indien men de onzekere gevallen en doden buiten beschouwing laat, merkt men zelfs iets heel eigenaardigs op. Er lijken in verhouding meer drop-outs dan gediplomeerden te zijn die hun leven in een nieuw land doorbrengen. Dit fenomeen kan relatief eenvoudig verklaard worden. We zagen namelijk al eerder dat het merendeel van de Oost-Europese studenten tijdens hun studies amper kon overleven. Hierdoor lag hun slagingspercentage veel lager dan bij hun collega's. Er waren dus over het algemeen genomen in verhouding minder gediplomeerden onder de (veelal joodse) Oost-Europeanen dan onder de andere buitenlanders. Velen van deze joodse Oost-Europese drop-outs keerden na hun studies wel (kort) terug naar hun vaderland of geboorteregio, maar migreerden na en in de aanloop van de Tweede Wereldoorlog naar Palestina/Israël. Bijgevolg krijgen we in de grafieken dus een vertekende verhouding.

Figuur 19: overzichtsdigrammen van de toekomstige woonplaatsen van de afgestudeerde studenten versus de drop-outs, zonder rekening te houden met de onzekere gevallen en de in Gent gestorven studenten.

Een andere constatering is dat gediplomeerden vaker in België bleven plakken. Maar liefst 1 op 4 afgestudeerden bleef in België voor de rest van zijn leven. Niet geheel toevallig gaat het hier wederom dikwijls om joodse Oost-Europese en gevluchte Russische studenten. Perzische, Zuid-Amerikaanse, Griekse of Aziatische studenten trokken na hun studies daarentegen zonder uitzondering terug naar hun geboorteland.

Maar genoeg theorie en statistiek, laten we dieper ingaan op de lotgevallen van de verschillende studenten. Om het geheel overzichtelijk te houden zal er een overzicht gegeven worden van de

⁵⁷⁰ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Liang Ta-Tsiin (1.638.020).

opvallendste personen per subcategorie. Concreet zal er altijd gewerkt worden met het levensverhaal van één of meerdere representatieve personen. Beginnen doen we bij de grootste groep studenten, namelijk diegenen die terug naar huis keerden.

4.2. Home sweet home

De grootste groep studenten trok na het Gentse avontuur terug naar hun familie. Zo ging ongeveer 60 à 68% van de studenten na de studentenperiode terug naar eigen land. Maar wat is er van deze studenten geworden? Welke beroepen oefenden ze uit, welke rol namen ze op in de maatschappij, welke banden bleven intact met België en hoe heeft de Gentse periode hen eventueel beïnvloed in hun latere leven? Via enkele opmerkelijke figuren dringen we dieper door in het post-universitaire leven van deze Gentse generatie.

Politiek & verzet

Abraham Blum: held uit het Poolse getto

Het wondere verhaal van Abraham (Abrasz) Blum is de perfecte illustratie van de belangrijke rol die de Gentse ingenieurs in hun thuisland opnamen. Geboren in de loop van het jaar 1905 groeide de jonge Abraham op in een klassiek Joods-Pools gezin in Vilnius. Het was dan ook geen verrassing dat de jonge Abraham startte in het joodse gymnasium in Vilnius. Toch was dit geen klassieke joodse school, het ging hier namelijk om een zogehete “*hervormd joods gymnasium*”. Naast de basisbegrippen van het judaïsme en het Hebreeuws kregen de studenten eveneens een uitgebreid aanbod seculiere en wetenschappelijke vakken. Het is hier dat Abraham zijn voorliefde voor algebra en wetenschap ontwikkelde. Bovendien kwam hij op school in contact met de één jaar jongere Luba Bielicka, het joodse meisje dat na enkele omwegen zijn levensgezellin zou worden. Na hun studie aan het gymnasium scheidden hun wegen echter kortstondig. Zo koos Abrasz ervoor om naar Gent te gaan studeren, terwijl Luba zich inschreef aan de verpleegsterschool in de Poolse hoofdstad Warschau.⁵⁷¹

Abrasz trok in de zomer van 1923 richting Gent waar hij zich inschreef in het eerste jaar “*Arts & Manufactures*”. Als joodse student met linkse ideeën was hij al snel betrokken bij de organisatie van de “*Association des Etudiants Juifs*”. Hij was dan ook als voorzitter in 1926-1927 nauw betrokken bij de opening van het joodse studentenrestaurant in de Rue D’Orange 4.⁵⁷² Ondanks zijn drukke bezigheden bleef Abrasz gedurende zijn volledige studieloopbaan contact houden met zijn vriendinnetje Luba in Warschau. Het was dan ook geen verrassing dat Abraham na het behalen van zijn ingenieursdiploma in 1929 naar Warschau verhuisde om te trouwen met zijn Luba. Het koppel kreeg uiteindelijk twee kinderen, Wiktorja (1932) en Alexander (1936) die in Warschau opgroeiden.

⁵⁷¹ Yad Vashem The Holocaust Martyr’s and Heroes’ Remembrance Authority, *Luba Bielicka Blum*, in: http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/otwock/staff_blum.asp, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁵⁷² UAUG. 4A2/4. *Kabinet van de rector*, doos 222 (1926/1927), flap 323: studentenverenigen.

Figuur 20: foto van Abrasza Blum gedurende zijn studentenperiode binnenin de Gentse Technische School.⁵⁷³ De tweede foto toont Abrasza Blum en Luba Bielicka op hun huwelijksdag.⁵⁷⁴

Opvallend is het feit dat het koppel politiek zeer actief bleef. Zo sloot Abraham zich initieel, mogelijk onder invloed van zijn Gentse periode, aan bij de communistische jeugdwerking. Begin jaren dertig werd het koppel lid van de jeugdorganisatie (Zukunft) van de joods-socialistische Bund.⁵⁷⁵ Abraham wierp zich op als een trouwe militant en werd mede door zijn inzet al gauw een van de leiders van de Bund en Zukunft in Warschau.⁵⁷⁶ Hoewel hij opgeleid was als ingenieur, hield hij zich praktisch fulltime bezig met politiek. Zo was hij onder meer actief in de redactie van het partijblad, werd hij de leider van de Zukunft, richtte hij scholen op voor de Bund en werd hij lid van het presidium van de Bund in Warschau.⁵⁷⁷ Zijn vrouw Luba had zich in tussentijd opgewerkt tot assistent van de directrice van de verpleegsterschool in Warschau.⁵⁷⁸ Het gezin was gelukkig en hun leven liep zijn gewone gangetje tot op 1 september 1939 het noodlot toesloeg en niets meer voor het gezin hetzelfde zou zijn.

Op 1 september 1939 vielen de Duitsers Polen binnen. Op 8 september bereikten de eerste Duitse, gemotoriseerde divisies al de buitenwijken van Warschau maar de Poolse bevolking was niet van plan om zomaar over zich heen te laten lopen.⁵⁷⁹ Zo organiseerde Abraham onder meer samen met Szmul

⁵⁷³ Bron: Yad Vashem, *Belgium, 1928, Abrasha Blum (on the left) upon finishing his studie...*, in: <http://collections.yadvashem.org/photosarchive/en-us/90577.html>, geraadpleegd op 21 april 2014.

⁵⁷⁴ Bron: Yad Vashem, *Poland, Prewar, Abrasha Blum and Luba Blum on their wedding day*, in: <http://collections.yadvashem.org/photosarchive/en-us/90576.html>, geraadpleegd op 21 april 2014.

⁵⁷⁵ De Bund groeide midden jaren dertig uit tot de dominante joodse politieke organisatie in Polen. De beweging zette zich in tegen het antisemitisme, voor het joodse onderwijs, joodse vakbonden en de Jiddische cultuur. Voor verdere info over de Bund kan men terecht op de volgende site <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Bund>.

⁵⁷⁶ Wikipedia, *Abraham Blum*, in: http://en.wikipedia.org/wiki/Abraham_Blum, geraadpleegd op 23 april 2014.

⁵⁷⁷ Wikipedia, *Abraham Blum*, in: http://en.wikipedia.org/wiki/Abraham_Blum, geraadpleegd op 23 april 2014.

⁵⁷⁸ Yad Vashem The Holocaust Martyr's and Heroes' Remembrance Authority, *Luba Bielicka Blum*, in: http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/otwock/staff_blum.asp, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁵⁷⁹ In minder dan een week tijd hadden de Duitse troepen meer dan 225 kilometer terrein veroverd.

Zygielbojm (de leider van de Bund) en met de steun van burgemeester Starzynski de verdediging van Warschau. Er werden meerdere joodse afdelingen en versterkingen opgericht rond het stadscentrum om de stad te verdedigen. Bovendien zorgde Blum er samen met zijn kameraden voor dat het partijblad “*de Folkszajtung*” (*de Volksgazet*) bleef verschijnen gedurende de belegering. Op die manier wilden ze de mensen moed geven en aantonen dat niet alles verloren was. Helaas mocht hun verzet niet baten, want toen het Poolse leger bij de slag van de Bzura op 22 september in de pan werd gehakt, lag de weg naar Warschau nagenoeg volledig open. Vele hooggeplaatste Bund-leiders kozen eieren voor hun geld en vluchtten weg uit Warschau. Zo kwam de leiding van de partij volledig in handen van de jongere generatie, die doorstroomde uit de jeugdwerking Zukunft. De centrale figuur binnen deze vereniging was Abraham Blum. Hij drukte meer dan wie dan ook zijn stempel op de geschiedenis van de Poolse Bund gedurende het Holocausttijdperk. Het is onder andere dankzij hem dat de Bund als partij de Tweede Wereldoorlog overleefde.⁵⁸⁰

Toch waren het barre tijden voor de joodse bevolking van Warschau, aangezien ze het slachtoffer werden van pesterijen, discriminatie en verschillende spotcampagnes. Bovendien werden eind 1940 alle joden verplicht samen te gaan wonen in een zogenaamd getto. Dit getto werd gevestigd in de joodse wijk van Warschau waar alle niet-joden moesten vertrekken. Bij de oprichting zaten ongeveer 380.000 mensen bijeen gepropt binnen de muren van deze wijk. Ter illustratie: zowat 30% van de toenmalige bevolking van Warschau werd gedwongen om op 2,4% van het totale grondgebied van Warschau te gaan wonen. Bovendien lieten de Duitsers niets aan het toeval over en begonnen ze al op 16 november 1940 aan de bouw van een grote muur met prikkeldraad rond het getto, waardoor het gebied volledig afgesloten werd van de buitenwereld. Iedereen die binnen of buiten het getto wou, moest passeren langs een horde Duitse soldaten en Poolse politiemannen. Verder waren er ook zo'n 2.000 door de nazi's aangestelde joden die de interne ordehandhaving moesten bewaren, de zogenaamde “*Jüdischer Ordnungsdienst*”. Het algemene beheer van het getto was dan weer officieel in handen van “*de Jodenraad*”, die niet veel anders kon doen dan de bevelen van de Duitsers uitvoeren. Toch kwam er al gauw een clandestiene beweging op gang binnen het getto. Zo ontwikkelde de Bund onder meer een geheel ondergronds netwerk dat zowel educatieve als politieke activiteiten voor jongeren voorzag.⁵⁸¹ Deze initiatieven waren jammer genoeg maar een pleister op een houten been. Ziekte, ondervoeding, pesterijen en gebrek aan levensruimte bleven immers dagelijkse kost voor de gettobewoners.⁵⁸²

⁵⁸⁰ Yivo, D. Blatman, *Bund*, in: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Bund>, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁵⁸¹ Yivo, D. Blatman, *Bund*, in: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Bund>, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁵⁸² Wikipedia, *Getto van Warschau*, in: http://nl.wikipedia.org/wiki/Getto_van_Warschau, geraadpleegd op 24 april 2014.

Figuur 21: familiefoto van de Blums voor de Tweede Wereldoorlog. Op de bovenste rij (van links naar rechts): Abrasha Blum, moeder Scheine Blum en grootmoeder Hanna Lea Blum. Op de onderste rij van links naar rechts: Luba Blum, Rochke Blum, Wyorke Blum en Rivka Blum. Rochke, Wyorke en Rivka waren allen zussen van Abrasha Blum.⁵⁸³

Toch moest de ergste verschrikking voor de joodse bevolking nog komen. In het begin van 1942 besloten de nazi's op de Wannseeconferentie dat alle joden in Europa vermoord moesten worden, de zogenaamde "*Endlösung der Judenfrage*". Een van de eerste stappen voor de totale uitroeiing van de joden was het plan "*Aktion Reinhard*". Het plan hield in dat alle Poolse joden systematisch en gestructureerd uitgeroeid werden in vernietigingskampen als Belzec, Sobibor en Treblinka. Het verschil tussen deze vernietigingskampen en de bekendere concentratiekampen is dat men in deze vernietigingskampen onmiddellijk na aankomst werd vermoord. In totaal zouden zo ongeveer 1,5 à 2 miljoen mensen in het kader van operatie "*Aktion Reinhard*" worden vergast.⁵⁸⁴

Wanneer het vernietigingskamp van Treblinka in juli 1942 eindelijk klaar was, kon de "*grote schoonmaak*" van de joodse getto in Warschau beginnen. Op 22 juli 1942 kreeg de Judenrat voor de eerste maal te horen dat men de joden "*naar het oosten*" zou deporteren. Bijgevolg werd de "*Jüdischer Ordnungsdienst*" door de Nazi's bevolen om elke dag 6.000 personen af te leveren aan het treinstation voor deportatie. Indien men niet gehoorzaamde, zouden de Duitsers overgaan tot de onmiddellijke executie van honderd gijzelaars. Hoewel de joodse verzetslui uit het getto op 23 juli bijeenkwamen, werd er initieel geen actie ondernomen. Men geloofde namelijk nog altijd dat de joden naar werkkampen werden gestuurd i.p.v. naar vernietigingskampen. Zo werden de volgende 52 dagen ongeveer 300.000 mensen op het transport richting vernietigingskamp Treblinka gezet. Dit was de eerste fase van de ontruiming van de getto. Uiteindelijk bleven er naar schatting nog zo'n 55.000 à 60.000 Joden in het getto wonen na 10 september 1942.⁵⁸⁵

⁵⁸³ Bron: Yad Vashem, *Poland, Prewar, Abrasha Blum and Luba Blum on their wedding day*, in: <http://collections.yadvashem.org/photosarchive/en-us/90573.html>, geraadpleegd op 21 april 2014.

⁵⁸⁴ STIWOT, K. Prenger, *Aktion Reinhard*, in: <http://www.go2war2.nl/artikel/1479/Aktion-Reinhard.htm>, geraadpleegd op 25 april 2014.

⁵⁸⁵ Wikipedia, *Getto van Warschau*, in: http://nl.wikipedia.org/wiki/Getto_van_Warschau, geraadpleegd op 24 april 2014.

Bij de overblijvers groeide uiteindelijk het besef van de impact van de deportaties en ondernam men stappen om zich te organiseren. Zo vormden de overblijfselen van verscheidene politieke strekkingen in het getto samen de ZOB (*“Zydowska Organizacja Bojowa”* of *“de Joodse Gevechtsorganisatie”*) die tussen de 220 à 500 leden telde. Andere, dikwijls joodse ex-militairen uit het Poolse leger, vormden dan weer de ZZW (*“Joodse Strijdersbond”*) die om en bij de 250 à 450 verzetslui groepeerde. Zij hadden maar een doel: vechten tot het bittere einde.⁵⁸⁶

Een van de belangrijkste personen in het ondergrondse joodse verzet was onze Gentse ingenieur Abraham Blum. Zo voerde hij samen met Maurycy Orzech in naam van de Bund onderhandelingen over verzetssamenwerking met het *“Antifascistisch Blok”*, de coalitie van linkse zionisten, communisten en kleinere joodse socialistische partijen. Het is mede door de overtuigingskracht van Abraham Blum dat de Bund samen met het Antifascistisch Blok de ondergrondse verzetsorganisatie ZOB oprichtte. Dit was niet zo evident, want in wezen waren de bundisten gekant tegen het zionisme. Het zionisme zocht namelijk zijn heil in het Hebreeuws, terwijl de Bund vond dat de joodse Jiddische cultuur bewaard diende te worden. Toch werd dit discussiepunt door de uitzonderlijke noodsituatie even opzij gezet en kwam het gewapende verzet op gang.

Bovendien onderhield de Bund in het getto voortdurend contact met het Poolse verzet, de politieke leiders in het Westen en met de Poolse regering in ballingschap. Vooral het contact met de Poolse verzetsleiders was belangrijk voor het joodse verzet.⁵⁸⁷ Via deze weg konden de joodse verzetslui de nodige wapens en kennis bemachtigen voor hun strijd tegen de Duitse bezetter.⁵⁸⁸ Maar er was wel degelijk sprake van een wisselwerking. Zo verschaften de joodse activisten een gedetailleerd verslag (van de hand van Leon Feiner) over de Duitse genocide in Polen en Litouwen aan het Poolse verzet. Die smokkelden het document op hun beurt naar Londen waar het rapport werd overgedragen aan de Poolse regering in ballingschap en de westerse mogendheden. Het rapport vormde een van de eerste bewijzen van de joodse massavernietiging in Wereldoorlog II.⁵⁸⁹

Dat het deze joodse verzetslui menens was bleek onder meer uit het oprichtingscharter van de ZOB (*de Joodse Gevechtsorganisatie*). Zo zagen zij het ten eerste als hun (belangrijkste) taak om gewapende weerstand te bieden bij het geval van verdere deportaties, onder het motto: *“Geen enkele jood zal worden opgegeven.”* Ten tweede wilden zij terroristische acties ondernemen tegenover de *“joodse politie”*, *“Judenrat”* en de fabrieken waar joden onder dwang werden tewerkgesteld. Als derde punt wou men een actieve strijd aangaan met de bezetters en de Gestapo.⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Y. Gutman, *The Jews of Warsaw, 1939-1943: Ghetto, Underground, Revolt*, Bloomington, Indiana University Press, 1982, pp. 165-210.

⁵⁸⁷ De Bund had namelijk al van voor de oorlog goede connecties met de Socialistische Poolse politieke partij, waardoor men nu ook contacten had met het Poolse verzet.

⁵⁸⁸ M. Edelman, *The Warsaw Ghetto Uprising*, in: <http://writing.upenn.edu/~afilreis/Holocaust/warsaw-uprising.html>, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁵⁸⁹ Y. Gutman, *The Jews of Warsaw, 1939-1943: Ghetto, Underground, Revolt*, Bloomington, Indiana University Press, 1982, pp. 165-230.

⁵⁹⁰ B. Engelking and J. Leociak, *The Warsaw Ghetto: A Guide to the Perished City*, New Haven, Yale University Press, pp. 760-761.

Een van de sleutelfiguren en intellectuelen binnen dit gewapende verzet was zoals reeds vermeld onze Abrasza Blum. Deze ex-student van de universiteit Gent nam actief deel aan het verzet tegen de Duitse machthebbers en collaborateurs. Hij weigerde bovendien te vluchten uit het getto voor de strijd tegen de Duitsers gestreden was. Ondanks het feit dat zijn vrouw en kinderen buiten de muren van het getto ondergedoken waren, bleef Abrasza bij zijn kameraden om zich voor te bereiden op hun laatste gevecht.⁵⁹¹ Blum dwong dan ook veel respect af binnen het joodse getto. Zo beschreef Marek Edelman, één van de weinige overlevenden uit het getto, Blum als een bijzonder wijze en bedachtzame man die hun leider was voor en tijdens de oorlog. Abraham Blum werd dan ook als de ideologische vader van het gewapende verzet binnen de Bund gezien. Hoewel hij fysiek erg verzwakt was, had hij een buitengewoon sterk karakter. Hij zag het simpelweg als zijn plicht om te strijden en de groep te leiden doorheen de moeilijke momenten. Altijd kalm en doordacht waakte hij er zo over dat de vlam van het protest onder de verzetslui nooit ging doven.⁵⁹²

Uiteindelijk kwam de eerste gewapende joodse verzetsactie er pas in januari 1943, toen de Duitsers begonnen aan de tweede ontruiming van het getto. Na maanden voorbereiding kwamen de joodse verzetslui in opstand tegen de Duitse soldaten en joodse collaborateurs. Uiteindelijk slaagden de joodse verzetsleden er zelfs in de deportaties na vier dagen stop te zetten en de macht over het getto over te nemen. De ZOB en ZZW vochten straat per straat voor wat ze waard waren tot ze de hele joodse wijk in handen hadden. Overal werden er door de verzetslui gevecht- en controleposten opgericht om zich te verdedigen tegen de Duitse tegenreactie. Tijdens de drie maanden die voorbijgingen, bereidden alle bewoners van het getto zich voor op wat het laatste gevecht zou zijn. Het was erop of eronder, want overgeven was zinloos. Er werd een heus ondergronds bunkernetwerk opgericht dat verbonden was door middel van het riolenstelsel. Eveneens werden er vluchttunnels gemaakt tot buiten het getto en werden er wapens ingezameld en verdeeld over verschillende posten. Intussen bleven de gefrustreerde Duitse troepen buiten het getto wachten op de beloofde versterkingen, terwijl ze sporadisch werden aangevallen door leden van het Poolse “*Armia Krajowa*”-verzetsleger en de kleinere communistische “*Gwardia Ludowa*”. Vooral het “*Armia Krajowa*” probeerde de joden te helpen door onder andere wapens te leveren en tot tweemaal toe een poging te ondernemen om de getto-muur op te blazen.⁵⁹³

Uiteindelijk trokken de Duitse troepen op de vooravond van 19 april 1943, de dag voor Pesach, het getto terug binnen onder leiding van SS-Gruppenführer Jürgen Stroop. De Duitsers werden direct onthaald met geweersalvo's, granaten en molotovcocktails die de joodse strijders over de hele wijk verspreid als valstrikken hadden voorzien. Een van deze hinderlaagposities was in de zogenaamde “*borstelmakerswinkel*” waar Abrasza met zijn gevechtseenheid in een hinderlaag lag.⁵⁹⁴ De joodse strijders schoten op de Duitse patrouilles vanuit venstererkers, steegjes, de riolen en zelfs brandende

⁵⁹¹ United States Holocaust Memorial Museum, *Portrait of Abraham Blum, member of the Jewish underground in the Warsaw ghetto*, in: <http://collections.ushmm.org/search/catalog/pa23060>, geraadpleegd 24 april 2014.

⁵⁹² M. Edelman, *The Warsaw Ghetto Uprising*, in: <http://writing.upenn.edu/~afilreis/Holocaust/warsaw-uprising.html>, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁵⁹³ Wikipedia. *Opstand in het getto van Warschau*, in: http://nl.wikipedia.org/wiki/Opstand_in_het_getto_van_Warschau, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁵⁹⁴ Y. Gutman, *The Jews of Warsaw, 1939-1943: Ghetto, Underground, Revolt*, Bloomington, Indiana University Press, 1982, pp. 165-230.

gebouwen. De Duitsers reageerden op deze guerrillaoorlogvoering door blok per blok op te blazen met artilleriegeschut en elke jood die ze tegenkwamen ter plekke te fusilleren. Al gauw stond het ganse getto in brand. Maar de joodse verzetslui bleven hoop houden, mede door toedoen van Abrasha Blum. Edelman getuigt: *“Het was grotendeels dankzij Abrasha Blum, door zijn kalme en scherpe geest, dat wij in staat waren deze nachtmerrie van verschrikking te doorstaan.”*⁵⁹⁵

Uiteindelijk zou het laatste verzet van enige betekenis eindigen op 23 april 1943, na vier dagen hevige strijd. Maar de onrust in het getto bleef nog enkele weken aanslepen. De Duitsers doorzochten het getto met politiehonden en geluidsdetectiemateriaal, op zoek naar de laatste joodse verzetshaarden. Een van deze laatste schuilholten was het operatiehoofdkwartier van de verzetsgroep van Abraham Blum in de *“borstelmakerswijk”*. De Duitsers ontdekten deze schuilkelder (in de Franciszkanskastraat 30) op 3 mei, waarna er een gevecht tot de dood volgde. Het gevecht zou uiteindelijk twee en een halve dag duren tot de laatste joodse verzetsstrijder het leven liet. Waar Abraham Blum op dat moment was, is niet meteen duidelijk. Wel staat vast dat hij op dat moment niet in het schuilcomplex aanwezig was en een belangrijke rol bleef spelen binnen de organisatie van het verzet. Marek Edelman becommentarieert de situatie begin mei:

*“But even in the most difficult moments, when there was almost nothing left, Abrasha Blum kept our spirits up. His presence among us meant more to us and gave us more strength than the possession of the best possible weapon. One can hardly speak of victories when Life itself is the reason for the fight and so many people are lost, but one thing can surely be stated about this particular battle: we did not let the Germans carry out their plans. They did not evacuate a single living person.”*⁵⁹⁶

Het joodse verzet verloor echter steeds meer terrein en toen op 8 mei Mordechaj Anielewicz (de commandant van het ZOB en tevens de militaire leider van de opstand) stierf, liep de opstand werkelijk op zijn einde. Uiteindelijk zou de rebellie op 16 mei definitief onderdrukt worden door Stroops mannen. Tijdens de gehele opstand zouden zo'n 7.000 joodse strijders gedood zijn en nog eens 6.000 mensen vergast of levend verbrand zijn in de bunkers.⁵⁹⁷ Abraham had echter geluk, want hij slaagde er namelijk in te ontsnappen uit het getto via het riolenetwerk van de stad. Marek Edelman vertelt:

“De hele nacht liepen we door riolen, kropen langs en over talrijke obstakels die door de Duitsers waren aangelegd. De ingangen naar het riool werden bedolven onder puin, de doorgangen geboobytrapt met handgranaten, die explodeerden bij de minste aanraking. Om de zoveel tijd lieten de Duitsers gas los in de riolen. In deze omstandigheden, in een riool van 28 centimeter hoog, waar het onmogelijk was om recht te staan en het water aan onze lippen stond, lagen we zo 48 uur te wachten voor we uit het riool kropen. Elke minuut verloor er wel

⁵⁹⁵ M. Edelman, *The Warsaw Ghetto Uprising*, in: <http://writing.upenn.edu/~afilreis/Holocaust/warsaw-uprising.html>, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁵⁹⁶ M. Edelman, *The Warsaw Ghetto Uprising*, in: <http://writing.upenn.edu/~afilreis/Holocaust/warsaw-uprising.html>, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁵⁹⁷ Wikipedia, *Getto van Warschau*, in: http://nl.wikipedia.org/wiki/Getto_van_Warschau, geraadpleegd op 24 april 2014.

*iemand het bewustzijn en de dorst was onze grootste vijand. Sommigen dronken zelf van het dikke slijmerige rioolwater. Elke seconde leek een eeuwigheid...*⁵⁹⁸

Toen de groep uiteindelijk toch uit de riolen durfde komen, vluchtten ze naar een nabijgelegen bos net buiten Warschau. Daar verschole zich meerdere dagen tot Abraham uiteindelijk na enkele dagen terugging naar Warschau om zijn familie te zoeken. Uiteindelijk vond hij hen terug in het “*Arische deel*” van de stad, maar omdat hij zijn gezin niet in gevaar wou brengen, kon hij niet bij hen inwonen. Daarom was het plan dat hij alleen zou onderduiken elders in de stad.⁵⁹⁹

Eerst dook hij onder in het privéappartement van Eugenia Wasowska-Leszczyńska in de Zurawiastraat en later in het appartement van Władysława Kowalska-Meęd in de Barokstraat 2 in Warschau. Maar zijn schuilplaats werd sneller onthuld dan gehoopt. De conciërge van het gebouw ontdekte namelijk bij toeval de aanwezigheid van de gezochte Abraham op het appartement van Władysława Kowalska. De conciërge⁶⁰⁰ aarzelde geen seconde: hij barricadeerde Abrahams kamer en verwittigde de Duitse ordediensten. Abraham zat als een rat in de val. Maar hij zag nog een uitweg... Hij knoopte enkele lakens aan elkaar en probeerde zo uit het raam van de derde verdieping te ontsnappen aan de op de deur bonkende Duitse soldaten. De dekens konden echter het gewicht van Abraham niet houden en hij viel meters diep naar beneden. Abraham brak zijn beide benen en was een vogel voor de kat. Uiteindelijk werd hij verzwakt en uitgeput opgepakt door de Duitsers en naar de Gestapo gebracht.⁶⁰¹ Een van de laatste personen die Abraham nog levend zou gezien hebben, was zijn medegevangene Feigele Pelte. Deze getuigde later: “*Na een lange ondervraging verliet de politie de kamer. Abrasha deed zijn best op te staan, kreunend van de pijn. Wanneer ik hem fluisterend vroeg hoe hij zich voelde, was hij niet capabel meer om te antwoorden.*”⁶⁰² Na dagenlange foltering werd Abraham Blum uiteindelijk op 39-jarige leeftijd op 10 of 11 mei 1943 gefusilleerd door de Gestapo. Zo eindigde de inspirerende strijd van de Gentse ingenieur Abraham Blum ergens in een kelder van de Gestapo in Warschau.⁶⁰³ Zijn gezin zou de oorlog wel overleven en nog een tijd in Polen blijven. Zijn vrouw werd directrice van het weeshuis voor joodse kinderen in Otwock tot dit in 1949 werd gesloten en ze in Warschau terug een verpleegsterschool opende. Later zou ze voor haar inzet nog rijkelijk beloond worden met verschillende eretekens, waaronder de prestigieuze Florence Nightingale Medaille. Ze zou uiteindelijk sterven in 1973 in Warschau.⁶⁰⁴ Hun dochter Wiktoria (Aviva Blum Wachs) zou later immigreren naar Israël en daar kunstenares worden, terwijl hun zoon Alexander een kernwetenschapper werd en migreerde richting de Verenigde Staten.⁶⁰⁵

⁵⁹⁸ M. Edelman, *The Warsaw Ghetto Uprising*, in: <http://writing.upenn.edu/~afilreis/Holocaust/warsaw-uprising.html>, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁵⁹⁹ United States Holocaust Memorial Museum, *Portrait of Abraham Blum, member of the Jewish underground in the Warsaw ghetto*, in: <http://collections.ushmm.org/search/catalog/pa23060>, geraadpleegd 24 april 2014.

⁶⁰⁰ De conciërge werd later tijdens de repressie trouwens zelf ter dood veroordeeld door het Poolse verzet, de “*Armia Krajowa*”.

⁶⁰¹ Beit Lohamei Haghetat, *Torchlighters and Wreath for the Righteous Among the Nations 2013*, in: <http://www.gfh.org.il/Eng/?CategoryID=349&ArticleID=562&SearchParam=aviva+blum>, geraadpleegd op 25 april 2014.

⁶⁰² Geni, *Abrasha Blum*, <http://www.geni.com/people/Abrasha-Blum/6000000017668346944>, geraadpleegd op 25 april 2014.

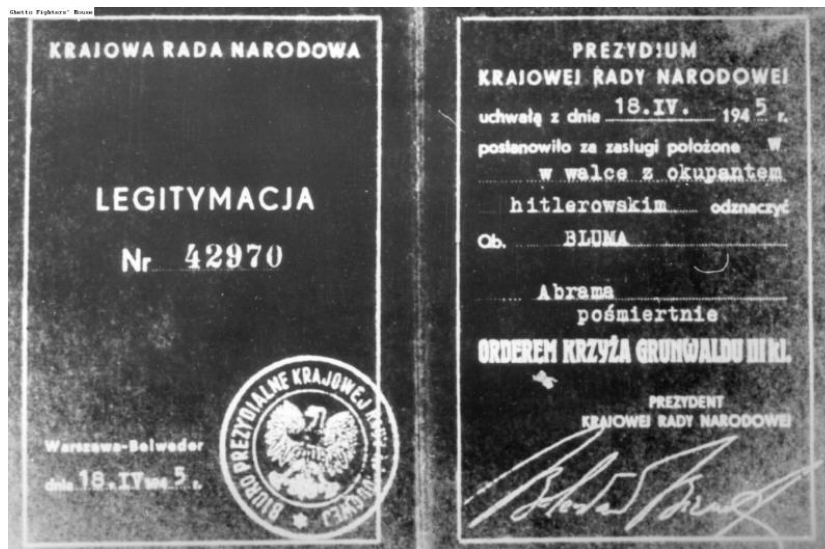
⁶⁰³ Beit Lohamei Haghetat, *Torchlighters and Wreath for the Righteous Among the Nations 2013*, in: <http://www.gfh.org.il/Eng/?CategoryID=349&ArticleID=562&SearchParam=aviva+blum>, geraadpleegd op 25 april 2014.

⁶⁰⁴ Yad Vashem The Holocaust Martyr's and Heroes' Remembrance Authority, *Luba Bielicka Blum*, in: http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/otwock/staff_blum.asp, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁶⁰⁵ Yad Vashem The Holocaust Martyr's and Heroes' Remembrance Authority, *Wiktoria Blum*, in: http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/otwock/histories_blum.asp, geraadpleegd op 24 april 2014.

Op 18 april 1945 werd Blum zelf postuum bekroond met de hoogste militaire Poolse onderscheiding voor moed in oorlogstijd; hij werd gerekend tot de orde Virtuti Militari, voor zijn dapperheid, moed en rol in de opstand van het getto in Warschau. Later werd hij ook nog postuum gehuldigd in de Orde van het Grunwald Kruis voor zijn gevecht tegen de Duitse bezetter. En op zijn grafmonument staat tot op de dag van vandaag de volgende inscriptie:

*“Abraszka Blum, eng., 1905-1943. Lid van de het ondergrondse coördinatiecomité en van de Bund in Polen. Leidend activist in de opstand van het getto van Warschau. Gestorven in zijn heroïsche strijd tegen de nazibezetting.”*⁶⁰⁶

Figuur 22: certificaat Orde van het Grunwald Kruis.⁶⁰⁷

⁶⁰⁶ Wikipedia, *Abraham Blum*, in: http://en.wikipedia.org/wiki/Abraham_Blum, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁶⁰⁷ Bron: IIS infocenters, in: http://iis.infocenters.co.il/gfh/multimedia/GFH/0000030029/0000030029_1_web.jpg, geraadpleegd op 25 april 2014.

Figuur 23: Warschau, Polen, 1958, Warsaw, Poland, 1958, onthulling van de grafsteen voor Abrasha Blum.⁶⁰⁸

Het verhaal van Abraham illustreert perfect dat de buitenlandse Gentse ingenieurs dikwijls geen “gewone” studenten waren. Het waren meestal jongemannen die wanneer ze terugkwamen in hun thuisland een zekere rol vervulden, zowel op politiek, sociaal als economisch vlak. Opgeleid aan de prestigieuze ingenieursopleiding in Gent vormden zij zo in hun thuisland dikwijls een soort elite die de teugels stevig in handen nam. Mogelijk bood Abrahams opleiding in België hem de kans om uit te groeien tot leider van de Bund en tot onderhandelaar met de andere joodse organisaties. Het is namelijk niet ondenkbaar dat Abraham meer dan eens in Gent compromissen moest sluiten tussen de zionistische, communistische en socialistische joodse studenten binnen de “*Association des Etudiants Juifs*”. De Gentse studentenomgeving, waar joodse studenten uit de hele wereld samenkwamen, was dus als het ware de perfecte leerschool voor toekomstige joodse politici. Hier kon men discussiëren, debatteren, maar ook compromissen sluiten met andersdenkenden. Abraham is dan ook zeker niet de enige bekende joodse politicus uit de Gentse ingenieurswereld. Zo zagen we eerder al de Palestijn Yair Sprinzak⁶⁰⁹ die later de voorzitter van het Israëliësche parlement werd en had men ook nog Blums voorganger: de Pool Wictor Alter (1890-1943) die voor de Tweede Wereldoorlog een belangrijke leider van de joodse Bund in Polen en Rusland was. Wictor Alter werd uiteindelijk in 1943 op bevel van Stalin geëxecuteerd door de sovjets.⁶¹⁰

⁶⁰⁸ Bron: Yad Vashem, *Warsaw, Poland, 1958, Unveiling of the gravestone of Abrasha Blum*, in: <http://collections.yadvashem.org/photosarchive/en-us/90580.html>, geraadpleegd op 24 april 2014.

⁶⁰⁹ Zie pagina 60-61.

⁶¹⁰ Yivo, D. Blatman, *Alter Wiktór*, in: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Alter_Wiktór, geraadpleegd op 25 april 2014.

Joseph Goldberg: een toekomst in een “werk”-kamp?

Maar Abraham Blum was niet de enige Gentse ingenieur die gedurende de Tweede Wereldoorlog betrokken geraakte bij het verzet tegen de Duitse bezetter. Een ander fascinerend verhaal is dat van Joseph Felix Goldberg uit het Poolse Sosnowiec.⁶¹¹ Op 10 februari 1925 belandde deze Poolse student aan de Technische Scholen, waar hij in de voetsporen van zijn oudere zus Fryda Goldberg (diploma werktuigkundig ingenieur 1926) trad. Toch behaalde Joseph nooit zijn diploma in Gent. Vermoedelijk trok hij eind juni 1927 weg om aan de Franse Technische Scholen verder te studeren. De exacte reden voor zijn vertrek is niet bekend. Wat we wel weten, is dat Joseph uiteindelijk in Sosnowiec eveneens in de politiek trad. *“Ondanks dat hij geen arbeider was en nooit de bitterheid van armoede had gesmaakt”*⁶¹², sloot hij zich toch aan bij de linkse zionisten.

Wederom zien we een politiek geëmancipeerde joodse oud-ingenieursstudent uit Gent zich aansluiten bij een joodse, linkse partij in zijn vaderland. Deze oriëntatie is natuurlijk niet toevallig, zo zagen we eerder al dat de overgrote meerderheid van de buitenlandse joodse studenten in Gent politiek links georiënteerd was. Joseph Goldberg en Abraham Blum studeerden bovendien samen en kenden elkaar dus ongetwijfeld. De joodse studentengemeenschap in Gent was immers een kleine wereld. Ondanks hun politiek verschillende standpunt (Abraham was een communist/bundist, Joseph een overtuigde linkse zionist) is het dus niet ondenkbaar dat Abraham en Joseph ooit in Gent samen een pint pakten of op zijn minst gediscussieerd hebben over de politieke situatie van het joodse volk.

Hoe het ook zij, Joseph Goldberg werd de voorman van de rechtervleugel van de partij Poalé Zion in zijn geboorteregio Zagłębie Dąbrowskie, in het zuiden van Polen. De Poalé Zion was in feite een wereldwijde, zionistische organisatie die streefde voor een democratische, vreedzame en pluralistische staat Israël. Letterlijk betekent Poalé Zion zoveel als *“Arbeiders van Zion”*. In feite ligt de oorsprong van de beweging in de afwijzing van de Bund in 1901 van het linkse zionisme van Theodor Herzl. Hierop richtten de marxistische zionistische arbeiders in verschillende Russische steden het linkse zionistische Poalé Zion op. Uiteindelijk zou er zich binnen de partij ook een rechtervleugel ontwikkelen die een gematigder socialistisch programma nastreefde en het marxisme links liet liggen. In feite werd Joseph Goldberg zo de leider van een zionistische, sociaal-democratische partij in het zuiden van Polen. Leuk detail: de joodse verzetsorganisatie ZOB, waarvan Abraham Blum deel uitmaakte, werd gevormd door een coalitie van deze zionistische Poalé Zion-strekking, verschillende joods communistische groepen en de Bund. Abraham Blum vocht in het getto van Warschau dus zij aan zij met partijgenoten van zijn oude studiemakker Joseph Goldberg.

Door zijn enorme energie en levenslust werd Joseph trouwens al snel bekend tot ver buiten de grenzen van het kiesdistrict *“Zagłębie”*⁶¹³. Een ooggetuige uit die tijd beschrijft Joseph Goldberg als volgt:

“His ideology was his main aim in life, and not a means to achieve anything personal. Though I cannot remember Joseph Goldberg ever speaking at any of the masses-meetings of that period, yet he was the generally recognized leader in his movement, and that besides his being

⁶¹¹ ARA, Individuele vreemdelingendossiers, Goldberg Joseph (1.306.593).

⁶¹² Jewishgen, *Joseph Goldberg*, in: <http://www.jewishgen.org/vizkor/zaglembia/zag076E.html#Page78>, geraadpleegd op 26 april 2014.

⁶¹³ Regio in Zuid Polen met als grootste stad Sosnowiec.

highly respected by all those who were active in spreading knowledge and social awareness among the masses of Jewish proletariat in Zaglembe.”⁶¹⁴

Wederom werd een man die gedreven is door zijn overtuiging, een politieke leider in zijn gemeenschap. Opnieuw valt op dat het collectieve boven het persoonlijke belang wordt geplaatst. In dit opzicht is Joseph volgens mij representatief voor op zijn minst een deel van de joodse ingenieursstudenten uit Gent. De Gentse studentenperiode heeft deze idealistische en hoopvolle jongvolwassenen dan ook erg beïnvloed. In Gent kwamen ze namelijk terecht in een soort microkosmos van joodse studenten van alle uithoeken van Europa, elk met hun achtergrond en politieke overtuiging. In deze microkosmos kon men dan volop experimenteren, debatteren en bijleren over elkaars politieke mening. De joodse studentenvereniging werd zo als het ware deels een openluchtlaboratorium waar deze jonge intellectuelen zichzelf konden vormen en de grenzen aftasten van hun ideologieën. Hier werden de meningen en overtuigingen gevormd van de toekomstige leidende politieke klasse van het joodse volk. Bovendien was de studentenclub en het joodse studentenhuus ook de ideale plaats voor een kruisbestuiving van de verschillende politieke ideeën.

Maar als politiek leider steekt men natuurlijk ook zijn nek uit. Joseph Goldberg werd tijdens de bezetting dan ook ongemeen hard aangepakt. Uiteindelijk werd hij in 1943 gedeporteerd naar Auschwitz-Birkenau. Daar aangekomen werd hij ingedeeld bij de beruchte “Sonderkommandos” (net als vele andere joden uit Zaglembe). Deze Sonderkommandos waren in feite werkeenheden voor joodse gevangenen die verplicht werden de lichamen van hun vergaste medebroeders te dumpen in de verbrandingsovens van Auschwitz.⁶¹⁵ Het was de gewoonte om de leden van de Sonderkommandos na een paar maanden volledig uit te moorden en een compleet nieuwe lichter aan te stellen. De eerste taak van het nieuwe commando was dan ook dikwijls haar voorgangers “op te ruimen”. Op 7 oktober 1944 kwamen de Sonderkommandos in Auschwitz-Birkenau echter in opstand. Naarmate hun deadline verstreek, namen de leden van het twaalfde Sonderkommando het heft in eigen handen. De bedoeling was om met behulp van explosies en zelfgemaakte messen de Duitse wachten te overmeesteren en te ontsnappen uit het kamp.

Een van de initiatiefnemers van de opstand was onze oud-student Joseph Goldberg. Het lot wou namelijk dat veel joden uit de streek van Sosnowiec tewerkgesteld werden in de Sonderkommandos. Als politiek leider had Joseph uiteraard veel invloed op deze joden en samen met de andere leiders van de samenzwering dokterden ze een groots plan uit. Zo smokkelden de arbeidsters uit de nabijgelegen Union-fabriek, maandenlang minieme hoeveelheden buskruit het kamp binnen. Vervolgens werd dit buskruit doorheen het kamp gesmokkeld naar het twaalfde Sonderkommando.⁶¹⁶ Rond drie uur in de namiddag was het dan zo ver. Met behulp van enkele binnengesmokkelde vuurwapens, zelfgemaakte explosieven, kleine messen en bijlen kwamen de gevangenen van de twaalfde Sonderkommando in

⁶¹⁴ Jewishgen, *Joseph Goldberg*, in: <http://www.jewishgen.org/yizkor/zaglembe/zag076E.html#Page78>, geraadpleegd op 26 april 2014.

⁶¹⁵ Sonderkommando info, *Biographie des Sonderkommandos d'Auschwitz*, in: <http://www.sonderkommando.info/index.php/sonderkommandos/les-differents-sonderkommandos/bios-des-individus>, geraadpleegd op 26 april 2014.

⁶¹⁶ De Sonderkommando's leefden immers volledig apart van de andere gevangenen in het kamp en elk onderling contact werd door de Duitsers verboden.

opstand. De eersten die de opstand in gang zetten, waren de Polen (met Joseph Golberg) in crematorium IV van het kamp, kort gevolgd door de gevangenen uit crematorium I en II. De Duitse wachten in de crematoria werden al snel overmeesterd en vermoord. Eén van de meeste gehate naziwachten werd zelfs levend in de verbrandingsoven geduwd, maar toch was de opstand bedoeld om te mislukken. De Sonderkommando in crematorium IV zaten namelijk als ratten in de val binnenin het gebouw. Ze zagen dan ook maar één oplossing: zoveel mogelijk schade aanrichten om het massamoorden in het kamp een halt toe te roepen. De joden van crematorium IV dumpten bijgevolg hun explosieven in de verbrandingsoven van het crematorium, waarop het crematorium met een luide knal ontplofte.

Hun zelfmoordoffer was niet voor niets geweest. Een groot deel van crematorium IV was onherstelbaar vernield waardoor het nooit meer dienst kon doen als crematorium. De explosieven van de opstandelingen van crematoria I en II ontploften niet, maar zij knipten ondertussen de draden van de omheining door en namen massaal de benen. Ze werden jammer genoeg al snel opnieuw gevangengenomen met behulp van de lokale bevolking. Eenmaal terug in het kamp werden de ongeveer 200 leden van de Sonderkommando gedwongen op een lange rij voor de crematoria op de grond te gaan liggen en werden ze één voor één, schot per schot, gefusilleerd. Anderen werden nog levend gehouden voor foltering en ondervraging.⁶¹⁷ Een van deze personen was Joseph Goldberg, die na dagenlange foltering nog steeds geen namen noemde. Hoewel de nazi's erin slaagden de menselijke waardigheid van bijna elk menselijk wezen te vernietigen, zijn ze er niet in geslaagd om Joseph te breken. Wat ze ook probeerden, Joseph verklikte niets. Uiteindelijk vonden de nazi's er niets beter op om Joseph als voorbeeld voor de rest en als één van de medeorganisatoren van de opstand levend te verbranden.⁶¹⁸

Ook andere joodse oud-studenten van de Gentse Technische school werden gedurende de Tweede Wereldoorlog naar een concentratie- of werkkamp gedeporteerd. Zo vond o.a. Abraham Stein zijn dood in Auschwitz⁶¹⁹, werkte Edmund Lampert zich letterlijk dood in Langenstein-Zwieberge⁶²⁰ en werd David Kamy in Breendonk terechtgesteld.⁶²¹ Anderen hadden dan weer meer geluk en kwamen heelhuids uit de concentratiekampen. Onder andere Garber Rachmil (kamp onbekend)⁶²² en Szmulko Ignace (Buchenwald)⁶²³ overleefden de verschrikkingen van de nazi's.

⁶¹⁷ The American-Israeli Cooperative Enterprise, R. Robota, *Auschwitz-Birkenau: The Revolt at Auschwitz-Birkenau*, in: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/aurevolt.html>, geraadpleegd op 26 april 2014; Wikipedia. *Auschwitz (concentratiekamp)*, in: http://nl.wikipedia.org/wiki/Auschwitz_%28concentratiekamp%29#Verzet_en_opstand, geraadpleegd op 26 april 2014; C. Webb, (2009) *Sonderkommando Revolt – Auschwitz - Birkenau*, in: <http://www.holocaustresearchproject.org/revolt/sonderevolt.html> Chris Webb 2009, geraadpleegd op 26 april 2014.

⁶¹⁸ Jewishgen, *Joseph Goldberg*, in: <http://www.jewishgen.org/yizkor/zaglembia/zag076E.html#Page78>, geraadpleegd op 26 april 2014.

⁶¹⁹ Yad Vashem The Holocaust Martyr's and Heroes' Remembrance Authority, *The Central Database of Shoah Victims' Names*, in: <http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=5393728&language=en>, geraadpleegd op 27 april 2014.

⁶²⁰ United States Holocaust Memorial Museum, *Holocaust Survivors and Victims Database*, http://resources.ushmm.org/hsv/person_view.php?PersonId=4601999, geraadpleegd op 27 april 2014.

⁶²¹ R. Van Doorslaer, "Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog.", pp. 40-42.

⁶²² United States Holocaust Memorial Museum, *Holocaust Survivors and Victims Database*, http://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=5405473, geraadpleegd op 27 april 2014.

⁶²³ ARA, *Individuele vreemdelingendossiers*, Szmulko Ignace (1.500.639).

Maatschappij en economie

Een nieuwe Chinese elite?

De invloed van de Gentse generatie gaat natuurlijk verder dan louter politiek leiderschap en betrokkenheid in de Tweede Wereldoorlog. Meer nog dan een politieke rol hadden de ingenieurs dikwijls een belangrijke rol in de economische ontwikkeling van hun land. Zo zagen we al dat bepaalde overheden (Perzië, China ...) doelbewust studenten naar België stuurden voor een ingenieursopleiding. Het besef groeide immers dat de wereld aan het vermoderniseren was en dat hun land niet kon achterblijven. Ingenieursstudenten kwamen dan ook van heinde en verre om zich in Gent te bekwamen in de bouw van grote infrastructuurwerken, moderne motoren, machines, ect. Zo wijst Stephan Grauwels in zijn thesis op het idee achter de Chinese vermodernisering begin de twintigste eeuw: “*Chinese ideeën voor basisprincipes, westerse ideeën voor praktisch gebruik.*”⁶²⁴

Bijgevolg kreeg onder andere Hia Tchang Hoai een beurs om relevante vakkennis op te doen in het Westen. Geboren op 15 augustus 1908 in Mianyang, een stad in centraal China, bleek deze jongeman al gauw een intellectueel genie te zijn. Door zijn uitmuntende studieresultaten belandde Hia als kind in het beurssubsidiesysteem van de provincie Sichuan. Als tiener liep hij daarom school aan het landbouwinstituut van Shanghai, waar hij voorbereid werd op een studie in het buitenland. Deze studie zou hij uiteindelijk in 1929 aanvatten in Gent. Als modelstudent en met een jaarlijkse beurs van 15.000 frank van het provinciebestuur van Sichuan, studeerde hij in Gent in amper vijf jaar af als ingenieur der burgerlijke genie aan de Gentse school. Na zijn studies keerde hij terug huiswaarts om zijn land te helpen ontplooiën.⁶²⁵

Maar waarom waarom koos China nu juist voor België? Vooreerst had België het voordeel dat het een van de meest ontwikkelde en geïndustrialiseerde landen ter wereld was, maar tegelijk was het ook een militair zwak en neutraal land. In de ogen van de Chinese elite konden de Chinese primussen hier de vereiste technische kennis opdoen zonder het risico te lopen dat het gastland later zijn invloed zou misbruiken. Stephan Grauwels berekende dat deze primussen vooral bestonden uit ingenieurs, exacte wetenschappers en in mindere mate geneeskunde- en rechtenstudenten. Deze studenten vormden bij hun terugkeer de basis van de modernisering van China. Zo werden veel Belgisch opgeleide Chinese ingenieurs betrokken bij de uitbreiding en exploitatie van het sporennet in China.⁶²⁶

⁶²⁴ S. Grauwels, *Chinese studenten in België 1902-1939*, p. 10.

⁶²⁵ ARA, Individuele vreemdelingendossiers, Hia Tchang Hoai (1.590.940).

⁶²⁶ S. Grauwels, *Chinese studenten in België 1902-1939*, p. 21.

	30-31	32-33	33-34	35-36	36-37	Totaal
ingenieur	98	65	59	30	27	279
wetenschappen	23	26	17	14	onbekend	80
geneeskunde	13	10	12	11	onbekend	46
rechten	16	15	16	3	onbekend	50
scheikunde	9	10	2	6	onbekend	27
schilderkunst	onbekend	10	10	1	onbekend	21
landbouw	onbekend	onbekend	7	6	7	20

Tabel 13: gekozen studierichting van de Chinese studenten in België tussen 1931 en 1937.⁶²⁷

Carrièrekeuzes

Maar het waren natuurlijk niet alleen Chinezen en joodse studenten die naar Gent kwamen. Er zakten honderden studenten vanuit de hele wereld naar Gent af. Toch is er, mede door een gebrek aan bronnen, niet zo heel veel geweten over het leven van deze studenten na hun periode in Gent. Vermoedelijk ging het grootste deel onder hen wel aan de slag als ingenieur. Zo weten we dat de Portugees Angelo Ramalheira, die in 1934 afstudeerde als ingenieur der burgerlijke genie, in Lissabon zijn eigen studie- en projectenbureau begon. Zijn bedrijfje “*AGR construcciones*” specialiseerde zich in het begin vooral in stabiliteitsproblemen van grote bouwprojecten, maar naar verloop van tijd groeide het bedrijfje uit tot een heus aannemersbedrijf gespecialiseerd in constructies met gewapend beton.⁶²⁸

Anderen, zoals de Roemeen Simon Segall (diploma mechanisch ingenieur 1930), begonnen dan weer hun eigen fabriek of namen zoals de Colombiaan Antonio Molina het familiebedrijf van hun vader over.⁶²⁹ Verder zorgde de toenemende industrialisatie er in veel landen voor dat er een grote nood aan ingenieurs ontstond. Zo zien we o.a. in Polen een constant tekort aan ingenieurs gedurende het interbellum. Veel Poolse studenten konden dus meer dan waarschijnlijk direct aan de slag in de nieuwe industriecentra en zeehavens in Polen.⁶³⁰ Bovendien blijkt uit het onderzoek van Anick van Acker dat er, althans voor de Eerste Wereldoorlog, een deel van de in België gevormde ingenieurs in hun thuisland terecht kon in buitenlandse filialen van Belgische bedrijven. Zo werden er tussen 1890 en 1900 zeker vier Gentse gediplomeerden tewerkgesteld in filialen van Belgische bedrijven in Rusland.⁶³¹

⁶²⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁶²⁸ Bron: Guia profissional de Portugal, Nummer 10, Deel 2, 1948, in: http://books.google.be/books?id=MVwuAQAAlAAJ&q=Angelo+G.+Ramalheira&dq=Angelo+G.+Ramalheira&hl=nl&sa=X&ei=NeNPU_ukGePMYgO0wYLOAg&ved=0CD0Q6AEwAg, geraadpleegd op 28 april 2014.

⁶²⁹ ARA, Individuele vreemdelingendossiers, Segall Simon (1.351.886), Molina Jesus Antonio (1.415.210).

⁶³⁰ E. Stachurski, “Poolse studenten en navorsers aan de universiteit te Gent van 1856 tot 1980.” In: *Vlaams- Poolse tijdingen*, 6 (1985), 1, pp. 127-128.

⁶³¹ A. Van Acker, *Slavische studenten aan de R.U.G. (1855-1914) een evocatie*, Gent, Archief R.U.G., 1984, p. 60.

Maar niet iedereen volgde het stereotiepe pad. Zo sloeg de Bessarabische student Boris Cogan een heel andere weg in. Nadat hij zijn diploma van burgerlijk ingenieur in 1932 behaalde, keerde hij immers terug naar zijn geboortestad Chisinau om daar een merkwaardige carrièremove te maken. Hij besloot zich namelijk in te zetten als advocaat voor de verdediging van de rechten van de joodse gemeenschap. Als belezen en academisch gevormde persoon groeide hij in die functie uit tot één van de leiders van de communistische beweging in het Roemeense Bessarabië. Als advocaat zou hij in de zomer van 1938 nog optreden als raadsman en vertaler voor de Belgische industrieel Louis Collee, die al jarenlang een grote rechtszaak voerde in Roemenië. Het koppel Collee vond namelijk dat het recht had op een grote erfenis via mevrouw Collees eerste echtgenoot, de Duitse graaf von Hatzfeld, die het fortuin op zijn beurt geërfd had van zijn eerste vrouw, een Russische prinses. De Collees riepen daarom de hulp in van Boris Cogan om de verschillende documenten uit het Russisch en Roemeens te vertalen.⁶³²

Maar niet alleen de oud-studenten verzilverden hun studentenperiode in Gent, ook de Belgische staat pikte zijn graantje mee. Levy verwoordt het achterliggende idee hierachter treffend:

*“De buitenlandse studenten zijn voornamelijk jongelui uit jeugdige naties in vollen opbloei, die nog gedurende vele jaren van de industrie van andere landen afhankelijk zullen zijn. Wanneer zij België verlaten zullen zij dankbaar zijn, en wanneer zij dan weldra vooraanstaande betrekkingen in hun land innemen, denken zij allicht aan ons als er bestellingen op te dragen zijn, en aldus worden zij vanzelf voorposten van België’s economische ontwikkeling.”*⁶³³

Een deel van de Belgische politiek is er dan ook van overtuigd dat de Belgische gastvrijheid voor buitenlandse studenten zich zou terugbetalen. De studenten zouden immers opgeleid worden met Belgisch materiaal en Belgische machines. Men hoopte dat de studenten afhankelijk zouden worden van deze machines waardoor men grote bestellingen zou plaatsen bij Belgische bedrijven. Zo zou de Belgische economie opnieuw een boost krijgen gedurende de moeilijke jaren dertig. Bovendien mikte men ook op een bepaalde sentimentele waarde bij de oud-studenten en op een zekere bevestiging van het prestige van België als moderne natie. *“Zij vergeten niet dat ze hun mooiste tijd in België beleefden. De gastvrijheid van België is dan ook de mooiste propaganda voor ons land in het buitenland.”*⁶³⁴

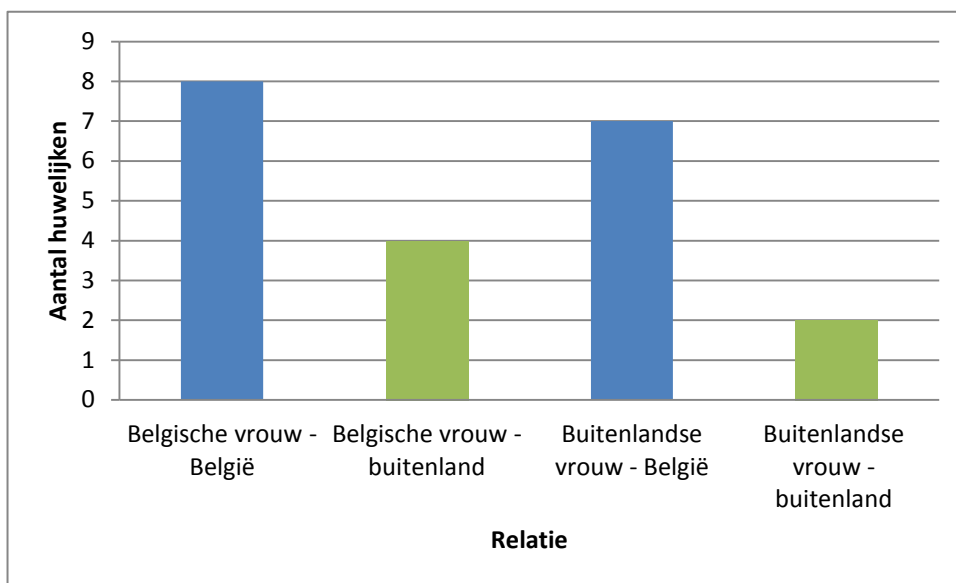
⁶³² ARA, Individuele vreemdelingendossiers, Cogan Boris (1.413.043).

⁶³³ M. Berger, *De talenkwestie op de scholen voor burgerlijke bouwkunde, kunst en fabriekswezen, verbonden aan de universiteit te Gent*, Brussel, Vereniging der Ingenieurs opgeleid in de Bijzondere Scholen te Gent, 1930, pp. 3-4.

⁶³⁴ P. Levy, “Les étudiants étrangers en Belgique.”, p. 35.

Relationeel vlak

Nadat we het politieke, maatschappelijke en economische leven van de oud-studenten onder de loep genomen hebben, bestuderen we tot slot het relationele leven van de ex-studenten aan de Gentse Technische Scholen. Meteen valt op dat ongeveer tien procent van de terugkerende studenten huwde gedurende of kort na hun studies in België. Van de 51 studenten die zeker terug naar huis keerden, huwden er zelfs zes in Gent. Opvallend is hier bovendien dat het in slechts twee gevallen gaat om een huwelijk met een buitenlandse vrouw en dat er in de vier andere gevallen sprake is van een Belgisch meisje. Toch moet gemeld worden dat er ook relatief veel “*buitenlandse koppels*” in België bleven wonen, maar daarover later meer. Eerst wordt er gekeken naar wie de studenten waren die in Gent huwden om dan terug te keren naar huis.

Figuur 24: overzicht van alle (oud-)studenten die getrouwd waren op Belgische bodem. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen zij die met een Belgische of buitenlandse vrouw getrouwd waren en zij die uiteindelijk in België bleven wonen (blauw) of naar het buitenland trokken (groen).

Als eerste bekijken we de twee buitenlandse koppels die in Gent huwden. Hier valt meteen op dat men binnen het vertrouwde leefmilieu bleef. Zo trouwde de Roemeense jood Benjamin Tvic met de Roemeense Leica Rotenberg⁶³⁵ en huwde de Bulgaarse Juliette Kardalevo in Gent met haar land- en studiegenoot Dimiter Mitcoff.⁶³⁶ Een tweede, grotere categorie bestond uit de buitenlandse ingenieursstudenten die met een Belgisch meisje trouwden en hun vrouw later terug meenamen naar hun geboorteland. Opvallend is dat het hier vooral over rijkere “*upper class*”-studenten ging.⁶³⁷ Vermoedelijk was hun voornaamste migratiemotief dan ook louter economisch. Deze studenten kwamen namelijk dikwijls uit de betere sociale klasse van hun geboorteland en hadden er alle baat bij hun diploma te verzilveren in hun vaderland. Bovendien waren hun vrouwen dikwijls ongeschoolde Belgische meisjes die in se niets te verliezen hadden bij een verhuis naar het buitenland. Integendeel, het was zelfs een uitgelezen kans om op de sociale ladder omhoog te klimmen.

⁶³⁵ ARA, Individuele vreemdelingendossiers, Tvic Benjamin (1.591.845).

⁶³⁶ ARA, Individuele vreemdelingendossiers, Kardalevo Juliette (1.462.292).

⁶³⁷ ARA, Individuele vreemdelingendossiers, Arbabi Ali-asghar (1.459.289), Donato Francisco Jose (1.414.232), Molina Jesus Antonio (1.415.210).

Een van deze Belgische gelukzoeksters was Maria Clemens Soens. Als kind van een achttienjarige moeder werd Maria op 1 december 1912 ter wereld gebracht zonder dat men wist wie haar biologische vader was. Maria groeide dan ook op in armoede bij haar moeder in Gent. Hun financiële situatie noodzaakte haar bovendien om al van jongs af aan te gaan werken als huishoudster. Maria was dan ook maar wat blij toen ze op 5 maart 1932 kon trouwen met de Poolse ingenieursstudent Lech Casimir Palaszewski. Als zoon van een rijke Poolse industrieel was deze Lech immers haar vluchtticket uit de armoede. Maar dan gebeurde er iets eigenaardig: Lech Palaszewski keerde in 1935 na drie jaar huwelijk terug naar Polen en liet nooit meer iets van zich horen. Maria was echter niet verrast. In 1934 had mevrouw Palaszewski immers een nieuwe, Bulgaarse ingenieursstudent leren kennen, Vsevolod Athanassoff. Deze Bulgaarse student, nota bene een klasgenoot van Lech Palaszewski, was de zoon van een marineofficier op rust. Hoewel ze in feite nog getrouwd was met Lech, verhuisde ze in 1935 toch samen met Vsevolod naar Bulgarije. Eenmaal aangekomen in Bulgarije vestigde het koppel zich bij Vsevolods ouders in Varna. Alles ging goed, Vsevolod vond snel werk als ingenieur en het koppel besloot te trouwen. Er was echter maar één probleempje: Maria was officieel nog steeds getrouwd met de Pool Lech Palaszewski. Het koppel besloot om Maria's papieren te vervalsen en zo werd mevrouw Palaszewski plotseling terug juffrouw Maria Soens. Vervolgens vond Vsevolod in Sofia een bevriende protestante priester die bereid was hen te huwen. Zo trouwden Maria en Vsevolod uiteindelijk op 22 januari 1936 voor de protestantse kerk.

Toch maakte het koppel één kapitale fout. Maria Soens diende namelijk voor de tweede maal een verzoekschrift in bij de Belgische autoriteiten om haar Belgische nationaliteit te behouden. Belgische meisjes kregen namelijk automatisch de nationaliteit van hun man bij een huwelijk. Indien men echter zijn Belgische nationaliteit wilde behouden, moest men een officieel verzoek indienen bij de Belgische bevolkingsdienst. Maria Soens had natuurlijk al van deze procedure een eerste maal gebruikgemaakt toen ze huwde met Lech Palaszewski. De Belgische autoriteiten hadden dan ook snel door dat er iets niet pluis was en men verwittigde de Bulgaarse overheid. Het huwelijk werd daarop op 12 oktober 1936 nietig verklaard. Het koppel mocht niet meer hertrouwen vooraleer Maria van Lech gescheiden was, die duizenden kilometers verder woonde.

Maar dat was nog niet alles. Wanneer Athanassoffs vader het nieuws te horen kreeg, was hij ziedend. Hij vond het een ware schande dat zijn zoon achter zijn rug gehuwd was met de vrouw van een ander. Hij spoedde zich daarop naar Sofia en dwong zijn zoon mee te komen naar huis. Eenmaal thuisgekomen stuurde hij zijn zoon naar de zeemachtschool van Sozopol om hem daar wat discipline bij te brengen. Daar sleet Vsevolod zijn dagen tot de situatie uitgeklaard was. Ondertussen zat Maria helemaal alleen en zonder middelen in een wildvreemde stad. Bovendien maakte Vsevolods vader elk contact tussen het koppel onmogelijk tot de situatie geregeld was. Het zou uiteindelijk duren tot 4 februari 1942 vooraleer de scheiding tussen Lech en Maria zich definitief zou voltrekken. Man en vrouw hadden elkaar toen al zo'n acht jaar niet meer gezien. Maar ook met Vsevolod liep het slecht af. Doordat hij nu in het leger zat en elk contact met Maria onmogelijk werd gemaakt, doofde ook deze liefdesaffaire uit. Uiteindelijk zou Maria Soens op 28 oktober 1956 de Amerikaanse nationaliteit

krijgen en verhuizen naar New York. Maar dat deed ze niet alleen... Ondertussen was juffrouw Soens namelijk nogmaals gehuwd. Uiteindelijk spendeerde ze de rest van haar leven in de VS aan de zijde van een zekere Benjamin Becker. “*Als twee honden vechten om een been...*”⁶³⁸

⁶³⁸ ARA, Individuele vreemdelingendossiers, Palaszewski Lech Casimir (1.456.723).

4.2. Hart verloren in België

Voorwaarden voor verlengde verblijfsvergunningen

Als we kijken naar de Gentse buitenlandse ingenieurspopulatie in het algemeen, valt op dat er een groot deel van de buitenlandse studenten in België bleef na hun studentenperiode. Vooral de gediplomeerde ingenieurs bleven relatief vaak in België hangen. Het al dan niet hebben van een ingenieursdiploma was dan ook al een eerste grote factor die de kans om in België te blijven gevoelig verhoogde.⁶³⁹

Verder speelden er nog drie andere factoren mee voor een verlengd verblijf in België: een huwelijk, een politieke vlucht en familie in België. Om te beginnen had men de vreemdelingen die trouwden met een Belgisch meisje en bijgevolg in ons land bleven. Zij vormden ongeveer 44% van de gebleven studenten.⁶⁴⁰ Een tweede type waren de Russische studenten die gevlucht waren voor de bolsjewistische revolutie in Rusland (40%).⁶⁴¹ Het belangrijkste criterium was echter de aanwezigheid van (schoon)familie. Zo woonde er in 72% van de gevallen minstens één familielid permanent in België. Deze familie was zeker een belangrijke hulp voor de acht ingenieurs die met een Belgisch meisje waren getrouwd. Zij konden immers, in tegenstelling tot de anderen, terecht bij (schoon)familie voor steun en hulp bij de afhandeling van hun verblijfsvergunningen.

Het levensverhaal van Alexander Iarochievitch

Van Russisch weeskind tot Roemeense student

Een van de meest passende cases om te illustreren wie deze blijvers juist waren, is Alexander Iarochievitch. Als tweede zoon uit het huwelijk van Grégoire Iarochievitch en Marie Stundenstoff werd Alexander op 6 november 1906 in Sint-Petersburg op de wereld gebracht. Toch bleek Alexander aanvankelijk niet voor het geluk geboren. Zijn moeder stierf immers op amper negentienjarige leeftijd, enkele maanden na haar bevalling van Alexander. Dergelijk ongeluk bleef Alexander bovendien achtervolgen. Zo verloor hij zijn vader in Sebastopol gedurende de burgeroorlog en werd hij al op zijn dertiende wees. Bovendien steunden de Iarovitchen het *Witte Leger* die steeds meer grondgebied verloor. Toen de totale nederlaag dreigde voor de Witten, kozen vele aanhangers in 1923 het hazenpad en zwermden over heel Europa uit. Zo stak de zestienjarige Alexander in april illegaal de grens over naar Roemenië. Helemaal alleen en op de vlucht voor het Sovjetregime belandde hij bijgevolg bij een oom in de Roemeense havenstad Cetatea Alba. Wat er toen gebeurde, verklaart Alexander zelf in onderstaand biografisch fragment:

« Or pour pouvoir resté sur le territoire roumain et pouvoir acquérir la nationalité roumaine il m'a fallu pouvoir démontrer que j'étais né sur le territoire roumain. Comme un mandat de mon expulsion existait déjà et comme il n'y avait plus un moment a perdre mon oncle n'a pas hésité de se procurer je ne sais par quels moyens des « preuves » que j'étais né dans la commune Carlovca (Roumanie) tandis qu' en réalité je suis né à St-Petersbourg (Russie).

⁶³⁹ Zie figuur 18: vergelijking tussen de toekomstige woonplaatsen van de Gentse gediplomeerde oud-studenten uit de onderzoekssteekproef en de buitenlandse studenten die hun studies niet afronden. Vooral de hogere mate aan onzekerheid bij de drop-outs valt op.

⁶⁴⁰ $8 / 18 = 0,44\%$

⁶⁴¹ $7/18 = 39\%$

Grâce à ce subterfuge j'ai pu rester en Roumanie. Depuis lors cet état des choses a persisté jusqu'à ce jour ci, et dans toutes mes pièces d'identité mon lieu de naissance est Carlovca c'est-à-dire faux. Je me permettrais d'attirer votre attention sur le fait que mon oncle avait été obligé d'avoir recours à ce procédé. En cas si on me renvoyait de l'autre côté de la frontière ce qui était de coutume pour les gens qui traversaient la frontière ma situation aurait devenue très incertain et même périlleuse.»⁶⁴²

Alexanders nonkel heeft dus in feite zijn leven gered door hem valse Roemeense papieren te geven en hem zo te beschermen tegen een uitlevering aan de Sovjet-Unie. Vanaf dat moment werd er uit veiligheidsoverwegingen nooit meer een woord gerept over Alexanders Russische afkomst. Mocht het bedrog ooit uitkomen, was de kans immers groot dat zowel zijn nonkel als Alexander zelf zwaar bestraft zouden worden. Voor zijn nonkel dreigde er een gevangenisstraf, voor Alexander een uitlevering aan de sovjets. Dit is de verklaring waarom men op Alexanders officiële documenten de Roemeense i.p.v. Russische nationaliteit leest. Het is dan ook niet onlogisch dat de negentienjarige Alexander zich als Roemeense student voordeed, wanneer hij zich in 1925 inschreef aan de Gentse universiteit.⁶⁴³

Eenmaal in Gent aangekomen hield de miserie echter niet op. Met amper financiële mogelijkheden probeerde hij zo goed en zo kwaad als het kon zijn studies te combineren met een sobere levensstijl. Zo deelde hij onder meer zijn studentenkamer met een andere student, Nicolas Belavsky, een naar Joegoslavië uitgeweken Rus uit Sint-Petersburg.⁶⁴⁴ Verder deelde Alexander uit noodzaak zelfs één examenkostuum met twee andere studenten.⁶⁴⁵

Toch waren er ook lichtpunten in Alexanders studentenperiode. Zo ontmoette hij eind jaren twintig de Russische Ludmilla Ismailovitch in het Gentse. Deze Russische vluchteling kon met steun van het “Comité Gantois de secours aux enfants russes recueillis dans les Flanders” in de buurt van Gent gaan studeren in de kloosterschool van de “Zusters van Onze-Lieve-Vrouw-Visitatie” in Langerbrugge. De twee werden al gauw een koppel en gingen samen op kamer. Er was echter één probleem: geld. Alexander kon zich amper voorzien in zijn eigen levensonderhoud en kon dus al helemaal niet aan de noden van twee personen voldoen. Vermoedelijk besliste hij daarom in oktober 1930 om zijn studies tijdelijk stop te zetten en te verhuizen naar Elsene. Aangekomen in Brussel vestigde het koppel zich in de Russische gemeenschap en begonnen beiden werk te zoeken. Ludmilla ging eerst aan de slag als gezelschapsdame en wat later als huidhoudster. Alexander ging op zijn beurt een tijdlang als ploegbaas te werk bij twee Brusselse bedrijven, “*le Société Belge des Bétons*” en “*ENGEMA*”.⁶⁴⁶

Toch had geen van beiden een vaste benoeming en was het vaak roeien met de riemen die men had. Bovendien werd Alexander behoorlijk gefrustreerd omdat hij maar in de armoede bleef aanpappen en daardoor zijn studies aan de Gentse universiteit niet kon beëindigen. Maar wat hem nog het meeste

⁶⁴² ARA, Individuele vreemdelingendossiers, Iarochevitch Alexandre (1.409.584), 08.02.32 : biografische nota Alexandre Iarochevitch.

⁶⁴³ UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1925-1926.*

⁶⁴⁴ UAUG. 6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1925-1927.*

⁶⁴⁵ *Interview met Boris en Marc Iarochevitch*, Brussel, 27 augustus 2013.

⁶⁴⁶ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Iarochevitch Alexandre (1.409.584).

dwarszat, was dat hij niet kon trouwen met zijn verloofde omdat hij tegenstrijdige papieren had. Doordat zijn nonkel in het verleden zijn papieren had vervalst, was Alexander volgens zijn geboorteakte en oudere papieren geboren in Carlovca en Roemeens staatsburger. Op zijn nieuwe papieren stond er echter dat hij afkomstig was uit Sint-Petersburg. Alexander belandde zo in een administratieve rompslomp zonder einde. Dat Alexander het hiermee moeilijk had, bleek eveneens uit de pv's die Alexander in deze periode vergaarde. Zo werd Alexander in 1931 driemaal opgepakt voor openbare dronkenschap en geraakte hij betrokken bij een heuse knokpartij op café.⁶⁴⁷ Alexander geraakte steeds meer het noorden kwijt ...

Het keerpunt kwam er op 28 juni 1932, toen hun zoontje Igor werd geboren. Alexander en Ludmilla kregen weer moed en trouwden amper een maand later op 27 juli in Schaarbeek. Toch bleven de problemen met Alexanders papieren verder aanslepen en dreigde er een uitzetting uit het land. Het koppel voelde de bui hangen en besloot zelf de eerste stap te zetten. Zo vertrok het koppel richting Belgrado, waar Ludmilla's ouders woonden. Aan de treinconducteurs lieten ze beiden weten geen plannen te hebben om terug te keren en gaven ze hun Belgische verblijfspapieren af. Vermoedelijk was dit een truc om zo Alexanders tegenstrijdige verblijfspapieren weg te werken en hun administratieve probleem op te lossen, al is dit niet zeker geweten. Wat we wel zeker weten, is dat het jonge gezin in Belgrado al na amper twee weken opnieuw een visum naar België aanvraag. Als reden gaven ze op dat Alexander zijn academiejaar in Gent wou beëindigen. Het is ook goed mogelijk dat het koppel gewoon naar de schoonouders van Ludmilla ging om wat extra financiële middelen te vragen om Alexanders studies te kunnen betalen.

Uiteindelijk belandde het koppel in december 1932 terug in België. Alexander ging zoals beloofd terug studeren aan de universiteit. Ludmilla aan de andere kant zorgde voor de kleine Igor en deed allerlei werkjes voor wat extra geld. Het koppel bleef het financieel erg moeilijk hebben. Zo schatte de politie dat ze per maand slechts 500 à 600 frank uit Servië kregen opgestuurd en dat Alexander kon genieten van een beurs van 90 frank van "*L'union des diplômés Russes*". In totaal kon men in het beste geval zo'n 700 frank per maand spenderen. Als men dan al weet dat Alexanders treinabonnement 100 frank was, merkte de lokale politieagent terecht op dat dit wel héél weinig was om te overleven met drie personen. Maar mede door de financiële steun van zijn vrouw en zijn Servische schoonfamilie behaalde Alexander in 1935 uiteindelijk toch met onderscheiding het diploma Burgerlijk Ingenieur. Bovendien werd Alexander ook meteen lid van het A.I.G., de vereniging voor de oud-ingenieursstudenten van de Universiteit Gent.

Toch ging hij niet meteen aan de slag. Zo zien we dat hij van 2 november 1935 tot 25 juni 1936 eerst nog een stage vervulde bij de "*Société d'Etude de Génie Civil*" in Sint-Gillis. Deze firma was gespecialiseerd in constructies van gewapend beton, industriële architectuur en metalen constructies. Hier leerde Alexander enthousiast en met veel ijver zijn vak in de praktijk om te zetten. Uiteindelijk vond hij na deze stage werk als ingenieur in het studiebureau van P. Monnoyer en E. Fricero. Het koppel kreeg bovendien in deze periode hun definitieve Belgische verblijfs- en werkvergunning. Alexander werd namelijk staatloos doordat hij zijn Roemeense nationaliteit verloor toen hij zijn dienstplicht niet had ingewilligd. Zowel Ludmilla, Igor als Alexander kregen uiteindelijk een speciaal

⁶⁴⁷ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Iarochevitch Alexandre (1.409.584).

vluchtelingenstatuut waardoor het gezin in België kon blijven wonen. De donkere wolken leken stilaan te verdwijnen en de toekomst lachte hen toe. Alexander had vast werk en verdiende goed zijn boterham bij Monoyer als ingenieur, Ludmilla kon thuis voor de kleine Igor zorgen en kluste wat bij als naaister en stikster. Het gezin werd gekend en gerespecteerd in de buurt en door de buurtpolitie omschreven als: « *Le nommé est de bonnes vie et moeurs, est très honorablement connu et n'a fait l'objet d'aucune remarque défavorable.* »⁶⁴⁸

Een bloeiende carrière

Op 10 mei 1940 viel Duitsland België binnen en verloor Alexander zoals zo velen zijn werk. Toch kon hij al vanaf eind november 1940 terecht bij het studiebureau van F. Van Hauwaert. Daar werd hij verantwoordelijk voor de uitwerking en berekeningen van verschillende grote bouwprojecten. Zo werkte hij onder andere mee aan de bouw of restauratie van kerken, kastelen, winkels, bruggen, waterreservoirs en heuse industriële installaties. Door zijn toenmalige werkgever werd Alexander omschreven als een serieuze en harde werker over wie hij niets dan lof had.⁶⁴⁹

Op 4 januari 1943 begon Alexander vervolgens als “*ingénieur calculateur*” bij het bureau van mede A.I.G.-lid Léon-Marcel Chapeaux. Als goeie werker en ervaren ingenieur groeide hij in deze onderneming door tot hoofdingenieur van de studiedienst. Zo raakte Iarochevitch tijdens en kort na de oorlog betrokken bij allerlei grote (herstellings)werken in Brussel. Hij hielp mee met het ontwerp en de realisatie van Brussel-Centraal, renoveerde het Koninklijk Kasteel van Laken, ontwierp industriële installaties voor de verwerking van chemische producten in Tessenderlo (Tessenderlo Chemie), legde de funderingen voor het nieuwe gebouw van “*de regie van telegrafie en telefonie*”, hielp mee aan de renovatie van het ministerie van Financiën, ect. Bovendien vertrouwde Marcel Chapeaux Alexander volledig: wanneer Chapeaux in het buitenland was, speelde hij de volledige leiding over zijn studiebureau door aan Alexander. Dit was een grote eer, want Léon-Marcel Chapeaux was immers niet zomaar een ingenieur. Chapeaux was naast hoofd van een eigen studiebureau, bestuurslid en later voorzitter van de A.I.G., voorzitter van “*la société central des ingénieurs conseils de Belgique*” en bestuurslid van de “*Hogere Raad van Ruimtelijke Ordening in België*”. Alexander werkte dus voor één van de meest gerenommeerde studiebureaus in België en het was dus een hele eer om in zo'n bureau als hoofdingenieur tewerkgesteld te worden. Léon-Marcel was dan ook heel tevreden over Alexander:

« *Mr. Iarochevitch a été pour moi un excellent collaborateur. C'est un ingénieur de valeur, connaissant à fond la stabilité des constructions, sachant trouver aisément des meilleures solution techniques à adopter, et calculant rapidement. Il résume habilement les résultats de ses calculs par de bons croquis, à l'intention du personnel travaillant sous ses ordres.* »⁶⁵⁰

Alexander verdiende in 1946 jaarlijks zo'n slordige 160.000 frank bruto als hoofdingenieur. Men kan dus wel zeggen dat Alexander het gemaakt had. Toch zocht deze selfmade man gedurende 1947 een nieuwe uitdaging. Na een kort telefoontje met zijn vriend de Grave verscheen er in de volgende editie van het bulletin van de A.I.G. dan ook het volgende zoekertje:

⁶⁴⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Iarochevitch Alexandre (1.409.584).

⁶⁴⁹ Interview met Boris en Marc Iarochevitch, Brussel, 27 augustus 2013.

⁶⁵⁰ Bron: documenten uit het privéarchief van de familie Iarochevitch.

« Ingénieur civil – 12 années de pratique de calculs et de direction de bureaux d'études et de sociétés d'entreprises – cherche une situation stable. Ecrire au Secrétariat Général qui transmettra. »⁶⁵¹

Mede door deze advertentie en een persoonlijke aanbeveling van de beroemde Gentse professor Magnel kon hij zo al op 16 april 1947 beginnen bij de N.V. Sotrahy. Als hoofdingenieur en chef van het studiebureau kreeg hij hier wederom een riant loon van 12.500 frank per maand plus een maandelijksse bonus van minimum 1.500 frank, uitbetaald op het einde van het jaar. Deze bonus varieerde naargelang de omzet die zijn projecten opleverden voor het bedrijf. Concreet had Alexander recht op 5% van de omzet bovenop zijn vast loon. In de eerste vier maanden verkreeg hij zo een extra 10.800 frank bovenop zijn vast loon. In totaal verdiende hij naar schatting een grote 15.000 frank per maand. Toch kon het gezin dit geld goed gebruiken, want Ludmilla's ouders waren ondertussen komen inwonen bij het gezin. Alexander was de financiële steun van Ludmilla's ouders gedurende de moeilijke jaren dertig niet vergeten. Alexander voorzag dan ook met veel plezier in het levensonderhoud van zowel zijn eigen familie als zijn schoonfamilie.⁶⁵²

L. M. CHAPEAUX INGÉNIEUR DES CONSTRUCTIONS CIVILES A. I. G. INGÉNIEUR-CONSEIL 10, RUE MARIANNE, UCCLE-BRUXELLES - TEL. 44.39.74 COMPTE CHEQUES POSTAUX BRUXELLES : 2009.04	BÉTON ARMÉ CONSTRUCTIONS MÉTALLIQUES - GENIE CIVIL BUREAU D'ÉTUDES BRUXELLES, LE 23 mai 1947.
No 47/609 (A RAPPELER DANS LA RÉPONSE)	
ANNEXE	
PARTICIPATION de l'INGÉNIEUR IAROCHEVITCH aux affaires étudiées par lui et menées à bonne fin durant les 4 premiers mois de 1947.	
	<u>Honoraires</u>
- Gare du Midi - 1 ^{re} partie (SOTRAHY) Double siphon Limitation provisoire du grand cuvelage à bagages vers 2 ^e partie sous voies :	7.500 Frs 3.200 Frs
- Gare du Midi - 2 ^e partie sous voies. Ouvrage B.III Pieux et semelles sur pieux des colonnes 75.200 Frs Colonnes <u>31.000 Frs</u> Coefficient de majoration : 1,40 x 96.250 Frs = 134.750 Frs	
- Ministère des Finances, Service des Contributions Bloc B.1 - mur de soutènement 25.000 Frs Bloc C.2 - faux puits 10.200 Frs	
- Oxhydrique internationale Blocs A, B, C, D	35.300 Frs
- R.T.T. - Révision calcul garage (une participation ne sera accordée que si un supplément m'est alloué)	p.m.
- C.G.E.R. calculs divers compris dans reliquat restant dû pour 1946 (acompte non encore reçu)	p.m.
	Total : 215.950 Frs
soit 216.000 Frs en chiffres ronds	
Gratification bénévole accordée à M. IAROCHEVITCH :	
5 % sur 216.000 Frs = <u>10.800 Frs</u>	
Selon mes prévisions, cette somme pourra être versée fin juin 1947.	
	./...

Figuur 25: overzicht van Alexanders werkzaamheden ten dienste van het studiebureau gedurende de eerste vier maanden van 1947. Merk o.a. Alexanders bijdrage aan de opbouw van het station Brussel-Centraal op.

⁶⁵¹ Bron: documenten uit het privéarchief van de familie Iarochevitch.

⁶⁵² Interview met Boris en Marc Iarochevitch, Brussel, 27 augustus 2013.

In 1949 verhuisde Alexander nog een laatste keer van firma en begon hij bij de firma Trabeka-Safricas waar hij wederom diensthoofd werd. Als hoofdingenieur van de studiedienst was hij voornamelijk betrokken bij de berekeningen en het ontwerp van verschillende beton- en industriewerken in Katanga, Congo. Het was in deze periode, nl. in november 1956, dat Alexander wegens chronische artritis zijn linkerbeen moest laten afzetten. Op 4 januari 1959 zou de grote ingenieur uiteindelijk in Brussel bezwijken aan deze aandoening.⁶⁵³

Op drieënvijftigjarige leeftijd eindigde dus het ongelooflijke levensverhaal van Alexander Iarochevitch: een Russisch weeskind zonder een rotte frank dat opklom tot één van de meest gerespecteerde ingenieurs in België. Het zou uiteindelijk echter nog tot elf mei 1966 duren eer Igor en Ludmilla genaturaliseerd zouden worden tot Belg. De zoon van Alexander, Igor Iarochevitch, kreeg op zijn beurt twee zonen Marc en Boris. Ik interviewde hen op 27 augustus 2013, nota bene op een boogschuit van het station Brussel-Centraal, het bouwwerk waaraan hun grootvader meegeholpen heeft.⁶⁵⁴

Integratie versus de Russische gemeenschap: de vrienden van het koppel Iarochevitch

We zagen al dat Alexander zijn statuut als buitenlander in België oversteeg met behulp van zijn ingenieursopleiding. Maar hoe zat het nu met zijn integratie op sociaal vlak? De integratie van het koppel Iarochevitch bleek in de praktijk erg dubbel te zijn. Alexander wou zich namelijk graag integreren in het Belgische sociale leven, terwijl Ludmilla haar sociaal contact liever binnen de Russische gemeenschap in Brussel hield. Zo zien we dat Alexander o.a. in de jury zat als examinator Russisch aan de “*école commerciale de Bruxelles*”, bij Belgische bedrijven werkte, vlot Franstalig was en Belgische vrienden had bij het A.I.G.; Ludmilla daarentegen hield veel meer contact met de mensen uit het Russische gymnasium van Belgrado met wie ze vroeger in de klas zat. Bovendien sprak zij amper Frans, waardoor haar contacten meestal beperkt bleven tot Russischtaligen. Dat betekende echter niet dat Ludmilla sociaal geïsoleerd leefde. Brussel had immers een grote Russische gemeenschap die bestond uit gevluchte militairen en adel. Ludmilla kreeg dan ook veel volk over de vloer. De Russische migranten vormden immers een hechte gemeenschap en spraken vaak onderling af. De vele orthodoxe feestdagen waren een reden te meer om elkaar te zien. Bovendien had men in Brussel drie Russisch orthodoxe kerken: een autonome kerk, een kerk die het patriarchaat van Constantinopel volgde en tot slot ook nog een Sovjetkerk, die het patriarchaat van Moskou volgde.⁶⁵⁵ Het was dan ook niet toevallig dat veel buitenlandse afgestudeerde ingenieurs later naar Brussel verhuisden. Maar liefst de helft van de blijvers uit mijn sample woonde in het Brusselse.

Vermoedelijk speelde de grote concentratie vreemdelingen en het Franstalige bedrijfsleven hierin een grote rol. Op een tweede plaats volgde Gent waar ongeveer een derde van de blijvers bleef wonen. Deze Gentenaars werden dan als ingenieur tewerkgesteld in de Gentse privé-industrie: “*Zodanig dat op een bepaald moment de industrie tussen Gent en Terneuzen praktisch in handen was van de*

⁶⁵³ Bron: documenten uit het privéarchief van de familie Iarochevitch.

⁶⁵⁴ Boris Iarochevitch is vandaag actief als hoofd van de Europese delegatie in Georgië, terwijl Marc Iarochevitch vandaag actief is als topmanager in een internationaal bedrijf.

⁶⁵⁵ *Interview met Boris en Marc Iarochevitch*, Brussel, 27 augustus 2013.

*vreemdeling-afgestudeerden van Gent.*⁶⁵⁶ Een derde vestigingsgebied was Antwerpen, waar voornamelijk de joodse oud-studenten naartoe trokken.

Toch merkt men ook een tegenovergestelde trend op. De meerderheid van de studenten ging weliswaar in stedelijke agglomeraties met een grote buitenlandse aanwezigheid wonen, maar toch was er bij de afgestudeerden duidelijk een wens tot integratie zichtbaar. Zo vond Alexander Iarochevitch het belangrijk dat hij een goede kennis had van zijn nieuwe land. Zijn kleinkinderen getuigden dat hun grootouders in de jaren dertig, veertig en vijftig praktisch heel België doorkruist hadden op citytrips. Er was dus toch een nood of wil om zich Belg te voelen. Dit merkt men ook op bij andere ontheemde Russen en studenten die met een Belgische waren getrouwd.⁶⁵⁷ Voor hen was België wel degelijk hun nieuwe thuisland waar men zich probeerde te integreren.

Integratiedrang

Een wel heel bijzonder voorbeeld van integratiedrang was de Russische student Alexander Silin. Silin groeide op als een zoon van een apothekerskoppel in Velikije Loeki, een stad in het noordwesten van Rusland. Zijn familie werd gedurende de Russische revolutie echter hard aangepakt. Zo nationaliseerden de sovjets niet alleen de apotheek, ze plunderden ook nog eens de hele bankrekening van de familie. Bovendien bleven de deuren van de universiteit voor Alexander gesloten, aangezien hij niet afkomstig was uit het proletariaat. Daarop besloten de Silins begin 1924 te vluchten naar het onafhankelijke Litouwen en zich daar te laten naturaliseren tot Litouwse burgers. Toch zou Alexander niet lang in Litouwen blijven, want in augustus datzelfde jaar vertrok hij al naar de Gentse Technische Scholen om een opleiding tot ingenieur chemie te volgen. Nadat hij met brio slaagde voor het toegangsexamen, begon de pientere Alexander met zijn opleiding aan de Gentse school. Het lukte hem dan ook om in 1928 in amper vier jaren af te studeren. Hij verhuisde meteen met zijn moeder naar het Brusselse en ging daar aan de slag als chemisch ingenieur. Eenmaal geïnstalleerd en tewerkgesteld vroeg Alexander haast meteen de naturalisatie aan. Aangezien zijn moeder op dat moment ook in België woonde, was er niets meer wat hem met Litouwen bond. Hij voelde zich hier thuis en vond hij de mensen heel vriendelijk en behulpzaam. Hij beschouwde België met andere woorden als zijn nieuwe vaderland.

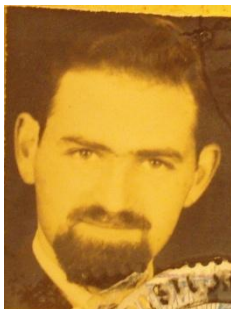
Op 8 februari 1932 werd Alexander officieel Belg en hij ging zelfs nog verder om zijn genegenheid voor zijn nieuwe land te tonen. Zo bood Alexander op 3 juni 1932 zijn diensten aan als geheim agent. In zijn motivatiebrief schreef de 26-jarige Silin dat hij nu al acht jaar in België woonde en zijn nieuwe vaderland “*met al zijn kracht wil helpen zich te ontwikkelen en zijn diensten ter beschikking van het vaderland stelt.*” Daarenboven had hij naar eigen zeggen veel goede contacten in de verscheidene vreemdelingenkringen in België.⁶⁵⁸ Hierop werd Alexander uitgenodigd voor een gesprek op de

⁶⁵⁶ L. Boel en L. De Clerck, “T’is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936).” In: RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen, *150 jaar ingenieursopleiding aan de rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, pp. 286-288

⁶⁵⁷ Oa. ARA, individuele vreemdelingendossiers, Feldesman Isaac (1.356.570), Fuks Efraïm (1.537.581), Hovkoun Georges (1.615.585), Iarochievitch Alexandre (1.409.584), Kahan Lazare (1.462.465), Lehoczky Jean (1.414.358), Rosenblat Josif (1.351.896), Slutsky Abram (1.412.931), Silin Alexandre (1.351.495), Szmulko Ignace (1.500.639), Workum Nico David (1.550.810).

⁶⁵⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Silin Alexandre (1.351.495).

burelen van de Openbare Veiligheid in Brussel. Een onderlinge nota van de Openbare Veiligheid bericht over het gesprek: “*J’ai reçu Selin. Il se présente bien. Il voudrait elle emploie dans le service secret? Je lui on dit que nous n’avons pas d’agents secret. Il n’insiste pas.*”⁶⁵⁹ Of hij ooit nog de Belgische Openbare Veiligheid wou helpen, is niet geweten. Maar het feit alleen al dat Alexander bereid was om als geheim agent te werken, illustreerde zijn drang om zich als Belg te profileren. Niemand had hem namelijk gevraagd om zich aan te bieden, hij deed dit volledig uit zichzelf. Bovendien had hij ook de mogelijke financiële vergoeding niet nodig, aangezien hij als ingenieur genoeg geld verdiende. Hij deed het wellicht deels vanuit een ongelooflijke afkeer tegenover het communisme (die zijn familie zo hard had getroffen gedurende de revolutie) en deels uit dankbaarheid voor zijn nieuwe vaderland, België.⁶⁶⁰

Een ander uitstekend voorbeeld van een geslaagde integratie is het verhaal van de Nederlandse Belg Nico Workum. Nico werd geboren op 27 oktober 1907 in Amsterdam en kende als zoon van een joodse diamantenklover onbezorgde jeugd jaren langs de Amsterdamse grachten. Zijn lot keerde echter toen zijn vader, Hartog David Workum, in 1923 een werkaanbieding kreeg in het Antwerpse. Het gezin Workum besloot te verhuizen en zo kwam de zestienjarige Nico David Workum in België terecht. Daar liep hij school aan het Koninklijk Atheneum waar hij in 1925 met veel vrucht zijn diploma behaalde. Vijf jaar later studeerde hij in Gent af als bouwkundig ingenieur met grootste onderscheiding en als primus van de klas. Maar zijn intellectuele dorst was nog niet gestild. Zo volgde Workum in 1930 nog extra cursussen in wiskunde en natuurkunde.⁶⁶¹

Nico begon vervolgens te werken bij de Belgische dochterfirma van het Nederlandse T. den Breejen van den Bout, N.V. Laboremus. Deze firma was vooral gespecialiseerd in het uitvoeren van bagger- en andere watergebonden werken. Door hun grote expertise in waterwerken kreeg Laboremus, samen met een aantal andere bedrijven, het contract voor de aanleg van het Albertkanaal tussen Luik en Antwerpen.⁶⁶² In die hoedanigheid ging Nico Workum als ingenieur/werfleider te werk.⁶⁶³ Later zou werken als ingenieurarchitect bij het bestuur van Post en Telegrafie in Brussel.⁶⁶⁴

Op sociaal vlak ging het Workum ook voor de wind. Zo was hij een gerespecteerde figuur binnen de Antwerpse joodse gemeenschap, maar hij had ook veel Belgische vrienden. Nico was tijdens zijn studies immers goed geïntegreerd in het Belgische studentenmilieu en had bijgevolg “*veel Belgische studiemakers*”.⁶⁶⁵ Opvallend was wel dat hij de joodse studentenvereniging in Gent volledig links liet liggen. Voor hem waren de arme Oost-Europese joden een smet op het blazoën van de geassimileerde joden in België. Nico kwam gedurende zijn studentenperiode dus voornamelijk overeen met Belgische

⁶⁵⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Silin Alexandre (1.351.495), Interne nota 15 juni 1932.

⁶⁶⁰ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Silin Alexandre (1.351.495).

⁶⁶¹ *Ibidem*, Workum Nico David (1.550.810).

⁶⁶² J. Bungeneers, *Omtrent de vierde deelbrug over het Albertkanaal in Oelegem (Ranst)*, <http://www.watererfgoed.nl/links/siwe6465666768.pdf>, geraadpleegd op 29 april 2014.

⁶⁶³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Workum Nico David (1.550.810).

⁶⁶⁴ L. Saerens, *Vreemdelingen in een wereldstad: een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*, Tielt, Lannoo, 2000, p. 520.

⁶⁶⁵ O.a. ingenieurs H. Larie, K. van Daelen en K. De Lange waren zijn vrienden uit Antwerpen.

studenten (incl. Belgische joden). Dat hij zowel Frans als Nederlands kon, vergemakkelijkte zijn integratie bovendien aanzienlijk. In 1934 gaf Nico David Workum bij uitgeverij De Techniek zelf zijn eigen “*Zakboek voor het bouwbedrijf*” uit. Dit werk bestond enerzijds uit een technische analyse van de bouwkunst en anderzijds uit een uitgebreid technisch woordenboek Nederlands-Frans en Frans-Nederlands.⁶⁶⁶ Bovendien werd Nico een actief lid van het A.I.G. Zo schreef hij soms een bijdrage in het bulletin van het A.I.G. en woonde hij geregeld bijeenkomsten bij.⁶⁶⁷ Verder was hij de Belgische correspondent van het Nederlandse “*Vakblad van Bouwbedrijven*”, waardoor hij de gelegenheid had om de goede naam van de Belgische bouwtechniek in het buitenland hoog te houden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Nico David Workum op 13 juli 1935 het Belgische staatsburgerschap verkreeg.⁶⁶⁸

Nico David Workum bleef verder ook actief in de Antwerpse joodse gemeenschap. Als vooraanstaand ingenieur werd hij een van de prominente leden van de joodse upper class. Dat vertaalde zich onder meer in een bestuurspositie als secretaris van de joodse sportclub Maccabi.⁶⁶⁹ Toen de Duitse bezetters in 1941 op zoek gingen naar bestuursleden voor de door hen opgerichte “*Vereniging van Belgische Joden*” (Judenrat), kwamen ze vervolgens al gauw uit bij Nico David Workum. De Duitse bezetters zochten voor hun propaganda immers specifiek naar prominente en invloedrijke Belgische joden om in deze “*Vereniging van Belgische Joden*” (VJB) te zetelen. Het idee achter deze benoemingen was dat de joodse bevolking deze joodse leiders zou volgen in hun beslissingen. Zo zouden de nazi’s gemakkelijker anti-joodse maatregelen kunnen invoeren en de joodse populatie toch rustig houden. In het directiecomité van de VJB moesten zeven prominente joden uit de steden Antwerpen, Brussel, Luik en Charleroi zetelen. De voorzitter van de VJB werd de opperrabbin van België, Solomon Ullmann. De ondervoorzitter én voorzitter van de Antwerpse sectie werd niemand minder dan Nico Workum.⁶⁷⁰

Op 2 december 1941 werden alle in België wonende joden verplicht lid te worden van de VJB. De VJB stond vanaf dan in voor de organisatie van joods onderwijs en sociale hulp in België. Maar men had ook minder nobele doelen. Zo moest de VJB de “*uitwijking*” van de joden naar het oosten bevorderen. De handelingen van deze organisatie waren dan ook niet altijd even onschuldig en bevonden zich vaak in de grijze schemerzone tussen collaboratie en een politiek van het minste kwaad. De joodse notabelen die door de Duitsers verplicht werden te zetelen in deze VJB, werden dan ook op zijn minst passieve medewerking met de vijand aangewreven. Reeds tijdens de oorlog werden de leden van de Jodenraad dan ook al gebrandmerkt als verraders en collaborateurs door een deel van de clandestiene joodse pers.⁶⁷¹

⁶⁶⁶ N. Workum, *Zakboek voor het bouwbedrijf*, Antwerpen, De Techniek, 1934, p. 252.

⁶⁶⁷ UAUG. 014/8. *Collectie studententijdschriften*, Annales de l’association des ingénieurs sortis des écoles spéciales de Gand, 1936.

⁶⁶⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Workum Nico David (1.550.810).

⁶⁶⁹ R. Van Doorslaer en J.P. Schreiber, *De curatoren van het getto: de vereniging van de joden in België tijdens de nazi-bezetting*, Tielt, Lannoo, 2004, p. 93.

⁶⁷⁰ R. Van Doorslaer (red.), E. Debruyne, F. Seberechts en N. Wouters, *Gewillig België: overheid en Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, Meulenhoff/Manteau, 2007, p. 493.

⁶⁷¹ R. Van Doorslaer en J.P. Schreiber, *De curatoren van het getto: de vereniging van de joden in België tijdens de nazi-bezetting*, Tielt, Lannoo, 2004, pp. 9-10.

In dit wespennest werd Niko David Workum dus actief als lokale voorzitter van de Antwerpse sectie én als ondervoorzitter van de nationale raad. Er dient echter nogmaals gewezen te worden op het feit dat de joodse notabelen uit de VJB bijna niet anders konden dan hun aanstelling aanvaarden. Een weigering zou zo goed als gelijkstaan aan een onmiddellijke deportatie of veroordeling van de Duitse bezetter. Bovendien was de VJB in feite niets meer dan een poppenkast van de Duitse Militarverwaltung en de Sipo-SD. De bezetters maakten immers de wetten en aanmaningen op en de directie van het VJB werd verplicht deze orders uit te voeren.⁶⁷²

Zo hielp de VJB niet alleen bij o.a. het ronddelen van de davidsterren, maar de organisatie werd ook verplicht een fichebak te maken met alle adressen van joden in België. Daarnaast moesten ze ook hun leden motiveren om zichzelf aan te geven voor de verplichte *“tewerkstelling in het oosten”*. In feite werd zo een legaal getto gecreëerd waarin alle joden (administratief) verenigd werden. De VJB werd dan ook een van de meest waardevolle instrumenten bij de massadeportatie van joden uit België. De Antwerpse collega van Workum in de VJB, Maurice Benedictus, werd door de Duitsers in 1942 zelfs benoemd tot commissaris voor de joodse tewerkstelling in België. Het was zijn taak om zoveel mogelijk joden op de trein te zetten richting het oosten, waar ze zouden worden tewerkgesteld in Duitse werkkampen. In praktijk werden de joden echter naar het vernietingskamp Auschwitz-Birkenau gezonden. Zo geraakte het VJB uiteindelijk verstrengeld in het web rond de deportatie van duizenden joden uit België. Nico David Workum zou op een vergadering van de VJB hebben gezegd dat:

*“[...]de plaatselijke comités alles in het werk zullen stellen, voor zover hun middelen dat toestaan, om de heer Benedictus Maurice te helpen bij het volbrengen van de hem toevertrouwde taak.”*⁶⁷³

Wanneer de Duitsers echter begonnen met willekeurige razzia's bij Belgische joden drong het bij de leiders van de VJB langzaam door welke dramatische rol zij speelden binnen het Duitse apparaat. *“Gevangen tussen de plicht te gehoorzamen en de bereidheid om weerstand te bieden, aanvaardde de VJB zijn rol als overbrugging tussen de Sipo-SD en de joodse gemeenschap welke hem werd opgelegd.”*⁶⁷⁴ Zo hadden Workum en Benedictus meerdere malen gesprekken met de Antwerpse burgemeester en de Duitse politiediensten *“pour protester et faire cesser ce scandaleux abus”*.⁶⁷⁵ Meer nog, bepaalde leden van de VJB begonnen op een discrete en persoonlijke wijze samen te werken met het verzet. Op die manier konden er toch ongeveer 3.000 joodse kinderen onderduiken.⁶⁷⁶

De VJB zou doorheen zijn bestaan altijd balanceren tussen goed en kwaad: enerzijds waren zij een instrument van de Duitse bezetter in de vervolging van de joodse gemeenschap, anderzijds waren ze de enige restant van het joodse sociale leven in België. Bovendien konden de leden van de VJB vaak

⁶⁷² R. Van Doorslaer en J.P. Schreiber, *De curatoren van het getto*, p. 46.

⁶⁷³ *Ibidem*, p. 253.

⁶⁷⁴ Vzw Auschwitz in Gedachtenis, *De Vereniging van Joden in België – Zuidlaan 56*, in: <http://marolles-memories.net/nl/association-des-juifs-en-belgique-boul-du-midi-56-1000-bruxelles>, geraadpleegd op 2 mei 2014.

⁶⁷⁵ L. Saerens, *Vreemdelingen in een wereldstad: een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*, Tiel, Lannoo, 2000, p. 638.

⁶⁷⁶ Vzw Auschwitz in Gedachtenis, *De Vereniging van Joden in België – Zuidlaan 56*, in: <http://marolles-memories.net/nl/association-des-juifs-en-belgique-boul-du-midi-56-1000-bruxelles>, geraadpleegd op 2 mei 2014.

zelf hun eigen deportatie niet vermijden. Zo werden Nico Workum en zijn vrouw Annie Rutzky amper drie maanden na hun huwelijk eind juni 1943 gearresteerd en gedeporteerd tijdens de “*actie Illis*”. Nico zou nooit meer levend terugkomen.⁶⁷⁷ Het verhaal van Nico David Workum is dan ook een prachtig voorbeeld van een geslaagde integratie, hij was misschien zelfs “*te*” geïntegreerd...

De Tweede Wereldoorlog

Iedereen werd beïnvloed door de Tweede Wereldoorlog, dus ook onze studenten tijdens hun postuniversitaire leven. De ene werd lid van de Jodenraad (Workum), de andere werd lid van het joodse verzet (Blum) en nog anderen stierven een stille dood in één van de Duitse kampen. Maar hoe ervaren de buitenlandse ingenieurs die in België gebleven waren de bezetting? Werden zij slachtoffers van pesterijen of zelfs erger deportatie? Of konden zij mede door hun rol als ingenieur de dans ontspringen?

Een deel van onze in België gebleven studenten kwam inderdaad de oorlog zonder veel kleerscheuren door. Opvallend hierbij is dat een groot deel van de joodse ingenieurs in België niet actief onderdook. Zo zagen we al dat Nico Workum als bestuurslid van de VJB actief samenwerkte met de Duitse bezetter; maar men had ook veel ingenieurs die zo anoniem mogelijk hun normale leventje verder

bleven leiden. Onder andere de jood Lazare Kahan bleef gedurende de bezetting gewoon in Brussel werken bij Solvay. De mensen bij Solvay hadden namelijk contacten bij het stadhuis, waardoor de werknemers op voorhand getipt werden over nakende razzia's. Lazare Kahan kon zo, met behulp van zijn werkgever, ten gepaste tijde onderduiken voor de Duitsers. Bovendien zocht hij het gevaar niet op. Zo verplaatste hij zich gedurende de bezetting enkel per fiets en nooit per tram. De tram of metro was immers de geliefkoosde plaats van de bezetter om joden te arresteren. Opgesloten in het tramstel kon men immers niet

ontsnappen aan de identiteitscontrole. Daarenboven was Lazare ook goed ingeburgerd in België. Hij was actief lid van het A.I.G., had een Belgische vrouw en voelde zich op en top Belg. Mede door zijn sociaal netwerk, zijn voorzichtigheid en de inside-information van zijn werkgever kon Lazare Kahan de oorlogsjaren relatief rustig doorkomen.⁶⁷⁸

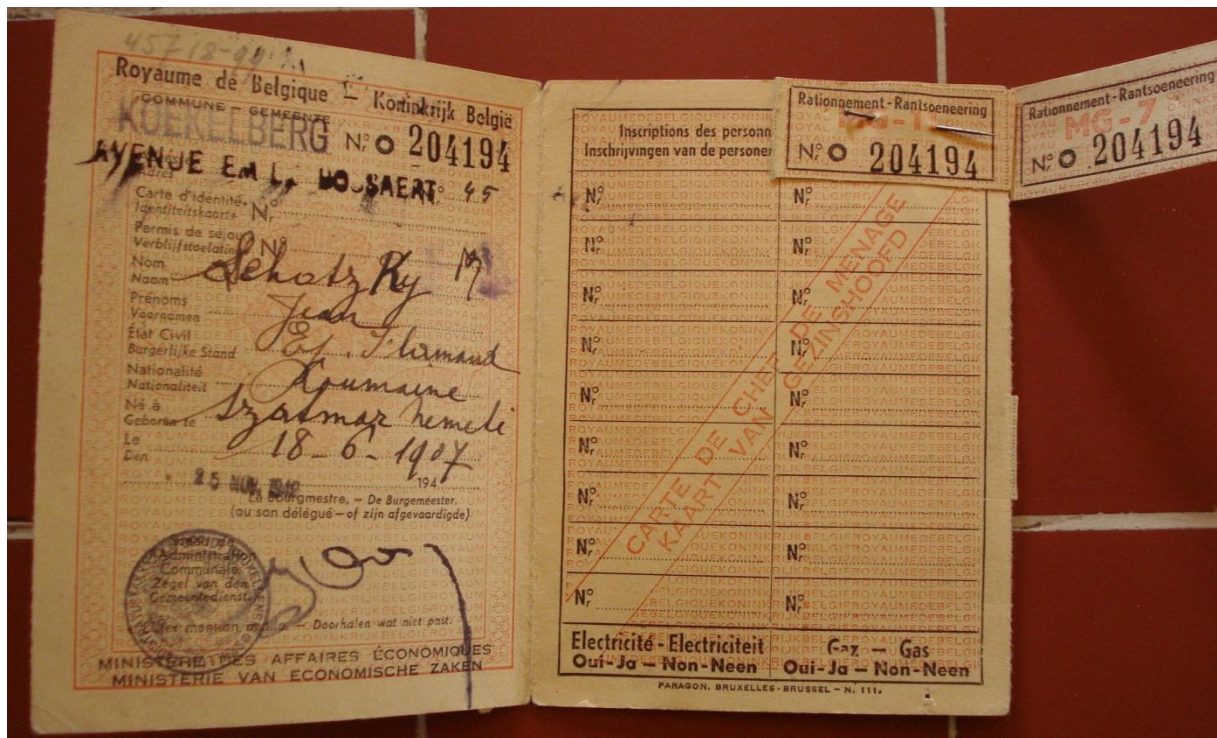

Een ander interessant verhaal is dat van Jean Lehoczky. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog vluchtte deze Roemeense ingenieur immers, net zoals velen anderen, met zijn gezin naar het niet-bezette Frankrijk in de hoop daar het kanaal te kunnen oversteken. Jean verbleef met zijn vrouw en zijn achtjarige dochtertje gedurende een tweetal maanden in Nantes. De Duitsers bezetten ondertussen echter ook Frankrijk en bijgevolg voelde het gezin zich genoodzaakt terug te keren naar België. Zo kwam Jean op 3 juli 1940 terug aan in Brussel en kon hij opnieuw naar werk zoeken. Lehoczky had echter het “*geluk*” dat zijn geboortestad (Satu Maru) gedurende de oorlog terug Hongaars werd, waardoor hij na een aanvraag in 1943 officieel Hongaar werd. Aangezien Hongarije een bondgenoot van nazi-Duitsland was, werd Jean een bevoorrecht burger en kon hij relatief gemakkelijk terug aan de slag als ingenieur bij

⁶⁷⁷ R. Van Doorslaer en J.P. Schreiber, *De curatoren van het getto: de vereniging van de joden in België tijdens de nazi-bezetting*, Tielt, Lannoo, 2004, pp. 104-105.

⁶⁷⁸ *Interview met Michel Kahan*, Sint-Genesius-Rode, 27 augustus 2013.

verschillende firma's.⁶⁷⁹ Maar Jean gebruikte zijn status als Hongaars burger niet enkel voor zichzelf... Het gezin Lehoczky bood gedurende de bezetting onderdak aan verschillende onderduikers. Dat dit niet zonder gevaar was, bleek onder meer toen op een middag de Gestapo binnenviel. De Gestapo was, waarschijnlijk na een anonieme tip, op zoek naar Vlaamse werkweigeraars die hun werkplicht in Duitsland niet nakwamen. Men onderzocht het huis en vertrok uiteindelijk met lege handen. Wat de Duitsers echter niet konden weten, was dat de persoon die ze zochten de hele tijd stilletjes aardappelen zat te schillen. Deze vrouw, Lucienne Denys, was immers ondergedoken omdat ze na haar "verlof uit Duitsland" absoluut niet terug wou. Om de verplichte tewerkstelling in Duitsland te ontlopen dook ze daarom onder bij de Lehoczky's.⁶⁸⁰

Figuur 26: rantsoenenboekje van Jean Lehoczky tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen zijn naturalisatieaanvraag tot Hongaar nog niet was goedgekeurd.

Maar het bleef niet bij deze ene onderduikster. Zo getuigden onder andere het joodse meisje Lidji Mayer, de Franse jongen Alfred Dognies en verzetslid Joseph Leemans Leonard dat de Lehoczky's hen gedurende de oorlog onderdak en financiële hulp hadden geboden. De laatste bevestigde dat de Lehoczky's hem hielpen te ontkomen aan een arbeidsdeportatie naar Duitsland. De kleine Alfred Dognies (06 februari 1924) had echter minder geluk. Nadat hij meer dan een jaar ondergedoken geleefd had in het huis van Jean Lehoczky, liep hij toch tegen de lamp. Alfred werd in juli 1944 opgepakt en gedeporteerd naar Auschwitz. Gelukkig arriveerden de eerste geallieerde troepen enkele maanden later al in Auschwitz en zo overleefde Alfred toch nog de oorlog. Later zouden al deze mensen pleiten voor de naturalisatie van Jean, die op 31 maart 1954 uiteindelijk Belg zou worden.⁶⁸¹

Anderen hadden minder geluk

⁶⁷⁹ Interview met Micheline Lehoczky, Wenduine, 18 september 2013; Bron: documenten uit het privéarchief mevrouw Lehoczky.

⁶⁸⁰ Interview met Micheline Lehoczky, Wenduine, 18 september 2013.

⁶⁸¹ Bron: documenten uit het privéarchief mevrouw Lehoczky.

Maar niet iedereen kwam de oorlog zorgeloos door. Zo vluchtte de familie van Henri Nafal Levin eerst naar Frankrijk en van daaruit naar Ontario in Canada. Dochter Eliane Levin getuigt over haar vlucht als kind:

“Op 15 mei 1940 (5 dagen na het begin van de Duitse invasie) besloten mijn ouders halsoverkop het land te verlaten. We waren met z'n zessen: mijn ouders, oudere zus en ik. Maar ook mijn grootmoeder langs moederskant, die toen in Brussel woonde, ging met ons mee en een Poolse oom langs vaderskant, die als communist naar Gent gevlucht was, uit schrik voor het toenmalige extreem rechtse regime van Pilsudsky in dat land. Veel bagage hadden we niet bij. Op aandringen van de Poolse oom, een ‘ervaringsdeskundige’, namen we vooral niet bederfbare mondvoorraad mee. We namen gewoon de tram naar

Geraardsbergen, dit was de meest zuidelijke plaats die met de tram van de Buurtspoorwegen vanuit Gent te bereiken was.”⁶⁸²

Henri Levins derde dochter, Victoria, werd dan ook in Bagnères de Bigorre in Vichy (Frankrijk) geboren op 8 november 1940. Maar omdat de situatie in Vichy steeds gevaarlijker werd voor de joden, besloot het gezin verder te trekken naar het zuiden. Uiteindelijk slaagden ze erin de Pyreneeën over te steken tot in Spanje. Vandaar trokken ze richting Portugal waar ze een boot namen naar de Verenigde Staten.⁶⁸³ Uiteindelijk zou het gezin zich vestigen in de stad Hamilton in Canada. Eenmaal daar aangekomen begon vader Henri een zaak in de fabricatie en verkoop van stalen componenten voor de industrie. De firma werd succesvol en het was dan ook geen verrassing dat Henri in 1949 een Canadees paspoort bekwam. Toch zou het gezin kort daarna terug naar Gent komen om Henri's zaak hier verder te zetten.⁶⁸⁴ Henri Levin stierf uiteindelijk op 9 februari 1964 in Gent. Zijn tweede dochter, Eliane Levin (Gent 04/08/33), zou echter niet met haar ouders naar België terugkeren. Zij zou eerst nog enkele jaren “Techniek” studeren in Canada, in Groot-Brittannië en in Israël alvorens terug naar Gent te keren in de late jaren '50. Eenmaal terug in Gent ging Eliane aan de slag in het familiebedrijf van haar vader.⁶⁸⁵

Naast de vluchtelingen waren er ook nog de pechvogels die werden opgepakt en gedeporteerd naar de kampen in het oosten. Toch is dit percentage opvallend laag bij de in België gebleven joodse ingenieurs. Indien de ingenieur geïntegreerd was in de Belgische samenleving, had hij immers een grotere overlevingskans. Als de oud-student echter enkel actief was in het “vreemdelingenmilieu”, vormde hij een gemakkelijker slachtoffer voor de Duitse ordediensten, zeker als hij daarbij nog eens verdacht werd van communistische ideeën. Een stereotiep voorbeeld hierbij was Abraham “Abram” Szejn. Deze Poolse student trok zich na zijn studies in 1928 praktisch volledig terug in de buitenlandse joodse gemeenschap te Gent. Zo trouwde hij onder

⁶⁸² L. Schacht, (4 oktober 2009) *De Joodse Gemeenschap van Gent*, <http://joodsactueel.be/2009/10/04/de-joodse-gemeenschap-van-gent>, geraadpleegd op 3 maart 2014.

⁶⁸³ N. Zomersztajn, (7 februari 2013) *Eliane Sperling et Jacques Bloch : Les piliers du judaïsme gantois*, <http://www.cclj.be/article/1/4080>, geraadpleegd op 26 oktober 2013.

⁶⁸⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Lewin Henri Nafal Herc (1.359.629).

⁶⁸⁵ N. Zomersztajn, (7 februari 2013) *Eliane Sperling et Jacques Bloch : Les piliers du judaïsme gantois*, <http://www.cclj.be/article/1/4080>, geraadpleegd op 26 oktober 2013.

meer op 30 augustus 1933 in Gent met de Roemeense Victoria Kilimnik. In 1937 zou hij vervolgens met zijn vrouw gaan inwonen bij zijn broer Salomon Sztejn in Antwerpen.⁶⁸⁶ Deze officiële versie lijkt echter de beschuldiging uit 1937 aan het adres van Abraham Sztejn tegen te spreken.

Na een tip van Leon Lambert, lid van de trotskistische communistische partij van België en attaché van het vakbondssecretariaat, onderzocht de Openbare Veiligheid het reilen en zeilen van Abram Sztejn. Hij werd ervan verdacht rond midden 1937 België verlaten te hebben richting Polen om zo naar de Sovjet-Unie te gaan. Daar zou hij “*stalinistische*” propaganda en bevelen hebben ontvangen vanuit Moskou. Concreet werd hij ervan beschuldigd een uiterst gevaarlijke geheim agent van de Sovjet-Unie te zijn die bevelen van het stalinistische regime uit Moskou moest opvolgen in Antwerpen. Zo zou hij onder andere richtlijnen hebben ontvangen met betrekking tot de kiesstrijd en gemeenteverkiezingen van oktober 1938, alsook voor de voorbereiding van een algemene dokwerkersstaking in de winter van 1939. Bovendien zou Abram goede connecties gehad hebben met zowel de Vlaamse als de Franstalige “*stalinisten*” in België en zou hij betrokken geweest zijn bij de organisatie van een Vlaamse stalinistische partij in Antwerpen. Om het hele plan te maskeren zou zijn broer Salomon Sztejn zich hebben voorgedaan als Abram en zich ingeschreven hebben in het bevolkingsregister van Antwerpen. Als er dan toch vragen zouden reizen over Abrams afwezigheid, zou zijn broer een verhaal oprakelen over een zieke moeder in Polen waar Abram zagezegd voor moest zorgen. Tipgever Leon Lambert besluit zijn brief met volgende woorden:

*“Je vous signale ces renseignements parce que nous les avons reçus confidentiellement et que cet agent Staliniste est un élément dangereux. Je vous prie de ne pas faire état de mon nom, car les conséquences pour moi en seraient désastreuses. Lambert Leon.”*⁶⁸⁷

De vrees zat er bij Lambert dus duidelijk in. Of Abram Sztejn daadwerkelijk een Russische agent was, is echter moeilijk te achterhalen. Toch besloot de Openbare Veiligheid de tip ernstig te behandelen. Zo leert het onderzoek ons dat Abram Sztejn inderdaad volledig onbekend was in de buurt van de Cobenstraat 17 en dat Abram eind oktober 1937 zijn adres in Gent verlaten had voor enkele maanden naar een onbekende bestemming in het buitenland. Zijn vrouw Victoria bevestigde bovendien dat haar man onmogelijk naar het politiebureau kon komen, aangezien hij voor enkele maanden in het buitenland zat.⁶⁸⁸ Uiteindelijk keerde Abram op 5 september 1938 terug naar Gent waar hij zich niet meer inschreef in het bevolkingsregister. Uit een buurtonderzoek bleek duidelijk dat men heel wantrouwig was over het koppel Sztejn. Uit een verslag van de Openbare Veiligheid van 22 september 1938 kwamen onder meer volgende zaken naar voor:

1. Abram leefde op grote voet, maar had geen vast werk.
2. Zijn vrouw beweert uit een rijke familie te stammen en van dit geld te overleven.
3. Ontving heel veel briefwisseling uit het buitenland, waaronder tijdschriften en bladen met onleesbare titels (vermoedelijk Russisch).
4. Waren heel achterdochtig en wachten de postbode altijd op.

⁶⁸⁶ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Stein Abraham (1.302.000).

⁶⁸⁷ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Stein Abraham (1.302.000).

⁶⁸⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Stein Abraham (1.302.000).

5. Wordt door zijn omgeving als een verdacht persoon aanzien.
6. Door bevoegde bijzondere diensten wel niet gekend als lid van verdachte groeperingen.
7. Besluit: terecht als weinig betrouwbaar persoon gekenmerkt.

Er was dus (op zijn zachtst gezegd) zeker iets eigenaardig aan de hand. Het koppel werd van dan af ook extra in de gaten gehouden. Bovendien bleek Salomon Sztejn getrouwd te zijn met Louba Kilimnik, de zus van Victoria Kilimnik die op haar beurt de vrouw was van Abraham. Toch moet men deze beschuldigingen tegen Abram ook in de tijdsgeest kaderen. Ten eerste was er in België een algemene vrees voor buitenlanders, en meer in het bijzonder voor Oost-Europese buitenlanders. In feite waren veel Belgische burgers, maar ook politici bang voor het communistische regime uit Rusland. Door die angst zullen de getuigen misschien gevreesd hebben dat het om Russische tijdschriften ging, maar dit konden evengoed Poolse tijdschriften geweest zijn. Dus de veelvuldige correspondentie zou kunnen verklaard worden door de zieke moeder in Polen, waar het de laatste jaren heel slecht mee ging. Ten tweede was de initiële tip afkomstig van een trotskist, die traditioneel het bloed van de socialisten kon drinken. Het is dan ook niet toevallig dat Abrams broer Salomon een in Antwerpen gekende zionistische socialist en bijgevolg een politieke tegenstander van Leon Lambert was (*“de verklikker”*). Zo was Salomon eveneens de algemene secretaris van het zionistische Joods Nationaal Fonds die tot doel had grond aan te kopen voor de Israëliëse pioniers in Palestina.

Een derde factor die Abram kon vrijspreken, was dat het in zijn huwelijk met Victoria Kilimnik niet bijster goed ging. Zo vertrok Victoria in juni 1937 *“voor vakantie”* naar haar zus Louba Kilimnik en haar schoonbroer Salomon in Antwerpen. Vermoedelijk was dit een tijdelijke maatregel om een oplossing te zoeken voor de huwelijks crisis. Victoria woonde in bij haar zus en hield zich bezig met het huishouden, terwijl Abram in die periode slechts een drietal keer kort op bezoek kwam. Bovendien verklaarde Victoria later, na de tussenkomst van een advocaat, aan de adjunct-commissaris van het vreemdelingenbureau te Antwerpen dat Abram in totaal drie maal enkele maanden naar Polen zou gereisd zijn voor zijn zieke moeder en dat Salomon zelf ook eenmaal mee gereisd was voor enkele dagen. Dit zou verklaren waarom Abram tot drie maal toe enkele dagen bij zijn broer in Antwerpen op bezoek zou zijn geweest. Vermoedelijk bracht hij dan verslag uit bij zijn broer over de toestand van hun moeder en besloot Salomon dan eenmalig mee te reizen.

Toen Abram voor lange tijd vertrok naar hetzij zijn *“doodzieke moeder in Wilno”*, hetzij naar *“naar de U.S.S.R. voor een politieke kwestie”*, was de emmer helemaal overgelopen bij Victoria. Op 1938 zou het koppel de scheiding aanvragen bij een rabbijn in Wilno. Toen Abram uiteindelijk toch terugkeerde uit het buitenland en zich in Gent had gevestigd, bevestigde Victoria deze scheiding aan een dienstoverste van het vreemdelingenbureau in Antwerpen als volgt: *“A ce qu'il parait mon mari est de retour de Pologne et réside à Gand; aussi je suis en instance de divorce et ne veux plus rien avoir de commun avec lui.”* Verder verklaarde Victoria nog dat ze kon overleven van het geld dat ze bezat en dat ze van plan was bij haar zuster in Antwerpen te blijven inwonen.

Maar welke versie van het verhaal is nu correct? Was Abram daadwerkelijk een spion? Was de zogenaamde scheiding slechts een schijnscheiding om zijn vrouw te beschermen? Zou Abrams broer

de kant van Victoria kiezen in de echtscheiding? Kon Abram op zijn eentje de scheiding aanvragen bij de rabbijn in Wilno, de stad waar Victoria nooit was geweest? Hoe het ook zij, de exacte waarheid zullen wij waarschijnlijk nooit te weten komen, aangezien het onderzoek dossier (5e direction Générale 6757 EC) tijdens de oorlog vernietigd werd. De feiten zijn dat Abram Sztejn nooit in Antwerpen heeft gewoond en aldaar totaal onbekend was en dat hij zeker gedurende negen maanden ingeschreven stond op een adres waar hij nooit effectief heeft gewoond. Aangezien dit strafbaar was, kreeg hij bijgevolg op 18 november 1938 een uitzendbevel. Toch liet Abram zich niet doen en mede door toedoen van advocaat Léon Kubowitzki en zijn werkgever Hubert de Mulder kon Abram in België blijven. De advocaat wees er immers op dat Abram wel degelijk een reisvisum voor een jaar had aangevraagd voor hij vertrok en dat het verwijderingsbevel dus niet rechtsgeldig was. Als reden voor zijn reizen gaf advocaat Kubowitzki trouwens op dat Abram niet alleen voor zijn moeder in het buitenland verbleef, maar ook voor zijn werk ten dienste van M. de Mulder, iets wat deze laatste tevens bevestigde. Het verwijderingsbevel werd uiteindelijk ingetrokken en Abram werd (waarschijnlijk) over de gehele lijn vrijgesproken. Hij kreeg zijn nationaal paspoort en identiteitskaart terug en ging op 14 oktober 1939 terug bij zijn ex-vrouw Victoria in Berchem wonen. Blijkbaar waren de plooiën na zijn vrijspraak rap weer gladgestreken. Vanaf dan stond Abram gekend als een goede zakenman die zijn fortuin verdiende als handelsreiziger in gebreide kledij en linnen. Toch werd Abram nog steeds van dichtbij gevolgd door de Openbare Veiligheid. Zo weten we dat hij tot net voor de Tweede Wereldoorlog nog altijd samen met zijn ex-vrouw Victoria Kilimnik in Berchem woonde.⁶⁸⁹

Als gekende joodse burgers van Antwerpen kozen de gebroeders Sztejn bij het begin van de oorlog echter eieren voor hun geld en ze vertrokken uit België. Zo belandden Salomon en Abram Sztejn samen met de zussen Liubow en Victoria Kilimnik (Chilimnic) in Bordeaux. Daar verkregen de zussen en Salomon op 18 juni 1940 een visum van de Portugese consul Aristides de Sousa Mendes. Met dit visum konden ze naar Lissabon vluchten en van daaruit richting de Verenigde Staten trekken. Zo zeilde het gezelschap in september 1940 op de Nea Hellas richting New York.⁶⁹⁰

Figuur 27: Salomon Sztejn

Liubov Sztejn

Abram Sztejn

Victoria Sztejn⁶⁹¹

⁶⁸⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Stein Abraham (1.302.000).

⁶⁹⁰ Aristides de Sousa Mendes Foundation. (2013) *Sztejn*, in: <http://sousamendesfoundation.org/sztejn/>, geraadpleegd op 27 oktober 2013.

⁶⁹¹ Aristides de Sousa Mendes Foundation. (2013) *Sztejn*, in: <http://sousamendesfoundation.org/sztejn/>, geraadpleegd op 27 oktober 2013.

Waarom Abram Sztejn besloot terug te keren naar Antwerpen is niet bekend. Maar twee jaar later bleek alvast dat hij de verkeerde keuze had gemaakt: in de zomer van 1942 werd hij immers opgepakt en naar de Dossin Kazerne in Mechelen gebracht. Van daaruit werd hij op 15 augustus 1942 als nummer 619 met het derde transport uit Mechelen richting Auschwitz gebracht. Het feit dat Abram als een van de eerste joden in België werd opgepakt en gedeporteerd richting Auschwitz (derde transport van de in totaal achtentwintig), had vermoedelijk veel te maken met zijn verleden als verdachte. Zelfs al was Abram vrijgesproken, toch is het niet onwaarschijnlijk dat hij als Poolse jood met een verleden rond stalinistische propaganda een geliefkoosd target was voor de Duitse bezetters. Uiteindelijk zou Abram Sztejn na een leven vol verdachtmakingen sterven in het uitroeiingskamp op 11 september 1942.⁶⁹²

Sztejns verhaal illustreert nogmaals het belang van integratie om de overlevingskansen van joodse engineeringstudenten gedurende de holocaust te vergroten. Indien men geen Belgische vrienden, vrouw of schoonfamilie had, was men doorgaans een vogel voor de kat. Alle oud-studenten die vanuit België gedeporteerd werden, waren trouwens gehuwd met een buitenlandse vrouw. Aan de andere kant stonden de joodse oud-studenten die met een Belgische gehuwd waren; zij overleefden alle vijf zonder enige problemen de oorlog. Dikwijls bleven zij doorheen de oorlog zelfs tewerkgesteld als ingenieur, zoals Lazare Kahan.⁶⁹³ Mocht het bovendien toch dreigen fout te lopen, konden ze nog altijd terecht bij hun Belgische (schoon)familie, vrienden en collega's die hen te hulp konden schieten.⁶⁹⁴

Van de vier joodse ingenieurs die met een buitenlandse vrouw getrouwd waren, werden er drie gedeporteerd.⁶⁹⁵ De uitzondering hierbij was Salomon Bacalu, een Roemeense jood die op 15 februari 1905 in Harlau geboren werd. Bacalu huwde na zijn studies als werktuigkundig ingenieur in Gent (1824-1928) op 28 mei met de Russische vluchteling Esther Kisseleff. Maar deze Esther Kisseleff was geen gewone emigrante, zij had immers een tot Belg genaturaliseerde zus wonen in Gent. Esthers zus was getrouwd met de oorlogsheld en hoofdingenieur bij het "Centre les Electriques du Flandres", Jean Gornostaïpolsky.

Jean Gornostaïpolsky was een in de buurt van Kiev geboren Rus die net voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in Luik voor scheikundig ingenieur studeerde. Toen echter de oorlog uitbrak, gaf Jean Polsky zich als vrijwilliger op voor het Belgische leger. Hij werd ingezet in de legendarische eenheid die mocht werken met de toen ultramoderne kanonwagens met mitrailleurs. Op het einde van de oorlog belandde de legereenheid uiteindelijk in Kharbin waar ze drie weken moesten wachten op hun repatriëring. Daar ontmoette Jean Nine Kisseleff een vluchteling uit Rusland die een opleiding tot kaakchirurg volgde aan de universiteit van Mantsjoerije. Uiteindelijk zou Jean "Polsky" in 1919 genaturaliseerd worden voor zijn diensten en zou hij met een beurs zijn studies kunnen hervatten aan

⁶⁹² Yad Vashem The Holocaust Martyr's and Heroes' Remembrance Authority, *The Central Database of Shoah Victims' Names*, in: <http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=7861857&language=en>, geraadpleegd op 27 oktober 2013.

⁶⁹³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Feldesman Isaac (1.356.570), Fuks Efraïm (1.537.581), Kahan Lazare (1.462.465), Rosenblat Josif (1.351.896), Slutsky Abram (1.412.931).

⁶⁹⁴ N. Stevens, *De Joodse gemeenschap in Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog. De Jodenvervolging en de Joodse gemeenschap in Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Gent (onuitgegeven thesis Universiteit Gent), 1997, p. 117.

⁶⁹⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Szmulko Ignace (1.500.639), Stein Abraham (1.302.000), Workum Nico David (1.550.810).

de universiteit van Gent. Wat later slaagde hij erin zijn toekomstige vrouw Nine, Esthers zus, naar België te krijgen en trouwde het paar in Gent. Door haar huwelijk verkeeg Nine Kisseleff op haar beurt de Belgische nationaliteit. Jean Gornostaïpolsky ging vervolgens aan de slag als ingenieur en zou in 1929 doorgroeien tot hoofdingenieur van het “*Centre les Electriques du Flandres*”.⁶⁹⁶

Wanneer Jean in 1929 persoonlijk de directeur-generaal van de vreemdelingendienst aanschrijft om zijn schoonzus een visum te verlenen, was dit dan ook geen enkel probleem. Zo kon Esther Kisseleff handelswetenschappen volgen aan de Franstalige “*Ecole des Hautes Etudes*” in Gent. Het was in deze periode dat ze verliefd werd op een vriend van haar schoonbroer, Salomon Bacalu. Het koppel trouwde en ze vonden allebei een goede job. Daarenboven stamden ze allebei uit een rijk industrieel geslacht, waardoor het gezin in 1938 relatief eenvoudig het gewone Belgische burgerschap verkreeg. Salomon Bacalu is dus moeilijk te catalogiseren, omdat hij oorspronkelijk met een buitenlandse trouwde, maar nog voor de oorlog samen met zijn vrouw “*Belg*” werd. Bovendien hadden ze met hun schoonbroer Jean Gornostaïpolsky goede connecties bij het Belgische establishment in Gent. Dit kan volgens mij grotendeels verklaren waarom Bacalu de oorlog overleefd heeft, in tegenstelling tot de andere drie ingenieurs die met een “*buitenlandse*” getrouwd waren.⁶⁹⁷

Economisch

Als we het professionele leven van de oud-studenten van de Technische Scholen willen bestuderen, moeten we opnieuw een duidelijk onderscheid maken tussen de gediplomeerden en de niet-gediplomeerden. Zo zagen we al in bovenstaande verhalen dat de gediplomeerden bijna uitsluitend als ingenieur werkten. Vaak trokken zij naar de grote industriële centra waar er een grote buitenlandse gemeenschap was zoals in Antwerpen, Gent en vooral Brussel. Sommigen gingen aan de slag bij studiebureaus, terwijl anderen dan weer konden starten bij grote industriële ondernemingen. Nog eens anderen startten hun eigen bedrijfje op. Zo richtte Henri Lewin het familiebedrijf H. Lewin op dat zich specialiseerde in de fabricage van bepaalde stukken staal om in verschillende bedrijven te gebruiken.⁶⁹⁸ De scheikundige ingenieur Josif Rosenblat focuste zich dan weer op de fabricage van poets- en schoonmaakproducten.⁶⁹⁹ Uiteraard waren er ook ingenieurs die in hun carrière evolueerden van een kleinschalige naar een grote onderneming, of omgekeerd. Zo begon Lazare Kahan zijn carrière in Brussel bij het gerenommeerde studiebureau Lipsky, dat allerlei grote bouwprojecten begeleidde. Tijdens de oorlog werden de activiteiten van het studiebureau echter tijdelijk stilgelegd en ging Lazare als ingenieur te werk bij Solvay. Uiteindelijk begon hij in de periode na de oorlog als zelfstandig bouwkundig ingenieur en werd hij een soort consultant avant la lettre.⁷⁰⁰

De impact van deze “*buitenlandse ingenieurslichting uit Gent*” op België valt dus niet te onderschatten. Zo hielpen onze Gentse ingenieurs onder andere mee aan de bouw van het Albertkanaal, de bouw van Brussel Centraal, de restauratie van het paleis van Laken, de bouw van verschillende bruggen en sluizen, de aanleg van spoorlijnen, militaire radioapparatuur, radars en

⁶⁹⁶ E. Gubin en C. Jacques, *Eliane Vogel-Polsky: een vrouw met overtuiging*, Brussel, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, 2007, pp. 21-24.

⁶⁹⁷ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Bacalu Solomon (1.353.801).

⁶⁹⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Lewin Henri Nafal Herc (1.359.629).

⁶⁹⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Rosenblat Josif (1.351.896).

⁷⁰⁰ *Interview met Michel Kahan*, Sint-Genesius-Rode, 27 augustus 2013.

telecommunicatielijnen, de aanleg van gas- en elektriciteitsvoorzieningen, ect.⁷⁰¹ Bovendien waren ze ook een onmisbare schakel tijdens en na de oorlog. Zo zorgde Jean Lehotzky ervoor dat de gezinnen in het Brusselse en Leuven terug elektriciteit en gas hadden, doordat hij de platgebombardeerde gas- en elektriciteitsfabrieken van Forest en Leuven herstelde.⁷⁰²

Figuur 28: Jean Lehotzky aan het werk aan zijn tekentafel, met ernaast een foto van de gasfabriek van Forest die Jean als ingenieur na de oorlog hielp herstellen.⁷⁰³

Kortom, de buitenlandse ingenieurslichting uit Gent droeg meer dan haar steentje bij tot de ontwikkeling van België. Zowel op industrieel als op infrastructureel gebied lieten zij hun sporen na. Als men bovendien beseft dat de sample slechts 10% van het totaal aantal ingenieursstudenten tussen 1924-1934 betrof, dient het niet gezegd dat die impact in praktijk waarschijnlijk nog groter was. Het mag dan ook niet verbazen dat in ruil voor de bewezen diensten tien van de elf gediplomeerde buitenlandse ingenieurs de Belgische nationaliteit kregen.⁷⁰⁴

Bij de oud-studenten die nooit hun ingenieursopleiding beëindigden, zien we een veeleer variërend beeld. Zo steekt er geen enkele beroeps categorie boven de andere uit. De ene werd liftinstallateur bij een Zwitserse firma in Brussel⁷⁰⁵, de andere kluste bij als leerkracht Hebreuws⁷⁰⁶, terwijl nog anderen de kost verdienden als diamanthandelaar of etalagist.⁷⁰⁷ Over het algemeen was hun impact op de Belgische samenleving dan ook een heel pak kleiner dan die van de gediplomeerde ingenieurs. Bovendien zien we dat deze groep ook veel kwetsbaarder was voor werkloosheid. Zo veranderde deze groep geregeld van job of probeerde men het te maken op zelfstandige basis als handelaar of etalagist/leerkracht. Het is dan ook niet toevallig dat er slechts een persoon (Georges Hovkoun) permanent in dienst was bij een bedrijf.

⁷⁰¹ Interview met Boris en Marc Iarochevitch, Brussel, 27 augustus 2013; Interview met Micheline Lehotzky, Wenduine, 18 september 2013; Interview met Michel Kahan, Sint-Genesius-Rode, 27 augustus 2013.

⁷⁰² Interview met Micheline Lehotzky, Wenduine, 18 september 2013.

⁷⁰³ Bron: documenten uit het privéarchief mevrouw Lehotzky.

⁷⁰⁴ Alleen Abraham 'Abram' Szejn verkreeg deze gunst niet. Mogelijk speelde zijn vroegtijdige dood hierin een rol. De meeste oud-studenten kregen namelijk pas het Belgisch staatsburgerschap in de periode na de Tweede Wereldoorlog.

⁷⁰⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hovkoun Georges (1.615.585).

⁷⁰⁶ *Ibidem*, Krischer Markus (A50.688).

⁷⁰⁷ *Ibidem*, Rutstein Lazar (1.410.225), Slutsky Abram (1.412.931).

Personen met ingenieursdiploma	Beroep
Lewin Henri Nafal Herc	eigen bedrijf
Bacalu Solomon	ingenieur
Lehoczky Jean	ingenieur
Kahan Lazare	ingenieur / zelfstandige
Fuks Efraïm	ingenieur
Feldesman Isaac	ingenieur
Iarochievitch Alexandre	ingenieur
Rosenblat Josif	eigen bedrijf
Silin Alexandre	ingenieur
Sztejn Abram	ingenieur
Workum Nico David	ingenieur
Personen zonder ingenieursdiploma	Beroep
Hovkoun Georges	liftinstallateur
Krischer Markus	leerkracht Hebreeuws
Martin Voldemar	onbekend
Milosavlevitch Momir	student
Rutstein Lazar	diamantenhandelaar
Slutsky Abram	etalagist
Szmulko Ignace	bonthandelaar

Tabel 14: overzichtstabel van de beroepen die de in België gebleven oud-studenten uitoefenden.

De Belgische wetgeving

Vast werk vinden in België was voor een buitenlander geen evidentie. Zeker in de jaren dertig had België een streng immigratie- en arbeidsbeleid ten opzichte van vreemdelingen. Zo verscherpte de Belgische overheid in die periode ook haar immigratiebeleid tegenover studenten. Vanaf dan werd er aan de vrije binnenkomst van buitenlandse studenten een halt toegeroepen en screende de overheid de binnenkomende studenten om te vermijden dat ze na afloop van hun studies in België zouden blijven. De Belgische politiek legitimeerde deze politiek door erop te wijzen dat België enkel de vruchten van de door haar aangeboden opleidingen plukte, indien deze studenten na hun opleiding terug huiswaarts

keerden. Gediplomeerden die na hun studies in België bleven plakken, vormden daarentegen louter concurrentie voor de Belgische hogeschoolden.⁷⁰⁸

De buitenlandse ingenieurs waren geduchte concurrentie voor de Belgen omdat ze dikwijls uit financiële noodzaak bereid waren tegen een lagere prijs hetzelfde werk te doen als een Belg. Sommige Belgische ingenieurs kwamen zelfs zonder werk te zitten. Een deel van het volk was er dan ook van overtuigd dat men deze vreemden de toegang tot de arbeidsmarkt moest ontzeggen.⁷⁰⁹ De druk door onder andere vakbonden en middenstandsorganisaties steeg zienderogen en men kwam uiteindelijk tot een basisprincipe dat de buitenlanders de Belgen niet mochten beconcurreren in België.⁷¹⁰

Vandaar dat buitenlanders in de jaren dertig een speciale werkvergunning nodig hadden om hun beroep überhaupt te mogen uitoefenen. Gelukkig kwamen de werkgevers van onze Gentse ingenieurs dikwijls tussenbeide om te pleiten voor hun werkvergunning. De bazen waren immers heel tevreden over hun hardwerkende en goedkope arbeidskrachten. Zo kwamen de meesten van de in Gent

gebleven ingenieurs uiteindelijk toch terecht in de Belgische industrie. Desalniettemin waren er veel slachtoffers van deze politiek en meer en meer buitenlanders werden uitgewezen. Een van deze slachtoffers was de Bulgaar Natcho Goranoff. Hoewel deze burgerlijk ingenieur al bijna tien jaar in België aanwezig was, werd hij toch op 4 oktober 1938 het land uitgezet. Als reden werd opgegeven dat hij geen correcte arbeidsvergunning had om zijn beroep als zelfstandig ingenieur uit te oefenen. Men kon dus iemand die al bijna tien jaar in België woonde en perfect Frans sprak zonder veel omwegen het land uitzetten.⁷¹¹

Een buitenlander was vanaf dat moment nooit zeker of zijn werkvergunning verlengd zou worden. Bijgevolg wilden de vele buitenlandse ingenieurs die in België verbleven, zo snel mogelijk Belg worden. Dit hele naturalisatieproces was uiteraard geen lachertje. Zo moest men bewijzen dat men een goede burger voor België kon zijn, dat men al x aantal jaar in België woonde en dat men financieel onafhankelijk was. Verder hielp het ook dat er op zijn minst enkele Belgische burgers wilden pleiten voor uw naturalisatie. Zowel oud-profs van de Gentse school, als werkgevers, Belgische vrienden of eventueel een Belgische vrouw moesten ingeschakeld worden. Bovendien diende de naturalisatieaanvraag uitvoerig gedocumenteerd en onderbouwd te zijn. Dit dossier werd dan grondig onderzocht en beoordeeld aan de hand van besprekingen met ambassades, de Openbare Veiligheid, advocaten, vrienden, ect. Het verdict kon daardoor soms meerdere jaren op zich laten wachten.⁷¹²

⁷⁰⁸ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma. Studenten van buiten de Europese Unie in het Belgisch hoger onderwijs*, p. 29; p. 216.

⁷⁰⁹ P. Levy, "Les étudiants étrangers en Belgique.", pp. 34-35.

⁷¹⁰ F. Caestecker en A. Rea, red. *Migreren voor een diploma. Studenten van buiten de Europese Unie in het Belgisch hoger onderwijs*, pp. 26-27.

⁷¹¹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Goranoff Natcho (1.491.334).

⁷¹² Interview met Micheline Lehotzky, Wenduine, 18 september 2013.

Sociaal profiel

Maar wie waren nu deze studenten die alles achterlieten en dikwijls in hun eentje de wijde wereld introkken? Was er een bepaald profiel zichtbaar? Waren het mensen met een passie? Waren het eenzaten? In een tijd zonder internet of uitgebreid telefoonnetwerk was deze stap naar het buitenland voor velen een sprong in het onbekende. Als men een lijst maakt van de zestien gekende personen uit mijn sample die de wereld introkken, vallen er al meteen enkele zaken op.

Naam	Regio	Land	Diploma	Vertrek	Jood/Rus
Bufenstein David	Afrika	Zimbabwe	ja	1940	jood
Figueira Ferraz	Afrika	Mozambique	ja	?	/
Losman Henri	Azië	China	neen	?	jood
Grimblat Mordco	Europa	Frankrijk	neen	?	jood
Petroff Alexandre	Europa	Frankrijk	ja	1931	Rus
Hartman Georges	Europa	Londen	neen	?	Rus
David Kamy	Europa	Spanje, Frankrijk, België	ja	1933	jood
Poustilnic Nahman	Midden-Oosten	Israël	ja	1948	jood
Goldman Haim	Midden-Oosten	Israël	ja	1938	jood
Ajzenberg Calel	Midden-Oosten	Israël	ja	?	jood
Bleizer Moses	Midden-Oosten	Israël	neen	1932	jood
Lipsky Jehuda	Midden-Oosten	Israël	neen	1933	jood
Zepaeff Boris	Oceanië	Australië	Neen	?	Rus
Diner Jacov	Zuid-Amerika	Argentinië	Ja	1936	jood
Kupfer Ernest	Zuid-Amerika	Brazilië	Ja	1936	jood
Ostrorog Leonid	Zuid-Amerika	Argentinië	Ja	1948	Rus

Tabel 15: tabel van de gekende oudstudenten die de wijde wereld introkken. De tabel is gebaseerd op informatie uit de individuele vreemdelingendossiers en het internet.

Een eerste iets wat opvalt, is wederom de dominantie van joden en Russen binnen deze groep. Zowat iedere persoon die de wijde wereld introk, was ofwel een jood ofwel een Russische vluchteling. De enige uitzondering hierop was de Portugees Figueira Ferraz die na zijn studies naar Maputo verhuisde,

de hoofdstad van de toenmalige Portugese kolonie Mozambique.⁷¹⁵ Deze resultaten zijn dus grotendeels gelijklopend met wat we al zagen voor de personen die na hun studie in België bleven wonen en niet naar huis keerden. Hun grootste beweegreden was het gebrek aan toekomstperspectieven elders. Zo hadden sommige joden in hun thuisland te lijden onder discriminerende wetgevingen en waren de gevluchte Russen niet meer welkom in de U.S.S.R.. Proberen om elders een nieuw leven uit te bouwen was bijgevolg een welafgewogen risico.

Maar niet alleen een gebrek aan toekomstperspectief speelde een rol in de migratie van deze studenten. Ook de onzekerheid die de oorlog met zich meebracht was een bepalende factor. Opvallend veel studenten migreerden dan ook net voor of net na de oorlog, op zoek naar een betere toekomst in Amerika of Israël. De vervolging van de joodse bevolking speelde hierin uiteraard een belangrijke rol. Eliane Sperling getuigt over deze periode als volgt:

“Niets was na de oorlog nog hetzelfde, het Joodse leven in Gent moest heropgestart worden. Vanzelfsprekend was dit niet en het duurde een hele tijd. Een groot aantal van de voormalige ingenieursstudenten die de Shoah overleefden, zocht andere oorden op. Heel wat mensen emigreerden ook naar Israël.”⁷¹⁶

Een perfecte illustratie van zo'n naoorlogse verhuis naar Israël is het verhaal van de Bessarabische student Nahman Poustilnic. Via tussenstops in Sint-Gilles, Schaarbeek, Charleroi en Saint-Josse-Ten-Noode kwam deze student uiteindelijk in 1929 in het eerste jaar Arts & Manufactures in Gent terecht. Studeren was echter niets voor Nahman, waardoor hij zijn studies al na een jaar voor bekeken hield. Toch bleef Nahman Poustilnic nog een hele poos in België. Zo werkte hij eerst als arbeider in de Philipsfabriek om tegen het eind van de jaren dertig als zelfstandig leerbewerker aan de slag te gaan. Ondertussen was Poustilnic getrouwd met de Poolse naaister Liba Zysberg op 16 maart 1933 en datzelfde jaar nog werd hij vader van zijn eerste kind Dora. Kort daarna brak de Tweede Wereldoorlog echter uit. Hoe het gezin deze verschrikking is doorgekomen, is niet precies gekend. Maar op 1 april 1948 vertrok Poustilnic uiteindelijk met zijn gezin naar de nieuwe joodse staat Israël.⁷¹⁷

Anderen migreerden zelfs bijna direct na hun studies. Zo zien we dat er veel joodse studenten uit België vertrokken gedurende de late jaren dertig. Het opkomende fascisme, de strengere Belgische arbeidswetten en de dreigende houding van Duitsland vormden hierbij vermoedelijk de voornaamste pushfactoren.

Verder valt het nog op dat de reizigers veelal gediplomeerde personen waren. Blijkbaar durfde men met een diploma op zak sneller de wijde wereld in te trekken. Bij de niet-gediplomeerden merken we

⁷¹⁵ Geneall, *Francisco Augusto Figueira Ferraz*, in: <http://geneall.net/pt/nome/572598/francisco-augusto-figueira-ferraz/>, geraadpleegd op 2 mei 2014.

⁷¹⁶ Bron: Toespraak van mevrouw Eliane Sperling-Levin bij de opening van de tentoonstelling: 'De eerste generaties meisjesstudenten aan de R.U.G.', 22 november 1982, Gent, Archief van de RUG, 1982.

⁷¹⁷ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Poustilnic Nahman (1.564.471).

daarenboven nog iets heel specifiek op: zij migreerden namelijk haast uitsluitend om zich met hun familie in een nieuw land te herenigen.⁷¹⁸ Bij de afgestudeerde ingenieurs was dit motief bijna nooit van toepassing.⁷¹⁹

Bestemmingen

De populairste eindbestemmingen waren vooral Israël, Afrika, de Amerika's en Europa. Azië en Oceanië spraken daarentegen heel wat minder tot de verbeelding. Toch moeten we opletten met te grote veralgemeningen. Zo gaat het hier maar over 16 personen op 110. Bovendien is er van velen niet geweten of ze later nog verhuisd zijn of niet. Zo kan het goed zijn dat er personen bijvoorbeeld eerst naar Frankrijk migreerden om dan pas tijdens of na de oorlog verder te migreren naar bijvoorbeeld de VS of Israël. Toch geven mijn resultaten al een goede indicatie van welke migratiegebieden populair waren en waarom. Beginnen doen we met een studie over de case Israël.

Het beloofde land, Israël

We zullen direct met de deur in huis te vallen: nergens ter wereld vond men meer buitenlandse Gentse ingenieurs per vierkante kilometer dan in Israël. Zeker rond de industriesteden Haïfa en Tel Aviv moet het aantal Belgische gediplomeerde ingenieurs hoog gelegen hebben. Zo bezocht de deken van de Gentse ingenieursfaculteit in de jaren vijftig op een bepaald moment het “*Technioninstituut*” in Haïfa en “*werd er hem al lachend verteld dat nagenoeg de hele zware industrie in Israël in handen van Gentenaars was. Nergens ter wereld buiten België was een gelijkaardig grote concentratie van Gentse ingenieurs terug te vinden.*”⁷²⁰

In 1964 zouden de banden tussen de Gentse universiteit en het Technion (Institution of Technology) zelfs nog verder worden aangehaald. Zo bezocht Rector Bouckaert het Technion in Haïfa en deed hij na zijn bezoek een samenwerkingsvoorstel. Er werden daarop onder meer plannen gesmeed om regelmatig professoren en onderwijzend personeel in de ingenieurswetenschappen uit te wisselen.⁷²¹

Als we nog dieper graven, komen we te weten dat heel wat Israëlische professoren in feite een Belgische ingenieursdiploma hadden. Onder andere de gastprofessor Shragga Irmay behaalde zo in 1935 in Luik zijn diploma als “*Ingénieur des Constructions Civiles et Ingénieur des Constructions Coloniales*”. Deze Irmay zou later doorgroeien tot hoofd van de onderwijshervorming, vicevoorzitter en hoofd van academische zaken in het Technion. Bovendien was hij een gereputeerde naam in zijn vakgebied (hydraulische problemen) en gaf hij onder andere gastcolleges aan de Sourbonne, aan het Institute of Mathematical Studies in New York en aan Stanford. Uiteindelijk zou Irmay in totaal drie zeer gesmaakte voordrachten geven aan de Gentse faculteit der toegepaste wetenschappen. Het bleek als het ware een beetje thuishomen voor de Israëlische professor.⁷²²

De ingenieurs die naar Israël verhuisden, waren echter doorgaans geen etnische Palestijnen. Van de acht Gentse ingenieurs uit mijn sample die ooit in Israël gedomicilieerd waren, waren er maar twee in

⁷¹⁸ Dit is het geval voor Losman Henri, Bleizer Moses, Lipsky Jehuda en Georges Hartman.

⁷¹⁹ Vermoedelijk enkel Petroff Alexandre.

⁷²⁰ L. Schacht, (4 oktober 2009) *De Joodse Gemeenschap van Gent*, <http://joodsactueel.be/2009/10/04/de-joodse-gemeenschap-van-gent>, geraadpleegd op 3 maart 2014.

⁷²¹ 4E2/2_001. *Archief Afdeling Communicatie*, Ruilbetrekkingen met Israël: brief 24 januari 1964 van Rector Bouckaert naar Generaal Y. Dori.

⁷²² 4E2/2_001 en 4E2/2_006. *Archief Afdeling Communicatie*, Ruilbetrekkingen met Israël. “Technion Haifa” 1964-1977.

het toenmalige Britse mandaatgebied Palestina geboren. Dit waren de in Jaffa geboren Yair Sprinzak en de in Tiberias geboren Gross Meir. De eerste was de zoon van het zionistische koppel Sprinzak dat gemigreerd was uit het tsaristische rijk; Meir was de zoon van een Palestijns joods koppel dat afkomstig was uit Tiberias.⁷²³ De anderen kwamen allemaal pas later aan. Het dient geen verdere uitleg dat het hier logischerwijs voornamelijk om zionistische oud-studenten ging. Zij geloofden immers sterk in de oprichting van een Joodse staat Israël in Palestina. Deels uit idealisme, deels uit toekomstperspectief migreerden zij naar dit lapje grond aan de rand van het Middellandse Zeegebied. Daar hoopten zij, samen met hun ideologische medestanders, een toekomst en staat uit te bouwen voor het joodse volk. Na de Tweede Wereldoorlog zou hun wens ingewilligd worden met de officiële oprichting van de Israëlische staat.

Een van deze gelukszoekers was Haim “Harry” Goldman. Goldman groeide oorspronkelijk op als zoon van een rijke industrieel in Odessa, tot hij op twaalfjarige leeftijd in 1919 met zijn familie Rusland moest uitvluchten voor de revolutie. Het gezin belandde in Roemenië waar zijn vader Zelik Goldman met behulp van zijn oude handelscontacten al gauw terug gefortuneerd werd. Haim vervulde bijvolg in het Bessarabische Chisinau (Kichineff) zijn middelbare studies. Het gezin had een mooi huis, veel joodse vrienden en alles leek in zijn plooi te vallen. Toch besliste Haim zijn hogere studies niet in Roemenië, maar in het buitenland te doen. Aangezien hij ingenieur wilde worden, was Gent een gedroomde keuze. Zo kwam de zeventienjarige Haim op 30 september 1924 in Gent aan. Amper vier jaar later mocht hij zich al een gediplomeerd werktuigkundig ingenieur noemen. Maar zoals zovelen bleef ook hij nog een poosje in België rondhangen, want tijdens zijn studies in België had hij hier iemand beter leren kennen ... Op 29 april 1930 huwde hij dan ook met de Gentse Yvonna Francq. Ondertussen werkte hij in het Brusselse als ingenieur-handelsreiziger en had hij de Belgische naturalisatie aangevraagd. Als redenen voor zijn naturalisatie gaf hij de volgende verklaring:

*« J'ai très peu de souvenir de mon pays d'origine; j'ai toutes mes affections en Belgique; je suis marié avec une belge; ma femme a conservé sa nationalité; j'ai l'intention ferme de ne jamais quitter la Belgique; je désire vivement que les enfants; qui je pourrais avoir, soient belges d'origine. »*⁷²⁴

Welke nationaliteit paste nu het best bij “Harry”? Hij voelde zich noch Rus (het land waar hij verjaagd werd), noch Roemeen (waar hij slechts een vijftal jaar gewoond had). Later zou blijken dat hij zich ook niet echt Belg voelde; want amper twee maand nadat Haim officieel het Belgische burgerschap had verkregen (13 juli 1935), zat hij al samen met zijn vrouw op de boot richting Palestina. Vermoedelijk wachtte Haim zijn Belgische paspoort af, zodat hij gemakkelijker richting Palestina kon reizen. Hoe het ook zij, het koppel ging in Tel Aviv wonen en op kerstavond 1938 namen ze beiden de Palestijnse nationaliteit aan. Vermoedelijk leidde Harry’s zoektocht naar een ware identiteit hem naar het zionistische gedachtegoed en het gemeenschappelijke idee van één joods volk. Bovendien steeg de spanning in Europa zienderogen en klopte het fascisme steeds nadrukkelijker op de deur. Het mag dan

⁷²³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Sprinzak Yair (A.62984), Gross Meir (1.594.447).

⁷²⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Goldman Haim (1.351.822).

ook geen wonder heten dat Haim en zijn vrouw de situatie niet afwachtten en naar het beloofde land trokken. Daar ging Harry trouwens direct terug aan het werk als ingenieur in de zware industrie⁷²⁵, samen met nog een paar andere Gentse ingenieurs. Zo zouden maar liefst vier van de acht gekende gevallen zich in Tel Aviv vestigen. Uit de volgende tabel blijkt dat er opnieuw sprake is van een dominantie van joodse burgers die op de vlucht waren voor de revoluties in het tsaristische rijk.⁷²⁶

Naam	Land van oorsprong	Datum verhuis	Stad
Gross Meir	Mandaatgebied Palestina	/	Tiberias
Yair Sprinzak	Mandaatgebied Palestina	/	Tel Aviv
Jehuda Lipsky	Polen	Voor studies	Petach Tikva
Nahman Poustilnic	Russische Rijk	Na WO II	?
Haim Goldman	Russische Rijk	Voor 1938	Tel Aviv
Calel Azjenberg	Polen	Na WO II	Tel Aviv
David Kamenovsky	Russische Rijk	1933	Tel Aviv
Moses Bleizer	Russische Rijk	Voor studies	Haïfa

Tabel 16: overzichtstabel van de gekende *Gentse* ingenieurs uit mijn steekproef die in Israël zijn beland.

Israël was voor vele joden dan ook werkelijk het land van de verlossing. Men vond er werk, een grote joodse gemeenschap en een groeiende economie met werkopportunities. Wel dient er een onderscheid gemaakt te worden tussen de beweegredenen van de joodse migranten voor en na de Tweede Wereldoorlog.

De joodse migranten na de Tweede Wereldoorlog waren vooral joodse vluchtelingen die gedurende de verschrikkingen van de Holocaust (bijna) alles verloren waren en die in Israël een nieuw leven wilden opbouwen. De eerste joodse migranten uit het begin van de 20^e eeuw daarentegen waren overtuigde zionisten die het heilige land gingen voorbereiden op de joodse kolonisatie. Zij zouden de fundamenten van de Israëlische staat leggen en geloofden sterk in de zionistische leer die een Joods thuisland voor ogen had in het gebied waar in vroegere tijden de Israëlische koninkrijken Israël en Judea lagen. Onder die eerste joodse migranten merkt men trouwens een grote groep Russische joden.

Een van de eerste gelukzoekers was Eliahou Faitelson uit Odessa die op tweejarige leeftijd naar Palestina verhuisde. De familie Faitelson vestigde zich in 1905 in Zichron Ya'akov, nabij Haïfa. Later verhuisde de familie naar Haïfa zelf, waar zijn vader aan het werk ging als ingenieur. Daar studeerde Eliahou dan ook af aan de "*Hebreeuwse Reali School*". Omdat Eliahou geen degelijke

⁷²⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Goldman Haim (1.351.822).

⁷²⁶ Zie tabel **Fout! Alleen hoofddocument.**: overzichtstabel van de gekende *Gentse* ingenieurs uit mijn steekproef die in Israël zijn beland.

ingenieursopleiding in (het Britse mandaatgebied) Palestina vond, zocht hij, net zoals zijn oudere broer en vele anderen, samen met zijn echtgenote zijn heil aan de Gentse ingenieursschool. Dochter Adna Wertheim getuigde later dat haar moeder voor haar vader een enorme steun was. Zo gebruikte haar moeder haar talenkennis om de studieboeken van Eliahou te vertalen. Bovendien gaf ze ook financiële steun. Wanneer Eliahou op de studiebanken zat, werkte zij in het Gentse. Eliahou kon dan ook zonder al te veel financiële problemen zijn studies afmaken.⁷²⁷ Wellicht kreeg hij ook voldoende geld toegezonden vanuit Palestina. We kunnen hierin trouwens een constante zien bij alle “Israëliische” studenten. Anders dan de Oost-Europese joden zien we immers dat de “Palestijnse” studenten over het algemeen uit de betere sociale klasse stamden. We kunnen dit afleiden uit de beroepen van de vaders of uit het maandelijkse zakgeld van de studenten. Zo was Yair Sprinzak de zoon van een leider van de zionistische executieve in Palestina en kregen zowel Gross Meir als Moses Bleizer maandelijks meer dan 1.000 frank zakgeld. In vergelijking de gemiddelde Oost-Europese joodse student ontving slechts 400 frank.⁷²⁸

Figuur 30: foto van de eerste naoorlogse joodse studentengeneratie in Gent. Merk vooral het hoge aantal vrouwen en de nette pakken van deze studenten op.⁷²⁹

Wie geld had, maakte wellicht snel vrienden. Samen met zijn broer en hun beider vrouwen integreerde Eliahou zich dan ook vrij snel in het joodse studentenmilieu. Vermoedelijk stonden ze in 1923 mee aan de wieg van de oprichting van de eerste (toen nog overwegend zionistische) joodse studentenvereniging, de “*Association des Etudiants Juifs de Gand*”. Zij vormden na 1918 de eerste echte generatie joodse studenten aan de Rijksuniversiteit Gent.

Deze eerste generatie joodse studenten onderscheidde zich door een aantal heel specifieke kenmerken van de latere generatie uit het einde van de jaren twintig en het begin van de jaren dertig. Ten eerste zien we dat deze vroege joodse studenten, in tegenstelling tot hun opvolgers, bijna altijd uit de beter gegoede milieus kwamen. Vermoedelijk dreef een gebrek aan technische universitaire opleiding in Palestina hen naar België. Hier studeerden ze dan voor ingenieur om daarna terug te keren naar

⁷²⁷ Interview met Adna Wertheim, online (Tel-Aviv), 19 en 23 augustus 2013.

⁷²⁸ Zie hoofdstuk 3.3. Wie gaat dat allemaal betalen? Over armoezaaiers, beursstudenten en schuldenaars, pp. 102-116.

⁷²⁹ Bron: foto's uit het privéarchief van Adna Wertheim.

Palestina (en later Israël) en daar dan binnen de joodse gemeenschap topfuncties in te vullen. Zo startte Eliahou in Israël als zelfstandig ingenieur/consultant ter ondersteuning van grote bouwprojecten, was hij de voorzitter van de vliegclub in Jeruzalem en werd hij later officier in het Israëlische leger. Een andere Gentse ingenieur (en vriend van Eliahou), Yakoov Dostrovsky alias Yaakov Dori, werd later bevelhebber van het Israëlische leger en stroomde na zijn militaire carrière zelfs door tot hoofd van het Technion.⁷³⁰ Het is dan ook niet toevallig dat net deze oud-generaal “Dori” in de jaren zestig het samenwerkingsakkoord met de Gentse universiteit tekende.

Op 22 november 1982 kwam Eliane Sperling in haar toespraak op deze gebeurtenissen nog eens terug:

*“Zo’n 20 jaar geleden bezocht de rector van de Gentse Universiteit Israël, en inzonderheid Haïfa, centrum van zware industrie. Hij was aangenaam verrast daar op een receptie tientallen ingenieurs van de Gentse Hogeschool te ontmoeten. Er moet een grap de ronde gedaan hebben dat de industrie van Israël in handen van de ‘Gentenaars’ was.”*⁷³¹

Niet alleen het hoofd van het Technion, generaal Dori, was namelijk een oud-student van de Gentse ingenieursopleiding; ook bijvoorbeeld professor Orlansky en verschillende andere industriëlen in Haïfa hadden hun vorming in Gent genoten. Nog anderen werden zelfs politicus en raakten verkozen tot voorzitter van het Israëlische parlement.⁷³² De Gentse rector was oprecht verbaasd over het grote aantal Gentse alumni in Israël, want na een dertigtal jaren was het destijds grote aantal buitenlandse ingenieursstudenten aan de Gentse universiteit al vergeten.⁷³³

Figuur 31: een foto uit het privéarchief van Adna Wertheim met op de foto 7 joodse studenten uit de eerste generatie joodse studenten na WOI, waaronder haar vader Eliahou Faitelson en generaal Yakoov Dostrovsky (“Dori”).

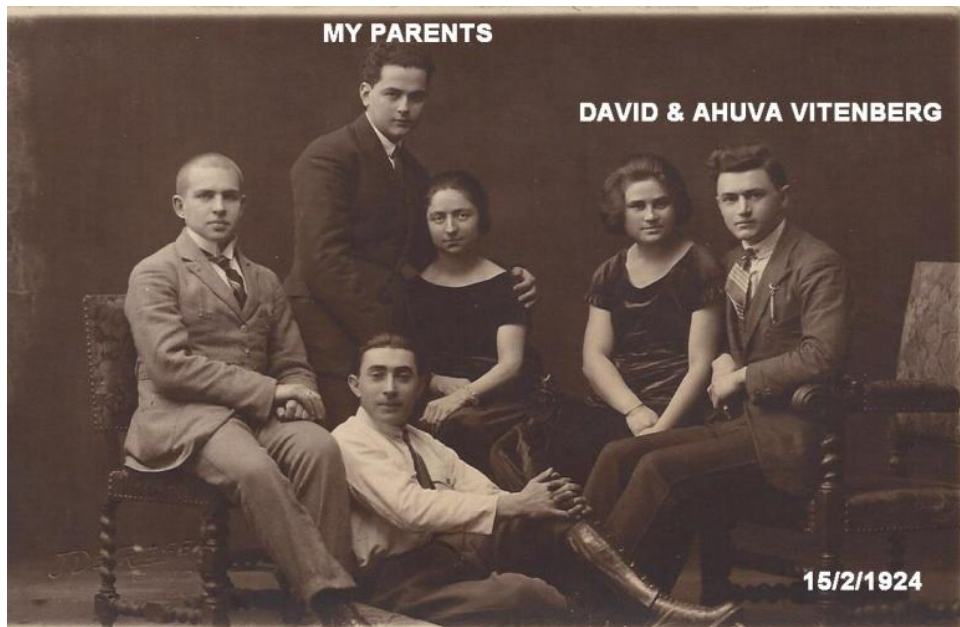
⁷³⁰ Interview met Adna Wertheim, online (Tel-Aviv), 19 en 23 augustus 2013.

⁷³¹ Bron: Toespraak van mevrouw Eliane Sperling-Levin bij de opening van de tentoonstelling: ‘De eerste generaties meisjesstudenten aan de R.U.G.’, 22 november 1982, Gent, Archief van de RUG, 1982.

⁷³² The Knesset. Yair Shprinzak, http://www.knesset.gov.il/mk/eng/mk_eng.asp?mk_individual_id_t=667, geraadpleegd op 3 mei 2014.

⁷³³ 4E2/2_001 en 4E2/2_006. Archief Afdeling Communicatie, Ruilbetrekkingen met Israël. “Technon Haifa” 1964-1977.

Een tweede opvallend kenmerk is dat deze eerste generatie bestond uit joodse ingenieurs die dikwijls al getrouwd waren voor ze in Gent aankwamen. Bovendien reisden de vrouwen vaak ook mee naar de stad: zij werkten dan overdag en ondersteunden hun mannen gedurende hun studieperiode. Dit is iets wat we na 1924 nog amper zien terugkomen. Vermoedelijk heeft dat ook te maken met het laatste kenmerk van deze eerste studentengeneratie, namelijk het zionisme.

Figuur 32: een foto uit het privéarchief van Adna Wertheim met op de foto enkele joodse studenten uit de eerste generatie joodse studenten na WOI. Op de foto herkennen we onder andere het koppel Faitelson in het centrum en het paar David en Ahuva Vitenberg. De twee links zittende personen konden niet geïdentificeerd worden.

Het zionisme was bij deze eerste lichter joodse studenten dé dominante stroming. Het grote aantal “Palestijnse” studenten begin jaren twintig zal hiervoor waarschijnlijk mee verantwoordelijk zijn geweest. Ook Eliahou Faitelson was een overtuigd zionist. Zo sloot hij zich bij zijn terugkeer in 1929 direct aan bij de “Hagana”, de zelfverdedigingsorganisatie van het joodse volk in Palestina. Samen met onder andere generaal Dori (Dostrovsky) zette hij zich zo gewapenderhand in voor de verdediging van de Joodse gemeenschap in Palestina. In 1948, bij de oprichting van de staat Israël, groeide deze paramilitaire organisatie uit tot het eerste Israëliëse verdedigingsleger met Faitelson als officier en Dostrovsky als generaal.⁷³⁴

Als besluit kan men concluderen dat de Gentse ingenieurs waarschijnlijk nergens zo’n nationale impact hebben gehad als op Israël. De Gentse lichter nam in Israël namelijk zowel op militair, politiek als economisch vlak de touwtjes stevig in handen. De invloed van deze Gentaren op de ontwikkeling van het land kan dan ook niet genoeg benadrukt worden. Verder onderzoek hieromtrent zou waarschijnlijk opzienbarende resultaten opleveren. Bovendien zou het ook boeiend zijn om onderzoek te voeren naar de verschillen van de buitenlandse joodse studenten in Gent in de begin jaren twintig tegenover die van eind de jaren twintig, begin jaren dertig. Maar dit valt niet meer binnen het kader van deze globalere studie.

⁷³⁴ Interview met Adna Wertheim, online (Tel-Aviv), 19 en 23 augustus 2013.

Afrika & Zuid-Amerika

Andere populaire bestemmingen waren de koloniale gebieden in Afrika en de nieuwe staten in Zuid-Amerika. Als voornaamste migratieredenen zien we de strengere Belgische wetgeving, de dreiging van oorlog (pushfactoren), de economische groeikansen en vooral ook de kans op sociale promotie (pullfactoren). Waar men bij wijze van spreken in België borden stond af te wassen, kon men in Zuid-Amerika en zeker in Afrika als Europees ingenieur een prominente positie in de maatschappij innemen. Meer nog, men kon dikwijls het gezag voeren over honderden (zwarte) arbeiders. In feite kon men in deze landen dus tot de elite en grootgrondbezitters behoren, iets wat vooral de verarmde Russische adel als muziek in de oren klonk. Afanasi Korobkov schreef over zijn avonturen in Afrika het volgende aan zijn toekomstige schoonvader:

“De jonge ingenieur voelt zich in Kongo zo goed als een vorst en het succes van zijn opdracht hangt uitsluitend van zijn eigen werk af, terwijl hij in Europa meestal een loopjongen is voor zijn ontelbare bazen en al hun grillen moet uitvoeren.”⁷³⁵

Uit dit citaat blijkt nogmaals duidelijk de drang naar sociale erkenning. Heel wat buitenlandse ingenieurs trokken daarom graag van Gent naar Afrika. In feite boden de kolonies de unieke kans om snel carrière te maken en zich op te werken op de sociale ladder. Bovendien was er een extreem tekort aan ingenieurs en artsen bij de spoorwegaanbouw in Congo en ook de Argentijnse overheid zocht in de Belgische Speciale Scholen ingenieurs voor de uitbreiding van hun wegennet.⁷³⁶ Door de grote vraag konden de ingenieurs die de stap waagden ware fortuinen verdienen en snel opklimmen in de lokale hiërarchie. Zo kon een buitenlandse ingenieur 4 tot 5 maal meer verdienen in Congo dan een ingenieur in België.⁷³⁷ Vladimir Ronin ziet dit gehele proces als een soort psychologische compensatie voor de vele jonge emigranten die in België niet op dezelfde startpositie als de autochtonen konden rekenen.⁷³⁸

Maar niet iedereen wenste daar voor de overheid of een bedrijf te werken. Als zelfstandig ingenieur een eigen bedrijfje beginnen in de bijna onontgonnen tropen was ook een unieke mogelijkheid om snel succesvol te worden. Een goed voorbeeld hiervan is de joodse Pool David Buffenstein die in 1931 afstudeerde als burgerlijk ingenieur. Door een langdurige werkloosheid en de dreigende escalatie met Duitsland vertrok David op 29 januari 1940 uit België richting Zimbabwe.⁷³⁹ Daar werd hij herenigd met zijn broers Louis en Shalom Buffenstein, die allebei werkten als tabakskweker. Mede door hun achtergrond als ingenieur werden David en Louis erg succesvol, waardoor ze later zelfs nog vier andere “boerderijen” stichtten. Ondanks het zware klimaat en het harde werk om hun landerijen vruchtbaar te maken werden de Buffensteins ware grootgrondbezitters.⁷⁴⁰ Vermoedelijk hadden ze dan ook

⁷³⁵ E. Waegemans, *De Russische beer en de Belgische leeuw: drie eeuwen Russische aanwezigheid in België*, Leuven, Davidsfonds, 2005, p. 98.

⁷³⁶ 6C1/1_7. *Faculteit Wetenschappen 1935-1942, zittingsverslagen 12 april 1935 – 25 september 1942*.

⁷³⁷ E. Waegemans, *De Russische beer en de Belgische leeuw: drie eeuwen Russische aanwezigheid in België*, Leuven, Davidsfonds, 2005, pp. 98-99.

⁷³⁸ *Ibidem*, p. 98.

⁷³⁹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Bufenstein David (1.296.489).

⁷⁴⁰ J. Cinamon, (15 juli 2004) *The Jews of Manicaland*, in: <http://www.zjc.org.il/showpage.php?pageid=155>, geraadpleegd op 5 mei 2014.

meerdere arbeiders in dienst, die op hun plantages het zware werk deden. Hoe het ook zij, het is duidelijk dat David Buffenstein in Afrika een sociale promotie maakte. De Buffensteins waren daardoor geen onbekenden in de joodse gemeenschap van Zimbabwe.⁷⁴¹ Tot op de dag van vandaag kan men David Buffensteins graf bezichtigen op het “Warren Hills Cemetary” in de Zimbabwaanse hoofdstad Harare.

Figuur 33: grafsteen van David Buffenstein, gestorven op 22 februari 1968, Harare, Zimbabwe.⁷⁴²

Er moet wel een belangrijke kanttekening gemaakt worden: de migratie van oudstudenten naar Zuid-Amerika of Afrika was niet altijd een verre droom die werkelijkheid werd. Sommigen werden namelijk “gedwongen” te verhuizen omdat hun thuisland hun papieren introk, wegens bijvoorbeeld een niet nagekomen dienstplicht. Onder meer Jacov Diner uit Chisinau verloor zo zijn Roemeense nationaliteit en paspoort. Toen de nationaliteitsloze Jacov vervolgens in 1936 in België geen arbeidsvergunning kreeg, restte hem niet veel anders dan zijn geluk elders in de wereld te gaan zoeken. Op 14 december 1935 vroeg hij daarom een identiteitscertificaat aan de Belgische overheid, waarmee hij naar de Amerika’s zou kunnen reizen. Op de ochtend van 2 februari 1936 vertrok Jacov Diner uiteindelijk naar Argentinië. Daar hoopte hij met een frisse start te kunnen beginnen.⁷⁴³

⁷⁴¹ Interview via mail met Alan Buffenstein (zoon van David), online (VS), 25 juli 2013.

⁷⁴² Bron: David Buffenstein, in: http://www.zjc.org.il/Warren%20Cemetery%20Pics%202/Bufferstein_D.JPG, geraadpleegd op 5 mei 2014.

⁷⁴³ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Diner jacov (1.656.745).

Een gelijkaardig verhaal is dat van de Hongaarse jood Ernest Kupfer die in Gent kwam studeren ten gevolge van de “*numerus clausus*” voor joodse studenten in Hongarije. Toen hij echter in 1935 afstudeerde als ingenieur-architect, werd al gauw duidelijk dat hij niet naar Hongarije terug kon. De Hongaarse overheid erkende namelijk het Gentse ingenieursdiploma niet. Daarenboven had Ernest zijn dienstplicht niet vervuld en mocht hij Hongarije zelfs niet meer binnen. Maar ook in België had de jonge joodse Hongaar geen toekomstperspectieven. Ernest vond geen vaste benoeming en leefde in heel armoedige omstandigheden.

Om rond te komen probeerde hij les te geven aan landgenoten in ruil voor een kleine vergoeding, maar daar kwam hij amper mee rond. Toen in 1936 zijn verblijfspapieren niet verlengd werden, zat er voor Ernest niets anders op dan andere oorden te zoeken. Uiteindelijk scheepte hij op 25 april 1936 in richting Brazilië.⁷⁴⁴

Niet alle buitenlandse ingenieurs die naar exotische plaatsen migreerden, waren dus goudzoekers. Sommigen konden haast niets anders dan naar de Amerika's of Afrika te trekken, aangezien ze enkel daarheen konden zonder officiële papieren. Geen enkel Europees land liet immers zomaar een buitenlander zonder papieren toe. Deze papierlozen waren als het ware verplicht naar minder ontwikkelde gebieden te reizen, waar de lokale overheden minder streng waren. Bovendien waren deze regeringen vaak heel blij dat er buitenlandse intellectuelen aankwamen die mee hun land konden helpen vermoderniseren.

Europa

Ten slotte had men ook nog vier studenten die noch naar huis, noch in België bleven, maar elders in Europa hun heil vonden. Deze oud-studenten waren één voor één gevluchte Russen die in de Russische vluchtelingengemeenschappen elders in West-Europa gingen wonen. We merkten reeds eerder in ons verhaal op dat veel “*witte Russen*” gevlucht waren naar de verschillende West-Europese hoofdsteden (na de verloren burgeroorlog tegen de sovjets). Vanuit die steden was het maar een kleine stap om in Gent te komen studeren. Mordco Grimblat, Alexandre Petroff en Georges Hartman gingen na hun studies dan ook terug bij hun familie wonen in één van deze hoofdsteden. Op het eerste gezicht bleek vooral Parijs een trekpleister voor de gevluchte Russische gemeenschap, al zou het adellijke geslacht van Georges Hartman zich vestigen in Londen.

Naam	Bestemming	Oorspronkelijke nationaliteit	Joods
Grimblat Mordco	Frankrijk	Rus	Joods
Petroff Alexandre	Frankrijk	Rus	
Hartman Georges	England	Rus	
David Kamy	Spanje, Frankrijk, België	Rus	joods

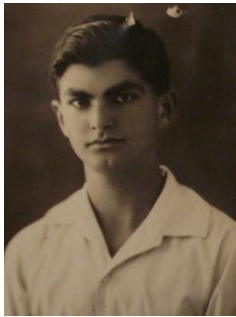
Tabel 17: tabel van de Russische studenten die elders in West-Europa hun heil zochten.

⁷⁴⁴ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kupfer Ernest (1.602.231).

Aangezien het hier vooral om familiale re-integratie ging, is het niet verwonderlijk dat sommigen hun studies voortijdig stakten. Zo vertrokken onder andere Georges Hartman en Mordco Grimblat naar hun familie in Londen en Parijs vooraleer ze hun diploma behaald hadden.⁷⁴⁵ Enkel de Russisch-Palestijnse student David Kamy vertrok niet wegens gezinshereniging. In feite behoort deze student echter niet echt tot de categorie van Europese achterblijvers, aangezien hij wegens zijn aparte levensverhaal een buitenbeentje is. Hij vocht namelijk in verschillende Europese landen vanuit zijn politieke overtuigingen. We zullen Kamy dan ook in een apart hoofdstukje bespreken als laatste bijzondere figuur uit deze thesis.

David ‘Kamy’ Kamenonostky

Turbulente jeugdijaren

David Kamenonostky werd geboren op 16 maart 1911 in Warschau. Op jonge leeftijd verhuisde hij met zijn familie naar Sint-Petersburg, de toenmalige hoofdstad van het Russische keizerrijk. Daar groeide David zonder zorgen op als kind van een rijke joodse bankiersfamilie. De bolsjewistische revolutie van 1917 verstoorde het leven van David echter drastisch. Het gezin Kamenonostky moest immers het land uit vluchten richting het verre oosten. Daar verbleven ze een tijdje in Shangai en Japan, tot ze besloten verder te trekken naar Palestina.⁷⁴⁶

Maar nog voor ze aan boord gingen in de Chinese havenstad Tsingtao stierf vader Joseph op 4 december 1920.⁷⁴⁷

Toch besloot het gezin verder te reizen naar het beloofde land. Uiteindelijk vestigden David, zijn broer Benjoseph Jedidiah⁷⁴⁸ en zijn moeder Rachel Rosenblum zich in Tel Aviv. Daar liepen beide broers school aan het Hebreeuwse gymnasium van Herzliya, waar ze een uitstekende opleiding kregen.⁷⁴⁹ De Kamenonostky's hadden mede door hun financiële status geen problemen om zich te integreren in Palestina, dat toen een Brits mandaatgebied was. In 1928 besloot David om samen met zijn moeder naar Gent af te reizen en zijn oudere broer te vervoegen aan de Technische School. Toch was dit niet zo eenvoudig, zo moest onder andere de “*Anglo Palestina Company*” bemiddelen met de viceconsul in Tel Aviv om “*al het nodige te doen voor Mevrouw Rachel Kamenomostkaia haar visum in orde te brengen voor een jaar in België te kunnen verblijven.*”⁷⁵⁰ Toch kon Rachel slechts moeilijk aarden in het rustige Gent en vertrok ze in de zomer van 1931 terug naar Tel Aviv. David vergezelde haar vermoedelijk die zomer op de terugweg naar Palestina, maar na de zomer keerde hij terug naar België om er het nieuwe academiejaar aan te vatten.⁷⁵¹

David integreerde zich verder goed in de joodse studentenkring en werd uiteindelijk lid van het communistische “*Funck*”. Toch liep zijn “*bekering*” tot het communisme niet van een leien dakje.

⁷⁴⁵ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Hartman Georges (1.344.848), Grimblat Mordco (1.375.852).

⁷⁴⁶ R. Van Doorslaer, “Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog.” In: *Cahiers – bijdragen. CEGESOMA*, (1995), 17, pp. 40-42.

⁷⁴⁷ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kamenonostsky David (1.491.334).

⁷⁴⁸ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Benjoseph Jedidiah (1.389.476).

⁷⁴⁹ R. Van Doorslaer, “Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog.”, pp. 40-42.

⁷⁵⁰ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kamenonostsky David (1.491.334).

⁷⁵¹ ARA, individuele vreemdelingendossiers, Kamenonostsky David (1.491.334).

Zeker in het begin van zijn studententijd hield David Kamy⁷⁵² heel sterk vast aan zijn zionistische overtuiging. Toen David net aangekomen was in Gent, verliep de relatie met zijn broer (die een fervent verdediger van de Sovjet-Unie en het communisme was) daardoor behoorlijk stroef. Emmanuel Mailer was zelfs getuige van een hoogoploeiende ruzie tussen de gebroeders Kamenonostky. Toch zou David uiteindelijk onder invloed van de overheersende communistische stroming, meer en meer evolueren naar zijn broer toe en zelf een overtuigd communist worden. Het is dan ook geen toeval dat David zich later bij de vreemdelingensectie van de Belgische Communistische Partij zou aansluiten, de zogenaamde “*Main-d'œuvre immigrée (MOI)*”.⁷⁵³

Maar naast een politiek actief figuur was David bovenal een excellent student. Zo behaalde hij in 1933 zijn diploma werktuigkundig ingenieur en bleek hij daarenboven een ware polyglot te zijn. In totaal maakte hij zich in zijn leven zeven verschillende talen eigen: Russisch, Jiddisch, Hebreeuws, Arabisch, Engels, Frans en later Spaans.⁷⁵⁴

Als zevende taal leerde David Kamy Spaans toen hij in januari 1937 in Spanje belandde als lid van de internationale brigaden. In Spanje was er immers een burgeroorlog uitgebroken nadat enkele rechts-conservatieve generaals een staatsgreep hadden gepleegd. Uiteindelijk escaleerde de situatie en werd het land in se verdeeld tussen een links-republikeins kamp en een rechts-nationalistisch kamp onder leiding van generaal Franco. Andere fascistische regimes zoals Italië en nazi-Duitsland steunden Franco, terwijl de republikeinen steun genoten van de Sovjet-Unie. Zo werd de burgeroorlog in feite ook een symbolische strijd tussen uiterst links en uiterst rechts. Toen de Sovjet-Unie publiekelijk zijn steun betuigde aan de republikeinse regering in Spanje, gaven een heleboel buitenlandse communisten zich als vrijwilliger op voor de internationale brigaden die de Komintern opstelde. In feite was het de bedoeling om “*tussen de arbeiders uit verscheidene landen*” enkel de militair opgeleide vrijwilligers te rekruteren. In de praktijk draaide dit echter anders uit en kon iedereen als vrijwilliger meestrijden.⁷⁵⁵ David Kamy was een van deze vrijwilligers. Hij zag het als zijn communistische plicht om de wapens op te nemen tegen de “*fascisten*” in Spanje. Uiteindelijk belandde David in januari 1937 aan het Spaanse front waar hij zich aansloot bij de Lincolnbrigade. Als intellectueel en meertalige tolk werd David al gauw opgemerkt en promoveerde hij tot adjudant van Vladimir Copic, de Joegoslavische bevelhebber van de XV brigade. Deze generaal was enorm blij dat hij zo'n intellectuele hulp had en stelde Davids aanwezigheid dan ook erg op prijs. Zo merkte oud-brigadist Szurek op dat Copic op een bepaald moment een zakmes aan David cadeau gaf met de volgende inscriptie: “*To my adjutant and friend, Kamy*”.⁷⁵⁶ Ook Kamy's vrijetijdsbezigheden aan het front waren van een elitair niveau. Wanneer anderen zich bezighielden met dobbelen of kaartspelen, was David Kamy aan het schilderen of beeldhouwen.⁷⁵⁷

⁷⁵² Had zijn naam officieel laten veranderen in 1932 naar van “*Kamenonostsky*” naar “*Kamy*”.

⁷⁵³ R. Van Doorslaer, “Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog.”, pp. 40-42.

⁷⁵⁴ Het Jiddisch en Russisch leerde David van thuis uit. Hebreeuws, Arabisch en Engels pikte hij op in Palestina, dat toen een Brits mandaatgebied was. Het Frans leerde hij dan weer kennen in België en het Spaans zou hij later tijdens de Spaanse burgeroorlog onder de knie krijgen.

⁷⁵⁵ R. Van Doorslaer, “Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog.”, p. 23.

⁷⁵⁶ A. Szurek, *The Shattered Dream*, New York, Columbia University Press, 1989, pp. 128-130.

⁷⁵⁷ A. Szurek, *The Shattered Dream*, New York, Columbia University Press, 1989, pp. 128-130.

Figuur 34: foto van enkele officieren vlak voor er een grote groepsfoto werd genomen. Als tweede persoon links herkennen we Vladimir Copic, in de rechterbenedenhoek ziet men kapitein Kamy geconcentreerd toekijken.⁷⁵⁸

Midden 1938 kwam ook Davids broer Ben-Jozef met een van de laatste groepen vrijwilligers aan in Spanje. Bij wijze van toeval ontmoetten de broers elkaar zelfs terug in Spanje: David stond met generaal Copic langs de weg toen hij de vrachtwagen met nieuwe rekruten zag passeren. Tot zijn eigen verbazing herkende David zijn broer in de laadbak van de truck, waarop Copic de vrachtwagen bevel gaf te stoppen. Daarop bevoel Copic de chauffeur van dienst ervoor te zorgen dat Ben-Jozef opgenomen zou worden in de XVde brigade. De familiereünie zou echter van korte duur zijn. Copic gaf enkele weken na Ben-Jozefs aankomst namelijk de volgende opdracht aan David: zet een gevaarlijke verkenningsmissie op touw in vijandelijk gebied. Toen Ben-Jozef hoorde van deze opdracht stelde hij zichzelf meteen vrijwillig kandidaat. Ondanks verwoede pogingen van David om zijn broer op andere gedachten te brengen, vertrok Ben-Jozef toch. Helaas liep de groep al gauw in een hinderlaag en tot groot verdriet van David bleef Ben-Jozef dood achter op vijandelijk gebied.⁷⁵⁹

Maar veel tijd om te rouwen was er niet. De nationalistenvrijwilligers rukten immers steeds meer op en enkele weken na Ben-Jozefs dood besloot de Komintern de brigaden uiteindelijk te ontbinden. De strijd was verloren en de internationale vrijwilligers trokken zich uit Spanje terug. Maar samen met nog enkele anderen vocht David nog door tot het bittere einde, om zo de aftocht van hun kameraden te verzekeren. Ze zorgden nog voor enkele kleinschalige schermutselingen, onder de nieuwe naam “*Agrupaciones*”, en legden ten slotte na enkele weken opnieuw de wapens neer.⁷⁶⁰

In februari 1939 begaf kapitein Kamy zich uiteindelijk als een van de laatsten over de Franse grens. Na een “*verplicht verblijf*” in Saint-Cyprien⁷⁶¹ settelde hij zich vervolgens in Parijs bij zijn Franse vrouw Margo. Deze periode van rust duurde echter niet lang, want toen de Tweede Wereldoorlog

⁷⁵⁸ Bron: K. Buyers, *The Paper Mill, Marca, June 1938*, in: <http://kevinbuyers.wix.com/spanishcivilwar#luntitled/c24jx>, geraadpleegd op 14 mei 2013.

⁷⁵⁹ *Ibidem*, pp. 128-130.

⁷⁶⁰ R. Van Doorslaer, “Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog.”, p. 66.

⁷⁶¹ Saint-Cyprien was een inderhaast geïmproviseerd, Frans tentenkamp dat omgeven was door prikkeldraad en bewaakt werd door Soedanese soldaten. Het leek dan ook eerder een gevangenis voor de Spaanse vluchtelingen dan werkelijk een opvangkamp. Bovendien was de toestand op vlak van voeding en hygiëne bijzonder dramatisch, waardoor een verblijf in een van deze kampen eerder een straf dan zegen was.

uitbrak, begon het bij Kamy weer te kriebelen. Hij meldde zich bijgevolg als vrijwilliger voor de Poolse brigade van het Franse leger en streed als korporaal mee tegen de nazi's. Bij de slag van Aisne verdiende hij zelfs een "*Croix de Geurre avec palmes*" voor zijn onvolprezen moed en dapperheid.⁷⁶² Toen het Franse leger uitendelijk verslagen werd, werd David samen met zijn vrouw actief in de Franse Communistische Partij. David ging binnen deze illegale partij aan de slag als "*Camille*" in het "*technische departement*". Daar ontwikkelde hij zich tot een krak in radiocommunicatie, de productie van onzichtbare inkt en microfilms.⁷⁶³

Figuur 35: kapitein Kamy te paard aan het Spaanse front, foto genomen tussen augustus 1937 en september 1938, in Spanje.⁷⁶⁴

Door zijn Spaanse verleden en zijn bezigheden tijdens WOII verscheen David "*Camille*" Kamy vervolgens op de radar van Leopold Trepper, die een groot spionagenetwerk op touw wilde zetten.⁷⁶⁵ Kort daarop werd David door Trepper dan ook definitief gerekruteerd voor "*Die Rote Kapelle*" (Het Rode Orkest), een verzets- en spionagebeweging die opereerde vanuit bezet Europa. Die Rote Kapelle groeide onder Trepper uit tot een van de belangrijkste en meest efficiënte spionagenetwerken tijdens de Tweede Wereldoorlog. Concreet richtte Trepper over gans West-Europa spionagekernen op die in verbinding stonden met elkaar en bovenal met Moskou. David Kamy zelf werd gerekruteerd als "*Pianist*" voor de afdeling in Brussel. Daar nam hij intrek in een villa aan de Avenue Longchamp onder de schuilnaam "*Albert Desmets*". Vanuit deze villa stuurde hij dan 's nachts geheime berichten

⁷⁶² A. Szurek, *The Shattered Dream*, pp. 128-131.

⁷⁶³ V.E. Tarrant, *The Red Orchestra*, New York, Wiley, 1996, pp. 27-29.

⁷⁶⁴ Bron: Tamiment Library / Wagner Archives, *Harry Randall: Fifteenth International Brigade Photograph Collection: Series B: Individual Portraits, September 1937-September 1938: B599 Captain David Kamy*, in: <http://dlib.nyu.edu/randall-photo/node/498>, geraadpleegd op 14 mei 2013.

⁷⁶⁵ R. Van Doorslaer, "Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog." In: *Cahiers – bijdragen. CEGESOMA*, (1995), 17, pp. 40-42.

naar Moskou.⁷⁶⁶ Een markant detail is dat Treppers rechterhand in Vlaanderen niemand minder was dan Isidore Springer, een oud-student van de Technische Scholen. Vermoedelijk kenden Kamy en Springer elkaar dan ook al van voor de oorlog, aangezien ze beiden terzelfdertijd aan de Gentse School een ingenieursopleiding volgden en daarenboven allebei in Spanje actief waren geweest.⁷⁶⁷ Het is dan ook zeker geen toeval dat David als waardig lid van het “*Rode Orkest*” werd binnengehaald.

Maar David was niet alleen in zijn verzet. Zo bleef Davids vrouw Margo eveneens actief in de Franse verzetsbeweging. Initieel hielp ze joodse kinderen onderduiken in Parijs. Later zou ze in Brussel David een tijdje helpen met het versturen van getranscribeerde berichten richting Moskou. Op een bepaald moment werd ze echter door het Franse verzet aangespoord om de Oostenrijkse Wehrmacht-deserteur Schauperl te helpen onderduiken. Vanaf dat moment leefden Margo en David waarschijnlijk gescheiden van elkaar: de ene als spion in Brussel, de andere met een Oostenrijkse onderduiker in Parijs. Na de oorlog zou Margo als weduwe bij Schauperl intrekken en de rest van haar leven bij hem in Graz doorbrengen.⁷⁶⁸

De Tweede Wereldoorlog liep dus voor David faliekant af. Hij werd immers op 4 oktober 1942 betrapt en gearresteerd door de Gestapo.⁷⁶⁹ Vervolgens werd hij overgebracht naar het kamp in Breendonk, waar hongersnood, mishandeling en foltering dagelijkse kost waren. Boris Solonevitsj getuigde over de situatie in het kamp. Let wel, Boris’ getuigenis is gekleurd doordat hij een pro-Duitse Rus was die door een politieke afrekening in Breendonk belandde. Deze brief diende dan ook om voor zijn eigen vrijheid te pleiten bij de Duitse orderdiensten. Men moet zijn getuigenis over het gevangenisleven dus ook in deze context lezen en interpreteren:

“We moesten allemaal een gevangenisplunje aantrekken en werden tussen de joden en communisten gegooid, en dat allemaal onder een verschrikkelijk streng regime, met een absoluut gebrek aan voedsel en met zware fysieke arbeid. Het feit dat we drie maanden lang hetzelfde ondergoed moesten dragen, zegt genoeg. We hadden nooit warm water om ons te wassen, we mochten geen klachten uiten, verklaringen afleggen of pakjes, brieven, bezoek ontvangen of iets kopen. Het grondwerk was verschrikkelijk zwaar minstens 8 uur per dag, vaak ook 12 of 13 uur. Het eten; één keer per dag een bord soep, twee keer een kop koffie; 250 gram brood per dag, een lepeltje marmelade voor twee dagen en 50 gram margarine voor 10 dagen. Al na enkele dagen wisten de joden en communisten van onze sympathieën voor Duitsland en we werden daarom voortdurend geviseerd. De Duitse ss-administratie liet stilzwijgend begaan en wij werden systematisch door de joden afgeranseld of lastig gevallen door de communisten. De administratie en de werkopzichters in het kamp zijn bijna uitsluitend joden, die het merkwaardige voorrecht genieten om Ariërs met fysiek geweld tot werken te dwingen. Als we de bevelen niet begrepen, bij de minste nalatigheid of als we de regels van het kamp niet kenden, werden we geslagen met schoppen, hamers, vuisten, kregen we

⁷⁶⁶ A. Szurek, *The Shattered Dream*, pp. 129-131.

⁷⁶⁷ R. Van Doorslaer, “Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog.”, p. 41; p. 70.

⁷⁶⁸ A. Szurek, *The Shattered Dream*, pp. 128-131.

⁷⁶⁹ Met dank aan de gegevens verstrekt door Professor Van Doorslaer.

*schoppen VAN DE JODEN. De jood Schiff (Heinrich Schiff?) sloeg adjudant Kolkolov twee tanden uit en bewerkte zijn gezicht in mijn bijzijn. Anderen maakten dat ook meermaals mee.*⁷⁷⁰

Boris' getuigenis is tekenend voor de grimmige sfeer die er in het kamp hing. Ook David kreeg amper eten, moest zware arbeid verrichten en kende geen persoonlijke hygiëne. Daarenboven werd hij als "verdachte" in verband met Die Rote Kapelle vaak "ondervraagd". David genoot zelfs het "voorrecht" om enkele malen in het hoofdkwartier van de Gestapo in Brussel te worden ondervraagd. Daar werden de folteringen nog opgedreven: hij werd in mekaar getimmerd, in ijsbaden verdronken, ect.⁷⁷¹

Na dagenlange ondervraging vroeg een Duitse ondervrager nogmaals: "Werd jij niet door de Sovjet-Unie naar Spanje gezonden om te gaan werken?" Uiteindelijk "bekende" David dat hij "Anton Danilov" heette, een luitenant uit het Rode Leger. Hij verklaarde dat hij uit Rusland was gezonden om in Spanje te gaan vechten en dat hij zich na de burgeroorlog schuilhield in Parijs. Hij verklaarde dat hij vervolgens verantwoordelijk was voor de correspondentie tussen generaal Sisloparov, de militaire attaché van de Sovjet-Unie in Parijs, en Russische geheimagenten in België. Verder getuigde hij dat hij absoluut niets wist over het netwerk van Trepper of "Die Rote Kapelle" en dat hij in feite louter een loopjongen was. De Gestapo geloofde deze bekentenis en de piste Anton Danilov werd niet verder onderzocht. Volgens Tarrant beseften de Duitse ondervragers dan ook nooit dat ze een van de Brusselse pianisten in handen hadden.⁷⁷²

Uiteindelijk werd David Kamy als Anton Danilov op 30 april 1943 in Breendonk terechtgesteld.⁷⁷³ Ondanks zware martelingen heeft David nooit iemand verraden. Hij stierf als een communistische idealist die zijn leven opofferde voor de goede zaak. Men kan David Kamy dan ook het best omschrijven als een intelligente en politieke idealist die tot het uiterste ging voor zijn overtuigingen. Later zouden de West-Duitse inlichtingendiensten aan Trepper laten weten dat "Camille de taaiste van alle ondervraagde Russische officieren was."⁷⁷⁴

Het verhaal van Kamy schetst nog maar eens een duidelijk beeld van het politieke engagement van onze Gentse (joodse) ingenieurs. Het verhaal illustreert perfect de ontworteling van een generatie Oost-Europese joodse jongelingen die in een fel veranderende wereld opgroeiden. Zowel het drama van Wereldoorlog I als de Oktoberrevolutie lieten een diepe invloed na op deze generatie joodse jongemannen. Ze wilden opnieuw tot een collectief behoren en kwamen bijgevolg uit bij het nationalistische zionisme of communisme. Ze wilden de mens in se veranderen en ervoor zorgen dat de joden eindelijk – na eeuwen van vervolgingen en discriminatie – vrij waren en vooral gelijk waren aan andere mensen. Vandaar dat we merken dat een joodse, rijke bankierszoon uit Sint-Petersburg, die eerst nota bene moest vluchten voor de revolutie, zich later tot het communisme keerde. Voor deze ontheemde student wogen het gelijkheidsidee en de drang om tot een collectief te behoren blijkbaar

⁷⁷⁰ E. Waegemans, *Leven voor de Tsaar. Russische ballingen samenzweerders en collaborateurs in België*, pp. 249-250.

⁷⁷¹ V.E. Tarrant, *The Red Orchestra*, New York, Wiley, 1996, p. 27.

⁷⁷² V.E. Tarrant, *The Red Orchestra*, New York, Wiley, 1996, p. 27.

⁷⁷³ R. Van Doorslaer, "Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog." In: *Cahiers – bijdragen. CEGESOMA*, (1995), 17, pp. 40-42.

⁷⁷⁴ V.E. Tarrant, *The Red Orchestra*, New York, Wiley, 1996, p. 27.

meer door dan zijn pijnlijke verleden met Rusland. David Kamy zou uiteindelijk mede onder invloed van de sfeer in Gent evolueren van een zionist tot een van de meest overtuigde communisten binnen de buitenlandse studentengemeenschap. Dat hij een idealist was, bleek bovendien later doordat hij meerdere malen ten strijde trok om zijn overtuiging te verdedigen. Uiteindelijk zou David Kamy zijn laatste gevecht tegen het fascisme verliezen en zou hij zijn eigen idealisme bekopen met het ultieme offer, zijn leven.

5. Slot

In deze scriptie stonden de buitenlandse studenten van de ingenieursopleiding in Gent (1924-1934) centraal. Aan de hand van hun verhalen werd een collectieve biografie opgesteld met als doel de vage herinnering aan deze generatie in een nieuw daglicht te plaatsen. Zij waren namelijk niet zomaar een groep buitenlandse studenten; nee, zij waren een totaal nieuwe elitegroep waarvan velen later zowel in Gent als in de rest van de wereld de touwtjes in handen zouden nemen. Bovendien was deze generatie buitenlandse ingenieurs een van de laatste generaties die zo duidelijk hun stempel drukten op de Gentse Alma Mater. Het is dan ook des te opmerkelijk dat er tot hier toe in de literatuur amper aandacht werd aan besteed. Ik ben deze thesis dan ook begonnen met een algemene vraag: wie waren deze buitenlandse studenten en welke impact hadden zij op de wereld? Om deze ambitieuze onderzoeksvraag op te lossen heb ik daarom gewerkt met drie grote tijdsblokken, annex hoofdstukken, om zo'n compleet mogelijk beeld te krijgen van deze studenten.

Ten eerste werd er gekeken naar de sociale situatie van de buitenlandse studenten voordat ze naar Gent afreisden. Al gauw bleek dat er twee soorten studenten naar Gent trokken. Enerzijds had men een buitenlandse **elite** die vrijwillig naar Gent kwam studeren om zichzelf intellectueel te verrijken. Zij waren de zonen van grootgrondbezitters, industriëlen, adel of invloedrijke politici die op financieel gebied niets te kort hadden. Sommigen onder hen konden daarenboven nog genieten van extra overheidssteun. Bepaalde Chinese en Perzische studenten kregen bijvoorbeeld een royale studiebeurs van hun provincie/land om in België te komen studeren. Deze landen hoopten dan dat deze studenten later zouden terugkeren om het thuisland te helpen moderniseren. Globaal genomen keerden zij na hun studie daadwerkelijk terug naar huis om daar een mooie carrière uit te bouwen. Enige uitzonderingen hierop vormden de Russische (adellijke) studenten die gevlucht waren voor de Russische Revolutie. Zij werden wel nog geboren binnen de upper class, maar verloren door de revolutie veel van hun pluimen. Velen onder hen vluchtten daarop verarmd naar West-Europa.

Deze Russische vluchtelingen hoorden in praktijk dan ook veeleer thuis bij de tweede, grotere groep, namelijk de verarmde Oost-Europese studenten. Deze groep studenten bestond voornamelijk uit allerlei (**etnische**) **minderheden** die op de vlucht waren voor de discriminatie in eigen land. Deze jongelingen groeiden immers op in een totaal veranderende wereld. Als kind maakten zij de talloze oorlogen, revoluties en grensverschuivingen van dichtbij mee, waardoor ze uiteindelijk ontworteld geraakten van hun "*nationale identiteit*". De opeenvolgende oorlogen en de opkomende industrialisatie zorgden ervoor dat de brede Oost-Europese middenklasse verpauperde en laat het net nu deze middenklasse zijn die hun kinderen in Gent lieten studeren. De veelal joodse studenten hadden bovendien verder nog af te rekenen met sporadisch antisemitisme en werden bijgevolg nog meer aangetrokken tot een definitieve immigratie. Deze jongelieden zagen immers vaak geen toekomst meer in hun land en poogden met een prestigieus buitenlands ingenieursdiploma sociale promotie te maken.

Het mag dus duidelijk zijn dat er meerdere factoren meespeelden in de keuze om in Gent te studeren. Enerzijds waren er **pushfactoren** zoals discriminatie, beperkte sociale mobiliteit, oorlog en de slechte levensomstandigheden, waardoor deze jonge mensen besloten weg te trekken uit hun thuisland. Daarnaast manifesteerden er zich ook bepaalde **pullfactoren** waardoor de studenten specifiek voor

Gent en België kozen: de hoge, doch betaalbare levenskosten, de politieke reputatie van België en het Frans als onderwijstaal. Het was dan ook zeker geen toeval dat ons land in het interbellum een van de relatief grootste ontvangers van buitenlandse studenten ter wereld was. Zo maakten de buitenlandse studenten in 1930 ongeveer 22,3 procent van het totaal aantal universitaire studenten in België uit. Na verloop van de jaren dertig zou dit aandeel, parallel met de Europese evolutie en ten gevolge van de economische crisis, teruglopen tot zo'n 13,3 procent in 1936.

Opvallend is wel dat de Gentse Universiteit ver boven dit Belgische gemiddelde uitstak. Zo was maar liefst 34 procent van de Gentse studenten tussen 1924-1934 van buitenlandse komaf. Dit percentage had maar één oorzaak en dat was de enorme aantrekkingskracht en de internationale faam van de Gentse Technische Scholen. Deze Technische Scholen waren immers bekend over de hele wereld en zeker in bepaalde gebieden zoals Rusland, Polen, Roemenië en Bulgarije genoot de Gentse opleiding een enorme bekendheid. De Gentse professoren waren wereldautoriteiten, de werkcolleges praktijkgericht en het onderwijs was aangepast aan de noden van de moderne industrie. De buitenlandse studenten kwamen dan ook van heinde en verre naar de Gentse Voorbereidende en Bijzondere School. Sommigen legden zelfs duizenden kilometers af met de trein of met de boot. Uiteindelijk waren er meer buitenlandse inschrijvingen dan Belgische ... en als men dan weet dat de ingenieursstudenten lange tijd meer dan de helft van de Gentse studentenpopulatie uitmaakten, kan men de impact van deze buitenlandse studenten op de Gentse Alma Mater moeilijk onderschatten. Binnenin de Gentse Scholen ontstond er zo een heuse microkosmos van allerlei nationaliteiten en culturen waarin personen van over de hele wereld samen les volgden. **Door haar internationale karakter, het grote aantal studenten en de hoge onderwijskwaliteit werden de Technische Scholen zo het kroonjuweel van de Gentse universiteit.**

In het tweede deel van deze scriptie werd vervolgens dieper ingegaan hoe de vreemdelingen hun **studententijd in Gent** beleefden. Voor men zich echt definitief kon focussen op zijn studies moest men eerst nog allerlei zaken in orde brengen. Zo moest men eerst toegelaten worden aan de Technische Scholen. Om aanvaard te worden moest men eerst een toelatingsproef afleggen die peilde naar de voorkennis van de student. Men wilde immers het befaamde niveau van de ingenieursopleiding niet naar beneden laten gaan door de instroom van onbekwame studenten. Toch bleef de universitaire overheid steeds hinken op twee gedachten: enerzijds wou men het hoge niveau garanderen, anderzijds betekenden meer studenten natuurlijk ook meer inkomsten. Zeker de buitenlandse studenten die goed voorbereid waren (door o.a. voorbereidingscursussen aan het "*l'institut Rouma*") of al elders gestudeerd hadden, slaagden relatief gemakkelijk voor deze proef. Zij die degelijke voorkennis misten, hadden het waarschijnlijk eerder moeilijk. Dit verklaart ook deels de oudere leeftijd van de buitenlandse ingeschreven studenten (19,5 jaar) in vergelijking met de Belgen. Daarnaast diende er direct een kamer te worden gezocht. Dat dit niet eenvoudig was, mede doordat men de taal niet machtig was en de stad niet kende, bleek onder meer uit de verschillende getuigenissen. Bovendien hadden veel Oost-Europese studenten onvoldoende geld om alleen een kamer te huren. Zij moesten hun kamer delen met vrienden, broers, zussen of zelfs vreemden. Zo gebeurde het relatief vaak dat mensen uit dezelfde geboorteregio in Gent een kot deelden.

Eenmaal men een kot had, moest men vervolgens trachten het verblijfsvisum te laten verlengen. Dat dit niet altijd even eenvoudig was, bleek onder andere door het strenge toezicht van de Openbare Veiligheid op de studenten die spijbelden of zich met politiek inlieten. Zeker de studenten die verdacht werden van communistische idealen of propaganda werden uitvoerig gescreend en op de rooster gelegd. Als buitenlandse student mocht men zich immers op geen enkel vlak bemoeien met de binnenlandse of buitenlandse politiek. Deed men dit toch, dan riskeerde men onmiddellijk het land te worden uitgezet. De paranoia in verband met het communisme en de mogelijke onrusten die deze studenten zouden veroorzaken zou gedurende het hele interbellum aanwezig blijven bij de Openbare Veiligheid.

Op de schoolbanken ging het er eveneens hard aan toe. Het spartaanse regime, de taalbarrière, het hoge niveau en de lange dagen eisten dan ook hun slachtoffers. Uiteindelijk behaalde slechts zo'n 54% van de ingeschreven buitenlandse studenten hun ingenieursdiploma. Bij de 46% niet-geslaagden keerde het grootste deel gedesillustioneerd terug naar huis. Maar er waren ook studenten die aan een andere universiteit hun geluk gingen zoeken zonder ooit nog terug te keren naar Gent.

Nogmaals merkt men een belangrijk onderscheid op tussen de studenten uit de elite en de verarmde joodse en Russische Oost-Europeanen. Deze eersten behaalden vaak relatief gemakkelijk hun diploma in Gent, terwijl de Oost-Europese studenten het heel wat moeilijker hadden. Vooral de sociaal-economische context speelde hierin een belangrijke rol. De minder kapitaalkrachtige studenten hadden het immers dikwijls heel moeilijk om rond te komen en hadden dan ook minder mogelijkheden om te studeren. Bovendien werden deze "armoezaaiers" vaker getroffen door ziekte ten gevolge van een slechte hygiëne of een ongevarieerd voedingspatroon. Een groot deel van de buitenlandse studenten leefde dan ook in extreem slechte omstandigheden. Er zijn verhalen bekend van verarmde Russische en joodse studenten die niet alleen hun kamer deelden, maar ook hun bed, hun kostuum en zelfs één paar schoenen.

Toch was er ook hoop voor de buitenlandse studenten die het financieel moeilijk hadden. Er waren immers tal van liefdadigheidsverenigingen, privépersonen en rijke industriëlen die verschillende **studiebeurzen** uitgaven. Maar niet elke vreemdeling kwam in aanmerking. Zo focusten de beursverleners zich in praktijk altijd op een bepaald type student. Zo waren er specifieke studiebeurzen voor Russische, Chinese, Armeense, Perzische ... studenten. De enige uitzonderingen hierop waren de stadsbeurzen die in principe voor iedereen openstonden en de beurzen van de joodse hulporganisaties die overwegend bestemd waren voor joodse studenten. Mede door deze financiële steun konden personen die anders amper rond kwamen, gaan studeren en uiteindelijk een diploma halen. Toch volstonden deze beurzen dikwijls niet. Vooral de Russische en joodse studenten verdienden medelijden, want terwijl de andere studenten overdag de lessen volgden of studeerden, gingen zij werken om in hun eigen levensonderhoud te kunnen voorzien. Opmerkelijk is wel dat het soort jobs dat de studenten deden doorheen de tijd evolueerde. De studenten in het midden van de jaren twintig kwamen nog voornamelijk in de industrie en mijnbouw terecht als arbeiders, terwijl de studentenarbeid in de jaren dertig zich eerder in de informele economie bevond. De Belgische politiek probeerde namelijk gedurende de economische crisis van de jaren dertig zijn eigen arbeiders te

beschermen tegen de “*oneerlijke*” concurrentie. Toch veranderde er in de praktijk niet zo veel. Overdag gingen ze werken, ’s avonds pikten ze de laatste lessen van de dag mee en ’s nacht werden de gemiste lessen ingehaald.

De rijkere studenten daarentegen hadden een compleet andere levenswijze. Aangezien zij doorgaans geen financiële problemen hadden, konden zij immers wel alle lessen bijwonen en hadden zij voldoende tijd om te studeren. Zij hadden dikwijls een kamer voor zichzelf en konden gevarieerd gaan eten in de stad. Daarenboven hadden zij ook veel meer vrije tijd dan hun armere collega’s. Sommigen lieten zich echter vangen door het Gentse nachtleven. Deze studenten gingen ganse nachten uit, vergokten hun geld, zaten de hele dag op café, maakten schulden, kwamen in aanraking met de politie en ... behaalden uiteindelijk nooit hun diploma.

Daarnaast kon ook de politiek-economische situatie in het thuisland een significante invloed hebben op de geboden steun van het thuisfront. Zeker de economische crisis van de jaren dertig zorgde ervoor dat een deel van de rijkere vreemdelingen in Gent plotseling nog nauwelijks geld kreeg opgestuurd, waardoor ook zij het moeilijker kregen. We zien dan ook dat deze studenten overal schulden gingen maken. Zij konden namelijk in tegenstelling tot de klassiek armere studenten uit Oost-Europa niet genieten van een studiebeurs en stonden er daadwerkelijk alleen voor. Het waren dus doorgaans niet de armere buitenlandse studenten die overal schulden maakten, maar vaak juist de beter gegoeden!

Een andere belangrijk kenmerk van de buitenlandse studenten in Gent was dat zij zich doorgaans volledig **terugplooiden op hun eigen nationale/etnische groep**. De meerderheid van de buitenlandse studenten had, behalve tijdens hun sportbeoefening, dan ook weinig tot geen contact met hun Belgische medestudenten. Want waar de activiteiten van het GUSB en de colleges de Belgen en buitenlanders nog samenbrachten, leefden ze daarnaast in hun vrije tijd opvallend gescheiden van elkaar. Buitenlandse studenten vormden een coherente nationale of etnische studentenvereniging, waren zeer actief en dompelden zich onder in een politieke en intellectuele gisting. De buitenlandse studentenverenigingen boden hun leden vertier, hulp en informatie. Zo hadden de grootste verenigingen dikwijls hun eigen bibliotheek, restaurant en studentenhuis waarin de leden konden samenkomen. Zij vormden dan ook een hechte groep die dikwijls samenkwam en waar men zich toch even thuis kon voelen. Er was eveneens een ongeschreven regel dat de ouderejaars de nieuwkomers hielpen in hun eerste weken in Gent. Zo ontstond er binnenin deze verenigingen een informeel netwerk waar de nieuwe studenten werden opgevangen. De **studentenvereniging** was bijgevolg een onontbeerlijk element binnen de Gentse studentenwereld. Er waren dan ook studentenbewegingen in alle maten en gewichten, van een joodse club tot een Chinese vereniging of een Bulgaarse kring. Bovendien zien we dat deze kringen assertief waren in het verdedigen van de belangen van hun leden. Er werden persoonlijke brieven geschreven naar de rector, kortingen gevraagd, steuninitiatieven opgericht, studentenrestaurants geopend, ect.

Er zijn nog meer verschillen tussen de buitenlandse en Belgische studenten te Gent: naast het engagement en de belezenheid van de buitenlanders, viel eveneens hun **politieke interesse** op. Zeker de marxistisch geïnspireerde studenten uit de joodse groep Funck waren heel erg politiek gedreven.

Maar ook de nationalistische Poolse, Roemeense, Bulgaarse en Russische verenigingen gedijden goed in Gent. Dit kwam grotendeels voort uit het hoe en waar deze studenten opgroeiden. We merken immers dat vooral de Oost-Europeanen zich inlieten met politiek. Niet toevallig groeiden deze studenten op in een voor hen ontwortelde leefwereld waarin alles leek te veranderen. De voortdurende revoluties, oorlogen, industrialisatie en wisselende landsgrenzen zorgden bij veel studenten voor een soort **identiteitscrisis**. Het mag dan ook niet verbazen dat deze Oost-Europeanen hun heil zochten in extreme ideologieën die een soort van verbondenheid nastreefden. Blijkbaar wilden deze kinderen van de revolutie zich danig distantiëren van het verleden, maar hadden ze tegelijkertijd een enorme drang om ergens bij te horen. Bijgevolg werden het internationale communisme, het zionisme en de verschillende nationalistische stromingen enorm populair. Het is wel opvallend dat deze verschillende stromingen (zeker bv. het Poolse extreemrechtse nationalisme tegenover de marxistische groep Funck) het in Gent, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Belgische flaminganten en de franskiljons, het nooit openlijk aan de stok kregen met elkaar. Vermoedelijk speelde het verbod op het uitoefenen van politieke activiteiten voor buitenlandse studenten hierin een grote rol.

Als algemeen besluit in verband met de studeerperiode van de buitenlandse studenten kan men concluderen dat er in Gent twee soorten buitenlandse studenten waren. Enerzijds had men de rijke elitestudenten die dikwijls uit verre exotische landen kwamen en het in Gent goed naar hun zin hadden. Zij hadden de middelen en de tijd om alle lessen te volgen en een relatief onbezorgd bestaan te leiden in Gent. Daartegenover had men een grote groep (voornamelijk Oost-Europese) sukkelaars die amper rondkwamen. Voor deze studenten was de studententijd doorgaans een aaneenschakeling van miserie. Ze moesten allerlei spullen delen en hadden dikwijls geen geld om deftige maaltijden te betalen. Velen onder hen slaagden dan ook niet, of pas na meerdere jaren. Let wel, niet elke Oost-Europese student was arm en niet elke elitestudent slaagde met glans; dit zijn natuurlijk veralgemeningen. Toch is het een feit dat de rijkere studenten meer kans hadden op een aangename studentenperiode en een diploma dan de doorgaans armere studenten uit Oost-Europa.

Tot slot werd het leven **na de studententijd** bestudeerd. Waar kwamen deze studenten terecht en welke rol speelden ze daar? In feite waren er drie mogelijkheden: men trok terug naar huis (64%), men bleef in België (19%) of men vertrok naar een andere plaats in de wereld (17%). Meerdere dingen vielen hierbij op. Een eerste vaststelling was dat de elite haast zonder enige uitzondering na hun studies **terug naar huis** keerde. Vermoedelijk konden zij in hun thuisland onder de vleugels van hun familie en profiterend van hun sociale status, hun diploma verzilveren en een mooie **carrière uitbouwen**. Zij werden dan fabriekseigenaar, namen het familiebedrijf over of openden hun eigen studiebureaus en vergaarden dikwijls fortuinen in hun thuisland. Anderen gingen dan weer in dienst van de staat om mee het land te vermoderniseren en te ontwikkelen. Zo is geweten dat een deel van de in België opgeleide Chinese ingenieurs betrokken waren bij de uitbreiding en exploitatie van het sporennet in China. Nog eens anderen werden dan weer **politiek actief** en werden bekende politici in hun thuisland. Deze politieke activiteit zien we trouwens eveneens terug bij de Oost-Europese studenten die naar huis terugkeerden. Zij geraakten soms als kopstukken verzeild in de Bund, de communistische partij ... Als leiders van hun lokale gemeenschappen groeiden sommigen zelfs uit tot ware verzetshelden. De buitenlandse Gentse ingenieurs waren dus geen “gewone” studenten. Het

waren jongemannen die een zekere rol vervulden, **zowel op politiek, sociaal als economisch vlak**. Opgeleid aan de prestigieuze ingenieursopleiding in Gent vormden zij in hun thuisland dikwijls een soort elite die de teugels stevig in handen nam. Als leidinggevende klasse hielpen ze uiteindelijk mee aan de ontwikkeling en modernisering van hun land.

Een tweede vaststelling was dat de personen die **in België** bleven wonen, doorgaans gediplomeerde ingenieurs waren. Zij bleven in België wonen en gingen aan de slag in de industrie rond Brussel, Gent of Antwerpen. In hun functie als ingenieur hielpen ze zo onder meer mee aan de bouw van het Albertkanaal, de restauratie van het paleis van Laken, de bouw van Brussel Centraal, de bouw van verschillende bruggen en sluizen, de aanleg van spoorlijnen, het ontwikkelen van militaire radioapparatuur, radars en telecommunicatielijnen, de aanleg van gas- en elektriciteitsvoorzieningen, de ontwikkeling van Tessenderlo Chemie ... De impact van deze buitenlandse ingenieurslichting uit Gent op het Belgische economische leven kan dan ook niet genoeg benadrukt worden.

Een groot deel van deze ingenieurs verkreeg uiteindelijk de Belgische nationaliteit. Zeker de personen die geholpen hadden aan de industriële en infrastructurele ontwikkeling van België werden beloond met een **naturalisatie**. Het is geen toeval dat het hier wederom voornamelijk om joodse, Oost-Europese en Russische studenten ging. Het merendeel van hen integreerde zich dan ook goed. Ze trouwden in België, kregen kinderen, sloten zich aan bij het A.I.G., hadden Belgische vrienden ... Een enkeling bood zichzelf zelfs vrijwillig aan om te spioneren voor de Belgische geheime dienst! Zo bouwden zij na verloop van tijd een hecht sociaal netwerk uit dat zijn dienst bewees gedurende de Tweede Wereldoorlog. In tegenstelling tot de andere buitenlandse joden in België, kwamen onze joodse ingenieurs meestal de oorlog goed door. Vooral het hebben van een Belgische schoonfamilie speelde hierin een rol. We kunnen dus stellen dat de oorlog duidelijk maakte hoe goed deze Gentse ingenieurs geïntegreerd waren in België en hoe groot hun invloed was voor de economische ontwikkeling van het land, ook in de naoorlogse periode.

Toch was het vinden van vast werk voor een buitenlander in de jaren dertig geen evidentie. De verscherpte Belgische wetgeving voerde immers een strikt restrictiebeleid tegenover buitenlandse werkkrachten. Maar mede door de tussenkomst van hun sociaal netwerk en hun bazen konden de meeste ingenieurs in België toch gewoon aan het werk blijven en konden ze doorgroeien tot een mooie positie. Ze waren dan ook erg geliefde werkkrachten, die mede door hun ongelooflijke doorzettingsvermogen en hun werkijsver erg waardevolle medewerkers waren. De drop-outs daarentegen werden doorgaans minder beschermd in België en gingen aan de slag in twaalf ambachten en dertien ongelukken. Hun impact op het Belgische samenleving was eerder miniem.

De derde categorie die ongeveer 17% van het totaal aantal onderzochte studenten bevatte, trok **de wijde wereld** in. Hiertoe behoorden (net zoals in de tweede categorie) vooral de studenten uit de verarmde joodse middens uit Oost-Europa en de gevluchte Russen. Zij konden immers om diverse redenen (antisemitisme, geen toekomstperspectief, numerus clausus, oorlog, vervallen identiteitskaart, het niet volbrengen van de dienstplicht, vijandig politiek regime ...) niet meer terug naar hun geboorteregio. Daarop trok een deel van deze studenten de wijde wereld in. Vooral de Amerika's,

Afrika en Israël waren populaire bestemmingen voor deze studenten. De gevluchte witte Russen daarentegen herenigden zich doorgaans met hun familie binnen Europa. Ook hier ziet men terug dat deze gediplomeerde oud-studenten vermoedelijk tot de betere klassen van hun nieuwe land gingen behoren. Wegens een gebrek aan bewijsmateriaal kan men hier echter moeilijk honderd procent uitsluitel over geven. Wat we echter wel met zekerheid weten, is dat de in Gent opgeleide joodse ingenieurs die naar Israël verhuisden, een enorme impact hadden op hun nieuwe land. Zo was niet alleen een groot deel van de industrie in handen van Gentse ingenieurs, maar groeiden zij ook door tot de allerhoogste functies in de nieuwe Israëlische maatschappij. De ene werd rector en generaal, de andere werd voorzitter van de Knesset en nog eens een andere werd fabriekseigenaar. De Gentse lichtung had zo zijn tentakels verspreid over zowel de politiek, de economie, de ordehandhaving en het onderwijs in Israël. De joodse studenten die niet naar Israël trokken, scheepten vaak in richting Afrika of Zuid-Amerika. Daar werden zij dan grootgrondbezitter of gingen ze aan het werk als ingenieur ten dienste van de zich nieuw ontplooiende staatsstructuren. Vermoedelijk werden zij met hun prestigieuze Gentse diploma met open armen ontvangen en kon men er snel carrière maken.

Als algemeen antwoord op onze vraag (“Wie waren deze buitenlandse ingenieursstudenten?”) kan men besluiten dat we de studenten kunnen opsplitsen in twee grote categorieën. Enerzijds had men de rijke elitestudenten die in Gent niets tekortkwamen en na hun studie terugkeerden naar huis om een carrière na te jagen. Anderzijds had men de politiek heel geëngageerde Oost-Europese studenten die het dikwijls heel wat minder breed hadden. Zij moesten echt vechten voor hun diploma en beschouwden dit diploma als een nieuwe kans, aangezien zij dikwijls in hun thuisland geen toekomst meer hadden. Het zijn dan ook overwegend deze Oost-Europese, en vooral de joodse en Russische vluchtelingen, die later de wereld rondtrokken of zich in België integreerden.

Studenten uit alle uithoeken van de wereld, elk met hun achtergrond en politieke overtuiging, verenigden zich in Gent met maar een doel: het prestigieuze Gentse ingenieursdiploma. De Gentse ingenieursopleiding had in die tijd dan ook een erg uitgesproken internationaal karakter en gerenommeerdheid. **Het is daarom des te opvallender dat dit roemrijke verleden heden ten dage zo goed als onbekend is aan onze universiteit.** Zeker als men dan ook nog de impact van deze generatie op de wereld post 1945 bekijkt, is het jammer dat dit onderdeel van onze Gentse universiteitsgeschiedenis zo lang onderbelicht is gebleven. Deze studenten waren immers niet zomaar studenten, neen hun studententijd en opleiding vormden hun tot de leiders van morgen. Velen onder hen groeiden in hun thuisland, België of elders in de wereld namelijk uit tot de heersende elite. Zij gaven de wereld na 1945 vorm, zowel op economisch als op politiek vlak.

Met deze scriptie heb ik dan ook gepoogd een deel van deze verborgen geschiedenis bloot te leggen. Aan de hand van verschillende levensverhalen werd een eerste algemene beeld gevormd van de buitenlandse ingenieursstudenten 1924-1934. Toch is er nog een oneindige ruimte voor verder onderzoek. Zo heb ik in deze thesis (onbewust) het vooral gehad over de joodse en Russische studenten. Interessant zou zijn dieper in te gaan op de elitestudenten uit bijvoorbeeld Zuid-Amerika, Azië of uit de andere koloniale gebieden. Een andere optie is een apart diepergravend onderzoek te voeren naar enkele subthema's uit deze thesis, bv. de concrete invloed van de verschillende

liefdadigheidsorganisaties, de leefomstandigheden in Gent, een onderzoek naar de bestuursleden van de studentenverenigingen en hun toekomst na Gent, de relatie tussen buitenlandse en de Belgische studenten, een doorgedreven onderzoek naar de Gentse Funck ... mogelijkheden genoeg. Verder kan men natuurlijk altijd naar één bepaalde studentenpopulatie/nationaliteit onderzoek voeren, maar het zou misschien interessanter zijn om een vergelijkende studie te maken tussen de Gentse buitenlandse ingenieurspopulatie en die in Brussel, Luik of Leuven. Vermoedelijk kan men hier, mede door de ideologische breuklijnen, opmerkelijke resultaten vinden. Een laatste piste die ik nog zou willen voorstellen, is de evidentie zelve: namelijk een vergelijking van alle buitenlandse studenten aan de Belgische universiteiten gedurende het interbellum. Dit onderzoek zou waarschijnlijk nog duidelijker bepaalde parallellen, maar ook verschillen, kunnen blootleggen binnen de internationale Belgische universitaire geschiedenis.

Tot slot wil ik nog eenmaal benadrukken hoe bijzonder deze personen uit mijn onderzoek waren. Wat begonnen was als het zoeken naar een speld in een hooiberg, leidde uiteindelijk tot erg opzienbarende verhalen. Van een joodse avonturier in Mozambique tot een politicus in Israël, van de zoon van een Russische prins tot verzetshelden in Wereldoorlog II; allen passeerden de revue. Men mag dus wel terecht spreken van een heel bijzondere generatie buitenlandse studenten binnen de internationale Gentse Technische School gedurende het interbellum. Het was niet alleen een eer, maar ook een heel boeiende en leerrijke ervaring om hun levensverhalen te mogen onderzoeken.

6. Bibliografie

1. Archiefbronnen

AAM (Het Aartsbisshoppelijk Archief te Mechelen)

- XXII. *Fonds Mercier*, nr. 59-60, « 1922 Belgische Hulp voor studenten ».
XXII. *Fonds Mercier*, nr. 67, « 1923 Hulp aan Rusland: Universitaire hulp ».
XXII. *Fonds Mercier*, nr. 70, « 1923 Allerhande gevonden briefwisseling ».
XXII. *Fonds Mercier*, nr. 72, « Hulp aan Russische studenten ».
XXII. *Fonds Mercier*, nr. 77, « 1924 Briefwisseling studenten ».

ARA Brussel (Algemeen Rijksarchief Brussel)

I417. *Archieven van het Ministerie van Justitie. Dienst Openbare Veiligheid (Vreemdelingenpolitie), Algemene dossiers: tweede overdracht. Datum: 1930-1960 [1814-1986],*

Nr. 140-141. *Circulaires, Référés relatifs à la circulaire du 1er juillet 1924 concernant le séjour des étrangers en Belgique, 1924-1939.*

Nr. 187. *Faux Passeports, Faux passeports procurés en Pologne à des Juifs polonais émigrant vers l'Ouest et à la libération des étrangers tenus à la disposition de la Sûreté publique, 1935-1941.*

Nr. 190. *Réglementation sur la situation des étrangers soumis au visa consulaire belge, Généralités 1920-1970.*

Nr. 202. *Réglementation sur la situation des étrangers soumis au visa consulaire belge, Colombiens 1931-1934.*

Nr. 210. *Réglementation sur la situation des étrangers soumis au visa consulaire belge, Chinois, 1930-1946.*

Nr. 218. *Réglementation sur la situation des étrangers soumis au visa consulaire belge, Iraniens et Irakiens, 1935-1954.*

Nr. 221. *Réglementation sur la situation des étrangers soumis au visa consulaire belge, Lettons 1931-1945.*

Nr. 223. *Réglementation sur la situation des étrangers soumis au visa consulaire belge, Litouwers 1929-1945.*

Nr. 229. *Réglementation sur la situation des étrangers soumis au visa consulaire belge, Palestiniens – Syriens, 1935-1953.*

Nr. 235. *Réglementation sur la situation des étrangers soumis au visa consulaire belge, Roumains 1929, 1952.*

Nr. 243. *Réglementation sur la situation des étrangers soumis au visa consulaire belge, Yougoslaves, 1929-1952.*

Nr. 254. *Etudiants*, Réglementation de la situation des étudiants étrangers soumis à l'obligation du visa consulaire belge du point de vue des taxes et visas délivrés en Belgique, 1930-1948.

Nr. 255. *Etudiants*, Dossier relatif aux visas délivrés aux étudiants étrangers 1931-1965.

Nr. 486. Statistique générale de la population étrangère en Belgique au 1er novembre 1934, 1934-1942.

Nr. 487. Correspondance de la Sûreté publique avec des autorités étrangères 1934-1942.

Nr. 526. *Traités et accords internationaux*, Entre le Perse et la Belgique 1936.

Nr. 527. *Traités et accords internationaux*, Entre la Pologne et la Belgique 1936.

Nr. 528. *Traités et accords internationaux*, Entre le Portugal et la Belgique 1937.

Nr. 531. *Traités et accords internationaux*, Entre la Tchécoslovaquie et la Belgique 1926, 1929.

Nr. 532. *Traités et accords internationaux*, Entre la Turquie et la Belgique 1933.

Nr. 533. *Traités et accords internationaux*, Entre la Yougoslavie et la Belgique 1933.

Nr. 791. *Etudiants*, Etudiants étrangers qui ne suivent pas régulièrement les cours à l'université, 1928-1933.

Nr. 792. *Etudiants*, Etudiants étrangers fréquentant les maisons de jeux 1932.

Nr. 793. *Etudiants*, Etudiants étrangers contractant des dettes 1932-1933.

Nr. 796. *Etudiants*, Documents sur la situation des étudiants étrangers en Belgique 1933-1939.

F 1650. *Dossiers 3e direction générale – Sûreté publique, individuele vreemdelingendossiers van de Openbare Veiligheid, dossier nummer (zie lijst).*

Dossier nummer	Achternaam	Voornaam
1.459.081	Ajzenberg	Calel
1.456.289	Arbabi	Ali-asghar
1.353.801	Bacalu	Solomon
1.359.580	Becker	Samuel
1.546.454	Benas	Spyridion
A29.453	Bleizer	Mozes
1.489.532	Borges Fontaura	Manuel
1.590.604	Branski	Jankiel
1.536.617	Brodziak	Marjan
1.296.489	Bufenszteyn	David
1.661.363	Chojnowski	Hersz

1.413.043	Cogan	Boris
1.493.841	Czubinski	Szezepan
1.668.078	Damaskinos	Michel
1.530.004	de Koreva	Bohdan
1.450.804	Dehkhoda	Ali-asgar
1.656.745	Dinere	Jacques
1.414.232	Donato	Francisca
A215.607	Edelstein	Eugene
1.353.068	Elin	Matus
1.536.415	Eumer	Rahmi
1.356.570	Feldesman	Isaac
1.462.204	Figueira Ferraz	Francisco
1.495.620	Fountis	Stefanos
1.537.581	Fuks	Efraïm
A64.712	Garber	Rachmiel
1.527.109	Ghikas	Spyridion
1.644.111	Glebocki	Georges
1.306.593	Goldberg	Joseph
1.351.822	Goldman	Haim
1.491.334	Goranoff	Natcho
1.375.852	Grimblat	Marvco
1.594.447	Gross	Meir
1.453.236	Guerdjicoff	Christo
1.492.914	Guzowski	Edouard
1.344.848	Hartman	Georges
1.495.484	Heitron	Leil
1.590.940	Hia	Tchang Hoai
1.355.410	Hodroff	Assen
1.615.585	Houkoun	Georges
1.409.584	Iarochévitch	Alexandre
1.360.896	Imas	Israël
A38.255	Kabicz	Eugene
1.462.465	Kahan	Lazare
1.523.953	Kamenomostsky	David
1.462.292	Kardaleva	Juliette
1.370.221	Katcherguinsky	Georges
1.303.913	Kazma	Raphaël
1.365.617	King	Ki-I
A61.639	Kliemanas	Vytantas
1.648.939	Kokkas	Angelos
1.525.254	Kosierkiewicz	Sigmond
1.320.086	Kovatchévitch	Yovan
A50.688.	Krischer	Marcus
1.602.231	Kupfer	Ernest
1.495.376	Lampert	Edmond
1.414.358	Lehoczky	Jean

1.359.629	Levin - Leibman	Moise
1.638.020	Liang	Ta-Tsin
1.602.300	Lipsky	Jehuda
1.537.491	Losman	Henri
1.292.980	Luric (Lurié -Lwné)	Samuel
1.320.026	Malakis	Christo
1.292.493	Marelsky	Abram
1.428.870	Martin	Valdemar
1.531.270	Matulevicius	Juozas
A34.884	Mendelsohn	Isac
A33.542	Mihaleff	André
1.592.161	Milossavlievitch	Momir
1.495.352	Miszulowicz	Boleslas
1.415.210	Molina y Vega	Antonio
A175.737	Mouratchoff	Boris
1.316.663	Nagaurski	Stephane
1.665.652	Nemirovsky	Arcadi
1.536.037	Nicoloff	Alexandre
1.546.242	Notis	Dimitrios
1.647.637	Ostrorag	Leoniv
1.505.778	Ourachevitch	Milorad
1.456.723	Palaszewski	Lech
1.668.128	Papantonion	Jean
1.600.446	Pazis	Demetre
1.300.335	Perla	Maximilien
1.363.661	Petroff	Alexandre
1.451.036	Pinto de Chaves	Abbano
1.300.511	Poliak	Abraham
1.564.471	Poustilnie	Nackman
1.359.787	Puscullieff	Anastasse
1.659.995	Rabinovitch	Salomon
1.536.702	Ramalheira	Angelo
1.296.341	Reiwlvesky	leile
1.516.295	Rodriguez	Ricardo
1.351.896	Rosenblat	Josif
1.478.054	Rozycki	Anani
1.410.225	Rutstein	Lazare
1.456.290	Sadri	Reza
1.527.155	Sancho	Jorge
1.496.455	Savoff	Svetoslav
1.412.931	Schloutsky	abram
1.351.886	Segall	Simon
1.351.495	Siline	Alexandre
1.605.132	Slivco	Boris
1.418.237	Soichetas	Joseph
1.455.187	Soto Hay	Adolfo

A62.984	Sprinzak	Yair
1.302.000	Stein	Abram
"200 C 21/1 1972"	Steriopolo	Alexandre
1.496.167	Strahar	Boris
1.500.639	Szmulko	Ignace
1.306.917	Szulhejfer	abram
1.425.578	Tchang	Kiakié
1.531.059	Tchou	Tche-ugan
1.589.098	Torres Riveira	Fernando
1.592.325	Tsoucalas	Demetre
1.591.845	Tzvic	Benjamin
1.586.544	Vasilianskas	Vladas
1.456.386	Verganelakis	Eustratios
1.417.069	Vilner	Samson
1.530.524	Volpenskis	Saulis
1.459.213	Wejer	Richard
1.550.810	Workum	Nico David
A33.409	Zabunov	Athanase
1.543.971	Zepaeff	Boris
1.298.799	Zoulias	Dimos

SAG (Stadsarchief Gent)

Reeks IX, 10, Vreemdelingenregister 6^e wijk 1850-1933.

Reeks IX, 10, Vreemdelingenregister 9e wijk 1908-1938.

Reeks IX, 49, Dossiers van vreemdelingen door vreemdelingendienst A-M.

Reeks IX, 49, Dossiers van vreemdelingen door vreemdelingendienst M-Z.

UAUG (Universitair Archief UGent)

014/6-8. *Collectie studententijdschriften*, « Annales de l'association des ingénieurs sortis des écoles spéciales de Gand, 1878-1936 ».

030-31/17. *Collectie studententijdschriften*, « Almanach de la société générale des étudiants catholiques 1914-1930 jaarboek der algemene katholieke studentenvereniging Gand-Gent ».

140-149/52. *Collectie studententijdschriften*, « Bulletin Scientifique AIG 1923-1931 ».

234-237/2. *Collectie studententijdschriften*, « L'Etudiant Catholique ».

4A2/4. *Ingekomen en uitgaande briefwisseling rectoraatsdiensten 1882-1935: Kabinet van de rector. Dienst voor academische aangelegenheden 1817-1940, 1922-1939 (doos 207-274).*

4E2/2_001-006. *Archief Afdeling Communicatie*, Ruilbetrekkingen met Israël. "Technon Haifa" 1964-1977.

6C1/1. *Faculteit Wetenschappen 1935-1942, zittingsverslagen 12 april 1935 – 25 september 1942.*

6E20/3. *Kopieboek van de uitgaande briefwisseling van de studie-inspecteur 1922-1929.*

6E5/1. *Inschrijvingsregisters Voorbereidende School 1923-1935.*

A093. *Collectie studentenverenigingen, « Association des Elèves Ingénieurs des Ecoles de Gand ».*

GUSB 5W2/1. *Archief Gents universitair Sportbeheer (GUSB).*

SR05/106. *Collectie Foto's.*

Jaarverslagen Rijksuniversiteit Gent, 1924-1938.

2. Uitgegeven bronnen

Berger (M.). *De talenkwestie op de scholen voor burgerlijke bouwkunde, kunst en fabriekswezen, verbonden aan de universiteit te Gent.* Brussel, Vereeniging der Ingenieurs opgeleid in de Bijzondere Scholen te Gent, 1930, 32 p.

Claessens (J.) en Yperman (E.). *De rijksuniversiteit en het studentenleven te Gent. Historisch en actueel. Ter gelegenheid van haar eerste Lustrumvierig.* Gent, de nationale studentengroepering Gent, 1949, 125 p.

Commissie voor het onderzoek aangaande de overbevolking der universiteiten en de werkloosheid der intellectuelen. *Algemeen verslag.* Brussel, De Universitaire Stichting, 1935, 15 p.

Daels (F.). *De noodkreet van ons hooger onderwijs.* Gent, 1932, 11 p.

Dess (J.). "Etudiants d'aujourd'hui Les étrangers." In : *La Peuple*, 25.01.1933.

Elaut (L.). *Mijn Memoires Van Keiberg tot Blandijnberg.* Beveren, Uitgeverij Orion, 1981, 606 p.

Fredericq (L.). *De ontvolking der Technische Scholen van de rijksuniversiteit te Gent: in hoever is de vervlaamsching er verantwoordelijk voor?.* Gent, Drukkerij Host, 1938, 11 p.

Levy (P.). "Les étudiants étrangers en Belgique." In: *Alumni*, 4 (1932), 1, pp. 20-35.

Keelhof (F.). *Les écoles du génie civil, des arts et manufactures et des mines de Gand.* Brussel, Drukker Van Langenacker, 1935, 23 p.

Quityn (J.B.). *Gentse ingenieurs vroeger, nu en straks.* Gent, Drukkerij Erasmus Ledeborg, 1958, 53 p.

Richald (J.). *Le dépeuplement des Ecoles Techniques à l'Université de Gand. Dans quelle mesure la Flamandisation de l'Enseignement en est-elle la cause.* Brussel, Drukker Van Langenacker, 1938, 32 p.

Sperling-Levin (E.). *Toespraken bij de opening van de tentoonstelling 'De eerste generaties meisjesstudenten aan de R.U.G.'*, Archief Ugent, 22.11.1982.

Van De Ree (W.C.). "Buitenland-Rusland." In: *De Rijnbode*, 38 (1911), 2948, 1 p.

Van Moerkerke (G.). *Eenheidsfront: speciale uitgave van het Eenheidsfront der Socialistische en Marxistische Studenten.* Gent, 1933-1934, 4 p.

Workum (N.). *Zakboek voor het bouwbedrijf.* Antwerpen, De Techniek, 1934, 252 p.

3. Interviews

Interview met Alain Bloch, Gent, 16 juni 2013.

Interview met Idel Burdman, Gent, interview door Alain Bloch, datum onbekend.

Interview met Zeilic Podgaetsky, Gent, interview door Alain Bloch, datum onbekend.

Interview met Michel Kahan, Sint-Genesius-Rode, 27 augustus 2013.

Interview met Boris en Marc Iarochevitch, Brussel, 27 augustus 2013.

Interview met Vladimir Ronin, Antwerpen, 28 augustus 2013.

Interview met Micheline Lehotzky, Wenduine, 18 september 2013.

Interview met Alan Buffenstein, online (VS), 25 juli 2013.

Interview met Adna Wertheim, online (Tel-Aviv), 19 en 23 augustus 2013.

4. Geraadpleegde toegangen en inventarissen

Caestecker (F.), Strubbe (F.) en Taillier (P.), *De individuele vreemdelingendossiers afkomstig van de Openbare Veiligheid (Vreemdelingenpolitie) (1835-1943)*, Algemeen Rijksarchief Zoekwijzers, 18 (2009), 20 p.

Plisnier (F.), *Inventaire des Archives du Ministère de la Justice Administration de la Sûreté Publique (Police des étrangers) Dossiers généraux : deuxième versement 1930-1960 [1814-1986]*. Bruxelles. 2008, 181 p.

Rijksarchief Ugent, *Bestuurslijsten studentenverenigingen (A-Z)*, inventaris.

5. Literatuur

Berelowitch (W.). "Zur Einführung/ Préface." In: Hartmut Rüdiger (P.) et Tikhonov (N.), eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, pp. 30-42.

Boel (L.) en De Clerck (L.). "T'is allemaal zo lang geleden ... 6 gesprekken met ingenieurs over hun Gentse studietijd (1920-1936)." In: RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen. *150 jaar ingenieursopleiding aan de rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*, Gent, Goff, 1986, pp. 274-315.

Caestecker (F.). *Alien policy in Belgium, 1840-1940. The creation of guest workers, refugees and illegal aliens*. Oxford, Berghahn Books, 2000, 352 p.

Caestecker (F.) en Luyckx (L.). "Het Individuele Vreemdelingendossier: Een Unieke Bron over Migratie En Migranten?" In: *Grensgevallen. De Vreemdelingenadministratie in België. Akten Van De Studiedag Gehouden Op 26 Maart 2009*, 190 (2010), pp. 15-28.

Caestecker (F.) en Rea (A.), red. *Migreren voor een diploma. Studenten van buiten de Europese Unie in het Belgisch hoger onderwijs*. Leuven, acco, 2009, 216 p.

Coetsier (L.). "De evolutie van de studentenbevolking, het onderwyzend en wetenschappelijk personeel van de rijksuniversiteit te Gent." In: Plancke (R.L.), red. *Rijksuniversiteit, Gent: 1817-1967*, Gent, RUG, 1967, pp. 47-81.

De Clerck (K.). "De stichting van de Gentse Universiteit." In: De Clerck (K.) en Luyckx (T.), red. *Hoofdmomenten uit de ontwikkeling van de Gentse Rijksuniversiteit (1817-1967)*, Gent, RUG, 1967, pp. 5-27.

Despy-Meyer (A.). "Les étudiantes dans les universités belges de 1880 à 1941." In: *Perspectives universitaires*, 3 (1986), 1-2, pp. 17-49.

Dhondt (P.). "Foreign students at Belgian universities. A statistical and bibliographical approach." In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis - Revue belge d'Histoire contemporaine*, 38 (2008), 1-2, pp. 5-44.

Engelking (B.) and Leociak (J.). *The Warsaw Ghetto: A Guide to the Perished City*. New Haven, Yale University Press, 2009, 936 p.

Falek (P.). "A Multifaceted Image of Jewish Women at Belgian Universities during the Interwar Period." In: *Journal of Jewish Identities*, 3 (2010), 1, pp. 25-40.

Falek (P.). "Les étudiantes juives de l'Est en Belgique (1918-1940). Une socialisation paradoxale." In: *Les Cahiers de la mémoire contemporaine; bijdragen tot de eigentijdse herinnering. Revue d'Histoire des Juifs en Belgique. Tijdschrift voor Geschiedenis van de Joden in België*, (2011), 10, pp. 140-173.

Falek (P.). "Travailler ou étudier: là n'est pas la question : Analyse des modes de subsistance d'étudiants juifs d'Europe de l'Est en Belgique (1918-1940)." In: *Les Cahiers du judaïsme Misère, philanthropie et luttes sociales*, (2010), 29, pp. 32-43.

Gouzévitch (I.) et Gouzévitch (D.). "Se former et s'informer. Un regard sur la migration scolaire Est-Européenne dans les établissements Français d'enseignement technique entre 1800 et 1940." In: Hartmut Rüdiger (P.) et Tikhonov (N.), eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, pp. 247-278.

Gubin (E.) en Jacques (C.). *Eliane Vogel-Polsky: een vrouw met overtuiging*. Brussel, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, 2007, 180 p.

Gutman (Y.). *The Jews of Warsaw, 1939-1943: Ghetto, Underground, Revolt*. Bloomington, Indiana University Press, 1982, 510 p.

Gribble (C.). "Policy options for managing international student migration: the sending country's perspective." In: *Journal of Higher Education Policy and Management*, 30 (2008), 1, pp. 25-39.

Hollifield (J.). "The politics of international migration: how can we bring the state back in?" In: Brettell (C.) and Hollifield (J.), eds. *Migration theory*, New York, Routledge, 2005, pp. 137-183.

Hullebroeck (P.). "Het algemene migrantenbeleid en de wetgeving over de vreemdelingen." In: Morelli (A.), red. *Geschiedenis van het eigen volk: de vreemdeling in België van de prehistorie tot nu*, Leuven, Kritak, 1933, pp. 127-146.

Karady (V.). "Les logiques des échanges inégaux. Contraintes et stratégies à l'œuvre dans les migrations d'étudiants en Europe avant les années 1930." In: Hartmut Rüdiger (P.) et Tikhonov (N.), eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, pp. 17-34.

Karady (V.). "Student mobility and western universities : patterns of unequal exchange in the European academic market, 1880-1939." In: Charle (C.), Schriewer (J.) en Agner (P.), eds. *Transnational intellectual networks: forms of academic knowledge and the search for cultural identities*, Frankfurt/New York, Campus, 2004, pp. 361-399.

King (R.) en Raghuram (P.). "International student migration: mapping the field and new research agendas in ISM." In: *Population, Space and Place. Special Issue: International Student Migration*, 19 (2013), 2, pp. 127-137.

Langendries (E.) en Van der Meersch (A.M.S.), red. *175 jaar universiteit Gent: Ghent University 1817-1992. Een verhaal in beeld. A story in pictures*. Gent, RUG, 1992, 336 p.

Latreche (A.). "Les étudiants de nationalités étrangères en France. Le cas des étudiants maghrébins au xxe siècle." In: Hartmut Rüdiger (P.) et Tikhonov (N.), eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, pp. 137-156.

Leerssen (J.). "Nationalisme als discours : Het voorbeeld Ierland en de Keltische periferie." In: Zwaan (T.), Wilterdink (N.), Kleijer (H.) en Cruson (C.), red. *Het Europees Labyrint: Nationalisme en Natievorming in Europa*, Amsterdam, uitgeverij Boom/Siswo, 1991, pp. 191-203.

Loobuyck (P.). *Vreemdelingen over de (werk)vloer. Het debat over arbeidsmigratie en de migratiestop in kaart*. Gent, Academia Press, 2001, 260 p.

Mantels (R.). *Een geschiedenis van universiteit en stad 1817-1940*. Brussel, Mercatorfonds, 2013, 287 p.

Morelli (A.), red. *Geschiedenis van het eigen volk: de vreemdeling in België van de prehistorie tot nu*. Leuven, Kritak, 1993, 340 p.

Otto (J.M.), Dekker (A.) en Soest-Zuurdeeg (L.), red. *Sharia en nationaal recht in twaalf moslimlanden*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, 390 p.

Palmer (R.R.), Colton (J.) and Kramer (L.S.). *A History of the Modern World*. Brussel, Mcgraw-Hill Higher Education, 2006, 1259 p.

Plancke (R.L.), red. *Rijksuniversiteit Gent: 1817-1967*. Gent, RUG, 1967, 117 p.

RUG, Faculteit Toegepaste Wetenschappen. *150 jaar ingenieursopleiding aan de Rijksuniversiteit Gent (1835-1985)*. Gent, Goff, 1986, 386 p.

Saerens (L.). *Vreemdelingen in een wereldstad: een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*. Tielt, Lannoo, 2000, 847 p.

Schreiber (J.P.). "De joodse immigratie in België van de middeleeuwen tot onze tijd." In: Morelli (A.), red. *Geschiedenis van het eigen volk: de vreemdeling in België van de prehistorie tot nu*. Leuven, Kritak, 1993, pp. 211-235.

Stachurski (E.). "De Poolse studenten aan de Universiteit te Gent van 1856 tot de Eerste Wereldoorlog." In: *Vlaams- Poolse tijdingen*, 5 (1984), 3, pp. 3-16.

Stachurski (E.). "De Poolse studenten aan de Universiteit te Gent van 1856 tot de Eerste Wereldoorlog." In: *Vlaams- Poolse tijdingen*, 5 (1984), 4, pp. 21-40.

Stachurski (E.). "Poolse studenten en navorsers aan de universiteit te Gent van 1856 tot 1980." In: *Vlaams- Poolse tijdingen*, 6 (1985), 1, pp. 121-134.

Stols (E.). *Latijns-Amerikaanse studenten aan de Rijksuniversiteit te Gent : (1854-1914)*. Gent, RUG, 1976, 42 p.

Szurek (A.). *The Shattered Dream*. New York, Columbia University Press, 1989, 382 p.

Tarrant (V.E.). *The Red Orchestra*. New York, Wiley, 1996, 224 p.

Tikhonov (N.). "Migrations des étudiants et féminisation de Quelques universités européennes à la recherche d'une convergence." In: Hartmut Rüdiger (P.) et Tikhonov (N.), eds. *Universitäten als Brücken in Europa, Les universités: des ponts à travers l'Europe*, Frankfurt Am Main, Peter Lang, 2003, pp. 43-53.

Van Acker (A.). *Slavische studenten aan de R.U.G. (1855-1914) een evocatie*. Gent, Archief R.U.G., 1984, 97 p.

Van Doorslaer (R.). "Joodse vrijwilligers uit België in de internationale brigaden. Een portret van een vergeten generatie?" In: *BTNG-RBHC*, 18 (1987), 1-2, pp. 165-185.

Van Doorslaer (R.). *Kinderen van het getto: Joodse revolutionairen in België (1925-1940)*. Antwerpen, Uitgeverij Hadewijch, 1995, 256 p.

Van Doorslaer (R.). "Tussen Wereldrevolutie en Joodse identiteit; Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog." In: *Cahiers – bijdragen. CEGESOMA*, (1995), 17, pp. 13-86.

Van Doorslaer (R.) en Schreiber (J.P.). *De curatoren van het getto: de vereniging van de joden in België tijdens de nazi-bezetting*. Tielt, Lannoo, 2004, 411 p.

Van Doorslaer (R.) (red.), Debruyne (E.), Seberechts (F.) en Wouters (N.). *Gewillig België: overheid en Jodenvervolgving tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen, Meulenhoff/Manteau, 2007, 1163 p.

Waegemans (E.). *De Russische beer en de Belgische leeuw: drie eeuwen Russische aanwezigheid in België*. Leuven, Davidsfonds, 2005, 152 p.

Waegemans (E.). *Leven voor de Tsaar. Russische ballingen samenzweerders en collaborateurs in België*. Leuven, Davidsfonds, 2004, 366 p.

Waegemans (E.), red. *Het land van de blauwe vogel. Russen in België*. Antwerpen, Dedalus, 1991, 265 p.

Werkgroep Coupure. *De Coupure in Gent. Scheiding en verbinding*. Gent, Academia Press, 2010, 323 p.

Winter (J.). *America and the Armenian Genocide of 1915*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 332 p.

6. Onuitgegeven thesissen

Grauwels (S.). *Chinese studenten in België 1902-1939*. Gent (onuitgegeven thesis Universiteit Gent), 1985, 96 p. (Promotor: Prof Dr. Charles Willemen)

Roels (B.). *Buitenlandse Studenten aan Belgische Universiteiten. Een onderzoek naar studentenmigratie en het Belgische beurzenbeleid 1945-1980*. Gent (onuitgegeven thesis Universiteit Gent), 2008, 178 p. (Promotor: Dr. Frank Caestecker)

Stevens (N.). *De Joodse gemeenschap in Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog. De Jodenvervolgving en de Joodse gemeenschap in Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Gent (onuitgegeven thesis Universiteit Gent), 1997, 165 p. (Promotor: Prof. Dr. Bruno de Wever)

Tamigneaux (N.). *Le Cardinal Mercier et l'Aide belge aux Russes*. Louvain-la-Neuve (onuitgegeven thesis UCL), 1987, 163 p. (Promotor: Prof. Roger Aubert)

Vanhees (K.). *Russische vluchtelingen tijdens het interbellum in België. "Wij zijn de golf van Rusland die aanspoelt op haar oevers, wijdverspreid over de hele wereld"*. Gent (onuitgegeven thesis Universiteit Gent), 2011, 198 p. (Promotor: Dr. Frank Caestecker)

Huang (F.D.). *Le pere lebbe et les étudiants chinois en europe (1920-1927)*. Leuven (onuitgegeven thesis Université Catholique de Louvain), 1972, 101 p. (Prof. Roger Aubert)

7. Internet

Aristides de Sousa Mendes Foundation. (2013) *Sztejn*, <http://sousamendesfoundation.org/sztejn/>, geraadpleegd op 27 oktober 2013.

Beit Lohamei Haghetat. *Torchlighters and Wreath for the Righteous Among the Nations 2013*, <http://www.gfh.org.il/Eng/?CategoryID=349&ArticleID=562&SearchParam=aviva+blum>, geraadpleegd op 25 april 2014.

Bungeneers (J.). *Omtrent de vierdendeelbrug over het Albertkanaal in Oelegem (Ranst)*, <http://www.watererfgoed.nl/links/siwe6465666768.pdf>, geraadpleegd op 29 april 2014.

Cinamon (J.). (15 juli 2004) *The Jews of Manicaland*, <http://www.zjc.org.il/showpage.php?pageid=155>, geraadpleegd op 5 mei 2014.

Charabot. *Heritage*, <http://www.charabot.com/en/perfume-charabot-grasse>, geraadpleegd op 7 juli 2013.

Communauté Dateas. *Recherche d'Immigrants*, <http://communaute.dateas.com/leonid-ostorog>, geraadpleegd op 13 november 2013.

De Lange (W.). (1 juli 2009) *Het Vestigingsgebied*, <http://brabosh.com/2009/07/01/het-vestigingsgebied>, geraadpleegd op 8 augustus 2013.

Edelman (M.). *The Warsaw Ghetto Uprising*, <http://writing.upenn.edu/~afilreis/Holocaust/warsaw-uprising.html>, geraadpleegd op 24 april 2014.

Geneall. *Francisco Augusto Figueira Ferraz*, <http://geneall.net/pt/nome/572598/francisco-augusto-figueira-ferraz/>, geraadpleegd op 2 mei 2014.

Geni. *Abrasha Blum*, <http://www.geni.com/people/Abrasha-Blum/6000000017668346944>, geraadpleegd op 25 april 2014.

Gonzalez (T.). (1 juni 2010) *The Families of Old Vigan, Ilocos Sur*, <http://remembranceofthingsawry.wordpress.com/2010/06/01/the-families-of-old-ilocos-sur>, geraadpleegd op 24 maart 2013.

Halleux (R.), Vanpaemel (G.), Vandersmissen (J.) en Despy-Meyer (A.). (2009) *Geschiedenis van de wetenschappen in België. 1815-2000*, http://www.dbnl.org/tekst/hall014gesc02_01/hall014gesc02_01_0016.php, geraadpleegd op 18 januari 2013.

Ijv-ifas vzw. *Historiek*, <http://www.ijv-ifas.be/nl/historiek>, geraadpleegd op 14 oktober 2013.

Jewishencyclopedia. *Philippson*, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12105-philippson#anchor3>, geraadpleegd op 10 december 2013.

Jewishgen. *Joseph Goldberg*, <http://www.jewishgen.org/yizkor/zaglembia/zag076E.html#Page78>, geraadpleegd op 26 april 2014.

Les Princes Belosselsky Belozersky, <http://belosselsky.eu/>, geraadpleegd op 25 februari 2013.

Middle East Quarterly, Lewy (G.). (Fall 2005) *Revisiting the Armenian Genocide*, <http://www.meforum.org/748/revisiting-the-armenian-genocide>, geraadpleegd op 24 augustus 2013.

Schacht (L.). (4 oktober 2009) *De Joodse Gemeenschap van Gent*, <http://joodsactueel.be/2009/10/04/de-joodse-gemeenschap-van-gent>, geraadpleegd op 3 maart 2014.

Sonderkommando info. *Biographie des Sonderkommandos d'Auschwitz*, <http://www.sonderkommando.info/index.php/sonderkommandos/les-differents-sonderkommandos/bios-des-individus>, geraadpleegd op 26 april 2014.

STIWOT, Prenger (K.). *Aktion Reinhard*, <http://www.go2war2.nl/artikel/1479/Aktion-Reinhard.htm>, geraadpleegd op 25 april 2014.

The American-Israeli Cooperative Enterprise. (2013) *Philippson*, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0016_0_15700.html 1911-1919, geraadpleegd op 10 december 2013.

The American-Israeli Cooperative Enterprise, Robota (R.). *Auschwitz-Birkenau: The Revolt at Auschwitz-Birkenau*, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/aurevolt.html>, geraadpleegd op 26 april 2014.

The Pedagogic Center, The Department for Jewish Zionist Education, The Jewish Agency for Israel, Carciente (E.). (2000) *Joseph Sprinzak, 1885-1959*, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/biography/sprinzak.html>, geraadpleegd op 14 maart 2013.

The Knesset. *Yair Shprinzak*, http://www.knesset.gov.il/mk/eng/mk_eng.asp?mk_individual_id_t=667, geraadpleegd op 3 mei 2014.

Ugentmemorie. *1817 Start van de colleges*, <http://www.ugentmemorie.be/gebeurtenissen/1817-start-van-de-colleges>, geraadpleegd op 23 april 2013.

Ugentmemorie, Danniau (F.). *ingenieursopleiding*, <http://www.ugentmemorie.be/artikel/ingenieursopleiding>, geraadpleegd op 23 april 2013.

Ugentmemorie, Gunst (P.). *Boudin, Emmanuel (1820-1893)*, <http://www.ugentmemorie.be/personen/boudin-emmanuel-1820-1893>, geraadpleegd op 17 januari 2013.

United States Holocaust Memorial Museum. *Portrait of Abraham Blum, member of the Jewish underground in the Warsaw ghetto*, <http://collections.ushmm.org/search/catalog/pa23060>, geraadpleegd 24 april 2014.

United States Holocaust Memorial Museum. *Holocaust Survivors and Victims Database*, <http://resources.ushmm.org>, geraadpleegd op 27 april 2014.

Vuijlsteke (A.). (30 April 2010) *Chrologie geschiedenis joodse gemeenschap Gent*, <http://www.alecvuijlsteke.be/?p=145>, geraadpleegd op 24 november 2012.

Vzw Auschwitz in Gedachtenis. *De Vereniging van Joden in België – Zuidlaan 56*, <http://marolles-memories.net/nl/association-des-juifs-en-belgique-boul-du-midi-56-1000-bruxelles>, geraadpleegd op 2 mei 2014.

Webb (C.). (2009) *Sonderkommando Revolt – Auschwitz - Birkenau*, <http://www.holocaustresearchproject.org/revolt/sonderevolt.html> Chris Webb 2009, geraadpleegd op 26 april 2014

Yad Vashem The Holocaust Martyr's and Heroes' Remembrance Authority. *The Central Database of Shoah Victims' Names*, <http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=5393728&language=en>, geraadpleegd op 27 april 2014.

Yad Vashem The Holocaust Martyr's and Heroes' Remembrance Authority. *Luba Bielicka Blum*, http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/otwock/staff_blum.asp, geraadpleegd op 24 april 2014.

Yad Vashem The Holocaust Martyr's and Heroes' Remembrance Authority. *Wiktoria Blum*, http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/otwock/histories_blum.asp, geraadpleegd op 24 april 2014.

Yivo, Blatman (D.). *Alter Wiktor*, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Alter_Wiktor, geraadpleegd op 25 april 2014.

Yivo, Blatman (D.). *Bund*, <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Bund>, geraadpleegd op 24 april 2014.

Zomersztajn (N.). (7 februari 2013) *Eliane Sperling et Jacques Bloch: Les piliers du judaïsme gantois*, <http://www.cclj.be/article/1/4080>, geraadpleegd op 26 oktober 2013.

8. Online encyclopedie

Wikipedia. *Abraham Blum*, http://en.wikipedia.org/wiki/Abraham_Blum, geraadpleegd op 23 april 2014.

Wikipedia. *Armeense genocide*, http://nl.wikipedia.org/wiki/Armeense_genocide#cite_ref-Lewis1995_6-2, geraadpleegd op 23 augustus 2013.

Wikipedia. *Auschwitz (concentratiekamp)*, http://nl.wikipedia.org/wiki/Auschwitz_%28concentratiekamp%29#Verzet_en_opstand, geraadpleegd op 26 april 2014.

Wikipedia. *Balkanoorlogen*, <http://nl.wikipedia.org/wiki/Balkanoorlogen>, geraadpleegd op 4 februari 2014.

Wikipedia. *Belosselsky-Belozersky family*, http://en.wikipedia.org/wiki/Belosselsky-Belozersky_family, geraadpleegd op 25 februari 2013.

Wikipedia. *Geschiedenis van Litouwen*, http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_Litouwen, geraadpleegd op 13 februari 2014.

Wikipedia. *Getto van Warschau*, http://nl.wikipedia.org/wiki/Getto_van_Warschau, geraadpleegd op 24 april 2014.

Wikipedia. *Grieks-Turkse Oorlog*, http://nl.wikipedia.org/wiki/Grieks-Turkse_Oorlog, geraadpleegd op 14 januari 2014.

Wikipedia. *Opstand in het getto van Warschau*, http://nl.wikipedia.org/wiki/Opstand_in_het_getto_van_Warschau, geraadpleegd op 24 april 2014.

Wikipedia. *Orde van Sint-George (Rusland)*, [http://nl.wikipedia.org/wiki/Orde_van_Sint-George_\(Rusland\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Orde_van_Sint-George_(Rusland)), geraadpleegd op 25 februari 2013.

Wikipedia. *Orient Express*, <http://nl.wikipedia.org/wiki/Ori%C3%ABnt-Express>, geraadpleegd op 24 maart 2013.

Wikipedia. *Krestovsky Island*, https://en.wikipedia.org/wiki/Krestovsky_Island, geraadpleegd op 25 februari 2013.

Wikipedia. *Trans-Siberische spoorlijn*, http://nl.wikipedia.org/wiki/Trans-Siberische_spoorlijn, geraadpleegd op 24 maart 2013.

Wikipedia. *Verdrag van Portsmouth*, http://nl.wikipedia.org/wiki/Verdrag_van_Portsmouth, geraadpleegd op 19 oktober 2013.

Wikipedia. *Yair Sprinzak*, https://en.wikipedia.org/wiki/Yair_Sprinzak, geraadpleegd op 14 maart 2013.

Wikipedia. *Yosef Sprinzak*, http://en.wikipedia.org/wiki/Yosef_Sprinzak, geraadpleegd op 14 maart 2013.

7. Bijlagen

Bijlage 1: voorbeeld van een ingevuld profiel in mijn zelf aangelegde database (n142)

Arbabi Ali-asghar (1.459.289)

Oorspronkelijke Nationaliteit: Pers

Andere namen: Arbadi - Mirza Ali Asghar Khan Arbabi

Geboorteplaats: Teheran - Sistan

Geboorteland: Perzië

Geboortedatum: 8 maart 1903 of 15 februari 1905

Laatste domicilie buitenland: Teheran

Aankomst in België: 11 september 1926

Verblijfplaats in België voor studie in Gent: Brussel

Aankomst in Gent: 1 oktober 1926

Afgestudeerd: 2e sessie Ingénieur Civil 1930

Aard papieren: Pasport uitgereikt op het ministerie van binnenlandse zaken in Teheran op 9 augustus 1926. Visum uitgereikt op de Belgische ambassade in Teheran en door de provinciale overheid van Brabant te Brussel op 17 september 1926.

Vertrek uit gent: 10 december 1930

Vertrek naar: Elsene – Parijs (11.02.31) – Den Haag (???.??31) – Elsene (06.09.31) – Perzië (14.05.32) – Elsene (04.01.39) – Perzië (27.03.39)

Residentieplaats familie: Teheran

Residentieland familie: Perzië

Burgerlijke staat: gehuwd 29 oktober 1931 Gent

Vrouw: Anne Marie Arnoldine Alphonsine Leen

Geboorteplaats: Ieper

Geboren: 18 december 1909

Nationaliteit: Belgische (dient aanvraag in om nationaliteit te behouden ipv. Perzische nat. op 28 april 1932)

Kinderen: 1. Nina: Teheran op 14 oktober 1933.

2. Seredon: Taulis op 3 september 1938.

Vader: Mirza Habibollah Khan Arbabi

Geboorteplaats: Kauhan

Leeftijd: 45 jaar

Moeder: Arbabi Mariam

Geboorteplaats: Teheran

Leeftijd: 41 jaar

Beroep: Student . Burgerlijk ingenieur (1930)

Financiële steun: Regering van Perzië voorziet hier in.

Opmerkingen:

- Verhuist op 11 februari 1931 van Elsene naar Parijs- Place des Etats unis – Hotel Regina.
- Beroep: Burgerlijk ingenieur ; op missie voor zijn land.

Bijlage 2

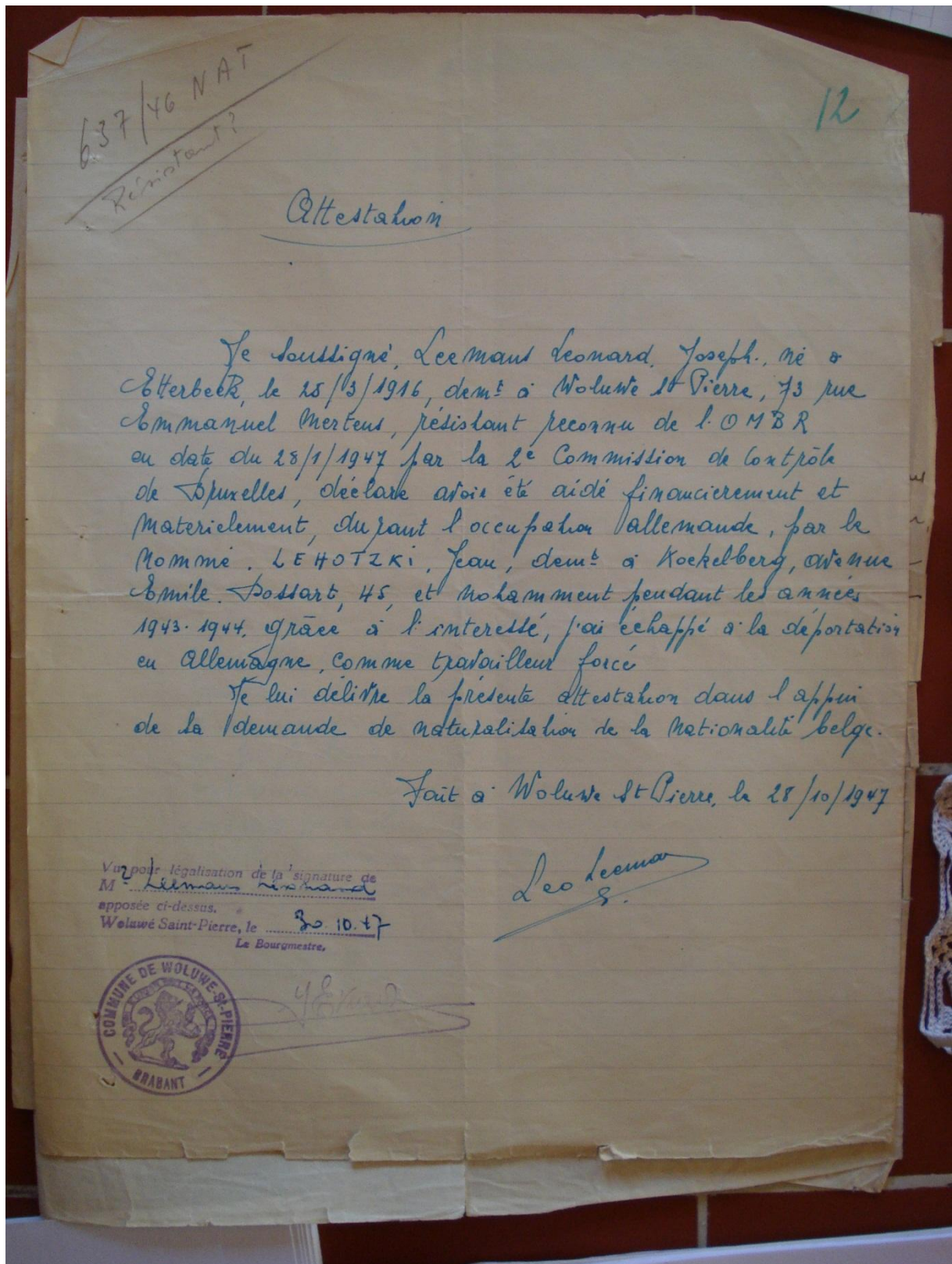
Tabel met bevolking van de Voorbereidende en Bijzondere School, zonder onderscheid volgens de afdelingen, noch volgens de ingeschrevenen voor het bekomen van een wettelijk of wetenschappelijk graad doch met afzonderlijke totalen per 1e, 2e, 3e, 4e en 5e studiejaar en per aanvullende proeven. Cijfers burgerlijke conducteuren werden apart genoteerd.⁷⁷⁵

Voorbereidende School							Bijzondere School								
Ac. J.	1e j.	2e j.	Cond.	Belg.	Buiten.	TOT.	1e j.	2e j.	3e j.	Cond.	Aanv. J.	Belg.	Buiten.	TOT.	Alg. Tot.
1929/30	326	201	21	195	353	548	154	152	15	24	18	191	172	363	911
1930/31	281	207	29	185	332	517	213	113	22	25	30	206	197	403	920
1931/32	221	174	32	180	247	427	212	152	13	26	22	205	220	425	852
1932/33	161	135	25	193	128	321	186	147	15	25	35	203	205	408	729
1933/34	93	109	28	169	61	230	133	130	16	12	21	164	148	312	542
1934/35	63	66	11	113	27	140	131	105	18	16	18	165	123	288	428
1935/36	17	51	13	65	16	81	85	102	28	8	12	140	95	235	316
1936/37	25	10	7	41	1	42	71	65	22	8	13	116	63	179	221

⁷⁷⁵ UAUG. 4A2/4. Kabinet van de rector, doos 260 (1937/1938), flap 322: statistieken.

Bijlage 3

Brieven van de onderduikers bij Jean Lehotzky in WO II. (Bron: documenten uit het privéarchief mevrouw Lehotzky)

7. Luc NAT

12

Me soussignée Lucienne Duys habitant
 1ère Rue Ste Bernadette à Gand, affirme
 avoir été présente chez Monsieur et
 Madame G. Lehotzky Flamand
 habitant 45 Avenue Emile Bossaert
 Bruxelles; lors de la perquisition de la
 Gestapo à leurs domicile; à la suite
 d'une dénonciation pour la recherche
 de qui s'héberger, et moi-même
 suis venue à plusieurs reprises pendant
 quelques jours étant une travailleuse
 déportée de force en Allemagne et ne
 voulant pas y retourner j'ai échappé

né
 Bert
 ré
 fou
 LE F
 Bou
 u da
 emp
 le fort
 l'i
 e gar
 enne

Gezien voor wetfeling van de handtekening van

e 194

H. Dagnier

637/46

NAT

Fait à la

Attestation.

12

Je soussigné, DOGNIES Alfred, Hubert, né à Argenteuil (Fr.) le 6 février 1924, demeurant rue Berthelot, 99 à Forest, ex-Deporté au camp d'Auschwitz, réfractaire, déclare par la présente avoir été l'aide pour des interventions spontanées et désintéressées par Monsieur LEHOTZKY, Jean, habitant 45, avenue Emile Bossaert à Bouvelles, en vue d'éviter la déportation en Allemagne pendant les années 1943-44.

En juillet 1944, malgré tout le dévouement et la bonne volonté de Mr Lehotzky, j'étais déporté.

La présente attestation doit servir à l'intrigue en vue de prouver son patriotisme à l'égard de notre pays, et ce afin que Mr Lehotzky obtienne sa nationalité belge.

Fait à Forest, Bouvelles, le 3 novembre 1947.

J. Dognies

637/46 NAT

12

M. LIDJI

AGENCES - COMMISSION - IMPORT - EXPORT

63, AVENUE EVERARD
FOREST-BRUXELLES

TÉLÉPHONE :
REG. DU COMM. BRUX. : 75.332
BANQUE DU CONGO BELGE
BRUXELLES

BRUXELLES, LE 28 Octobre 1947

Je soussigné Lidji Mayer, habitant 63, Avenue
Everard a Forest, declare avoir trouvé aide et
assistance chez Monsieur Lehotzky Jean, pendant
l'occupation, par suite des persecutions.-

Lidji

Vu pour legalisation de la signature
apposée par M. Lidji Mayer
Arbain Bureau 63
Forest (B⁴) le 29 Oct 1947
Sous Le Bourgmestre.

Echevin délégué.

P. de Biscan et H. auverelle

